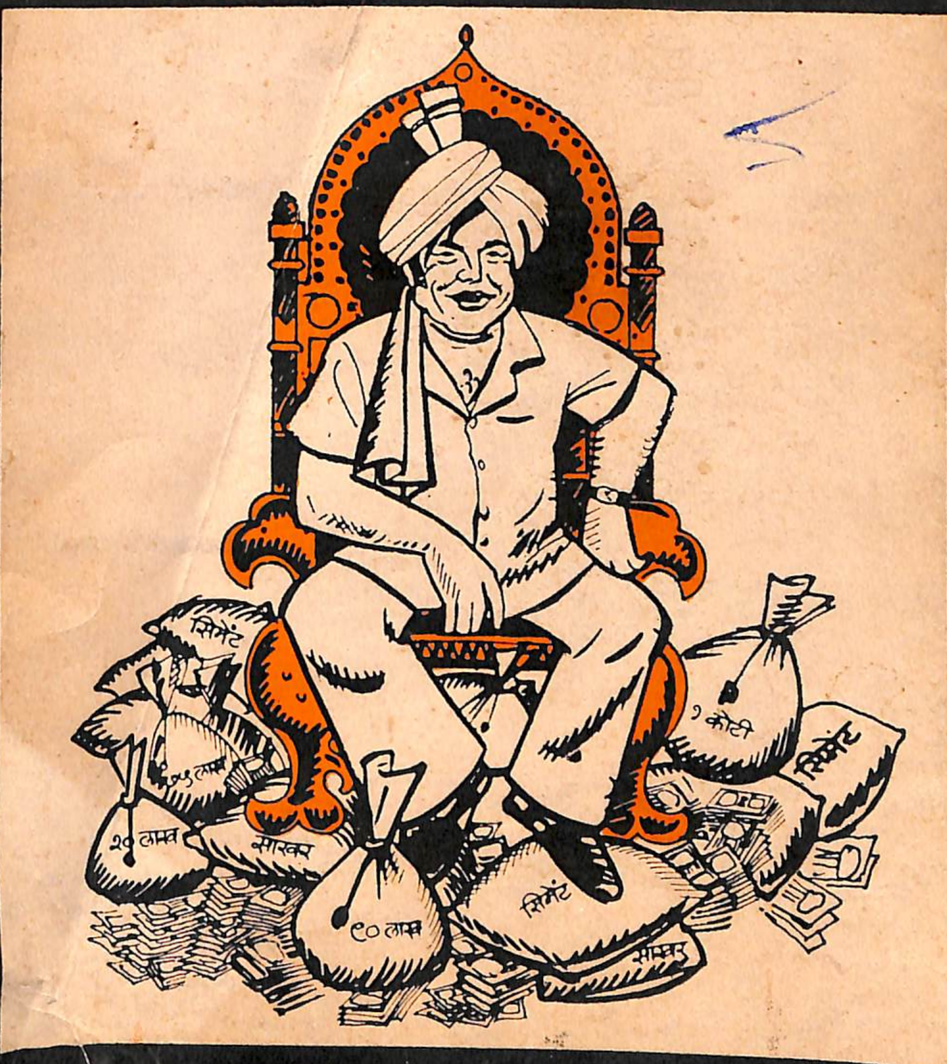
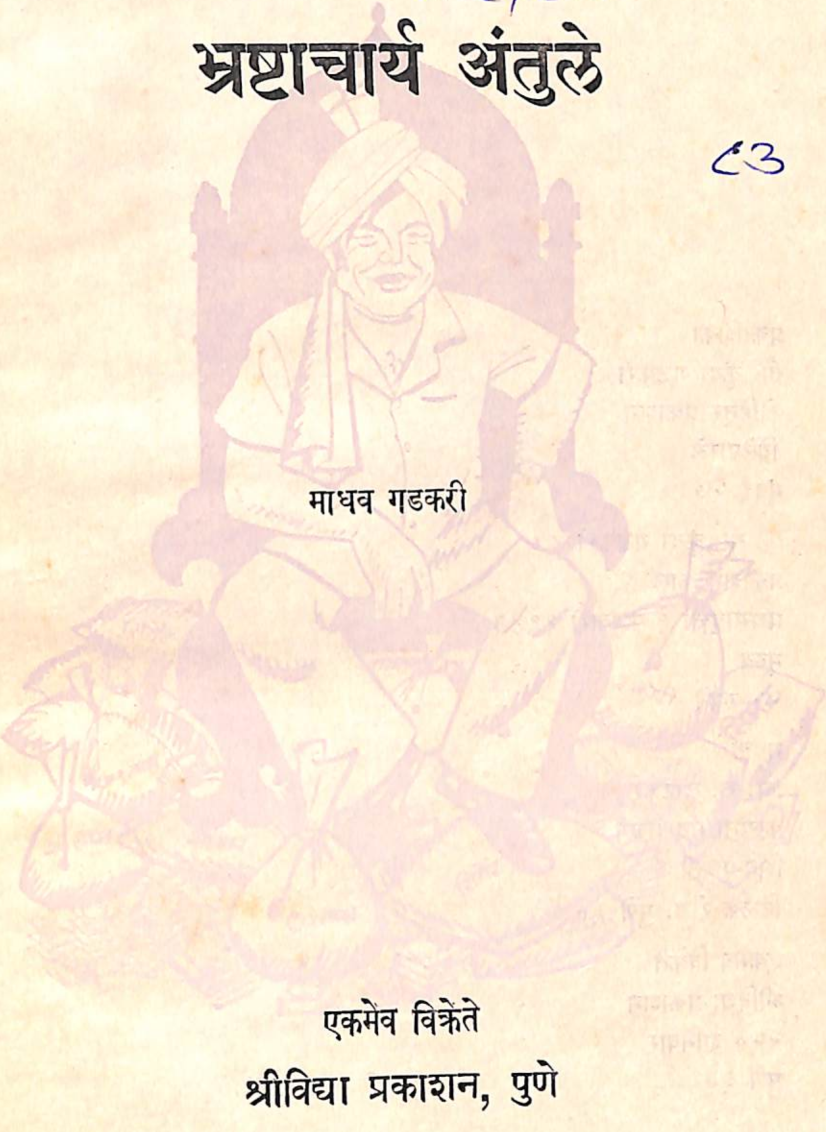
माधव गडकरी

भ्रष्टाचार अंतुले

भ्रष्टाचार्य अंतुले

माधव गडकरी

एकमेव विक्रेते

श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे

प्रकाशिका
सौ. कुंदा गडकरी
कोहिनूर प्रकाशन
विलेपारले
मुंबई ५७

प्रकाशन काल
प्रथमावृत्ती १ फेब्रुवारी १९८२
मूल्य
२५ रुपये
मुद्रक
चिं. स. लाटकर
कल्पना मुद्रणालय
शिव-पार्वती
टिळक रोड, पुणे ३०
एकमेव विक्रेते
श्रीविद्या प्रकाशन
२५० शनिवार
पुणे ३०

वृत्तपत्र स्वातंत्र्य
व न्यायालय स्वातंत्र्य
यांच्यासाठी झुंजणाऱ्या
सर्व ज्ञात-अज्ञात
सुहृदांना !

लेखकाचे मनोगत

महाराष्ट्राचे माजी मुख्यमंत्री श्री. अ. र. अंतुले यांच्या भ्रष्टाचारी कारकीर्दीचा हा आलेख आज वाचकांच्या समोर एकत्रित स्वरूपात ठेवीत आहे. दि. ९ जून १९८० रोजी श्री. अंतुले मुख्यमंत्री झाले व दि. १२ जानेवारी १९८२ रोजी त्यांनी राजीनामा दिला. पाच वर्षांसाठी लोकांनी आमच्या पक्षाला निवडून दिले आहे, पक्षाने पाच वर्षांसाठी मला मुख्यमंत्री केले आहे, मी हवे ते करणार, अशी भूमिका श्री. अंतुले यांनी घेतली व कुणाचीही पर्वा न करता मनमानेल तसा उद्योग सुरू केला. श्री. अंतुले यांच्या अंगी धडाडी, झटकन् निर्णय घेण्याची प्रवृत्ती असे दोन चांगले गुण आहेत. परंतु त्या दोन्ही गुणांचेच विषात रूपांतर करणारे मोठे दोष त्यांच्यात आहेत. ते अतिशय घमेंडखोर, उतावीळ प्रवृत्तीचे व पैशाने आपण सर्व पृथ्वी व इंद्रादि देव आणि

ईश्वर–अल्ला सर्वांना विकत घेऊ शकतो असे मानणारे आहेत. " स्नानगृहात सारेच नंगे असतात. " असे उत्तर त्यांनी एका वार्ताहर परिषदेत खुद्द मंत्रालयात दिले. टेबलावर पैसे घेणे हे टेबलाखाली घेण्यापेक्षा चांगले असे सांगण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. परंतु शेवटी पैसे घेणे हे वाईट आहे, तो भ्रष्टाचार आहे, या वस्तुस्थितीत बदल होत नाही हे त्यांच्या लक्षातच आले नाही, किंबहुना त्याकडे लोकांनी डोळेझाक करावी यासाठी त्यांनी दुसऱ्या हाताने खैरात चालू ठेवली.

श्री. अंतुले यांचे व माझे वैयक्तिक संबंध ते सत्तेवर आले तेव्हा चांगले होते. कोणताही पूर्वग्रह ठेवून त्यांच्या कारकीर्दीकडे पाहाण्याची माझी इच्छा नव्हती. परंतु स्वारी सर्वांना भोट बनवून फसवू पाहात आहे व आपण मुख्यमंत्री आहोत, आपण वाट्टेल ते करू, असा आव आणून ते वागू लागले तेव्हा त्यांच्याशी झुंज देणे हे पत्रकार म्हणून माझे कर्तव्य ठरले. जूनमध्ये ते सत्तेवर आले. महाराष्ट्र सरकारचे ' अंतुले सरकार ' असे त्यांनी नामांतर केले. पक्षाचे सरकार असले तरी ते सरकार शेवटी सर्वांचे असते हे लोकशाहीचे मूलतत्त्व ते विसरले. आणि दोन महिन्यातच त्यांनी आपले सैतानी रूप खुले केले व संघर्ष सुरू झाला. सप्टेंबर १९८० ते जानेवारी १९८२ या कालखंडात त्यांनी जी जी प्रकरणे निर्माण केली, त्या त्याबद्दल त्या त्या वेळी लिहिलेले लेख या पुस्तकात समाविष्ट केले आहेत. सलगपणे वाचकांनी ते वाचले तर त्यांच्या दोन गोष्टी सहजपणे लक्षात येतील. सिमेंट व अल्कोहोलचा भ्रष्टाचार, साखर सम्राटांच्या देणग्या, मुंबई राजधानी हलविण्याचा उद्योग, या सर्व विषयांपासून भवानी तलवारीपर्यंत प्रत्येक विषयावर पहिला आवाज ' मुंबई सकाळ ' ने उठविला. कडक व स्पष्ट शब्दात आज कोर्टाने मान्य केलेले आरोप सत्तेवर असलेल्या मुख्यमंत्र्यावर केले आणि ही गोष्ट सर्वांच्या अगोदर केली. बाकीच्यांना बळ आले नव्हते तेव्हा केली. अनेकदा एकाकीपणे केली.

सत्ता आणि लेखणी यांची ही लढाई माझ्या आयुष्यात यापूर्वी आणखी एकदा आली होती. गोव्यात मी दोन मुख्यमंत्र्यांचा कारभार पाहिला, महाराष्ट्रात निदान सहा मुख्यमंत्र्यांचा पाहिला. या आठांपैकी दोघांशी लढाई करण्याची वेळ नियतीने माझ्यावर आणली. एक कै. भाऊसाहेब बांदोडकर व दुसरे श्री. अंतुले. कै. बांदोडकरांबरोबर झालेल्या वादाचे पुस्तक ' सत्ता आणि लेखणी ' नावाने प्रसिद्ध आहे. कै. बांदोडकरांच्या व्यवहारात भ्रष्टाचार गौण होता, परंतु हुकूमशाही व सरंजामशाहीचे ते आधुनिक रूप होते. एकीकडे दातृत्व व दुसरीकडे सरंजामशाही या त्यांच्या दुटप्पी व्यक्तिमत्त्वातून अनेक प्रश्न निर्माण झाले. एका श्रीमंत मुख्यमंत्र्याशी ती लढाई होती व ती अखेर

जिंकली. त्यानंतर वाट्यास आलेली ही दुसऱ्या मुख्यमंत्र्याबरोबरील लढाई. या लढायांचा व्यापक अर्थ लोकांनी नीट समजून घेतला नाही तर केवळ मुख्यमंत्र्यांचे वादविषयक असे त्याचे स्वरूप बनेल. माझ्या दृष्टीने या लोकशाहीच्या लढाया आहेत. न्यायालयांचे स्वातंत्र्य व वृत्तपत्रांचे स्वातंत्र्य हे दोन्ही टिकते की जाते अशा संभ्रमात आज देश आहे. लोकशाहीचे हे खरेखुरे असे दोन आधारस्तंभ आहेत. या दोघांवर लोकशाही उभी आहे. व्यक्तिस्वातंत्र्याच्या तिसऱ्या खांबाचे रक्षण या दोन स्वातंत्र्यांच्या रक्षणावर अवलंबून आहे. आज संसदीय लोकशाही राहाते की तिची जागा कौटुंबिक व्यवहाराची सोय पाहाणारी अध्यक्षीय पद्धती घेते असा सवालही देशापुढे उभा आहे. एकूण संसदीय लोकशाहीचे मंदिर टिकविण्यासाठी वृत्तपत्रे, न्यायालये व व्यक्ती यांचे स्वातंत्र्य अबाधित राखणे हे सर्वांत महत्त्वाचे बनले आहे. माझे लेखन व हे पुस्तक त्या स्वातंत्र्याच्या लढाईचे एक पान आहे. अटकेची भीती दाखविण्यात आली, अनेक दडपणे आली, परंतु त्या सर्वांना तोंड देऊन हे लेखन केले. लोकांनी विकत घेऊन हे पुस्तक वाचले पाहिजे व देशाच्या राजकारणाचा अभ्यास म्हणून ते संग्रही बाळगले पाहिजे.

या कार्यात मी सर्वात ऋणी आहे तो 'सकाळ' संस्थेच्या संचालकांचा. कै. नानासाहेब परुळेकर आज हे पाहाण्यासाठी असायला हवे होते असे मनात आले. आजच्या संचालकांनीही संपादकाचे स्वातंत्र्य नुसते जपलेच नाही तर त्याच्या पाठीशी ते उभे राहिले. संस्थेचे चेअरमन श्री. जसवंतलाल मट्टुभाई व व्यवस्थापकीय संचालिका डॉ. बानू कोयाजी यांचा पाठिंबा नसता तर हे घडलेच नसते. या सर्व लेखांचे सर्वात मोठे चाहते व 'सकाळ' चे एक संचालक कर्नल जोशी आज नाहीत. त्यांना सर्वात अधिक आनंद हे पुस्तक पाहून झाला असता.

हे पुस्तक प्रकाशात यावे यासाठी अनेकांनी उत्स्फूर्त मदत केली. विशेषतः श्रीविद्या प्रकाशनचे श्री. मधुकाका कुलकर्णी व कल्पना प्रेसचे श्री. चिं. स. लाटकर यांनी केवळ मित्रप्रेमाने दहा दिवसात पुस्तक उभे केले. त्यांचे आभार मानावे तेवढे थोडेच.

एका व्यक्तीबद्दलचे पुस्तक म्हणून कुणी हे न वाचता लोकशाहीविरुद्धच्या प्रवृत्तीविरुद्धचे पुस्तक म्हणून वाचावे. राजकीय कार्यकर्त्याने तर ते अवश्य वाचले पाहिजे. आजच्या महाराष्ट्राची ही हकीकत उद्याचा इतिहास आहे.

दि. २६ जानेवारी १९८२
प्रजासत्ताक दिन

माधव गडकरी

अनुक्रमणिका

●

१

सिद्धिविनायका, तूच सिद्ध हो !

दि. ९ जून ८० रोजी श्री. अ. र. अंतुले यांचा मुख्यमंत्री म्हणून शपथविधी झाला. त्यांच्याशी माझी पहिली चकमक प्रभादेवीच्या सिद्धिविनायक मंदिरावरून उडाली. १९७२ ते ८० अशी आठ वर्षे हे सिद्धिविनायक मंदिर शासकीय विश्वस्तांच्या नियंत्रणाखाली होते. या शासकीय विश्वस्तांचे नाव ॲड. युसुफ इस्माईल देसाई. श्री. अंतुले नाईक-मंत्रीमंडळात कायदे खात्याचे राज्यमंत्री झाले तेव्हा श्री. अंतुले यांनी आपल्या साडूला – ॲड. देसाई यांना – शासकीय विश्वस्त बनविले. ५० विश्वस्तांचे कुरण त्यांना उपलब्ध केले. सिद्धिविनायक मंदिर हे त्यांपैकी एक. तीन वर्षे चॅरिटी कमिशनरकडे हे प्रकरण चालले व त्यांनी निवाडा देऊन नव्या विश्वस्तांची नेमणूक केली. तेव्हा आपले साडू आता मुख्यमंत्री आहेत म्हणून ॲड. देसाई यांनी ताबा देण्यास नकार दिला. तेव्हा प्रसिद्ध झालेला हा लेख.

दि. ७ सप्टेंबर १९८० च्या रविवार ‘ मुंबई सकाळ ’ मध्ये तो प्रसिद्ध झाला व अंतुले यांच्याबरोबर वादाची पहिली फैर झडली. येथे हे सांगितले पाहिजे की, श्री. अंतुले हे मुख्यमंत्री झाले तेव्हा त्यांचे स्वागत करणारा अग्रलेख मी लिहिला होता. कोकणचा मुख्यमंत्री होतो आहे, अंगी धडाडी असलेली व्यक्ती मुख्यमंत्रीपदी येते आहे, म्हणून त्यांचे स्वागत केले होते व त्यांना सहकार्याचे आश्वासन दिले होते. कोकणच्या विकासाला ते गती आणतील अशी भावना होती. परंतु मुख्यमंत्रीपदी येताच ते गर्वाने नुसते फुलून गेले. त्यांच्या सत्तांधतेतून निर्माण झालेले हे पहिले प्रकरण.

* * *

कै. वसंतराव नाईक यांच्या मंत्रीमंडळात कायदा खात्याचे राज्यमंत्री बॅ. अब्दुल रहमान अंतुले झाले व १९७१ च्या नोव्हेंबरमध्ये ॲड. युसुफ इस्माईल देसाई यांची प्रभादेवीच्या प्रसिद्ध सिद्धिविनायक मंदिराचे सरकारी विश्वस्त (ऑफिशिअल ट्रस्टी) म्हणून नेमणूक झाली. मी स्वतः या विषयाकडे जातीय दृष्टीने पाहू इच्छीत नाही. धर्मातीततेचा पुरस्कार करण्यातच माझी अर्धी हयात गेली. परंतु एका हिंदू मंदिराची व्यवस्था एका मुस्लिम व्यक्तीकडे कोणत्या कारणासाठी दिली जाते याची कारणमीमांसा काही मला कळली नाही. जातीय समस्या निर्माण करण्याची जबाबदारी उभयतांवर आहे. पुन्हा वाय. आय. देसाई इतकेच नाव दाखवून हे हिंदूच आहेत असे दाखविण्याचा प्रयत्न आज आठ वर्षे झाला.

पुन्हा ते मुस्लिम आहेत म्हणून नव्हे तर या सार्वजनिक मंदिराची व्यवस्था ही लोकप्रतिनिधींकडे असावी, लोकातील विश्वस्त असावेत, असा प्रयत्न जेव्हा लोकांनी केला, धर्मादाय आयुक्तांनी त्यावर निवाडा दिला, तेव्हा तो धुडकावून लावण्याचा जेव्हा प्रयत्न होतो, आणि निवाडा देणाऱ्याचीच जेव्हा बदली केली जाते, तेव्हा कुणाच्या तरी भीतीने गप्प बसणे यासारखा दुसरा भ्याडपणा असू शकत नाही. खरे पाहाता सरकारी विश्वस्त हा तात्पुरता असतो. ॲड. देसाई यांनीच १९७२ नंतरच्या काळात या मंदिराची व्यवस्था लोकातील विश्वस्त निवडून त्यांच्याकडे सुपूर्द करावयास हवी होती. परंतु त्यांनी स्वतःहून तर ते केले नाहीच, परंतु आता निवाडा धुडकावून ते लोकातील विश्वस्तांना हायकोर्टात खेपा घालण्यास लावणार आहेत! अशा वेळी हा भ्रष्टाचार चव्हाट्यावर आणण्याखेरीज दुसरा प्रत्यवाय उरत नाही. १९७२ ते ८० अशी आठ वर्षे ॲड. युसुफ इस्माईल देसाई हे सिद्धिविनायकाचे शासकीय विश्वस्त आहेत. सर्व व्यवहार त्यांच्याकडे आहेत. भक्तांनी वाहिलेल्या सर्व वस्तूंची जमा त्यांच्याकडे होते. या मंदिरात पाच रुपयांपासून पाचशे रुपयांपर्यंत लोक पैसे टाकतात. घड्याळांपासून सोन्याच्या दागिन्यांपर्यंत वस्तू अर्पण करतात. त्यांची सर्व व्यवस्था त्यांच्याकडे आहे. पूजेचे भटजी हे त्यांचे नोकर आहेत. तेथील व्यवस्था पाहाणारे लोक हे त्यांचे नोकर आहेत. ही सर्व मंडळी मंदिरातच राहातात. त्यांची रखवाली तेथे मुख्यत्वे चालते. सिद्धिविनायक हा सर्वधर्मीयांचा झाला असता व त्या लांबच लांब रांगेत सर्व धर्मांचे लोक उभे असते तर ही व्यवस्थाही खपून गेली असती. परंतु तसे घडलेले नाही. या शासकीय विश्वस्तांनी तेथे चोख व्यवस्थाही ठेवली असेल. कारण आज ५० लाख रुपये मंदिराचे बँकेत जमा आहेत. तक्रारी अनेक झाल्या, परंतु त्याचे पुरावे कुणी देऊ शकले नाही. मंदिरातील पेट्यांची कुलुपे न काढता खाली false bottom लावला

जातो असे बोलणारे आहेत. परंतु त्याला कसलाच पुरावा नसल्याने तो आक्षेप मी तरी घेऊ इच्छीत नाही. परंतु आज प्रश्न धर्मादाय आयुक्तांनी दिलेल्या निवाड्याच्या अंमलबजावणीचा आहे व ती अंमलबजावणी झालीच पाहिजे.

तीन वर्षे चौकशी

संयुक्त धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांनी १९७७ पासून या प्रकरणाची चौकशी केली. तीन वर्षांच्या तपासणीनंतर हा निवाडा दि. ५ जुलै १९८० रोजी त्यांनी दिला व नव्या विश्वस्तांची नावे जाहीर केली. त्यात धर्मादाय आयुक्तांनी ही जबाबदारी महाराष्ट्र बँकेकडे सोपविली. महाराष्ट्र बँकेची आता स्वतंत्र 'महाराष्ट्र एक्झिक्यूटर अँड ट्रस्टी कंपनी लिमिटेड' अशी संस्था अशा सार्वजनिक संस्थांचा व्यवहार पाहाण्यासाठी स्थापन झालेली आहे. तिच्या ताब्यात धर्मादाय आयुक्तांनी सिद्धिविनायकाचे हे सार्वजनिक मंदिर दिले. त्याप्रमाणे महाराष्ट्र बँकेच्या ट्रस्टी कंपनीने शासकीय विश्वस्त अॅड. युसुफ इस्माईल देसाई यांना पत्र पाठवून अधिकार सुपूर्द करण्याची विनंती केली. त्या पत्राला दि. ८ ऑगस्ट रोजी अॅड. देसाई यांनी उत्तर पाठविले व त्यात "आपले वकील आजारी असल्यामुळे त्यांचा सल्ला घेण्यासाठी वेळ हवा." असे कळविले. आता अॅड. देसाई हे आपल्या साहेबांच्या कृपेने आज महाराष्ट्रातील ७०० ट्रस्ट्सचे विश्वस्त आहेत. त्यांचे सेंट्रल टेलिग्राफ ऑफिससमोरच्या पी. डब्ल्यू. डी. इमारतीत तळमजल्यावरच कार्यालय आहे. ते स्वतःच वकील आहेत. परंतु ज्यांनी धर्मादाय आयुक्तांसमोर लेखी निवेदन सादर करून लोकविश्वस्त निर्माण करण्याच्या योजनेस विरोध नाही असे सांगितले होते त्यांनीच आता अडवून धरले. अॅड. देसाई यांच्याकडे इतके ट्रस्ट्स आहेत की, त्यांपैकी एक कमी झाला तर काही बिघडत नाही, असे स्पष्ट उद्‌गार श्री. हुपरीकर यांनी या निवाड्यात काढले आहेत.

त्यानंतर बँक ट्रस्टी कंपनीने पुन्हा पत्र पाठविले. त्याला दि. २७ ऑगस्ट रोजी शासकीय विश्वस्त अॅड. देसाई यांनी उत्तर पाठविले. तोपर्यंत त्यांचे वकील बरे झाले असावेत. "मला हायकोर्टाने नेमलेले आहे. धर्मादाय आयुक्त मला काढू शकत नाहीत." अशी कायदेशीर भूमिका त्यांनी घेतली. सरकारी विश्वस्ताने अधिकारसूत्रे दिली नाहीत तर ती हायकोर्टात जाऊन घ्यावीत असे श्री. हुपरीकरांनी निवाड्यातच म्हटले आहे. त्याप्रमाणे आता महाराष्ट्र बँकेची ट्रस्टी कंपनी हायकोर्टात जात आहे. आणि या सर्वांवर कळस म्हणजे हा निवाडा देणाऱ्या धर्मादाय आयुक्तांची नागपूरला सरकारने ऑगस्टच्या शेवटच्या आठवड्यातच बदली केली. श्री. हुपरीकर हे जॉइंट चॅरिटी कमिशनर

आहेत. त्यांच्या निवाड्यावर बरोबरच्या दुसऱ्या कमिशनरना स्थगिती हुकूम देण्याचाही आदेश नाही. परंतु किळसवाणी गोष्ट अशी की, मंत्रालयातून टेलीफोन आला, नंतर खास बोलावणे आले, आणि बरोबरीच्या धर्मादाय आयुक्तांनीच हुपरीकरांच्या निवाड्यावर स्थगिती हुकूम दिला. त्यासाठी आवश्यक असलेला अर्ज श्री. आंब्रे यांनी केला. सिद्धिविनायकाच्या रांगेत उभ्या राहाणाऱ्या भक्तांना याची कल्पनाही नसेल. डॉ. हेमचंद्र गुप्ते, ॲड. मधुसूदन बलराम बडकर, श्री. पद्माकर कृष्णाजी ढमढेरे, श्री. सुब्रह्मण्यम् शास्त्री, श्री. गोपाळ हिंगोरानी, रामकुमार बात्रा, श्री. शांताराम विठ्ठल कोंडसकर आणि डॉक्टर तातोबा बजाजी पाटील यांची विश्वस्त म्हणून धर्मादाय आयुक्तांनी नेमणूक केली.

धर्मादाय आयुक्तांनी या मंदिराच्या प्रकरणी लक्ष द्यावे म्हणून गेली काही वर्षे डॉ. पाटील व त्यांचे सहकारी यांनी तेथे चळवळ केली. मुख्यमंत्र्यांचे उजवे हात व अर्थमंत्री ॲड. रामराव आदिक यांनी स्वतः येऊन या प्रकरणी लक्ष घालण्याचे आश्वासन दिले होते. आता त्यांनीच पुन्हा लक्ष घालण्याची वेळ आली आहे. मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या साडूला सिद्धिविनायकाच्या डोक्यावर असे निवाड्यानंतरही ठेवावे हे होऊ शकणार नाही, हे चालणार नाही.

निवाड्याचा तपशील

महाराष्ट्राचे संयुक्त धर्मादाय आयुक्त श्री. जी. व्ही. हुपरीकर यांनी दि. ५ जुलै १९८० रोजी हा ८४ पानांचा निवाडा दिला. या निवाड्याने श्री. हुपरीकरांवर सरकारची गैरमर्जी झाली असली तरी सिद्धिविनायकाची होण्याची शक्यता नाही. या निवाड्यातच या सर्व प्रकरणाचा तपशील दिला आहे.

बॉंबे पब्लिक ट्रस्ट ॲक्टनुसार २३ मार्च १९७७ रोजी पहिला आदेश काढून धर्मादाय आयुक्तांनी या प्रकरणाची चौकशी सुरू केली. त्यासाठी त्यांनी वृत्तपत्रात जाहिरात दिली. सरकारी विश्वस्त ॲड. युसुफ इस्माईल देसाई यांना नोटीस काढली. आपण मंदिराचे पूर्वापार मालक आहोत असा दावा करणारे श्री. दत्ताराम देवजी पाटील यांनाही प्रतिवादी म्हणून बोलाविण्यात आले. त्याशिवाय या मंदिराशी संबंधित अशा काही व्यक्ती पुढे आल्या. त्यांनाही धर्मादाय आयुक्तांनी बोलाविले. श्रीमती किशोरी गोवारीकर, श्री. जिवराज शहा, डॉ. तातोबा बजाजी पाटील व श्री. एस. के. आंब्रे मिळून सहा प्रतिवादी निर्माण झाले व धर्मादाय आयुक्तांनी या सहाहीजणांचे म्हणणे ऐकून घेतले. सरकारी विश्वस्त श्री. युसुफ इस्माईल देसाई यांच्या वतीने ॲड. सबनीस यांनी काम पाहिले तर सहा क्रमांकाचे श्री. आंब्रे यांच्या वतीने ॲड. शरद दिघे

यांनी काम पाहिले.

धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांनी आपल्या चौकशीत मंदिराच्या मालकीची मुळापासून माहिती मिळविण्याचा प्रयत्न केला. हे मंदिर कुणी स्थापन केले याचा काहीही पुरावा उपलब्ध नाही असे त्यांनी निवाड्यात म्हटले. क्रमांक दोनचे प्रतिवादी दत्ताराम देवजी पाटील यांच्या पूर्वजांकडे त्याची व्यवस्था होती असे दिसते. १८७० पूर्वी कुणा सुंदर लक्ष्मण नावाच्या व्यक्तीने हे मंदिर लोकांसाठी उघडल्याची एक नोंद मिळते.

या मंदिराबद्दल पहिला दिवाणी दावा १९३२ मध्ये झाला. ७ फेब्रुवारी १९३६ मध्ये कोर्टाने निवाडा दिला. प्रथम सरकारी विश्वस्त या मंदिरावर आला व तेव्हापासून आज ४४ वर्षे हे मंदिर सरकारी विश्वस्ताकडेच राहिले आहे. परंतु या निर्णयावर श्री. दत्ताराम देवजी पाटील यांनी अपील केले. हे देऊळ खासगी मालकीचे की सार्वजनिक, असा वाद निर्माण झाला व त्या वेळच्या धर्मादाय आयुक्तांनी १७ जून १९६५ रोजी हे देऊळ सार्वजनिक नाही, सार्वजनिक ट्रस्टखाली ते येत नाही, असा निर्णय दिला.

यावर त्यावेळचे सरकारी विश्वस्त व काही भक्त सिटी सिव्हिल कोर्टात गेले. तेथे कोर्टाने पुन्हा आदेश बदलला व सिद्धिविनायकाचे देऊळ हे सार्वजनिक देवालय आहे असे जाहीर केले. त्यावर दत्ताराम देवजी पाटील हायकोर्टात गेले. १९ एप्रिल १९७३ रोजी हायकोर्टाने पाटलांचे अपील फेटाळून लावले. त्यावर लेटर पेटंट अपील दाखल केले. ते हायकोर्टाच्या डिव्हिजनल बेंचपुढे चालले व ४ जुलै १९७५ रोजी पाटलांचे तेही अपील फेटाळले गेले. १९६५ पासून सिद्धिविनायक मंदिराची गर्दी वाढू लागली. उत्पन्न वाढू लागले. त्यामुळे ६५ ते ७५ या दहा वर्षांत मंदिराच्या मालकीसंबंधीच्या हक्कांना अधिक मोल आले.

अंतुले यांचा हस्तक्षेप

श्री. वसंतराव नाईक यांच्या मंत्रीमंडळात बॅ. अंतुले हे प्रथम राज्यमंत्री झाले. शिक्षण, विधी व न्याय, मत्स्यव्यवसाय व दुय्यम बंदरे ही खाती त्या वेळी श्री. अंतुले यांच्याकडे होती. बॅ. वानखेडे हे कायदा खात्याचे कॅबिनेट मंत्री होते. परंतु त्यांनी लक्ष दिले नसावे. कायदेमंत्री बॅ. अंतुले यांनी वकिली जेमतेम चाललेल्या आपल्या साडूंना भरपूर काम मिळवून दिले. त्यांना महाराष्ट्रातील काही संस्थांचे विश्वस्त नेमले. त्यात प्रभादेवीचा हा सिद्धिविनायकही युसुफ इस्माईल यांच्या अधिकारक्षेत्रात आला. तेव्हापासून त्यांचा अधिकार चालू आहे आणि आजही तो सोडण्यास ते तयार नाहीत.

हुपरीकरांच्या ‘ कोर्टा ’ त

धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांच्यासमोर या प्रकरणाची सुनावणी सुरू झाली तेव्हा सरकारी विश्वस्ताच्या वकिलांनी प्राथमिक हरकत घेऊन धर्मादाय आयुक्तांना अशी योजना करण्याचाच अधिकार नाही असा मुद्दा मांडला. १९ जुलै १९७८ रोजी तो फेटाळण्यात आला. नंतर विश्वस्तांनी मंदिराला भेट देऊन तेथील पुजारी व सुपरवायझर यांची चौकशी केली. शेवटी सरकारी विश्वस्त श्री. युसुफ इस्माईल यांनी मंदिराच्या असलेल्या सर्व मिळकतीची यादी धर्मादाय आयुक्तांपुढे सादर केली.

श्री. हुपरीकर यांनी निकालपत्रात म्हटले आहे की, या सरकारी विश्वस्ताने ५ डिसेंबर १९७८ रोजी लेखी निवेदन देऊन या नव्या योजनेस आपला विरोध नाही असे म्हटले व त्याप्रमाणे तपशीलही दिला. स्थावर-जंगम मिळकतीची यादी सादर केली. एकूण सरकारी विश्वस्ताने या नव्या योजनेस आपली अनुमतीच दिली. ७८ क्रमांकाचे ‘ एक्झिबिट ’ म्हणून आज ते कागदपत्रात समाविष्ट आहे.

पुन्हा नेमणूक हवी होती

नव्या योजनेस संमती दिल्यावर आपलीच पुन्हा प्रमुख ट्रस्टी म्हणून नेमणूक होईल अशी ॲड. युसुफ इस्माईल यांची कल्पना असावी. परंतु श्री. हुपरीकरांनी त्याबद्दलचे कायदे उलगडून दाखविले. ऑफिशिअल ट्रस्टीज् ॲक्टच्या सातव्या कलमाप्रमाणे धार्मिक संस्थांचा विश्वस्त अशा सरकारी विश्वस्ताला होताच येत नाही. श्री हुपरीकरांनी दुसरी एक गोष्ट नजरेस आणली. ४० वर्षात सर्व सरकारी विश्वस्तांनी लोकातील विश्वस्त बनविण्याचा प्रयत्न केला नाही. आपल्याच हाती सत्ता ठेवण्याचा प्रयत्न केला. श्री. हुपरीकरांनी असे नजरेस आणले की, ॲड. युसुफ इस्माईल यांची सरकारी विश्वस्त म्हणून नेमणूक झाली तरी त्यांनी तेथे व्यवस्थापक नेमावा असा आदेश होता. परंतु तो त्यांनी नेमला नाही व विश्वस्त व मॅनेजर या दोन्ही भूमिकात तेच राहिले. त्यांनी शेजारची जमीन दीर्घ कराराने दुसऱ्यांना दिली.

श्री. हुपरीकरांनी निकालपत्रात म्हटले आहे की, मंदिराच्या जंगम मालमत्तेची यादी सरकारी शासकाकडे उपलब्ध नव्हती व सर्व कारवाई सुरू झाल्यावर सहा महिनेपर्यंत ती मिळू शकली नाही.

पुन्हा श्री. युसुफ इस्माईल यांच्याकडे इतके ट्रस्ट्स व्यवस्थापनासाठी आहेत की, त्यामधून हा एक कमी केला तर काही बिघडत नाही.

मला मिळालेल्या माहितीप्रमाणे महाराष्ट्रातील जवळजवळ ५० स्ट्रस्ट्स युसुफ

इस्माईल देसाई यांच्याकडे आहेत. सेंट्रल टेलिग्राफ ऑफिससमोरच्या बांधकाम खात्याच्या इमारतीत त्यांचे स्वतंत्र कार्यालय आहे. राज्यकर्ता पाठीशी असला की आपोआप साम्राज्य निर्माण होऊ शकते याचे हे उत्तम उदाहरण आहे.

त्यात कायदेही कसे सोयीस्कर बनतात यावरही या निकालपत्रात श्री. हुपरीकरांनी उत्तम प्रकाश टाकला आहे. ऑफिशिअल ट्रस्टीज् ॲक्टच्या सातव्या कलमाच्या सातव्या पोटकलमाप्रमाणे सरकारी विश्वस्त दुसऱ्या विश्वस्ताला आपल्याबरोबर सामावून घेऊच शकत नाही. तो एकटाच विश्वस्त राहू शकतो.

याचा अर्थ सरळ असा की, एक सरकारी विश्वस्त तरी राहू शकतो, किंवा दुसरे, लोकातील विश्वस्त तरी राहू शकतात. त्यामुळे त्यांना कमी करण्यापलीकडे दुसरा पर्यायच नव्हता. म्हणून श्री. हुपरीकरांनी त्यांना वगळले व पूर्णपणे नवे विश्वस्त नेमले. विश्वस्तांचे मंडळ नेमून एक कस्टोडिअन ट्रस्टी नेमणेच योग्य आहे असा निर्णय देऊन श्री. हुपरीकरांनी महाराष्ट्र बँकेच्या एक्झिक्यूटर अँड ट्रस्टी कंपनी लिमिटेडला कस्टोडिअन नेमले. धर्मादाय आयुक्तांनी हा निकाल जाहीर करून सरकारी विश्वस्ताने या कस्टोडिअनकडे ताबा द्यावा असा आदेश दिला. हा आदेश मानला नाही तर हायकोर्टाने त्यांची नेमणूक केलेली असल्याने हायकोर्टात जाऊन तसा आदेश मिळवावा असे म्हटले.

युसुफ इस्माईल यांची उत्तरे

कस्टोडिअनला धर्मादाय आयुक्तांचे अधिकृत पत्र येताच त्यांनी सरकारी विश्वस्तांना पत्र पाठविले. १५ ऑगस्टपर्यंत आपण ताबा द्यावा अशी मागणी या पत्रात महाराष्ट्र बँकेच्या संस्थेने केली होती.

त्याला ८ ऑगस्ट ८० रोजी सरकारी विश्वस्ताने उत्तर पाठविले. त्यात "माझे वकील आजारी झालेले असल्याने मुदत द्यावी. पुढील आठवड्यात कळवितो." असे लिहिले. या वकिलांना वकील लागले व तेही आजारी पडलेले !

दि. २७ ऑगस्ट रोजी या सरकारी विश्वतांनी महाराष्ट्र एक्झिक्यूटर आणि ट्रस्टी कंपनीस स्पष्ट कळविले की, मला हायकोर्टाने नेमलेले असल्यामुळे मला दूर करण्याचा धर्मादाय आयुक्तांना अधिकार नाही. म्हणजे ७७ ते ८० चाललेली सुनावणी या गृहस्थाने निकालात काढली व आपणच विश्वस्त राहाणार ही भूमिका घेतली.

आणि ही सरकारला शरम आणणारी गोष्ट आहे की, हा निवाडा देणारे धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांची नागपूरला बदली झाली ! भ्रष्टाचाराचे इतके बीभत्स उदाहरण दुसरे असू शकत नाही. सिद्धिविनायका, तुझा विश्वस्त कोण असू शकतो हे ठरविण्याचा अधिकार धर्मादाय आयुक्तांना नाही, भक्तांना

नाही, तो मुख्यमंत्री अंतुले, त्यांचे सरकार व त्यांचे साहू युसुफ इस्माईल यांनाच आहे! महाराष्ट्र मंत्रीमंडळास श्रीगणेशाची काही चाड असेल तर त्यांनी सर्वप्रथम हुपरीकरांची बदली रद्द केली पाहिजे व मुख्यमंत्र्यांच्या साहूंची सिद्धिविनायकाच्या डोक्यावरून उचलबांगडी केली पाहिजे. येथे जातीयतेचे प्रश्नही मी दुय्यम मानतो. येथे सामान्य न्यायाचा प्रश्न आहे. ४४ वर्षे सरकारी विश्वस्तांकडे मंदिर ठेवण्याइतके सर्व भक्त व लोक नादान झालेले नाहीत. आठ वर्षांत व्यवस्थापकही न नेमणारा सरकारी विश्वस्त बदलण्याचा हक्क निश्चितपणे लोकांना आहे.

आज देवळाचा ५० लाख रुपयांचा निधी बँकेत आहे. सोन्याचे व चांदीचे भरपूर दागिने आहेत. दर महिन्याला ७० ते ८० हजार लोक देवदर्शनास येतात. काहीजण पाच रुपये टाकतात तर काही १०१ ते १२१ रुपयेही टाकतात. त्यामुळे दर महिन्याला जवळजवळ एक लाख रुपयांचे उत्पन्न येते. या निधीचा योग्य उपयोग व्हावा याची सविस्तर चर्चा श्री. हुपरीकरांनी आपल्या निवाड्यात केली आहे. गरीब विद्यार्थ्यांना शिक्षणाला मदत करण्यापासून आदिवासी विकासापर्यंतच्या योजनांना मदत करण्याची कल्पना आहे. परंतु आज एका सरकारी विश्वस्ताच्या हाती आणि त्याच्या १५ कर्मचाऱ्यांच्या हाती देऊळ आहे. उन्हातान्हात भक्त उभे राहातात. पावसात भिजतात. भक्त जे देतात ते विश्वस्त विश्वासाने गोळा करतो. देवाच्या साक्षीने हे सर्व चालते. शेवटी देवाचा संसारही माणसाच्या हाती कसा असतो याचे हे उदाहरण! सिद्धिविनायक भक्तांचा कैवारी आहे. परंतु त्याचा कैवार घेणेच कठीण झाले आहे. गणेशोत्सवापूर्वी या सरकारी विश्वस्ताने सूत्रे सोडावीत अशी लोकांच्या वतीने मी मागणी करू इच्छितो. तसे घडले नाही तर लढा उभारणे अपरिहार्य ठरेल. ती वेळ मुख्यमंत्र्यांनी आणू नये. बॅ. अब्दुल रहमान अंतुले यांचे साहू ॲड. युसुफ इस्माईल देसाई यांच्या तावडीतून स्वतःची सुटका करून घेण्यासाठी, सिद्धिविनायका, तू आता सज्ज हो! दुसऱ्यांच्या धर्मभावनांची कदर करणे हा धर्मातीतता रुजविण्याचा पहिला मार्ग आहे. १९७२ मध्ये झालेली ही नेमणूकच अनिष्ट होती. आठ वर्षे ती लादली. श्री. हुपरीकरांनी असे करता येत नाही, कायद्यानेच दुसऱ्या धर्माची व्यक्ती नेमता येत नाही, असे निवाड्यात दाखवून दिले आहे. घडले ते बेकायदेशीरच होते, चालले आहे तेही बेकायदेशीरच आहे.

('मुंबई रविवार सकाळ' : दि. ७ सप्टेंबर १९८०)

२

' मुंबई सकाळ ' वर खटला ?

दि. ७ सप्टेंबर १९८० च्या ' रविवार मुंबई सकाळ ' मध्ये लेख प्रसिद्ध होणार अशी जाहिरात गुरुवार दि. ४ सप्टेंबरच्या अंकात येताच मुख्यमंत्री श्री. अंतुले व शासकीय विश्वस्त श्री. युसुफ इस्माईल देसाई यांचे मंत्रालयात खलबत झाले. प्रेस ट्रस्टच्या टेलीप्रिंटरवर श्री. देसाई यांची खास वार्ताहर परिषद असल्याचा संदेश सर्व वृत्तपत्रात येऊन थडकला. त्याप्रमाणे प्रसिद्धी संचालकांच्या उपस्थितीत श्री. अंतुले यांचे साडू श्री. देसाई यांची वार्ताहर परिषद झाली. त्यांनी आपण या मंदिराचा ताबा देणार नाही असे सांगितले.

रविवारी लेख प्रसिद्ध झाला व मुख्यमंत्री श्री. अंतुले संतप्त झाले. त्यांनी मला अटक करण्याचा निर्णय घेतला, तसे आदेश दिले व ' मुंबई सकाळ ' वर खटला भरण्याचे काम कायदेमंत्री श्री. भोसले यांच्यावर सोपविले. त्या वेळी प्रसिद्ध झालेला हा लेख. आपले साडू श्री. देसाई यांना वाचविण्यासाठी आणखी किती बेकायदेशीर गोष्टी मुख्यमंत्र्यांनी केल्या त्याची यादीच या लेखात दिली.

हा लेख प्रसिद्ध झाला व दिल्लीत चक्रे वेगाने फिरू लागली.

* * *

दि. ७ सप्टेंबरच्या अंकात सिद्धिविनायकास अंतुले यांच्या साडूच्या तावडीतून मुक्त होण्यास सिद्ध होण्याचे आवाहन मी केले व या प्रकरणाने वेगळे वळण घेतले.

मुख्यमंत्री बॅ. अंतुले व कायदामंत्री श्री. बाबासाहेब भोसले हे माझा व ' मुंबई सकाळ ' चाच समाचार घेण्यास सिद्ध झाले. "तुम्हास अटक करण्याचा व ' मुंबई सकाळ ' वर खटला भरण्याचा निर्णय मुख्यमंत्र्यांनी घेतला आहे. " हे

कळविणारे टेलीफोन्स सर्वप्रथम आले ते प्रमुख पत्रकारांचे आणि त्यांनी एक-मुखाने " असा खटला झाला तर आम्ही तुमच्या पाठीशी उभे राहू. " असे आश्वासन दिले. मुख्यमंत्री व कायदामंत्री हे राज्यकर्ते असल्यामुळे कारवाई हाच त्यांच्या कार्यपद्धतीचा भाग असू शकतो व त्यात विरोधकांची गय केली जाणार नाही हाच लोकशाहीचा अर्थ जे मानतात, त्यांच्याशी लढा देणे हा एकच पर्याय ते माझ्यासारख्यांसमोर ठेवतात. सर्वप्रथम या दोघांनाही स्पष्टपणे सांगावेसे वाटते की, " गय केली जाणार नाही. " असे म्हणणाऱ्या कुणाचीच जनतेने गय केलेली नाही. खटल्याचे भय दाखवून वृत्तपत्राचा आवाज बंद होईल अशी कुणाची कल्पना असेल तर तीही यशस्वी होणार नाही.

मुंबईच्या प्रेस गिल्डसमोर बोलताना " मला कुणी जातीय म्हटले तर मला आत्यंतिक वेदना होतात. " असे उद्‌गार मुख्यमंत्री अंतुले यांनी काढले. अशा ' आत्यंतिक वेदना ' मलाही होण्याचा अधिकार ते मान्य करतील अशी मी आशा करतो. कारण गेली २५ वर्षे मी लेखन करीत आहे, परंतु हा आरोप माझ्यावर किंवा माझ्या लेखनावर आतापर्यंत कुणी केला नव्हता. राष्ट्रसेवा-दलाच्या संस्कारातून मी वाढलो. सानेगुरुजी, रावसाहेब पटवर्धन आणि अंतुले यांच्याच कुलाबा जिल्ह्यात ज्यांचे आज छोटेसे स्मारक उभे आहे ते युसुफ मेहेरअल्ली हे आमचे स्फूर्तिदाते. नव्वदी ओलांडलेल्या खान अब्दुल गफार-खान यांना – बादशहाखानांना – उपचारासाठी भारतात आणले पाहिजे म्हणून अफगाणिस्तानातील सर्व जुलमी कुंपणे ओलांडून मी जलालाबादला गेलो, त्यांच्या सहवासात चार दिवस राहिलो, ते अंतुले यांच्याकडून जातीयवादाचे प्रशस्तिपत्र घेण्यासाठी नव्हे. राज्यकर्त्यांच्या प्रशस्तिपत्रकावर जगण्याची सवयही मला नाही. जातीयवादाचा आरोप करून मूळ वादविषयाला कलाटणी देऊ नका हे त्यांच्या व लोकांच्या निदर्शनास आणणे हे माझे पुन्हा कर्तव्य ठरले आहे.

मुख्य विषय कोणता ?

श्री. युसुफ इस्माईल देसाई हे महाराष्ट्र सरकारचे एकमेव शासकीय विश्वस्त आहेत. त्यांच्याकडे अनेक ट्रस्ट्स आहेत. त्याप्रमाणे हे सिद्धिविनायकाचे मंदिरही आले असे वादाकरिता मान्य करू. परंतु तो मुख्य वादविषय नाही. कारण गेली आठ वर्षे हे मंदिर त्यांच्या अखत्यारीत आहे. १९७७ मध्ये हे प्रकरण धर्मादाय आयुक्तांकडे गेल्यावर व त्याची तीन वर्षे सुनावणी झाल्यावर धर्मादाय आयुक्तांनी दिलेला निकाल अंमलात आणणे हे सरकारचे सामान्य कर्तव्य आहे व ती मागणी करण्यासाठी तो लेख मी लिहिला. सरकारनेच निर्माण केलेल्या शासकीय संस्थेचा निर्णय सरकारनेच धुडकावून टाकावयाचा हे नुसते अयोग्य

नाही तर एका परीने सरकार हा फार मोठा घातक पायंडा पाडीत आहे आणि या सर्वांवर कळस म्हणजे हा निवाडा देणारे संयुक्त धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांची अंतुले सरकारने बदली केली व त्यांच्या सिद्धिविनायकावरील निवाड्याला बेकायदेशीरपणे स्थगितीचा हुकूम दिला ! हा या प्रकरणातील अन्यायाचा कळस झाला नसता तर मी या विषयाकडे वळलोही नसतो.

धर्मदाय आयुक्त श्री. हुपरीकर हे संयुक्त धर्मादाय आयुक्त म्हणून आहेत. त्यांनी दिलेल्या निर्णयावर स्थगिती हुकूम देण्याचा अधिकार फक्त कोर्टाला आहे. तर त्यांचे दुसरे धर्मादाय आयुक्त श्री. पांडे यांच्या सहीचा स्थगिती आदेश हुपरीकरांच्या निवाड्यावर काढण्यात आला. श्री. हुपरीकरांचा निवाडा ही कोर्टाची डिक्री आहे व त्यावरील चर्चा फक्त सिटी सिव्हिल कोर्ट करू शकते.

एकीकडे बेकायदेशीर स्थगिती हुकूम, दुसरीकडे शासकीय व्यवस्थापकाचा ताबा देण्यास लेखी नकार आणि वर हुपरीकरांची बदली, असे घडलेले असताना या विषयाला तोंड फोडण्याचे स्वातंत्र्य वृत्तपत्रांना नसेल तर ते वृत्तपत्र चालवायचे तरी कशाला ? महाराष्ट्र बँकेच्या ट्रस्ट कंपनीकडे हे देवालय धर्मादाय आयुक्तांनी दिलेले आहे. श्री. हुपरीकरांची बदली झाली नसती, शासकीय व्यवस्थापकांनी नकार दिला नसता व रीतसर महाराष्ट्र बँकेकडे सूत्रे गेली असती तर आज प्रश्नच निर्माण झाला नसता. आता महाराष्ट्र बँक हायकोर्टात जाणार आहे. श्री. हुपरीकरही हायकोर्टात जाणार असल्याचे ऐकतो. आणि हा सर्व अन्याय चव्हाट्यावर आणल्याबद्दल महाराष्ट्र सरकार माझ्यावर खटला भरणार आहे ! मला त्यांनी मोठे करावयाचे ठरविले आहे असे दिसते ! कारण वृत्तपत्राच्या जीवनात असा संग्राम वाट्यास येण्यासही भाग्य लागते. लोकमान्य टिळक–आगरकरांच्या परंपरा आजचा मराठी पत्रकार विसरला आहे असे म्हणणाऱ्यांचे समाधान करण्याचा विचार श्री. अंतुले यांनी केलेला दिसतो ! त्यांच्या कारकीर्दीचे १०० दिवस नुकतेच पुरे झाले. त्याबद्दलचा त्यांचा अहवाल मी मुद्दाम प्रसिद्ध केला. कारण त्यांनी जे केले असे त्यांना वाटते ते लोकांपुढे यावे, परंतु धर्मादाय आयुक्तांचा निर्णय सरकारी विश्वस्त मानीत नाहीत, तो निर्णय देणाऱ्या न्यायमूर्तींचीच सरकार बदली करते व त्याबद्दल आवाज उठविणाऱ्या वृत्तपत्रावर कारवाई करते, याची नोंदही पहिल्या १०० दिवसांच्या कारकीर्दीत त्यांना करावी लागेल. त्यांनी केली नाही तर लोक ती करतील. एका खुलाशाने जे काम झाले असते ते न करता सत्ता हाती आहे म्हणून खटल्याचे हत्यार उगारणे हे गैर आहे. हे हत्यार बूमरँगसारखे त्यांच्यावरच उलटेल. याची खात्री त्यांचेच मित्र त्यांना आजच देतील.

देसाईंना वेळ नव्हता !

या प्रकरणावर मी लिहावयाचे ठरविले त्या दिवशी सिद्धिविनायकाचा मंगळवारच होता. मी स्वतः त्या मंदिरात गेलो. शासकीय विश्वस्त श्री. देसाई यांना मला भेटावयाचे आहे असे मी त्यांना सांगितले व त्यांचा पत्ता मागितला. तो पत्ता व टेलीफोन नंबर मी घेतले. त्याप्रमाणे बुधवारी सकाळी श्री. देसाई यांना टेलीफोन केला. तेव्हा " शनिवारपर्यंत त्यांना वेळ नाही. " असे उत्तर मिळाले. दि. ३ सप्टेंबर रोजी हे उत्तर दिल्यावर आम्ही पुन्हा त्यांच्या कार्यालयास फोन केला व काही माहिती त्यांनाच विचारली. श्री. देसाई यांची नेमणूक १९७२ मध्ये झाली, त्यांच्याकडे किती ट्रस्ट्स आहेत वगैरे माहिती शेवटी टेलीफोनवर त्यांच्याच कार्यालयाकडून घेतली. प्रीमिअर मोटार कारखान्याच्या संपाबाबत लिहिण्यापूर्वी श्री. गलगली यांचीही बाजू ऐकावी म्हणून त्यांना दोन दिवस टेलिफोन केले होते. परंतु त्यांचा टेलीफोनच बिघडलेला होता. हे श्री. गलगली यांनी स्वतःच कार्यालयात आले असताना सांगितले. परंतु श्री. देसाईंचे टेलीफोन बिघडलेले नव्हते. शनिवारपर्यंत वेळ नाही असे म्हणणाऱ्या देसाईंना या लेखाची जाहिरात प्रसिद्ध होताच, पत्रकारांसमोर खुलासा करण्यास वेळ मिळाला. त्यांच्या वार्ताहर परिषदेचे निमंत्रण प्रेस ट्रस्टने टेलीप्रिंटरवर दिले. वार्ताहर परिषद सचिवालयात झाली. आणि तेव्हापासून अंतुले सरकारने त्यांची पाठराखण कशी सुरू केली आहे याचा पुरावा पुढे दिला आहे. आणि ते सर्व अंमलात यावे म्हणून ' मुंबई सकाळ ' चा आवाज बंद करण्याचा प्रयत्न ?

कायदेमंत्री काय म्हणाले ?

कायदेमंत्री श्री. बाबासाहेब भोसले यांनी वार्ताहर परिषदेत दोन गोष्टी जाहीर केल्या. १. नव्या विश्वस्तांकडे सिद्धिविनायक मंदिराचा ताबा आम्ही देणार नाही. याचा अर्थ सरकारनेच निर्माण केलेल्या धर्मादाय आयुक्त कार्यालयाची प्रतिष्ठा व मान आम्ही ठेवणार नाही, त्यांचे निवाडे आम्ही स्वीकारणार नाही. २. (ज्यांच्याकडे शेकडो ट्रस्ट्स आज आहेत) त्यांच्याकडे आम्ही हे मंदिर तूर्त ठेवू व नंतर पंढरपूरच्या विठोबाप्रमाणे त्याची व्यवस्था पाहू.

श्री. देसाई हे श्री. अंतुले यांचे साडू नाहीत असा खुलासा श्री. भोसले यांनी केला आहे व उभयतांच्या पत्नी फक्की घराण्यातील आहेत असे म्हटले. आजही मी म्हणतो की, देसाई व अंतुले हे साडू आहेत, कारण दोन्ही स्त्रिया या चुलत वहिणी आहेत, एका घराण्यातील आहेत, उभयतांचे संबंध घट्ट आहेत, व त्याचा एकच पुरावा वाचकांपुढे मी ठेवू इच्छितो.

मेट्रो सिनेमाजवळ लिबर्टी टॉकीजच्या समोर सनबीम चेंबर्समध्ये दुसऱ्या मजल्यावरील ब्लॉकमध्ये आजचे मुख्यमंत्री श्री. अंतुले हे दीर्घ काळ राहात होते. आमदार व महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसचे सरचिटणीस असताना ते तेथे राहात. त्याच ब्लॉकमध्ये श्री. देसाईसुद्धा राहात होते. दोघे एकत्र राहाणारे हे नातेवाईक. आणि तसे नसते तर धर्मादाय आयुक्तांचा निवाडा बाजूला टेवला गेला नसता व त्या हुपरीकरांना बदलीची शिक्षा झालीच नसती.

आणि येथेही जातीयतेचा विचार मुख्यमंत्री करीत आहेत असे कळते. येथे धर्म-जातीचा प्रश्न नाही. मंत्री आपल्या नातेवाईकाची बाजू घेतो हा धर्मनिरपेक्ष विषय येथे गुंतलेला आहे व त्याला आजच्या भाषेत भ्रष्टाचार म्हणतात. १९७० मध्ये श्री. अंतुले हे महाराष्ट्र सरकारात कायदेमंत्री झाले तोपर्यंत श्री. देसाई हे कुणीही नव्हते. ते आपल्या ' बुद्धिबळा ' वर १९७२ मध्ये शासकीय विश्वस्त झाले. परंतु शासकीय विश्वस्ताचे खाते हे कायदामंत्र्याच्या अखत्यारीतील आहे. या मुद्द्याकडे सोयीस्कर दुर्लक्ष करण्याचा प्रयत्न खुलाशात झाला आहे. ज्या खात्याचे अंतुले मंत्री त्या खात्याच्या कार्यक्षेत्रात श्री. देसाईंची नेमणूक होते व त्यानंतर त्यांच्याकडे शेकडो ट्रस्ट्स येतात ! वादाकरिता अंतुले यांनी त्यांच्या नेमणुकीत काहीही भाग घेतला नाही असे आपण क्षणभर मान्य करू या. परंतु आज त्यांना टिकविण्यात अंतुले आपले सर्व बळ पणाला लावून भाग घेत आहेत व त्या बळाला विरोध करणाऱ्या दैनिकाच्या संपादकाला अटक करण्याचे आदेश देत आहेत त्याचे काय ? तुमच्या मध्यस्थीशिवाय श्री. देसाई यांची शासकीय विश्वस्त म्हणून निवड झाली होती असे जर तुमचे म्हणणे आहे तर त्यांच्याकडून एका ट्रस्टची व्यवस्था धर्मादाय आयुक्तांनी निवडलेल्या महाराष्ट्र बँकेसारख्या एका मोठ्या संस्थेकडे जात असताना तुम्ही तेथे आडवे का पडावे ?

श्री. देसाई हे जवळचे नातेवाईक नसते तर ते धावत मुख्यमंत्र्यांकडे जाऊ शकले नसते, पत्रकारांना टेलीप्रिंटरवर संदेश देऊन वार्ताहर परिषदेसाठी मंत्रालयात बोलाविले गेले नसते, आणि नव्या विश्वस्तांकडे आम्ही मंदिराचा ताबा देणार नाही असे कायदेमंत्र्यांनी सांगितले नसते. शेवटी न्याय–अन्याय याचा विचार अप्रस्तुत ठरला. ज्या पद्धतीने मुख्यमंत्री व कायदामंत्री यांनी देसाईंची पाठराखण केली आहे, त्यावरूनच त्यांचे नातेगोते सिद्ध होते. ' गॉडफादर ' असलेली व्यक्ती ही ' गॉड ' पेक्षाही मोठी ठरते ती अशी.

शेवटी सारे साडूसाठी

श्री. अंतुले यांनी आपल्या साडूसाठी काय काय केले ? दि. ५ जुलै १९८०

रोजी ८४ पानांचा निवाडा सिद्धिविनायक मंदिराबाबत संयुक्त धर्मादाय आयुक्त श्री. जी. व्ही. हुपरीकर यांनी दिला. धर्मादाय आयुक्तांचा निवाडा म्हणजे कोर्टाची डिक्री आहे. सिव्हिल सिटी कोर्टच त्यावर कसलेही आदेश देऊ शकते.

धर्मादाय आयुक्तांचा निकाल शासकीय आयुक्त श्री. युसुफ इस्माईल देसाई यांना कळविण्यात व त्यांनी नकार देण्यात ऑगस्ट महिना संपत आला. त्याच वेळी हुपरीकरांच्या निर्णयाला त्यांचेच सहकारी पांडे यांच्या नावे स्थगिती जाहीर झाली. साहूवरील ही पहिली मेहेरबानी.

दि. ३ सप्टेंबर रोजी लेख प्रसिद्ध झाला. त्यात श्री. हुपरीकरांच्या बदलीचे आदेश सुटल्याची माहिती प्रसिद्ध झाली. सरकारला ती बदली रद्द करून आम्हाला खोटे ठरविता आले असते. परंतु तेवढेही त्यांना सुचले नाही. याचे कारण श्री. देसाई यांचे हितसंबंध बिघडले याचा राग त्यांना आला होता. दि. ८ सप्टेंबर रोजी हा बदलीचा आदेश प्रत्यक्षात निघाला. श्री. हुपरीकर हे स्वतः संयुक्त चॅरिटी कमिशनर. त्यांची बदली नागपूरच्या डेप्युटी चॅरिटी कमिशनरच्या कार्यालयात केली !· एखाद्या डिव्हिजनल कमिशनरची कलेक्टर कार्यालयात बदली करण्यासारखे हे होते !

नोटिफिकेशन्सचा पुन्हा कळस

हुपरीकरांची बदली हा जसा एक कळस होता तसा दुसरा कळस दि. १५ सप्टेंबर रोजी दोन नव्या नोटिफिकेशन्स काढून महाराष्ट्र सरकारने केला आहे.

पहिल्या नोटिफिकेशनप्रमाणे सरकारच्या कायदा खात्याने पब्लिक ट्रस्ट ॲक्टच्या कायद्यातील कलम एकमधील पोट कलम ४ मध्ये दुरुस्ती सुचविली असून या दुरुस्तीप्रमाणे महाराष्ट्र सरकारचे शासकीय विश्वस्त श्री. देसाई यांच्यावर धर्मादाय आयुक्तांचे कोणतेच निवाडे बंधनकारक राहाणार नाहीत. म्हणजे सिद्धिविनायकाचाच नव्हे तर कोणत्याही ट्रस्टबद्दल उद्या असा निर्णय धर्मादाय आयुक्तांनी दिला तर तो त्यांना लागूच होणार नाही – याचा सरळ अर्थ असा की, यापुढे कोणताही ट्रस्ट त्यांच्या हातून धर्मादाय आयुक्त काढून घेऊ शकणार नाहीत ! नातेवाईकास मिळालेले कुरण कायमचे टिकविण्याचा मुख्यमंत्र्यांनी उघड प्रयत्न केला.

धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांनी दिलेल्या निवाड्यावर दुसरे धर्मादाय आयुक्त श्री. पांडे यांनी दिलेला स्थगितीचा आदेश हा बेकायदेशीर आहे. तो कायदेशीर करण्यासाठी हे दुसरे नोटिफिकेशन दि. १५ सप्टेंबरलाच काढण्यात आले आहे. चॅरिटी कमिशनरचा कारभार ज्या पब्लिक ट्रस्ट १९५१ च्या कायद्यान्वये चालतो त्यामधील ३६ व्या नियमातील १, २ व ३ या

परिच्छेदांच्याऐवजी असे परिच्छेद सुचविले आहेत की, ज्यामुळे प्रमुख चॅरिटी कमिशनरला संयुक्त कमिशनरने दिलेल्या निर्णयाचे कागदपत्र मागून घेता येतील. आणि त्यावर हुकूम देता येतील. हे कायद्यातील बदल लोकांच्या तक्रारी ऐकल्यावरच होऊ शकतात. त्यामुळे आपला विरोध नोंदविणे हे आता सर्वांचे काम आहे!

श्री. अंतुलेसाहेब, श्री. देसाई तुमचे साडू नाहीत असे तुम्ही म्हणता तर ही सर्व उठाठेव कशासाठी चालते? शेकडोंपैकी एक ट्रस्ट गेला तर त्यामधून मोकळे होण्याऐवजी यापुढे एकही ट्रस्ट जाणार नाही अशी ही तजवीज कशासाठी?

कायदे मंत्रालय पटापट नोटिफिकेशन्स काढते, हुपरीकरांचा अवमान करून बदली होते, एक ट्रस्ट सोडायला देसाई तयार नाहीत, व अंतुले माझी जातीयवादी म्हणून संभावना करतात!

एकीकडे मुख्यमंत्री आपल्या साडूला वाचविण्यासाठी नोटिफिकेशन्स काढतात तर दुसरीकडे कायदामंत्री श्री. भोसले हवे ते वार्ताहर परिषदेत बोलतात. नव्या नऊ विश्वस्तांपैकी एक श्री. तातोबा पाटील यांच्यावर त्यांनी वार्ताहर परिषदेत दुगाण्या झाडल्या. "काय स्टँडर्डचे लोक नेमले आहेत!" असे ते म्हणाले.

श्री. पाटील यांच्याबद्दल मला काहीच माहिती नव्हती. त्यांच्या 'स्टँडर्ड' चा प्रश्न कायदेमंत्र्यांनी उपस्थित केला तेव्हा मी त्यांच्याबद्दलची माहिती विचारली. तेव्हा कळले की, श्री. पाटील हे प्रथमपासून काँग्रेसचे कार्यकर्ते. श्री. बाळासाहेब देसाई यांचे एक अतिशय विश्वासू सहकारी. त्यात इंदिरा गांधींचे खास अनुयायी कै. आनंदराव चव्हाण (प्रदेश अध्यक्षा प्रेमलाबाई चव्हाण यांचे पती) यांचे ते कार्यकर्ते. सर्व काळात इंदिरा गांधींच्या ते बाजूला राहिले. आजही ते इंदिरा काँग्रेसमध्येच आहेत. सत्ता बदलल्यावर पक्ष बदलणारे पाटील आहेत असेही कुणी बोलल्याचे कळते, परंतु आज सर्वच पक्षातील बहुसंख्य लोक तसेच आहेत. एकट्या पाटलांना तसे वेगळे काढण्याची गरज नाही. त्यात त्यांनी यापूर्वी तेथे सत्याग्रह केले. त्या वेळी मंत्रीपदी असलेले ॲड. रामराव आदिक मंदिरात या सर्वांना भेटण्यास गेले. आज तेच श्री. अंतुले यांचे सहकारी आहेत. मुख्यमंत्रीपदी असलेले श्री. वसंतरावदादा पाटील स्वतः त्या वेळी श्री. तातोबा पाटील यांच्यासाठी तेथे गेले. आता त्या वेळी तातोबा पाटील यांचे 'स्टँडर्ड' फार उंच होते काय? जोतिबा फुल्यांच्या सत्यशोधक समाजाचे ते कार्यकर्ते आहेत. सामाजिक सुधारणा हा त्यांचा आवडीचा विषय आहे. हुंडाविरोधी निदर्शनाचा भाग म्हणून गाढवाची मिरवणूक काढण्याचे काम त्यांनीच केले होते. त्यात विशेष असे की, या सिद्धिविनायक मंदिरात जमणाऱ्या उत्पन्नाचा उपयोग हा सार्वजनिक कार्यासाठी झाला पाहिजे हा त्यांचा आग्रह. श्री. देसाई

हे एकमेव विश्वस्त आठ वर्षे आहेत. त्यांनी फक्त पैसे बँकेत जमा करण्याचे काम केले. आज ५० लाख रुपये बँकेत आहेत व भक्त मात्र रांगेत तासन्तास उन्हापावसात उभे! तिरुपतीप्रमाणे ह्या पैशातून शाळा, रुग्णालये, आदिवासींचा विकास अशी कामे चालली पाहिजेत असा आग्रह गेली पाच वर्षे सातत्याने धरणारे हे श्री. पाटील 'काय स्टँडर्ड' चे ठरतात हे एक आश्चर्य आहे! स्वातंत्र्योत्तर राजकारणात आमच्या श्रेष्ठ पुढाऱ्यांनी 'स्टँडर्ड' हा शब्दच निरर्थक ठरविला, एवढाच याचा अर्थ!

विश्वस्त बदला

पुन्हा एक मुद्दा येथे स्पष्ट करावयास हवा की, धर्मादाय आयुक्तांनी नेमलेल्या व्यक्तीसाठी हा खटाटोप मी केला नाही. सरकारला सर्वच्या सर्व नऊ विश्वस्त 'बिलो स्टँडर्ड' वाटत असतील तर त्या सर्वांना त्यांनी बदलावे, परंतु कायदा-मंत्री म्हणतात त्याप्रमाणे पंढरपूरच्या विठोबाप्रमाणे सिद्धिविनायकासही सरकारने आपल्या ताब्यात कायम घेऊ नये. कारण विठोबाभोवती बडवे होते, येथे बडवे नाहीत व प्रत्यक्ष प्रमुख विश्वस्त ही महाराष्ट्र बँक आहे! पुन्हा एकूण १३ विश्वस्त नेमावयाचे आहेत व धर्मादाय आयुक्तांनी नऊच नेमलेले आहेत. अजून चार विश्वस्त नेमावयाचे आहेत. तेथे सरकारला 'स्टँडर्ड'ची माणसे नेमता येतील!

महाराष्ट्र बँकच काय स्टँडर्डची आहे असे कायदेमंत्र्यांना वाटत असेल तर त्यावर उपाय नाही! उपाय एकच आहे की, या दुराग्रही व सत्तेच्या आधाराने चाललेल्या कारवाईविरुद्धचे मत तितक्याच निर्भयपणे मांडणे. येथे सर्वात खेदाची गोष्ट अशी की, सिद्धिविनायकाच्या रांगेत श्रद्धेने उभ्या राहाणाऱ्यांचे प्रश्न, त्यांच्या आशाआकांक्षा या रांगेत उभ्या न राहाता कशा सुटतील याचा विचार मुख्यमंत्री करतील अशी माझी अपेक्षा होती. या सर्व भक्तांना प्रयत्न-वादाकडे कसे नेता येईल याचा विचार मला अधिक आवडणारा आहे. परंतु राज्यकर्ते शेवटी आपली प्रतिष्ठा महत्त्वाची मानतात, इतर वेळी जवळ असणारा व दिसणारा नातेवाईक, नातेवाईक नाही म्हणून सांगतात. कायद्याप्रमाणे घड-लेले निर्णय अंमलात येऊ देत नाहीत. आता तर सर्व विषय न्यायप्रविष्ट होणार आहे. मुख्यमंत्र्यांना माझी मनापासून विनंती आहे की, त्यांनी अजूनही धर्मादाय आयुक्तांच्या निवाड्याची अंमलबजावणी करावी. धर्मादाय आयुक्तांच्या सल्ल्याने नेमलेल्या विश्वस्तांना हवे असतील तर योग्य ते बदल करावेत आणि हे प्रकरण निकालात काढावे. परंतु शासकीय विश्वस्त यापुढे लादण्याचा आग्रह मीच नव्हे तर लोकही मानणार नाहीत.

('मुंबई रविवार सकाळ' : दि. २१ सप्टेंबर १९८०)

३

सिद्धिविनायकाचा विजय

दुसरा लेखांक प्रसिद्ध झाला तेव्हा माझ्या अटकेचे कागदपत्र मुंबईच्या पोलीस कमिशनरकडे पोहोचले होते. अशा परिस्थितीत अटकपूर्व जामीन मी घ्यावा असे वकील व पत्रकार मित्रांनी सुचविले. त्याप्रमाणे दिनांक १८ सप्टेंबर १९८० रोजी सेशन्स कोर्टात मी अर्ज दिला. ॲड. शामराव सामंत, ॲड. रमाकांत टिपणीस, ॲड. नरेंद्र कामत त्या वेळी कोर्टात उपस्थित होते. माझ्या-भोवती बरेच लोक अटकपूर्व जामीन मागण्यासाठी आलेले उभे होते. ते सर्व उत्तम पोशाखात होते. इतक्या सर्व लोकांनी कसले गुन्हे केले असे मी वकिलांना विचारले. तेव्हा ते म्हणाले, " हे सर्व स्मगलर्स आहेत ! " त्यांच्याबरोबर केवळ एक लेख लिहिल्यावरून अटक होण्याची धमकी मिळालेला संपादक कोर्टात अंतुले अमदानीत उभा होता !

सरकारी वकील म्हणाले, " आम्ही प्रकरणाची चौकशी करीत आहोत. अटक करण्याचा निर्णय घेतला की ४८ तासांची मुदत देऊ. "

मुदत देण्याचे आश्वासन मिळाल्याने अर्ज मागे घेण्यात आला. परंतु असिस्टंट पोलीस कमिशनरनी एकदा कमिशनर कार्यालयात येऊन वर्दी द्यावी अशी मागणी केली. त्यास आमच्या वकिलाने नकार दिला. दि. १९ सप्टेंबर रोजी म्हणजे दुसऱ्या दिवशी श्री. अंतुले यांनी वार्ताहर परिषदेत खुलासा केला. ते म्हणाले, " श्री. गडकरी यांच्या त्या लेखाबद्दल आम्ही स्थानबद्धता कायदा वापरणार नाही, तर सध्याच्या कायद्यानुसारच खटला भरू. "

दुसरीकडे पोलीस कमिशनर कार्यालयात केवळ चर्चेसाठी जायचे उभयतात ठरले. दि. २० सप्टेंबर रोजी असिस्टंट पोलीस कमिशनर श्री. रिबेरो यांच्या कार्यालयात ही चर्चा झाली. ॲड. शामराव सामंत व ॲड. रमाकांत टिपणीस उपस्थित होते. कोणतेही लेखी निवेदन देण्यास अगर निवेदनावर

सही करण्यास मी नकार दिला.

एकीकडे सभा, सत्याग्रह सुरू झाले होते. प्रकरण तापले. त्याचे अहवाल पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधींकडे गेले. श्रीमती गांधी दि. ९ ऑक्टोबर रोजी मुंबईस आल्या. त्या डहाणूच्या महालक्ष्मीच्या मंदिरास भेट देण्यास गेल्या. तेव्हा त्यांनी मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांना आपल्याबरोबर घेतले नाही.

शेवटी दि. ११ ऑक्टोबर १९८० रोजी महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी पंतप्रधानांच्या आदेशावरून खास वटहुकूम काढला व श्री. युसुफ इस्माईल देसाई यांची सिद्धिविनायक मंदिराच्या विश्वस्तपदावरून हकालपट्टी केली. न्या. म. द. कांबळी यांच्या अध्यक्षतेखाली नवे विश्वस्त मंडळ नेमण्यात आले. त्यानंतर प्रसिद्ध झालेला हा अग्रलेख.

* * *

सिद्धिविनायकाचा अखेर विजय झाला. सत्याचाही अखेर विजय झाला. धर्मादाय आयुक्तांच्या निर्णयानंतरही बेकायदेशीरपणे सिद्धिविनायकाचा ताबा आपल्याकडेच ठेवणाऱ्या शासकीय आयुक्तांना अखेर तो ताबा सोडावा लागला. " हायकोर्टाने मला नेमले आहे. हायकोर्टच मला काढू शकते. " असे म्हणणारे त्यांना हायकोर्ट काढेपर्यंतही थांबले नाहीत. सोमवार ता. १३ ऑक्टोबर रोजी हायकोर्टात भक्तांनी सादर केलेल्या अर्जाची सुनावणी होती, ती होण्यापूर्वी शनिवारी सरकारने वटहुकूम काढला व नवे विश्वस्त जाहीर केले. आणि प्रत्यक्षात ताबाही देऊन टाकला. दुसऱ्या शनिवारची सुटी असूनही हे घडले. एका मंदिरासाठी राज्यपाल वटहुकूम काढतात ही घटनाही दुर्लक्ष करण्याजोगी नाही. असेच वटहुकूम सर्व धर्मांच्या संस्थांबद्दल गरजेप्रमाणे निघतील अशी अपेक्षा ठेवतो. धर्मादाय आयुक्तांनी हा ताबा देण्याबद्दल शासकीय आयुक्तांना लिहिले, तेव्हा आपले वकील आजारी आहेत म्हणून वेळ द्यावा असे लिहिणाऱ्या शासकीय विश्वस्तांनी एका हातात वटहुकूम आणि दुसऱ्या हाताने ताबा असे केले. ज्यांना विश्वस्त करावयाचे त्यांना आधीच बोलावून आणले होते. तेही कसे बोहल्यावर चढण्यास अगदी तयारच होते. लढणारे लढले, भलतेच बोहल्यावर चढले, असे लढणाऱ्यांपैकी काहींना वाटेल. परंतु त्यांनी तसे मनातही आणू नये. विश्वस्त कुणालाही नेमा, परंतु शासकीय विश्वस्ताची ही मिरासदारी चालणार नाही, अशी भूमिका ' मुंबई सकाळ ' ने मांडली होती, तीच भावना सर्वांनी ठेवावी. धर्मादाय आयुक्तांनी आपल्या पठडीतील लोकांना विश्वस्त म्हणून नेमले होते अशी तक्रार सरकार पक्षाची होती.

आता सरकारने तेच केले. " काय स्टँडर्डचे लोक नेमले आहेत! " असे कायदामंत्री म्हणाले होते. आता नेमलेले सर्व स्टँडर्डचे आहेत असे आपण तूर्त मान्य करू यात. त्यात एक भत्ताखाऊ आहे. भत्ते खाण्यात त्यांचे आयुष्य गेले. परंतु त्याकडे दुर्लक्ष करू या. सरकारच्या दृष्टीने ते स्टँडर्डचे लोक आहेत. सत्तेची मान्यता असेल तर सध्याच्या जमान्यात दगडांना शेंदूरही लावावयाची गरज भासत नाही. त्यांना देवपण ताबडतोब येते.

पुन्हा या नव्या विश्वस्तांच्या नेमणुकीने एक वर्तुळ पुरे झाले. न्या. कांबळी हे यामधील प्रमुख विश्वस्त आहेत. तेच पूर्वी धर्मादाय आयुक्त होते व त्या पदावर असतानाच या शासकीय विश्वस्ताच्या हातावर खिरापत ठेवण्याचे कार्य संपन्न झाले होते. त्या वेळी कायदामंत्रीपदावर असलेल्या श्री. अंतुले यांनी न्या. कांबळी यांच्यावर दडपण आणून शासकीय विश्वस्त श्री. देसाई यांना अनेक संस्था देण्यास भाग पाडले होते. त्याच न्या. कांबळी यांना आता शासकीय विश्वस्ताच्या जागेवर आणून एक वर्तुळ पुरे झाले. त्या जुन्या प्रकरणाचा सर्व तपशील आमच्याकडे आहे. परंतु पंतप्रधान श्रीमती गांधींनी सांगितल्याप्रमाणे सर्वांना एक वर्ष ' ट्रायल ' द्यायची की नाही हे आता ठरवावयाचे आहे. मुंबईबाहेरचे विश्वस्त नेमण्याची काही गरज नव्हती. मुंबईत स्टँडर्डचे लोक भरपूर आहेत. यासाठी या सर्व विश्वस्तांकडे एकमेव मागणी आहे की, सिद्धिविनायकाच्या कामासाठी त्यांनी भत्ते घेऊ नयेत. भत्ते न घेता भक्तीच्या भावनेने त्यांनी हे कार्य करावे. आणि सर्व पैसा सार्वजनिक हितासाठी खर्च होईल याची खबरदारी घ्यावी.

' मुंबई सकाळ ' ने जो विषय हाती घेतला त्या वेळी दोन मुख्य मागण्या केल्या होत्या. एक शासकीय विश्वस्ताची हकालपट्टी व दुसरा या पैशाचा सार्वजनिक कामासाठी व भक्तांच्या सोयीसाठी विनियोग. हा वाद उपस्थित केल्यावर शासकीय विश्वस्तांनी कसा ६० लाखांचा निधी बँकेत जमविला या मुद्द्याची पत्रकारांना बोलावून जाहिरात करण्यात आली. निधी जमविला तो शासकीय विश्वस्ताने नव्हे, तो भक्तांनी जमविला. भक्तांनी अर्पण केलेले ते पैसे होते ह्या साध्या गोष्टीकडेही दुर्लक्ष करण्यात आले. शासकीय विश्वस्ताने त्या निधीचा काही उपयोग केला नाही. सार्वजनिक कार्याचे सोडा, भक्तांसाठी साध्या सोयी केल्या नाहीत, हा महत्त्वाचा मुद्दा होता. हायकोर्टातील प्रकरणांनी ते शक्य झाले नाही अशी सबब आता पुढे करण्यात आली आहे. ही केवळ सबब आहे व लोकांचे विश्वस्त तेथे असल्याशिवाय हे घडूच शकत नव्हते हे या वटहुकुमानेच सिद्ध केले. शेवटी लोकांचे विश्वस्त नेमा ही गेली चार वर्षे चाललेली मागणी खरी ठरली. पैसे बँकेत ठेवून माणसे नेमणारा कारकून यापलीकडे शासकीय

विश्वस्त कायद्यानेच काही करू शकत नव्हता. नवी व्यवस्था होईपर्यंतच्या काळाचा तो तात्पुरता व्यवस्थापक होता, परंतु तो तात्पुरता व्यवस्थापक कुरणावरून जायला तयार नव्हता.

पुन्हा हा व्यवस्थापक कुणी सामान्य असता, मुख्यमंत्र्यांचा नातेवाईक नसता, तर त्याच्या संरक्षणासाठी कुणी धावले नसते. सचिवालयात वार्ताहर परिषद झाली नसती. प्रेस ट्रस्टच्या यंत्रावर वार्ताहर परिषदेचा संदेश आला नसता. आणि सूत्रे सोडतानाही सचिवालयात छायाचित्रकारास आधी बोलावून हा देखावा निर्माण झाला नसता. एखादे झुरळ या टेबलावरून त्या टेबलावर जावे तसा तो निघून गेला असता. त्याची नेमणूकच पूर्णपणे बेकायदेशीर होती, त्याचा नवा तपशील आता हाती आला आहे. आणि आश्चर्य असे की, बेकायदेशीर व्यवहार चव्हाट्यावर मांडले म्हणून आम्हाला अटक करण्याची धमकी सरकारने दिली होती. अटक करण्यापूर्वी ४८ तासांची नोटीस देऊ असे बेशरमपणे सरकारच्या वतीने सेशन्स कोर्टात सांगण्यात आले होते. एक लेख लिहिल्याबद्दल या महाराष्ट्र राज्यात एका संपादकाला अटक होणार होती. तो फुगा एके दिवशी फुटला. नंतर खटला भरण्याची भाषा झाली. आजमितीपर्यंत काही झालेले नाही. आम्ही अटकेत जाण्याऐवजी तो सिद्धिविनायक या शासकीय विश्वस्तांच्या अटकेत कायम राहातो की काय असे वातावरण निर्माण झाले. आमच्या सर्व पत्रकार बंधूंनी या प्रकरणात ‘ मुंबई सकाळ ’ ला साथ दिली. अनेक नियतकालिकांनी आमची बाजू उचलून धरली. परंतु एका पत्रकार मित्राने “ घिसाडघाईने हा प्रश्न सुटू शकणार नाही. ” असे लिहिले आणि आम्ही ‘ घिसाडघाई ’ करीत असल्याचा अभिप्राय व्यक्त केला.

परंतु या मित्रांनी आता ही सरकारची ‘ घिसाडघाई ’ पाहावी. एका हातात वटहुकूम, दुसऱ्या हातात शासकीय विश्वस्तांचा राजीनामा, आणि छायाचित्रकार कसा पंढरपूरच्या विठ्ठलासारखा उभा ! हायकोर्टाच्या नावाखाली सत्ता ताब्यात ठेवू पाहाणाऱ्यांनी इतकी घिसाडघाई करावी ? १३ ऑक्टोबरला सुनावणी झाली असती, ती काही दिवस चालली असती. आम्ही थांबायला तयार होतो, आणि शासकीय विश्वस्त आणि त्यांचे पाठीराखे सरकार थांबायला तयार नाही ? काय ही घिसाडघाई ! या पत्रकार मित्राने आता ही घिसाडघाई मुळीच सहन करू नये व सरकारला धारेवर धरावे !

ही घिसाडघाई या देशाच्या पंतप्रधानांनी केली, हे सर्वांच्या नजरेस आणावयास हवे. मुख्यमंत्री आपले साडू नाहीत असा खुलासा शासकीय विश्वस्ताने केला, म्हणून पंतप्रधानांनी तो मान्य केला नाही. सेंट्रल ब्यूरो ऑफ इन्व्हेस्टिगेशनच्या अधिकाऱ्यांना या प्रकरणी अहवाल देण्याची सूचना दिल्ली-

हून आली. त्याप्रमाणे त्यांनी अहवाल दिला. त्यांच्या अहवालामुळे हा वटहुकूम निघाला व शासकीय विश्वस्तांची एका दिवसात उचलबांगडी झाली. 'सिद्धि-विनायक' प्रकरणी आपणच झटपट कारवाई केली अशी कुणी फुशारकी मारली तरी ती निरर्थक मानावयास हवी. हे श्रेय पंतप्रधानांचे आहे. सर्वोच्च न्याया-लयाचा एक महत्त्वाचा निर्णय व विश्वस्त निधी कायद्याची तरतूद धाब्यावर बसवून आठ वर्षांपूर्वी ही नेमणूक झाली होती. ज्या धर्मीयांचे मंदिर अगर मशीद असेल (यात समाध्या व दरगे येत नाहीत) त्याच धर्मीयांची व्यक्ती तेथे विश्वस्त म्हणून नेमली पाहिजे असे कायदा म्हणतो. धर्मभावना सांभाळणारे कायदे या देशात आहेत. हे सर्व धाब्यावर बसवून हा शासकीय विश्वस्त आठ वर्षे फक्त पैसा जमा करीत बसला. पैशाची किंमत इतकी घसरत आहे व महागाई इतकी वाढत आहे की, जे बांधकाम चार वर्षांपूर्वी झाले असते त्यास आज दुप्पट पैसे लागतील. त्यामुळे ६० लाख जमविले यापेक्षा त्याचा योग्य वेळी विनियोग आणि तोही काही सुविधा व सार्वजनिक काम यासाठी व्हावयास हवा होता, तो शासकीय विश्वस्ताने मुळीच केला नाही.

नवे विश्वस्त आता कोणते कार्य हाती घेतात ते पाहू या. त्यांनी कृतज्ञतेने हे लक्षात घ्यावे की, धर्मादाय आयुक्त श्री. हुपरीकर यांनी धैर्याने हा निवाडा दिला नसता तर आज त्यांच्या नेमणुका झाल्याच नसत्या. त्या निवाड्याबद्दल त्यांना मुंबईतून आपले बिऱ्हाड हलवावे लागले. ते जॉइंट चॅरिटी कमिशनर, आणि त्यांची बदली केली 'डेप्युटी'च्या कार्यालयात! हे पुन्हा 'मुंबई सकाळ'नेच उघडकीस आणले तेव्हा ती बदली कायदेशीर करण्यासाठी नाग-पूर कार्यालयाचा दर्जा एकदम उंचावण्यात आला! तो आधी उंचावण्याचे व नंतर बदली करण्याचे साधे शहाणपण या सरकारला सुचले नाही.

त्यामुळे मंदिराच्या पायऱ्यात या हुपरीकरांचा त्याग आहे हे नव्या विश्व-स्तांनी विसरू नये. 'मुंबई सकाळ'ने ह्या विषयाला तोंड फोडले नसते तर हुपरीकरांचा निवाडा सायक्लोस्टाइल्ड कागदातच राहिला असता. 'मुंबई सकाळ' मुळे या नव्या विश्वस्तांना छायाचित्राला बसण्याची संधी मिळाली. त्यांनी आता हा पैसा चांगल्या कामात लावावा इतकीच आमची त्यांच्याकडे मागणी आहे. सिद्धिविनायकाच्या रांगेत दर मंगळवारी तासन्तास उभ्या राहाणाऱ्या भक्तांना त्या रांगेत उभे राहाण्यापासून परावृत्त कसे करायचे हे कार्य आता 'मुंबई सकाळ' करील. त्यांच्या भक्तिभावनेला आमचा विरोध नाही, परंतु सिद्धिविनायकाच्या तसबिरीला घरी नमस्कार केला व प्रयत्नवादाची कास धरून हेच तास प्रत्यक्ष कामात घालविले तर ते त्यांच्या व देशाच्या अधिक हिताचे ठरेल. मुख्यमंत्र्यांनी गाऱ्हाणी दूर करण्यासाठी मंत्रालयात केंद्रे

काढली आहेत. त्यांना विनंती आहे की, सिद्धिविनायक मंदिरासमोर त्यांनी असे एक तक्रार निवारण केंद्र काढावे. दर मंगळवारीच ते उघडावे. आणि या तक्रार निवारण केंद्रातून आपली गाऱ्हाणी दूर होतात असा विश्वास त्यांनी उद्या लोकात निर्माण केला तर शासनकर्ते म्हणून ते यशस्वी ठरतीलच, परंतु देवापुढची रांग संपून ती या तक्रार निवारण केंद्रासमोर लागलेली पाहावयास मिळेल. सिद्धिविनायकाच्या मार्फत तक्रारी यायच्या व मग दूर व्हावयाच्या हे हवेच कशाला ? सिद्धिविनायकाच्या साक्षीने या तक्रारी दूर करण्याचे व्रत सरकारने घ्यावे व ते काम या विश्वस्तांपैकी एकाकडे द्यावे. आमचे त्यास पूर्ण सहकार्य राहील. भक्ती आणि प्रयत्नवाद यांचा मेळ घालावयास हवा. या निधीतून चार दुबळ्या भक्तांना त्यांनी उद्योगासाठी साहाय्य देऊन उभे करावे. या सिद्धिविनायक मंदिराच्या परिसरात या निधीतून एक उत्तम सर्व्हिस वर्कशॉप निर्माण करावे. यंत्रे विकत घेण्याचे सामर्थ्य नसलेले कारागीर तेथे येऊन काम करतील व यंत्रांचे भाडे देतील. त्यामधून तांत्रिक शिक्षण केंद्र चालविता येईल. बेकारी निवारण हे सिद्धिविनायक करतो असे त्या रांगेत उभ्या राहाणाऱ्या भक्तांचे मत आहे. हे बेकारी निवारण सरकार करते असे वाटणे महत्त्वाचे आहे. नवा दृष्टिकोण देण्याचे कार्य या विश्वस्तांनीही करावे. पैशाचा बँकेतील आकडा हा महत्त्वाचा नाही, त्याचा विनियोग महत्त्वाचा आहे. ६० लाखांच्या कैदखान्यातून व बेकायदेशीरपणे सत्ता गाजविणाऱ्या शासकीय विश्वस्तांच्या तावडीतून आज सिद्धिविनायक मुक्त झाला आहे. आता भक्तांच्या मुक्तीत ' मुंबई सकाळ ' आपली शक्ती खर्च करील. ती रांगच लागणार नाही अशा दिवसाची आम्ही वाट पाहू !

(' मुंबई सकाळ ' : दि. १३ ऑक्टोबर १९८०)

४

नवे विश्वस्त नामधारी ठरले !
सिद्धिविनायक कायदामंत्र्यांचे संस्थान झाले !

न्या. कांबळी यांच्या अध्यक्षतेखाली सिद्धिविनायकाचे नवे विश्वस्त मंडळ ऑक्टोबर १९८० मध्ये अधिकारावर आले, परंतु त्यांच्या कामात कायदामंत्री श्री. बाबासाहेब भोसले यांनी एकीकडे ढवळाढवळ सुरू केली तर दुसरीकडे युसुफ इस्माईल देसाई आपल्या ताब्यातील अनेक वस्तूंचा ताबा देईनात. इतकेच नव्हे तर नव्या विश्वस्त मंडळाने कारभार हाती घेतल्यावर या देसाई महाशयाने बँकातील ठेवी हलविल्या. न्या. कांबळी यांना त्याचा पत्ताच नव्हता. ही माहिती कळल्यावर न्या. कांबळी यांना लेखी पत्र पाठवून त्यांची भेट मागितली. सिद्धिविनायकाचे दुसरे विश्वस्त सुप्रसिद्ध चार्टर्ड अकौंटंट श्री. खरे यांच्या कार्यालयात न्या. कांबळी यांची भेट झाली. आपण राजीनामा देणार असल्याची माहिती त्यांनी मला दिली. युसुफ इस्माईल देसाई यांनी त्यांच्याशी अरेरावीचेच वर्तन केले होते. ती मुलाखत लेखाच्या शेवटी वेगळी दिली आहे.

ऑक्टोबर ते एप्रिल हे केवळ सात महिने शांततेचे गेले. कायदेमंत्र्यांनी नव्या विश्वस्तांना नामधारी बनवून टाकले आणि सिद्धिविनायक हे त्यांचे संस्थान झाले.

हे सारे ‘ रविवार सकाळ ’ मधील लेखात प्रसिद्ध केले आणि याच विषयाचे दुसरे पर्व सुरू झाले. न्या. कांबळी यांनी ‘ मुंबई सकाळ ’ ला मुलाखत दिली, त्यामुळे कायदामंत्री संतप्त झाले व त्यांनी न्या. कांबळी यांचा राजीनामा स्वीकारून टाकला. विश्वस्त मंडळावर नवे अध्यक्ष नेमण्यास कारण झालेला हा लेख.

* * *

प्रभादेवीच्या सिद्धिविनायकाचे मी कोणते देणे लागतो याची मला कल्पना नाही. परंतु तो विषय सोडून द्यावा, भक्त त्याच्या दर्शनाने पुनित होत आहेत, आपणही एक नमस्कार करावा आणि मोकळे व्हावे, असे मनात येत असतानाच कुणी तरी भेटत राहिले. नव्या विश्वस्तांचे कामकाज कसे चालले आहे याबद्दल माहिती मिळाली. मंगळवारची लांबलचक रांग मी पाहात असतो. ती रांग मला अस्वस्थ करते. परंतु समाजपरिवर्तन इतके सोपे नाही असे दुसरे मन सांगत असते. सामान्य माणसाच्या सामान्य गरजाही पुऱ्या होत नाहीत. मग तो कोणत्या तरी शक्तीला शरण जातो. सिद्धिविनायकाचे मंदिर व त्या देवाचे भक्त हा विषय स्वतंत्र आहे. त्याबद्दल चर्चा व्हावी असे वाटत असते. परंतु प्रत्यक्षात तेथील व्यवस्थापन व त्याचे व्यवहार हेच अधिक चर्चेला येतात व त्याकडे दुर्लक्ष करावे असेही वाटत नाही. कारण शेवटी सिद्धिविनायकाचे मंदिर हे कुणाच्याही भ्रष्टाचाराचे साधन होता कामा नये व त्याचे सरकारीकरणही होता कामा नये. एक वर्ष झाल्याशिवाय या विषयाकडे वळायचे नाही असे मी ठरविलेले होते. परंतु या काही महिन्यातच इतक्या गडबडी झाल्या आहेत की, त्या प्रकाशात आणून सिद्धिविनायक प्रकरणाचे दुसरे पर्व वाचकांपुढे उभे करणे हे एक कर्तव्य ठरते.

कांबळी राजीनामा देणार ?

दि. ११ ऑक्टोबर १९८० रोजी न्या. कांबळी यांच्या अध्यक्षतेखाली सिद्धिविनायक मंदिरासाठी नव्या विश्वस्तांची समिती महाराष्ट्र सरकारने घोषित केली आणि माझ्या खात्रीलायक माहितीप्रमाणे न्या. कांबळी हे लौकरच आपल्या अध्यक्षपदाचा राजीनामा देणार आहेत ! फक्त सात महिन्यात न्या. कांबळी यांना तेथे काम करणे अशक्य झाले !

असे का घडले ? याशिवाय अनेक गोष्टी मी ऐकत होतो. म्हणून न्या. कांबळी यांना लेखी पत्र पाठवून त्यांची मुलाखत मागितली. दि. १० एप्रिल रोजी ही त्यांची मुलाखत ऑडिटर खरे यांच्या मरीन लाइन्स येथील कार्यालयात झाली. त्या वेळी श्री. खरे यांच्याशिवाय या मंदिराचे आणखी एक विश्वस्त श्री. दादासाहेब भिसे हे हजर होते. श्री. भिसे हे कोकण विकास महामंडळाचे अध्यक्ष आहेत. दोघांच्या उपस्थितीत न्या. कांबळी यांनी काळजीपूर्वक जी उत्तरे माझ्या प्रश्नांना दिली ती वेगळी दिली आहेत. त्यानंतर अनेक ठिकाणांहून माहिती मिळाली. सिद्धिविनायकाच्या भक्तांना कदाचित् भक्तीपलीकडे कशात रस नसेल. परंतु शेवटी ह्या सिद्धिविनायकाचे व्यवस्थापन कुणाकडे राहाते, तेथे जमणाऱ्या पैशाचा विनियोग कसा होतो, याचा भक्तांनी विचार

करायलाच हवा.

त्यापेक्षाही फार मोठा प्रश्न आता नव्याने निर्माण झाला आहे. महाराष्ट्र सरकारचे कायदामंत्री श्री. बाबासाहेब भोसले यांनी या विश्वस्तांना नामधारी बनवून सिद्धिविनायकाच्या मंदिरातील उत्पन्नावर आपला सर्वाधिकार निर्माण केला आहे. " मी सांगेन तसे वागा. " या शब्दात त्यांनी चेअरमन व एके काळचे हायकोर्टाचे न्यायमूर्ती श्री. कांबळी यांना बजाविल्याचे कळते. त्यामुळेच श्री. कांबळी आता राजीनामा देऊन मोकळे होत आहेत !

युसुफ देसाईंचे पराक्रम

दि. ११ ऑक्टोबर १९८० रोजी दीर्घ काळ सिद्धिविनायकाचे सरकारी विश्वस्त म्हणून राहिलेले युसुफ देसाई यांना शेवटी काढण्यात आले. " आपल्याला कोण हाकलणार ! " या घमेंडीत असलेल्या देसाईंना काढण्याचे ' कार्य ' शेवटी राज्यपालांना वटहुकूम काढून करावे लागले. त्याचे छायाचित्र घेण्यात आले आणि जणू काही सर्व चार्ज आता नव्या विश्वस्तांकडे देण्यात आला असे भासविण्यात आले. परंतु प्रत्यक्षात काय घडले ?

हा वटहुकूम अशा पद्धतीने काढण्यात आला की, त्यामुळे जास्तीत जास्त सवलती देसाईंना मिळाव्यात. जवळचे पैसे, हिशेब व वस्तू देण्यासाठी दोन महिन्यांची मुदत या वटहुकुमातच घालण्यात आली. त्याचा फायदा या देसाई महाशयांनी उत्तम तऱ्हेने घेतला. दि. ११ ऑक्टोबर रोजी चार्ज दिल्यानंतर कोणताही व्यवहार करण्याचा अधिकार श्री. देसाई यांना उरला नव्हता. परंतु त्यांनी कुणाचीही पर्वा केली नाही व काही व्यवहार परस्पर केले. ते व्यवहार पुढीलप्रमाणे.

१. दोन बँकातील ठेवींची मुदत श्री. देसाई यांनी परस्परपणे वाढवून घेतली. एकाची मुदत आधी संपली होती तर दुसऱ्या ठेवीची मुदत ११ ऑक्टोबरनंतर संपली. परंतु विश्वस्त समितीचे चेअरमन न्या. कांबळी यांना पत्ताही लागू न देता युनियन बँकेतील या ठेवीची मुदत वाढवून दिली व त्यावर श्री. देसाई यांनी सह्या केल्या.

२. श्री. देसाई हे आपले व्यवहाराचे नियंत्रण सोडण्यास मनापासून तयार नव्हते हे स्पष्टच आहे. परंतु त्यांचे धैर्य असे (नात्याचे हे धैर्य !) की, त्यांनी सिद्धिविनायक मंदिरात जमलेली २५ हजारांची कॅश अधिकारपद सोडलेले असताना जाऊन काढली व ती बँकेत भरली. न्या. कांबळी व त्यांचे सहकारी विश्वस्त यांना नंतर ही बातमी लागली. त्यांनी मंदिरातील कारभाऱ्याला मेमो दिला. परंतु त्यानेही या विश्वस्तांची पर्वा न करता खुशाल पेटीतील

पैसे देसाईंना काढून दिले !

३. या नव्या विश्वस्तांनी श्री. देसाईंकडे शिल्लक कॅश मागितली. चार्ज देताना या देसाई महाशयांनी फक्त डिपॉझिट्सची यादी दिली. बाकीसाठी दोन महिन्यांची मुदत होतीच. त्याचा फायदा घेऊन बँकेत ठेवलेली व एकट्याच्या सहीवर काढता येणारी रक्कम नव्या समितीकडे दिली नाही. मला काही बिले द्यायची आहेत असे त्यांनी समितीला ठणकावून सांगितले. विश्वस्त समितीचा एक सदस्य म्हणाला की, देसाईंची वागणूक मोठी विचित्र असे. आम्ही कुणी तरी त्याचे नोकर आहोत अशा पद्धतीने ते उत्तरे देत. ही सर्व कॅश त्यांनी शेवटी एका बँकेत जमा केली. त्यांच्या नावाने व सहीने चार्ज सोडल्यावरही बँकांचे व्यवहार चालूच होते.

४. प्रश्न वस्तूंचा होता. लाखो रुपयांच्या वस्तू त्यांच्याकडे होत्या काही त्यांच्या कार्यालयात होत्या तर काही बँकात. त्याची जंत्री नव्हती. ती देण्यास देसाई तयार नव्हते. जे आहे ते घ्या व तुम्हीच त्यांची यादी करा, असे देसाईंनी न्या. कांबळींना सांगून टाकले. न्या. कांबळी हे मुख्यमंत्र्यांच्या विश्वासातील, ते मला काय बोलणार, अशा थाटात देसाई शेवटपर्यंत वागले.

जुने हिशेब नाहीत

आजही युसुफ देसाई यांनी सिद्धिविनायकाचे जुने दप्तर अगर गेल्या तीन वर्षांचेही हिशेब दिलेले नाहीत. ते अकौंटंट जनरलने ऑडिट करण्याची गरज असते. परंतु त्याबाबतीतही सारे गोलमाल आहे. न्या. कांबळी यांना व त्यांच्या समितीला ११ ऑक्टोबरनंतरचे व्यवहार जेथे पूर्णपणे करता आले नाहीत तेथे जुन्या वर्षांचे ते काय विचारणार ? ती हिंमतही या समितीच्या सदस्यात नाही. त्यात कायदेमंत्री श्री. बाबासाहेब भोसले यांनी या विश्वस्तांचे केव्हाच आपल्या हाताखालच्या कारकुनात रूपांतर करून टाकलेले असल्याने कुणाला तोंडातून 'ब्र' काढण्याची प्राज्ञा नाही.

एकीकडे सरकारी विश्वस्त देसाई यांची अरेरावी तर दुसरीकडे विश्वस्तांना निर्णय घेण्याचेही स्वातंत्र्य नाही अशी परिस्थिती कायदेमंत्र्यांनी करून टाकली. या विश्वस्त समितीने भक्तांकडून जमलेल्या पैशाचा विनियोग शैक्षणिक संस्थांना व्हावा यासाठी जवळजवळ अडीच लाखांच्या देणग्या देण्याचा निर्णय ठराव करून घेतला. शाळांच्या इमारतींचे बांधकाम पैशाअभावी ज्यांचे अडलेले आहे अशा संस्था या यादीत आहेत. रिमांड होम व अंध विद्यार्थ्यांच्या संस्था यात समाविष्ट करण्यात आल्या.

ठराव झाला, परंतु कसचे काय ! कायदेमंत्र्यांचा निरोप आला – " देणग्या

कसल्या देता ? माझी परवानगी कुठे घेतली ? देणग्या देता येणार नाहीत ! ”

सिद्धिविनायकाचे छायाचित्रातील सन्माननीय विश्वस्त, समाजातील प्रतिष्ठित व्यक्ती यांचे कायदेमंत्र्यांनी तोंड बंद करून टाकले ! याबद्दल सचिवालयात चौकशी केली तेव्हा कळले की, याचे खलनायक पुन्हा बुवा भारदे आहेत. पहिले चार महिने ते सभेस आलेच नाहीत. नंतर ते आले. त्यांच्या हजेरीत देणग्या देण्याचा ठराव मंजूर झाला. परंतु यादी मंजूर झाली नव्हती. यादी मंजूर झाली तेव्हा त्यांनी विरोध केला. आपल्या विरोधी मताची नोंद त्यांनी करावयास लावली व त्यांनीच कायदेमंत्र्यांच्या हे कानावर घातले. महाराष्ट्रात आलेले हे पहिलेच सरकार असे आहे की, सार्वजनिक क्षेत्रातील सर्व निधींचे पैसे आपल्या अखत्यारीत यावेत यासाठी सर्व तऱ्हेची खटपट करते ! कोयना व संरक्षण निधीचे प्रकरण चालूच आहे, परंतु सिद्धिविनायकाच्या मंदिरात जमणाऱ्या निधीतून कुणाला पैसे द्यायचे हे आम्ही ठरविणार अशी ह्या सरकारची भूमिका आहे. आपल्या पक्षातील लोकांनाच ती द्यायची हा दंडक ते येथे लावणार व हा पैसाही शेवटी बाबासाहेब भोसले की जय बोलणाऱ्यांनाच मिळू शकणार !

देणग्या मंजूर झाल्या, पण चेक्स काही निघाले नाहीत. शेवटी मुख्यमंत्री अंतुले यांच्यापर्यंत हे प्रकरण गेले व त्यांनी मंजूर केलेल्या देणग्या फक्त अपवाद म्हणून देण्याचा निर्णय दिल्याचे कळते. यापुढे या विश्वस्त समितीला एकही देणगी स्वमतानुसार देता येणार नाही ! सिद्धिविनायकच आता एका परीने सरकारी कर्मचारी बनला आहे. कायदेमंत्री बाबासाहेब भोसले हे या सिद्धिविनायकाचे आता पालक बनले आहेत आणि विश्वस्त समिती म्हणजे या पालकाचे हुजरे. मुजरे करण्याची सवय असणारेच तेथे राहू शकतात. सामाजिक सेवेचा तेथे संबंध नाही. लोकांच्या श्रद्धांना वळण देण्याचे, त्या श्रद्धातून निर्माण होणाऱ्या निधीचा योग्य उपयोग करण्याचे साधे स्वातंत्र्यही या समितीला नाही. युसुफ देसाई यांनी दीर्घ काळ या मंदिराच्या उत्पन्नाचे नियंत्रण केले. त्या सर्व हिशेबाची साधी चौकशीही हे विश्वस्त करू शकत नाहीत. मला मिळालेल्या माहितीप्रमाणे न्या. कांबळी यांनी एक तक्रारीचे लेखी पत्र कायदेमंत्री श्री. भोसले यांना पाठविले. त्यावर बाबासाहेब म्हणाले, “ तुम्ही कुणाबद्दल तक्रार करता आहात ? ” मुख्यमंत्र्यांचे देसाई साह्न नाहीत असे पुन्हापुन्हा सांगणाऱ्या सरकारच्या या मंत्र्याने असा प्रश्न मग का विचारावा ? मुख्यमंत्र्यांना स्वच्छ कारभार हवा आहे तो हा असा. युसुफ देसाई पर्व संपले नाही, ते पडद्याआड चालूच आहे व नवे दुसरे बाबासाहेब भोसले पर्व सुरू झाले आहे ! न्या.कांबळी यांनी कायदेमंत्र्यांशी मतभेद झाल्यानेच ‘ फ्री लीगल एड ’ समितीचे अध्यक्षपद

सोडले असेही मंत्रालयात कळले. सिद्धिविनायक गरज असलेल्यांना बुद्धी देतो. परंतु त्याची गरजच न वाटणाऱ्यांपुढे तो काय करणार ? भक्तांनो, ज्याच्यासमोरच्या थाळीत तुम्ही पैसे टाकता, ते पैसे पूर्वी युसुफ देसाईकडे जात होते, आता ते कायदेमंत्र्यांकडे जात आहेत. त्यामधून राजकीय भ्रष्टाचाराचा गंदा नाला वाहाणार आहे. भक्ती श्रद्धेने करावी, परंतु दान आंधळे असू नये.

* *

सिद्धिविनायकाचे मासिक उत्पन्न दीड लाखांपेक्षाही अधिक

विश्वस्त समितीचे चेअरमन न्या. कांबळी यांची मुलाखत

प्रश्न : तुम्ही चार्ज घेतला तेव्हा तुम्हाला नेमके काय देण्यात आले ?

न्या. कांबळी : सिद्धिविनायक मंदिरातील मूव्हेबल प्रॉपर्टीज् (जंगम वस्तू) आणि फिक्स्ड डिपॉझिट्सची यादी.

प्रश्न : ही यादी तुम्हाला कुठे दिली व त्यात एकूण रक्कम किती होती ?

न्या. कांबळी : ही यादी सचिवालयात दिली व एकूण रक्कम ६५ लाख ७५, ३३४ रु. ५७ पैसे इतकी होती.

प्रश्न : आणखीन् रोख पैसे वगैरे...

उत्तर : गव्हर्नमेंट सिक्युरिटीज् ७७ लाख, डिबेंचर्स ऑफ कॉर्पोरेट बॉडीज् २२ हजार ३०० व चेकने दिलेली रक्कम एक लाख ७० हजार त्यांच्याकडून मिळाले.

प्रश्न : शिल्लक पैसे ताबडतोब दिले की नंतर दिले ?

उत्तर : त्यांना दोन महिन्यांची मुदत होती. त्यामुळे एकेक रक्कम त्यांनी स्वाधीन केली. म्युनिसिपल डिबेंचर लोन्सचे रिडेंप्शन प्रोसीड पाच हजार रुपये तसेच सब अकौंट्समधील एक लाख ७६ हजार ४१३ रुपये त्यांनी नंतर दिले.

प्रश्न : हे अकौंट्स कुणाच्या सहीने चालत ?

उत्तर : ऑफिशिअल ट्रस्टीज्च्या. त्यांच्या सहीने ते चालत.

प्रश्न : त्यांच्याकडे जे सामानसुमान, भेटीदाखल मिळालेल्या वस्तू होत्या, त्यांची यादी त्यांनी केव्हा दिली ?

उत्तर : ऑर्डिनन्सप्रमाणे त्यांना दोन महिन्यांची मुदत दिलेलीच होती. त्यांनी आणखी दोन महिन्यांची मुदत वाढवून घेतली. ऑर्डिनन्समध्येच तशी तरतूद होती.

प्रश्न : आता इन्व्हेंटरी मिळाली काय ? त्याची कॉपी मिळेल काय ?

उत्तर : तशी यादी देता येणे शक्य नाही. जवळजवळ पाच हजार वस्तू आहेत. त्यांचे व्हॅल्युएशन करण्याचे काम पेठ्यांकडे दिलेले आहे. त्यांना वेळ मिळेल त्याप्रमाणे ते वस्तूंची तपासणी करतात.

प्रश्न : या सर्व वस्तू आता कुठे ठेवल्या आहेत ?

उत्तर : बँक ऑफ महाराष्ट्रच्या व्हॉल्टमध्ये व काही रिझर्व्ह बँकेत ठेवल्या आहेत.

प्रश्न : सरकारी विश्वस्त देसाई यांच्याकडे स्वतःकडे काही वस्तू होत्या हे खरे काय ?

उत्तर : त्याची आम्हाला काही माहिती नाही. आमचा संबंध आमच्या स्वाधीन जे केले जाते तितक्यापुरता आहे.

प्रश्न : तुम्ही प्रत्येक वस्तू तपासणार आहात काय ?

उत्तर : आम्ही सँपल चेकिंगच करणार आहोत.

प्रश्न : फिक्स्ड् डिपॉझिट्स कोणकोणत्या बँकात व किती रक्कम ठेवलेली आहे ?

उत्तर : स्टेट बँक	१४,२४,२८०.१२
महाराष्ट्र बँक	११,२१,०००
युनियन बँक	१४,६४,५९२.४५
इंडियन ओव्हरसीज् बँक	६,१५,०००
सेंट्रल बँक	१,४५,०००
देना बँक	१३,५५,४६१.९०
युनायटेड कमर्शिअल बँक	२२,३३,०००
इंडियन बँक	२,१७,०००
एकूण	८५,७५,३३४.४७

प्रश्न : ११ ऑक्टोबर १९८० रोजी तुम्ही चार्ज घेतलात त्यापूर्वीच्या तीन वर्षांचे उत्पन्न किती होते ते तुम्ही देऊ शकाल काय ?

उत्तर : पूर्वीचे आम्हाला काहीच माहीत नाही. त्याचे कागदपत्र अगर हिशेब आम्हाला दिलेले नाही.

प्रश्न : सिद्धिविनायक मंदिराचे सर्व दप्तर कुठे आहे ? विशेषतः वार्षिक ऑडिटेड नफा-तोटा पत्रके तुमच्याकडे आली नाहीत काय ?

उत्तर : नाहीत.

प्रश्न : ११ ऑक्टोबर ८० नंतर या मंदिराचे उत्पन्न किती झाले हे सांगू शकाल काय ?

उत्तर : त्याचे आकडे देतो. (पैशातील रक्कम घेतलेली नाही.)

ऑक्टोबर ८० (१९ दिवस)	रु.	४०,०११
नोव्हेंबर ८०	रु.	१,६०,०००
डिसेंबर ८०	रु.	१,८४,६०४
जानेवारी ८१	रु.	१,५६,६६०
फेब्रुवारी ८१	रु.	१,६९,५४५
मार्च ८१	रु.	१,७६,५२८

याच मुदतीत ३ लाख ६६ हजार व्याजाचे आले. जानेवारी ते मार्च या तीन महिन्यांची सरासरी रु. १,६७,५७८ पडते.

प्रश्न : जुने उत्पन्न आणि आता येणारे उत्पन्न यांच्यातील फरक तपासण्याची काही संधी आहे की नाही?

उत्तर : आमच्याकडे जुने अकौंट्स नाहीत. ११ ऑक्टोबरपूर्वीच्या व्यवहारांना आम्ही जबाबदार नाही.

प्रश्न : तुम्ही रोज देवासमोरची पेटी उघडता का?

उत्तर : रोज आम्ही बॉक्स उघडत नाही. आठवड्यातून एकदा उघडतो.

प्रश्न : दर मंगळवारचे उत्पन्न किती होते?

उत्तर : आम्ही अंदाज काढलेला नाही.

प्रश्न : तुम्ही या निधीचा उपयोग कसा करणार आहात?

उत्तर : या वर्षी आम्ही अडीच लाख रुपये शैक्षणिक संस्था, अपंगांच्या संस्था यांना देणार आहोत.

प्रश्न : त्यांची नावे देता काय?

उत्तर : सध्या देता येत नाहीत. नंतर देऊ.

प्रश्न : तेथे उन्हात उभ्या राहाणाऱ्या भक्तांसाठी तुम्ही कोणत्या सोयी करणार आहात?

उत्तर : भक्तांना पाणी पिण्यास मिळेल असा आमचा प्रयत्न आहे. शेडबद्दलही आम्ही काही करू इच्छितो. गाभाऱ्यात १०–१५ लोक एका वेळी प्रवेश करू शकतील असा प्रयत्न चालू आहे. तेथील भाडेकरू गेल्याशिवाय मंदिराच्या आवारात सुधारणा करता येणार नाही. १९६९ पासूनचे त्यांचे खटले पडून आहेत. त्यांना जागा देणारे कुणी भक्त निघाले तर आम्हाला हवे आहेत.

प्रश्न : तुमची कार्यपद्धती कशी चालते?

उत्तर : दर महिन्याला एक किंवा दोन सभा आम्ही घेतो. आणि तेव्हा सर्व निर्णय घेतो.

प्रश्न : समाजोपयोगी अशा कोणत्या योजना तुम्ही अंमलात आणू इच्छिता?

उत्तर : एक ग्रंथालय काढण्याचा प्रयत्न आहे. मंत्र शिकविण्याचा वर्ग

काढणार आहोत. राष्ट्रीय कीर्तनकार तयार करणे, संस्कृतचा वर्ग काढणे अशीही योजना आमच्यापुढे आहे.

प्रश्न : तुम्ही या परिसरातील गरीब विद्यार्थ्यांसाठी अभ्यासासाठी एक सभागृह बांधावे अशी सूचना 'मुंबई सकाळ' ने केली आहे. त्याची कार्यवाही होण्याची काही शक्यता ?

उत्तर : समितीपुढे सूचना विचारार्थ ठेवावी लागेल.

प्रश्न : सदस्यात सहकार्य कसे आहे ?

उत्तम : उत्तम आहे.

श्रीमती बांदोडकरांचा 'सुवर्णहार' आहे !

आपला मुलगा सिद्धार्थ यास बरे वाटले म्हणून सिद्धिविनायकाला श्रीमती सुनंदाबाई बांदोडकर यांनी अर्पण केलेला हार तुम्हाला मिळालेल्या वस्तूत आहे काय, या प्रश्नाला उत्तर देताना न्या. कांबळी म्हणाले, " त्या हाराची मी मुद्दाम चौकशी केली. तो सुवर्णहार आहे. त्याचे वजन ९८ ग्रॅम भरले आहे. "

पडद्याआड अनेक विषय तसेच ठेवून ही मुलाखत संपली !

('मुंबई रविवार सकाळ', दि. १०-५-८१)

९

भवानी तलवारीचा सोक्षमोक्ष

सिद्धिविनायकानंतर दुसरा वादविषय मुख्यमंत्री अंतुले यांच्याबरोबर उभा राहिला तो भवानी तलवारीचा. श्रीवर्धन मतदारसंघातून पोटनिवडणूक जिंकताच श्री. अ. र. अंतुले हे हाजला निघाले. परंतु नुसते हाजला जातो असे सांगितले तर बरे होणार नाही, सरकारी खर्चाने लंडनवारी करता येणार नाही, यासाठी त्यांनी भवानी तलवार आपण आणणार असे घोषित केले.

१९८० च्या नोव्हेंबर महिन्यात मुख्यमंत्री अंतुले लंडनला गेले व त्यांनी बकिंमहॅम पॅलेसमधील वस्तुसंग्रहालयाचे प्रमुख लॉर्ड चेंबर्लेन यांची भेट घेतली. १९८१ च्या जानेवारी महिन्यात मी लंडनला गेलो व दि. २८ जानेवारी १९८१ रोजी सर्वप्रथम भारताचे लंडनमधील हायकमिशनर डॉ. व्ही. ए. सैद यांना भेटलो. त्यानंतर श्री. अंतुले यांच्यासमवेत चेंबर्लेन यांच्याकडे गेलेले डेप्युटी हायकमिशनर श्री. सिंग यांनाही भेटलो. चेंबर्लेन भेटीतील सर्व वृत्तांत, श्रीमती गांधींनी त्यांना दिलेल्या सूचना व प्रत्यक्ष तलवारीबद्दलची परिस्थिती याची माहिती मी मिळविली व परत आल्यावर प्रसिद्ध केलेला हा लेख.

श्री. अंतुले यांनी ' भवानी तलवारी ' ची हवा उठवून महाराष्ट्राच्या भावना चेतविल्या व वापरल्या. श्री. अंतुले हे कुलाबा जिल्ह्याचे रहिवासी. परंतु अजूनही ते रायगडावर कधीही गेलेले नाहीत. शिवाजी राजाचे त्यांनी आपल्या लोकप्रियतेसाठी चलनी नाणे बनविले. ' शिवमुद्रा ' त्यांना अर्पण करणारे निघाले. औरंगजेबाच्या काळातही शिवाजीची जेवढी अवहेलना झाली नव्हती इतकी अंतुले यांनी त्यांचा बाजारी उपयोग करून केली. भवानी तलवारीबद्दलचा लंडनहून आल्यावर हा लेख मी लिहिला व त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी ब्रिटिश सरकारचे अधिकृत उत्तरही आले.

अंतुले यांच्या फसवणुकीच्या राजकारणाचे हे दुसरे प्रकरण या लेखाने संपुष्टात आले.

* * *

" तुम्ही लंडनला जात आहात तर येताना ' भवानी तलवार ' घेऊन या. " अशी माझी थट्टा काही मित्रांनी केली. " तलवार घेऊन येण्याची शक्यता मुळीच नाही, परंतु नुसती पाहून येण्याची संधी जरी मला मिळाली तरी पुष्कळ झाले. " असे मी या मित्रांना म्हटले. परंतु लंडनला मुक्काम ठोकून बसल्यावर कळले की, ती नुसती पाहाण्याची संधी मिळणेही अशक्य आहे. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले लंडनला गेले तेव्हा त्यांनाही ही तलवार प्रत्यक्ष पाहाण्यास मिळाली नाही. राणीच्या राजवाड्यात बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये ती आहे, क्वीन्स हाउस म्यूझियम-मध्ये ती आहे, हे अधिकृत वर्णन. त्याचे प्रमुख लॉर्ड चेंबर्लेन व परराष्ट्र खात्याचे राज्यमंत्री पीटर ब्लेकर यांना मुख्यमंत्री अंतुले भेटले. परंतु प्रत्यक्षात तलवारीचे दर्शन त्यांनाही झाले नाही, तर मला कुठचे होणार ?

परंतु त्या खटपटीसाठी तेथे ज्या भेटी मी घेतल्या त्यांचा तपशील वाचल्या-वर मुख्यमंत्र्यांच्या मुलाखतीच्या वेळेस एखाद्या इतिहास संशोधकास लंडनला पाठविण्याची सूचना मी का केली ते कळू शकले. मुख्यमंत्री अंतुले यांनी ती सूचना मान्य केली. एकाऐवजी तीन पाठवावे असे त्यांनी म्हटले. त्यामुळे तीन इतिहास संशोधकांची तीन मते होण्याची शक्यता अधिक आहे. परंतु या ' भवानी तलवार ' विषयाचा सोक्षमोक्ष लावावयाचा असेल तर त्याला हा एकमेव मार्ग आहे असे मला वाटते. या मुख्यमंत्र्यांच्या पुढच्या कारकीर्दीत किंवा पुढच्या मुख्यमंत्र्यांच्या कारकीर्दीत ' भवानी तलवार ' आणण्याचे कार्य मग राहाणार नाही. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी जी चांदीची तलवार जाताना नेली ती त्यांनी लॉर्ड चेंबर्लेन यांना दिली. त्यामुळे सध्या आणखी एक तलवार आपण गमाविलेली आहे. चांदीची ही छोटी तलवार देऊ व रत्नजडित भवानी तलवार उचलून आणू अशा हास्यास्पद कल्पनेत श्री. अंतुले यांनी लोकांना गुंगविले.

हायकमिशनरांची भेट

दि. २८ जानेवारी १९८१ रोजी लंडनमधील भारताचे हायकमिशनर डॉ. व्ही. ए. सैद यांची भेट मी घेतली. दुपारी २ वाजता त्यांनी मला भेटीची वेळ दिली होती. श्री. सैद हे केरळचे आहेत. ते तेथील निवृत्त न्यायाधीश आहेत. लंडनमध्ये सर्व बडे दुपारी जेवणासाठी घरी जातात. म्हणून इंडिया

हाउसमध्ये त्यांना भेटण्यास गेलो तेव्हा "तुम्ही जेवणासाठी घरी जात नाही काय?" असे मी त्यांना विचारले. "कोर्टाची जुनी पद्धती मी चालू ठेवली आहे." असे ते म्हणाले. "घरून जेवूनच येथे येतो." त्यांनी खुलासा केला. भवानी तलवार मला पाहावयाची आहे, असे त्यांना सुचविले. त्यानंतर आमची या विषयावर बरीच चर्चा झाली. त्यात पहिला भाग असा की, मुख्यमंत्री अंतुले लंडनला गेले तेव्हा हायकमिशनर श्री. सैद हे भारतात आले होते. ते तेथे नव्हतेच. त्यामुळे अंतुले यांनी जेव्हा राज्यमंत्री श्री. ब्लेकर व लॉर्ड चेंबर्लेन यांची भेट घेतली तेव्हा आपले हायकमिशनर हजर नव्हते. पंतप्रधानांच्या वतीने ब्रिटिश सम्राज्ञीला पत्र द्यायचे होते ते तुम्ही दिले का, असे मी त्यांना विचारले तेव्हा त्याचे त्यांनी नकारार्थी उत्तर दिले. पंतप्रधान श्रीमती गांधींची भेट घेऊन आपले हायकमिशनर परत आले होते. ही तलवार परत मिळविण्यासाठी भारत सरकार आपले वजन खर्च करू इच्छिते असे काही माझे मत त्यांच्याशी झालेल्या चर्चेवरून झाले नाही. "ती तलवार मिळणे कसे शक्य आहे?" असाच प्रश्न हायकमिशनर मला विचारत होते. ते राजकारणी नसल्यामुळे तलवार मिळणे कठीण असली तरी मिळणारच अशा थाटात ते काही बोलले नाहीत. शेवटी डेप्युटी हायकमिशनर डॉ. आय. पी. सिंग यांना मी भेटावे असे ठरले. कारण मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या भेटीत डॉ. सिंग प्रत्येक वेळी त्यांच्याबरोबर होते.

परंतु डॉ. सिंग हे भारतात आले होते व दुसऱ्या दिवशी यायचे होते. मी दुसऱ्या दिवशी पुन्हा लंडनच्या हायकमिशनर कार्यालयात हजर झालो. डॉ. आय. पी. सिंग आलेले होते. त्यांच्या कार्यालयात शिरलो तेव्हा या सद्गृहस्थांचा पूर्वपरिचय होता ते स्पष्ट झाले. डॉ. आय. पी. सिंग हे हिंदीतील एक ख्यातनाम लेखक आहेत व खान अब्दुल गफारखान यांना भारतात आणण्याचा प्रयत्न हरिभाऊ जोशी करीत होते तेव्हा सिंग दिल्लीत परराष्ट्र खात्याचे जॉइंट सेक्रेटरी होते. त्या वेळचे परराष्ट्रमंत्री श्री. अटलबिहारी वाजपेयी यांच्याबरोबर आमच्या ज्या ज्या बैठका झाल्या त्या वेळी डॉ. सिंग हजर होते. त्यामुळे ते बरेच मोकळेपणाने बोलले. त्याचा मथितार्थ असा :

१. या तलवारीच्या मुठीला जी हिरे-माणके लावलेली आहेत त्यांचे मोल फारच मोठे आहे. सहा कोटींपेक्षा अधिक मोल जाईल व इतके पैसे भारत सरकारने देणे किंवा भारत सरकारकडून ब्रिटनने घेणे हे दोन्ही कठीण आहे.

२. या तलवारीची मालकी इंग्लंडच्या राजघराण्याची आहे. ब्रिटिश पार्लमेंटचा त्यावर अधिकार नाही. राजघराण्यातील व्यक्तीने आपल्या मालकीच्या वस्तुसंग्रहालयातील एखादी वस्तू द्यायची किंवा नाही हा निर्णय त्यांचा आहे.

पार्लमेंटचे त्यावर नियंत्रण नाही. पार्लमेंट त्यावर चर्चा करू शकणार नाही. पार्लमेंट ते देणे अडविणारही नाही.

३. परंतु मुख्य प्रश्न एका तलवारीचा नाही. ब्रिटिश साम्राज्य जगभर पसरलेले होते. ब्रिटिश साम्राज्यावरचा सूर्य एके काळी मावळत नव्हता. त्यामुळे विविध राष्ट्रातून अशा वस्तू भेट म्हणून आलेल्या आहेत. भारताला एक तलवार परत केली तर हे सर्व पूर्वीचे ब्रिटिश अंकित देश पुढे येतील व आपापल्या वस्तूंची मागणी करतील व तो एक नवा उपद्व्याप होऊन बसेल. लंडनमधील दोन मोठे म्यूझियम्स रिकामे होतील. यासाठी शक्यतो कोणतीही वस्तू परत देण्यास ब्रिटिश राजघराणे तयार होईल असे वाटत नाही. आणि पार्लमेंटची संमती घेणे आवश्यक नसले तरी राणी पंतप्रधान थॅचर यांच्या अनुमतीशिवाय काहीही करणार नाही.

४. पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी स्वतः या तलवारीसाठी शब्द टाकतील, आपले वजन खर्च करतील अशी स्थिती नाही. भारत-ब्रिटन संबंध सुधारणे त्यावर अवलंबून नाही. उलट पुढील आठवड्यातच ब्रिटिश पंतप्रधान श्रीमती थॅचर भारतात यावयाच्या आहेत. श्रीमती गांधी त्यांच्यासह मुंबईस येणार आहेत. अशा परिस्थितीत या विषयाचा सोक्षमोक्ष मुंबईतही लागू शकतो. परंतु श्रीमती थॅचर त्यावर एकच उत्तर देतील : " ती तलवार राजघराण्याची मालमत्ता आहे. आमचे त्याच्यावर नियंत्रण नाही. तुमची इच्छा मी त्यांना कळवीन. "

डॉ. सिंग यांना दि. २९ रोजी मी विचारले, " पंतप्रधानांचे अधिकृत पत्र ब्रिटिश पंतप्रधानांना अगर राणीला गेले काय ? " तेव्हा त्यांनी " नाही. " असे उत्तर दिले. ते पत्र आता गेले असेल तर त्या पत्राचा मजकूर प्रसिद्ध झालेला नाही. तलवार ही शिवछत्रपतींची आहे की नाही याबद्दल अनेक विरोधी मते प्रसिद्ध झालेली असताना श्रीमती गांधी आपली प्रतिष्ठा पणास लावतील असे हायकमिशनर डॉ. व्ही. ए. सैद व डेप्युटी हायकमिशनर डॉ. सिंग यांच्याबरोबर झालेल्या बोलण्यावरून वाटले नाही.

याउलट श्री. अंतुले मात्र पंतप्रधानांनी स्वतः पत्र लिहिले आहे असे सांगत राहिले व प्रत्यक्षात ते पत्र कधीच दिलेले नाही की प्रसिद्ध झाले नाही.

५. शेवटी प्रश्न तलवार पाहाण्याचा होता. त्याची चर्चा सुरू केली. तेव्हा डॉ. सिंग म्हणाले, " ती तर फारच कठीण गोष्ट आहे. बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये जे वस्तुसंग्रहालय आहे ते लोकांना खुले नाही. राणीचेच कुणी खास पाहुणे असतील व त्यांना तशी इच्छा असेल तर ते वस्तुसंग्रहालयातील एखादी वस्तू दाखवू शकतात. तरीही एक संधी घेण्याजोगी असते. ज्या वेळी राणी व तिचा परिवार विश्रांतीसाठी अगर सहल म्हणून इंग्लंडमधील दुसऱ्या बाहेरच्या

राजवाड्यात दोनतीन दिवस राहाण्यासाठी जातो त्या दिवशी बकिंगहॅम पॅलेस मध्ये खास व्यक्तींनाच वस्तुसंग्रहालय पाहाण्यास जाता येते. सुरक्षिततेच्या बाबतीत अतिशय काटेकोर पालन केले जाते व त्यामुळे ब्रिटिश सम्राज्ञी जोपर्यंत बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये आहे तोपर्यंत आमचे इतिहास संशोधकही आत जाऊ शकणार नाहीत. श्री. अप्पा पंत व सौ. पंत यांना जेवणाचे निमंत्रण राणीने दिले होते. त्यांनी तलवार पाहाण्याची विनंती आधी केली होती, म्हणून त्यांना राणी व तलवार एकाच वेळी भेटली. तसेच श्री. नानासाहेब गोरे यांनी बाबासाहेब पुरंदरे यांना बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये पाठविले होते.

असा योग आयत्या वेळी येत नाही. पूर्वनियोजित अशी ही भेट होऊ शकते. त्यामुळे मुख्यमंत्र्यांनी मान्य केलेली सूचना कार्यान्वित होण्याच्या दृष्टीने लंडन-मधील भारतीय हायकमिशनरांना बराच उद्योग करावा लागेल. बकिंगहॅम पॅलेसशी व तेथील वस्तुसंग्रहालयाच्या प्रमुखांशी चर्चा करून राणी दुसरीकडे राहाण्यास जाईल असे दिवस मिळवावे लागतील. ते काही फारसे कठीण आहे असे नव्हे. परंतु राणीच्या घरी सध्या लग्नकार्य आहे. राजपुत्र चार्ल्सचे जूनमध्ये लग्न आहे. आधी लग्न चार्ल्सचे, मग भवानी तलवारीचे, असे राणी म्हणणारच! त्यामुळे पुढील दोन महिन्यात याबद्दल कोणतीही हालचाल होण्याची शक्यता नाही. भवानी तलवारीचा पुकार इतक्या जोरदारपणे झाल्या-वर विस्मरणाच्या पडद्याआड हा विषय जाईल हे आता शक्य नाही. त्यात डिसेंबर व जानेवारी महिन्यात मराठी वृत्तपत्रात या विषयावर इतके लेख व पत्रे प्रसिद्ध झाली आहेत की, ती वाचल्यानंतर ही तलवार येथे आणण्यापूर्वी ती आणण्यायोग्य आहे की नाही हे ठरवावेच असे मला वाटते. नेमक्या याच कारणामुळे श्रीमती गांधी या प्रकरणी फारसे लक्ष घालणार नाहीत व ही भवानी तलवार टांगतीच राहाणार याबद्दल माझी खात्री झाली आहे. इतिहास-कारात एकवाक्यता असणे कठीण हे खरे आहे, परंतु त्यालाही मर्यादा आहेत. लंडनच्या बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये जी तलवार आहे त्याबद्दल इतिहासकारात कोणकोणत्या मुद्द्यांवर अधिकाधिक एकवाक्यता आहे त्याची यादी करण्याचा मी प्रयत्न केला. त्याचा सारांश पुढीलप्रमाणे :

१. बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये एक भारतातून गेलेली तलवार आहे.

२. कोल्हापूरचे राजे शिवाजी (चौथे) यांनी ही तलवार प्रिन्स ऑफ वेल्सना भेट दिली.

३. या तलवारीचे नाव जगदंबा आहे.

वादाचे मुद्दे :

१. ही तलवार कोल्हापूच्या चौथ्या शिवाजीची की मूळ शिवाजी-

महाराजांची ?

२. पर्यायाने ' जगदंबा ' म्हणजेच शिवाजी महाराजांची ' भवानी ' तलवार आहे काय ?

या दोन मुद्द्यांचा निर्णय लागल्याशिवाय ती तलवार भारतात आणण्यात फारसे स्वारस्य नाही. त्यात जी तलवार सहजपणे मिळणे शक्य नाही, ती भवानी नसली तर आणण्यात काय स्वारस्य आहे ? पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी या देशाच्या पंतप्रधान या नात्याने जेव्हा शब्द टाकतील तेव्हा योग्य गोष्टीसाठी तो टाकला असे व्हावयास हवे. श्रीमती गांधींच्या नेतृत्वावर व राजकारणावर भारतात सर्व तऱ्हेची टीका आम्ही करू. परंतु परदेशांशी व्यवहार करताना तेथे आपण ही टीकाकाराची भूमिका घेऊ शकत नाही. उद्या श्रीमती थॅचर यांनीच श्रीमती गांधींना विचारले, " Are you sure that the sword belongs to Shivaji ? " तर श्रीमती गांधी काय सांगणार ? लंडनमध्ये मराठा इतिहासाचे गोरे अभ्यासक भरपूर आहेत. ग्रँट डफच्या इतिहासावर ते आधी पोसले गेले. आजही त्यांची मते आपल्यापेक्षा वेगळी आहेत. शेवटी हा एक पोरकट व्यवहार होतो. मुख्यमंत्र्यांच्या वतीने एक अतिउत्साही गृहस्थ प्रा. ग. ह. खरे यांच्याकडे पुण्यास गेले व म्हणाले, " खरेसाहेब, जगदंबा म्हणजेच भवानी असे तुम्ही जाहीर करून टाका ! म्हणजे आमच्या मुख्यमंत्र्यांना अधिक पाठिंबा मिळेल ! " प्रा. खरे उत्तरले, " माझे नाव गणेश आहे, ते आता गजानन असल्याचे जाहीर केले तर मी ' गणेश खरे ' कसा होईन ? "

इतिहासकारांना वेठीस धरण्याचे पापही यात होता कामा नये व जर ती तलवार शिवाजीमहाराजांची असेल तरच ती आणण्याचा प्रयत्न व्हावयास हवा व तो अवश्य व्हावा. त्याच्या यशाबद्दल खात्री नसली तरी चंद्रावर पाऊल ठेवण्याच्या या युगात अशक्यतेचा पडदा पाडून विषय संपविणे हे मलाही मान्य नाही. येत्या वर्षभरात भवानी तलवार या विषयाचा सोक्षमोक्ष करू या. मुख्यमंत्र्यांच्या मंत्रीमंडळात साताऱ्चे राजेसाहेब श्री. अभयसिंह भोसले आहेत. त्यांच्याकडे असलेली तलवार हीच भवानी असा निर्वाळा श्री. पुरंदरे यांनी दिला व ती मिरविण्यात आली. तेही खरे की खोटे हे यात ठरणार आहे. शिवछत्रपतींचे वंशज भोसले अंतुले यांचे सहकारी मंत्री असून काही बोलत नाहीत. त्यांचे हे मौनही संशय निर्माण करणारे आहे. साऱ्यांचेच संशय एकदा दूर झाले पाहिजेत. म्हणून विषय तडीस नेलाच पाहिजे. परंतु आता नेणार तरी कसा ?

शेवटी बोळवण

इंग्लंडच्या राणीकडे असलेली भवानी तलवार देता येणार नाही असे शेवटी ब्रिटिश सरकारने कळवूनही टाकले. त्यांना हे कळविण्याची इतकी घाई का लागली होती हे काही समजत नाही! भारतात १५० वर्षे राज्य करून, त्यांची नोकरशाही आम्हाला बहाल करूनही इतक्या तातडीने असे निर्णय घ्यायचे नसतात हे साहेब विसरला! दप्तरदिरंगाई व लाल फितीत ही भवानी तलवार त्यांनी गुंतवून ठेवली असती तर निदान दोन वर्षे हा विषय चालला असता! भवानी तलवार आणण्याची कल्पना ज्यांनी मुख्यमंत्र्यांना दिली ते "तलवार येते आहे. जरा धीर धरा." असे सांगत आणखी दोन वर्षे शिवाजी पार्कवर फिरत राहिले असते. कुणालाही घाई नसताना ब्रिटिश सरकारने राणीच्या वतीने असे पत्र लिहून टाकावे आणि 'शिवराज' पाटलांनी ते लोकसभेत जाहीर करावे हे केवढे दुर्दैव! गेले काही महिने ही भवानी वृत्तपत्रातून सारखी तळपत होती. मुख्यमंत्र्यांनी फेटा बांधण्याचे ठरविले तेव्हा त्यांच्या मनात भवानी तलवारीसह नव्या विधानसभा इमारतीत व नंतर सभागृहात प्रवेश करावयाचा होता. परंतु कसचे काय! ब्रिटिश सरकार इतके उतावळे की, त्यांनी पत्रही लिहून टाकले आणि विधान परिषदेत पहिल्या दिवशी या भवानी तलवारीवर चर्चा होऊन अकारण भावनात्मक प्रश्न निर्माण केल्याबद्दल मुख्यमंत्र्यांवर टीका झाली.

या निमित्ताने आपल्याला भावना आहेत हे सिद्ध झाले हे काय थोडे झाले? कारण ही तलवार ब्रिटिश राजाला कुणी दिली व कशासाठी दिली याचा इतिहास यामुळे आपल्याला ज्ञात झाला, व त्या लाचारीतून आपण बाहेर आलो तरी देवी भवानी आपल्याला दुवा देईल. पहिली वाईट गोष्ट म्हणजे ही तलवार खुद्द कोल्हापुरात दिली गेली नाही. ही तलवार या महाराष्ट्राच्या राजधानीत, मुंबईत दिली गेली. ती देण्यासाठी कोल्हापूर दरबारचे कारभारी महादेव वासुदेव बर्वे हे तलवार घेऊन मुंबईस आले. ज्याच्या वतीने ही तलवार बर्व्यांनी देऊन टाकली तो कोल्हापूरचा राजा, चौथा शिवाजी, फक्त १२ वर्षांचा होता. 'त्या' शिवाजीची तलवार आपले कारभारी देत आहेत हे 'या' शिवाजीला कळलेही नाही. या तलवारीला जी आज हिरेमाणके आहेत ती बर्व्यांनी नव्याने लावली. काही विकत घेऊन लावली. अशी तलवार देण्याची कल्पना कोल्हापूरचा ब्रिटिश रेसिडेंट स्नोयडर याची. आणि ह्या दोघांनी हे हलवायाच्या घरावर तुळशीपत्र का ठेवले? तर आपल्या बढतीसाठी. ब्रिटिश राजाने खूष होऊन दोघांनाही वेतनवाढ दिली. त्यांचीही लूट चालली होती

तिला आशीर्वाद दिला. आणि महाराष्ट्राला शरमेची गोष्ट अशी की, या चौथ्या शिवाजीला शेवटी वेडा ठरवून ठार मारण्यात आले व तेही कोवळ्या वयात.

भवानी तलवारीची उत्कंठतेने वाट पाहाणाऱ्या मित्रांनो, ज्या शिवाजीच्या नावाने शिवछत्रपतींची तलवार दिली गेली तो शिवाजी वेडा ठरवून ठार मारला गेला. इतकेच घडले नाही तर हे प्रकरण चव्हाट्यावर आणल्याबद्दल दोन पुण्यात्म्यांना तुरुंगवास भोगावा लागला. त्या पुण्यात्म्यांचा आयुष्यातील हा पहिला तुरुंगवास होता. त्यांची नावे : लोकमान्य टिळक आणि गोपाळ गणेश आगरकर. 'डोंगरीच्या तुरुंगातील १०१ दिवस' हे आगरकरांचे पुस्तक भवानी-बद्दल भावनात्मक प्रेम बाळगणाऱ्यांनी एकदा वाचावे. त्या बव्यांनी ही ऐतिहासिक तलवार मुंबईत ब्रिटिश राजपुत्राला दिली आणि या मुंबईतच टिळक व आगरकर यांना डोंगरीच्या तुरुंगात १०१ दिवस काढावे लागले. आगर-करांना कायमचा दमा या तुरुंगातच लागला. तलवारीने इतिहास घडविला जातो, परंतु शेवटी तलवार इतिहास घडवीत नाही. तिची मूठ ज्याच्या हाती असते ती मूठ, तो हात, इतिहास घडवितो. बव्यांच्या लाचार हाताने ती तलवार इंग्रजांना मिळाली. इंग्रजही भारत लुटीतच होते. या बव्यांची कारस्थाने बाहेर काढणाऱ्या टिळक-आगरकरांना शिक्षा झाली व आज श्रेयासाठी मुख्यमंत्री अंतुले यांनी लिलाव पुकारला तुमच्याआमच्या भावनांचा! शिवछत्रपतींना वेठीस धरून.

('मुंबई रविवार सकाळ' : दि. १२ एप्रिल व 'मुंबई सकाळ' : दि. २७ एप्रिल १९८१)

६

मुख्यमंत्री अंतुले वादविषयावरील एक जुगलबंदी

सर्व वादविषयांवर मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्याशी प्रत्यक्ष चर्चा करण्याची सूचना पुढे आली. त्याप्रमाणे दि. १ एप्रिल १९८१ रोजी ही मुलाखत त्यांच्या 'वर्षा' बंगल्यावर घेण्यात आली. आता दि. १ एप्रिल रोजी ही मुलाखत घेण्यात आली तरी ती खरी आहे याची ग्वाही देतो. साप-विंचू-पत्रकार, सरकारी दैनिक, मुख्यमंत्र्यांचा निधी, यांपासून भवानी तलवारीपर्यंत अनेक विषयांवर त्यांना मी प्रश्न विचारले व त्यांची उत्तरे त्यांनी दिली. ही सर्व प्रश्नोत्तरे ध्वनि-मुद्रित केलेली आहेत. दि. ५ एप्रिल १९८१ च्या 'रविवार मुंबई सकाळ' मध्ये ही मुलाखत प्रसिद्ध करण्यात आली.

* * *

प्रश्न : तुम्ही पत्रकारांवर जो हल्ला करता, आम्ही साप आणि विंचू आहोत असे तुम्ही म्हणता; तुम्ही असा हल्ला करण्याचे कारण काय ?

उत्तर : माझ्याविरुद्ध जे लेखन झालेले आहे ते त्याला कारण आहे. तुम्ही विद्वान् आहात, विचारवंत आहात, वर्तमानपत्रात उभे आयुष्य खर्ची घातलेले सद्‌गृहस्थ आहात. मी राजकीय क्षेत्रात काम करायला लागल्यापासून माझ्या-विरुद्ध जे लिखाण कुत्सित हेतूने लिहिले गेले ते एकत्रित करून वाचून पाहा. मीच ते एकत्रित करून छापून घेण्याचा प्रयत्न करतो आहे. वाचकाला ते वाचू द्या व मग सुरुवातीपासून जे आरोप माझ्यावर झाले ते पाहा. लोकांची सेवा करण्याचा निर्धारपूर्वक विचार, माझ्या लोकप्रिय व आवडत्या नेत्या इंदिरा गांधी यांनी भीक न घालता दिलेली संधी, आणि महाराष्ट्रातील माझ्यावर अलोट प्रेम करणारा माणूस हे एकीकडे टाका व दुसरीकडे टीका ठेवा. माझ्यावर

लिहिणारे किती कोते आहेत, सर्प–विंचूसारखे मॅलिशिअसूली लिहीत आहेत व मला ' डाउन ' करण्याचा प्रयत्न करीत आहेत, याचा निष्कर्ष तुम्हीच काढा. असे मी जेव्हा म्हणतो, तेव्हा मी वृत्तपत्रांविरुद्ध आघाडी उघडलेली आहे असे म्हणणे हे माझ्यावर अन्याय करणारे आहे.

प्रश्न : तुमचा हल्ला एकापरीने सर्व पत्रकारांवर आहे.

उत्तर : ते साफ चूक आहे. नाशिकच्या सभेत काही वर्तमानपत्रे व काही वर्तमानपत्रात काम करणारी माणसे असा उल्लेख मी केला व ते कोण आहेत हे येथे असलेल्या सर्वांना माहीत आहे. असे बोलणारा सर्वांना बोलू शकत नाही.

प्रश्न : परंतु लोकशाहीत व्होट ऑफ डिसेंटलाही महत्त्व आहे. तुमच्या एखाद्या योजनेबद्दल मतभेद असेल तर त्यांना तुम्ही साप–विंचूंमध्ये गणणार आहात काय ?

उत्तर : माझ्या कार्याबद्दल अगर पब्लिक फंक्शनिंगबद्दल जे टीका करतात त्या विरोधक टीकाकारांना मी साप-विंचू समजत नाही. माझ्याविरुद्ध आघाडी उघडून जे वैयक्तिक अपप्रचार करतात त्यांच्यावर माझा रोख आहे. त्यांच्या लेखनात विष आहे, म्हणूनच साप–विंचूंचा दाखला मी देतो. अंतुले हा महाराष्ट्राचा मुख्यमंत्री कसा झाला, का झाला, का त्याने व्हावे याचाच या मंडळींना राग आहे ? त्यांचा विरोध राजकीयदृष्ट्या असेल तर मी समजू शकतो. आमच्या पक्षाचा झाला नाही म्हणून तो राग असतो. धार्मिकदृष्ट्या असेल तर ते समजू शकते. मी त्यांना सहन होत नाही. मग मी ठेंगणा असल्यामुळे असेल किंवा माझ्या चामडीच्या रंगामुळे त्यांना ॲलर्जी असेल...व्होट ऑफ डिसेंटचे महत्त्व मान्य करायला मी तयार आहे. परंतु त्याच नियमाखाली एखाद्या वर्तमानपत्राने खोटे किंवा असत्य छापले असेल तर त्याच्याविरुद्ध माझे म्हणणे मांडण्याचा मला हक्क आहे की नाही ?

साप्ताहिक ' क्लॅरिटी ' व मुंबई पत्रकार संघ या दोन ठिकाणी एकाच दिवशी मी बोललो. वर्तमानपत्रे जेव्हा टीका करतात तेव्हा नागरिक म्हणून मलाही उत्तराची आझादी दिलेली आहे. माझ्यावर परिणाम करणाऱ्या वृत्त-पत्रांचा खप हजारांनी, लाखांनी असेल, तर माझा ऑडिअन्स कोटींनी आहे. कॉंपिटिशन होत असेल तर होऊ द्या ! तुमचीआमची लागली आजपासून !

प्रश्न : तुम्ही बोलता ते वृत्तपत्रे छापतात की नाही ? तुमची भाषणे तर सर्वच छापतात. तुम्हाला जे साप–विंचू वाटतात ते अधिक छापतात. मग तुमची तक्रार कशासाठी ? आणि मुख्य प्रश्न असा आहे की, असे असताना तुम्ही हे सरकारी दैनिक कशासाठी काढता आहात ? Is it not a wastage of public money ?

उत्तर : तुमचे पत्र असावे तसे आमचे पत्र असावे हे ज्यांना बरोबर वाटत नाही त्यांनी आमचे पत्र का नसावे हे सिद्ध करावयास हवे. जेव्हा सरकारचेच पत्रक निघते व दुसऱ्यांना काढता येत नाही, कम्युनिस्ट देशांप्रमाणे, तेव्हाची गोष्ट वेगळी आहे. परंतु जे राजरोसपणे आजपर्यंत घट्ट शकले ते वृत्तपत्र काढण्याचे काम तुमच्या कॉंपिटिशनमध्ये आम्ही का करू नये ?

प्रश्न : तुमच्या स्पर्धेची आम्हाला मुळीच भीती वाटत नाही...

मुख्यमंत्री : थोडी भीती वाटते आहे...

प्रश्न : तुम्ही आम्हाला रोज लिहायला भरपूर मसाला देणार आहात...

उत्तर : वृत्तपत्राचे कर्तव्य काय याबद्दल आम्ही जे बोलतो आहोत त्याची अंमलबजावणी करून लोकांना जज्‌मेंट देण्यास मोकळे ठेवले आणि मग हे माधव गडकरींचे पत्र आणि हे अंतुलेंचे पत्र असे झाले तर तुम्हाला वाईट वाटण्याचे काय कारण ?

प्रश्न : येथे वाईट वाटण्याचा प्रश्न नाही. मी २५ वर्षे या व्यवसायात आहे, परंतु मला स्वतःचे पत्र काढता येत नाही. तुम्ही मुख्यमंत्रीपदावर आहात म्हणून पत्र काढू शकत आहात ही यामधील वाईट गोष्ट आहे. तुम्ही मुख्यमंत्री नसता आणि तुम्ही दैनिक काढले असते तर ती वेगळी गोष्ट होती.

उत्तर : जोपर्यंत एखाद्या धनिकाला वृत्तपत्र काढण्याची मुभा आहे, तोपर्यंत शासनाला वृत्तपत्र सुरू करण्यात अडथळा का असावा हे मला कळत नाही. हा प्रश्न लोकांचा आहे. शासनाच्या वृत्तपत्रात येणारे व आमचे धोरण पसंत नसेल तर लोक आम्हाला फेकून देतील. आम्ही लोकांना accountable आहोत. वृत्तपत्रांचे खप मोठ्या प्रमाणावर आहेत म्हणून लोक त्यांच्यामागे आहेत असे नाही. जे वृत्तपत्र कुणाच्याही विरुद्ध नाही, बातमी ही पवित्र आहे असे मानते, ते वृत्तपत्र निघू तर द्या. लोक ठरवतील. लोकांचे शिक्षण करण्यासाठी, राजकीय बचावासाठी, लोकशाहीसाठी हा प्रयोग या देशात माझ्या अल्पबुद्धीप्रमाणे मी करू इच्छितो. कारण लोकांनी मला येथे बसविले आहे. त्यांच्या भल्यासाठी काय करायचे याचा निर्णय घेण्यासाठी. उद्या अंतुले बोलतोय ते बरोबर नाही असे त्यांना वाटले तर ते मला फेकून देतील.

प्रश्न : वाद पैशाचा आहे. तुम्ही या पदावर आहात म्हणून आज त्या पत्रासाठी पैसा उभा करू शकता.

उत्तर : धनिकाच्या हातात पैसा असतो म्हणून तो पत्र चालवितो...

प्रश्न : तुम्ही धनिकांच्या पैशावर चालविणार आहात काय ?

उत्तर : धनिकांच्या पैशावर चालवायचे म्हणजे चांगले व शासनाच्या

पैशावर चालविले तर ते वाईट काय ? हा निर्णय कुणी घ्यायचा ? लोकशाहीमध्ये हा निर्णय घेण्यासाठी पाच वर्षांसाठी आम्हाला लोकांनी येथे बसविले आहे. तुमच्या मते एखादी गोष्ट लोकांच्या हिताची नसेल, माझ्या मते ती लोकहिताची आहे ! लोकशाहीत एक वर्तमानपत्र, गरीब देशाला कसे परवडणारे असावे, आणि कोठल्या प्रकारचे शिक्षण लोकांपर्यंत जावे याबद्दल आमच्या काही कल्पना आहेत...

प्रश्न : त्याचा आदर्श तुम्ही उभा करू इच्छिता आणि पाच वर्षांसाठी दिलेला अधिकार तुम्ही वापरू इच्छिता ?

उत्तर : होय. वापरू इच्छितो. काही मित्रांनी हा अधिकार न वापरता ट्रस्टच्या वतीने पैसा गोळा करून जर वर्तमानपत्र काढले तर बरे होईल असे सुचविले. या ठिकाणी मला गरीब माणसांसाठी बसविले आहे, शासनाच्या सत्तेचा व संपत्तीचा वापर करण्यासाठी नाही, असा सल्ला त्यांनी दिला, त्याप्रमाणे एक ट्रस्ट आम्ही नेमीत आहोत.

प्रश्न : ज्या देणग्या तुम्ही रोज जाहीर करीत आहात त्याचा पैसा कुठून येतो हा मुख्य प्रश्न आहे. मुख्यमंत्री निधीमध्ये पूर्वीदेखील पैसा येत असे. लोक देत असत. परंतु त्याला काही मर्यादा होत्या. परंतु तुमचा निधी अमर्यादित दिसतो. हे काय प्रकरण आहे ?

उत्तर : मी तुम्हाला एक सांगू ? अगदी खरे बोललात. एकदम खरे बोलतात. मुख्यमंत्री निधी तोच आहे. मुख्यमंत्री निधीतील चेक्स तेच आहेत. फक्त चेकवर सही इतरांपेक्षा आता अंतुलेची आहे. इतर मुख्यमंत्री जाहीर करीत असत. मी त्याच ठिकाणी चेक देतो.

गडकरी : तुम्ही चेकबुक घेऊनच जाता...

उत्तर : हो, जातो, आणि जो चेक देतो त्यापैकी अजून कुठलाही चेक डिस्ऑनर झालेला नाही. एक प्रश्न तुम्हीच विचारला पाहिजे की, अंतुले करू शकतो ते याच्यापूर्वीचे मुख्यमंत्री का करू शकले नाहीत ? जे करतोय ते लोकांच्या हिताचे आहे ना ?

प्रश्न : पण पैसा येण्याचा जो मार्ग आहे तो हिताचा नसेल तर ? Question is whether it is a form of corruption. तुम्ही गोळा झालेला पैसा लोकांना चांगल्या कामांसाठी देता, परंतु तुम्ही जो पैसा गोळा करता तो कुणाच्या तरी कामाच्या बदल्यात येतो का ? आणि तसे असेल तर तो पैसा घेणे योग्य नाही...

उत्तर : मुख्यमंत्री निधीमध्ये आजपर्यंत मी कुठल्याही कामाच्या बदल्यात पैसा घेतलेला नाही. येणारे जेव्हा चेक्स देतात ते मी रिफ्यूज केलेले नाहीत.

काही लोकांनी कॅश आणलेली आहे. मी त्या कॅशच्या बदल्यात पावती दिलेली आहे. काही लोकांनी येऊन सांगितले की, चांगल्या कामासाठी देणगी द्यायची आहे. ही देणगी गरीब माणसाच्या हितासाठी जाणार आहे. तर ती मी का रोखावी? मुख्यमंत्री निधीतून मी जे चेक्स देतो त्याबद्दल हे झाले. एखाद्या ट्रस्टसाठी दोन लाखांचा चेक द्यायचा आहे म्हणून कुणी आला तर मी तो घेऊ नये? त्याचे जे काम आहे ते अयोग्य आहे आणि मी ते करतो आहे तर करप्शन्! पण त्याचे काम होणारच आहे, काटेकोररीत्या कायद्यामध्ये बसणारे काम आहे, त्याच्या हातात उद्या पत्र जाणार आहे, आणि तो म्हणतो आहे, मला मुख्यमंत्री निधीमध्ये, प्रतिष्ठानमध्ये किंवा शाळांच्या ट्रस्टमध्ये पैसे द्यायचे आहेत, मी काय होय म्हणायचे की नाही म्हणायचे ते तुम्हीच सांगा!

प्रश्न : यासंबंधीची माझी कल्पना व विचार मुळातच वेगळा आहे. तुमचे हे जे निधीचे पैसे आहेत ते नियोजित योजनांमध्ये खर्च व्हायला हवेत. नेहरूंनी जे नियोजनबद्ध विकासाचे धोरण आखून दिले त्याविरुद्ध ही तुमची कार्यपद्धती आहे. लोकांना अशा मदतीची गरज लागणे हेच चुकीचे आहे.

उत्तर : नियोजनाचा अर्थ आपण चुकीचा लावीत आहात. नियोजनाची भाषा अनियोजितपणे करता आहात. कमी पैसा आणि कामे भरपूर असल्यामुळे सगळ्याच कामांचा नियोजनबद्ध विचार तुम्हाला करता येत नाही.

प्रश्न : गॅप्स राहातात असे तुम्हाला म्हणायचे आहे...

उत्तर : पुढच्या २५ वर्षांचे नियोजन केले तरी सगळे प्रश्न सुटतील असे नाही. तेव्हा आजच्या या वर्षाच्या नियोजनामध्ये जे नसेल ते जर करायचे असेल आणि ते प्रेसिंग असेल तर त्यासाठी वेगवेगळे ट्रस्ट्स अगर मुख्यमंत्री निधी उपयोगी पडतो. खेड्यातील रस्ते बांधण्यासाठी समजा ५०० कोटी रुपये लागतात. परंतु इतकी मोठी रक्कम एकाच योजनेत घालता येत नाही, एका वर्षासाठी घालता येत नाही, पाच वर्षांसाठीही घालता येत नाही. रस्त्यासारखे अनेक प्रश्न आहेत. सार्वजनिक आरोग्य, पाण्याची व्यवस्था आहे, शाळा आहेत. पण समजा रस्त्यांसाठी तुम्ही या वर्षी २५ कोटी ठेवले तर २० वर्षांनी काही रस्त्यांचा नंबर लागणार! मग विसाव्या वर्षी येणाऱ्या रस्त्याबद्दल मागणी आली तर काय करायचे?

प्रश्न : पहिली गोष्ट म्हणजे ३३ वर्षे अशीच गेली. आणि रस्त्यांसाठी पैसे देणे वेगळे. तुम्ही सेनापती बापट यांच्या स्मारक निधीला ५० हजार रुपये काल दिलेत. हे ५० हजार रुपये कुलाबा जिल्ह्यातील चार गावांच्या रस्त्यांना जाणे हे सेनापती बापटांचे खरे स्मारक आहे. तेच नेमके होत नाही.

उत्तर : हे बरोबर नाही. मी मुख्यमंत्री झाल्यापासून या मुख्यमंत्री निधीतून

विल्हेवाट लावलेल्या पैशाची तुम्हाला एक वेगळी जंत्री पाठवू शकतो आणि त्यामध्ये जास्तीत जास्त शाळा, कॉलेजेस्, शिष्यवृत्त्या, हॉस्पिटलमध्ये ट्रीटमेंट-साठी अडलेला माणूस, अपंग यांना मदत केलेली दिसेल. एका अपंगाला १० हजार रुपये देऊन व कलेक्टरला सांगून पिठाची गिरणी काढावयास मदत दिली व त्याला आपल्या पायावर उभे करण्याचे काम केले.

प्रश्न : मानवतावादी कामाबद्दल वाद नाही. परंतु तुम्ही देता त्या रकमा फार मोठ्या वाटतात. तुम्ही दोन लाख रुपये एखाद्याला फटकन् देऊन टाकता ते unreasonable वाटते....

उत्तर : रीझनेबल–अन्रीझनेबल हा प्रश्न गणिताचा नाही. एका माणसाकडे दहा कोटी रुपये आहेत आणि तो एक लाख रुपये काढून देणार नाही; दुसऱ्या माणसाकडे पाच लाख आहेत, तो एक लाख काढून देईल काय; हा मनाचा प्रश्न आहे. जो मनुष्य स्वतःचा पैसा देत नसतो तो दुसऱ्याकडचा असला तरी देणार नाही. हा स्वभावाचा प्रश्न आहे...

प्रश्न : पण हे तुम्ही वैयक्तिक लोकप्रियतेसाठी करता असा आक्षेप आहे. आणि लोकशाहीच्या संदर्भात हे बसते काय ?

उत्तर : मी तुम्हाला सांगू का ? लोकशाहीच्या या देशामध्ये भयानक कल्पना आहेत. लोकोपयोगी कामे करूनच लोकप्रियता वाढत असेल तर त्यात काही चूक नाही. केलेले काम बरोबर आहे की चूक आहे ते बघा. त्यामध्ये लोक-प्रियता वाढते आहे किंवा नाही हे उद्दिष्ट सैतानासारखे बघू नका.

प्रश्न : चांगल्या कामांना दिलेले पैसे आपण बाजूला ठेवू या. परंतु साहित्य संमेलने, आमच्या पत्रकार परिषदा यांना ज्या देणग्या देता त्याचा या क्षेत्रातील मीडियॉकर माणसे फायदा घेतात व कार्याचे नुकसान होते...

उत्तर : मला तुम्ही सांगा, प्रश्न असा आहे की, या साहित्य संमेलनांसाठी गेल्या अनेक वर्षांपासून पैसे दिले गेले आहेत तसे मी या संमेलनासाठी दिले.

प्रश्न : रकमेत फरक पडला...

उत्तर : फरक कुठे पडला ? बसलेल्या, देणाऱ्याच्या दृष्टिकोणात पडला. त्याचा प्रश्न आहे.

प्रश्न : हे वेस्टेज आहे...

उत्तर : म्हणजे मूलतः तुमच्या पोटात दुखते आहे का ?

प्रश्न : देणगी दुखत नाही. वेस्टेज दुखतोय...

उत्तर : पूर्वीचे २५ हजार दुखले नाहीत, मग ५० हजार का दुखले... ?

प्रश्न : नाही. त्या २५ हजारालाही आमचा विरोधच होता. आणि भरमसाट रक्कम देण्यास जास्त विरोध आहे.

उत्तर : मग असे म्हणा, पंचवीस हजार देण्यामुळे एक चूक झाली, पन्नास हजार देण्यामुळे दोन चुका झाल्या.

प्रश्न : आमच्या पत्रकार परिषदांचे उदाहरण घ्या. तुम्ही स्वतःचे आता वर्तमानपत्र काढत आहात तेव्हा लक्षात येईल की पत्रकारांना जे व्यावसायिक शिक्षण द्यावयास हवे ते दिले जात नाही. महाराष्ट्र प्रेस इन्स्टिटयूटकरिता सरकारनेच नाशिकला जागा दिली. परंतु ते इन्स्टिटयूट उभे राहात नाही. कारण कायम स्वरूपाच्या कामावर पैसे खर्च करणे व मंडप घालून उत्सव साजरे करणे हे अयोग्य आहे. ही मुख्य तक्रार आहे...

उत्तर : गेल्या वर्षी तुम्ही ही तक्रार केली असतीत तर ही चूक झाली असे मी कबूल केले असते.

प्रश्न : आम्ही विरोध केलेला आहे...साहित्यविषयक चर्चा या कमी खर्चात झाल्या पाहिजेत असे आम्ही मांडतो आहोत. गरीबांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी तुम्ही पैसे देता त्या गर्दीत समाजातील विचारवंतांना तुम्ही आणू नका...

उत्तर : तुम्ही उद्या तिथपर्यंत जाल...मी तयार नाही. साहित्य संमेलनामध्ये चर्चा होत असते तेथे कशाला पैसा खर्च करायचा, उद्या सभागृहामध्ये चर्चा होत असते तेथे कोट्यवधी रुपये कशाला खर्च करायचे असे तुम्ही म्हणाल...

प्रश्न : अहो, तो विषय वेगळा आहे. लोक निवडून देतात ती विधानसभेत चर्चा व्हायला हवी म्हणून...

उत्तर : मग साहित्य संमेलनात चर्चा नको व्हायला?

प्रश्न : त्याकरिता आम्हाला सरकारच्या ५० हजार रुपयांची गरज नाही... इचलकरंजीपासून हा प्रकार सुरू झाला आणि आम्ही तेव्हापासूनचे विरोधक आहोत. तेव्हा तुमचा या विषयाशी संबंधही नव्हता...

उत्तर : तुम्ही त्याबद्दल प्रामाणिक आहात हे मी मान्य करतो.

कोकण विद्यापीठ

प्रश्न : मघाशी नियोजनबद्ध विकासाचा विषय आपण बोलत होतो. कोकण विद्यापीठाची घोषणा तुम्ही चांगल्या हेतूने जाहीर केली. कोकणासाठी आतापर्यंत कुणी काही करीत नव्हते ते तुम्ही करीत आहात म्हणून त्या कामांना माझा तुम्हाला पाठिंबा आहे. परंतु त्या गोष्टी पुन्हा चांगल्या व्हावयास हव्यात. कोकण विद्यापीठाबद्दल रविवार अंकात मी सविस्तर लेख लिहिला आहे. त्यात कोकण विद्यापीठ न करता मुंबई विद्यापीठाचाच कॅम्पस–दोन तेथे करावा या सूचनेबद्दल तुम्हाला काय वाटते? तुम्ही घटनेत बदल करून राष्ट्राध्यक्ष-पद्धती

आणावयास निघाला आहात तर मुंबई विद्यापीठाच्या कायद्यात बदल करून हे घडवून आणणे का कठीण आहे? शंभर वर्षांपूर्वीचा तो कायदा आहे. तो बदलून कोकणात मुंबईचेच स्वायत्त विद्यापीठ तुम्ही का तयार करीत नाही?

उत्तर : माझी काही मित्रांबरोबर ज्या वेळेला कोकण विद्यापीठाबद्दल चर्चा झाली तेव्हा मुंबई विद्यापीठातील विद्यार्थ्यांची संख्या फार वाढली आहे, ती कशी कमी करता येईल व ते करीत असताना कोकणचाही फायदा होईल तर तो करून घ्यावा ही कल्पना निघाली. मुंबई, नागपूर व मराठवाडा ही जी विद्यापीठे आहेत त्यापेक्षा कोकणच्या काही समस्या आहेत त्या डोळ्यांसमोर ठेवून त्या सोडविण्यासाठी एक साधन म्हणून या विद्यापीठाचा मी विचार करतो आहे. तुम्ही म्हणता ती गोष्ट माझ्या डोळ्यांसमोर आहेच.

प्रश्न : कोकणच्या विद्यार्थ्यांचा अभ्यास व कॉलेजांची स्थिती हा एक कठीण विषय आहे...

अंतुले : थांबा, थांबा, एक काम करा, एक मेहेरबानी करा.

गडकरी : सांगा.

अंतुले : नाही म्हणू नका. या कामात प्रत्यक्ष सहभागी होऊन मदत करा. एज्युकेशन सेक्रेटरीला मी सांगतो की, त्या कमिटीमध्ये तुम्हाला मेंबर करून घ्या. तुम्ही त्या बोर्डातच तुमच्या कल्पना मांडा...

गडकरी : अवश्य मांडेन...हे ॲकॅडेमिक, चांगले काम आहे.

(मुख्यमंत्री अंतुले यांनी तिथेच शिक्षण खात्याच्या सचिवांना टेलीफोन केला व तशा सूचना दिल्या.)

अंतुले : आय रिअली वॉट इट. मी आता हे जाहीररीत्या बोलतोय. ज्या चांगल्या कल्पना आहेत त्या आल्याच पाहिजेत. जे 'बेस्ट' आहे, ते झाले पाहिजे. नाही तर मला शंभर मैलांच्या अंतरावर जाऊन विद्यापीठामध्ये काय मिळणार आहे?

प्रश्न : आता इंदिरा प्रतिष्ठानकडे वळू या. इंदिरा प्रतिष्ठान तुम्ही जाहीर केलेत, त्यात काही विशेष प्रगती नाही?

उत्तर : आता इंदिरा प्रतिष्ठानबद्दल आजच सविस्तर बोलणे शक्य नाही. आपण या विषयावर बोलण्यासाठी तासभर बसू. पण त्याला चांगले स्वरूप येत आहे. आणि तुम्हाला आश्चर्य वाटेल, फार लौकरच ते अंमलात आणण्यासाठी आम्ही प्रयत्न करीत आहोत.

प्रश्न : तुमच्या घोषणांमध्ये अतिशयोक्तपणा आहे असे आम्हाला वाटते. तुम्ही विदर्भात प्रत्येक जिल्ह्यात सूत गिरणी काढू असे सांगितलेत. आणि प्रत्यक्षात तुमचे दिल्लीस जे प्रपोजल गेले आहे त्यात फक्त नागपूरच्याच सूत

गिरणीचा समावेश आहे...

उत्तर : मी प्लॅन पीरिअडमध्ये पाच वर्षांत असे म्हटले आहे आणि प्रपोजल गेले ते फक्त या वर्षीचे.

प्रश्न : तुम्ही विदर्भात प्रत्येक जिल्ह्यात सूत गिरणी कशी काढणार ? प्लॅनिंग कमिशनकडून त्यास मंजुरी मिळाली आहे का ? मराठवाड्यातही तुम्ही ३५ आश्वासने दिलीत.

उत्तर : यामध्ये मी असे समजतो की, हा संशय केवळ इतर लोकांनाच आहे असे नाही तर आमचे मित्र माधवराव गडकरी यांनासुद्धा वाटते की, मी काय बोलतोय म्हणून !

गडकरी : अतिशयोक्ती !

मुख्यमंत्री : मी जी आश्वासने दिली आहेत ती अंदाजपत्रकात प्रतिबिंबित झालेली आहेत. प्लॅनमध्ये प्रतिबिंबित झालेली आहेत. आपल्याला आश्चर्य वाटेल, प्लॅनिंग कमिशनच्या व्हाइस चेअरमनकडे बोलताना, केंद्रीय अर्थमंत्र्याकडे बोलताना, रिझर्व्ह बँकेच्या गव्हर्नरकडे बोलताना, आपल्या को-ऑपरेटिव्ह बँकेचे २०० कोटी रुपये न वापरता पडलेले आहेत ते वापरण्याची परवानगी द्या असे मी म्हटले आणि तशी परवानगी अर्थमंत्री व सहकारमंत्री यांच्या उपस्थितीत मी घेतली. मी १५ दिवसांपूर्वी रिझर्व्ह बँकेच्या गव्हर्नरला चर्चेसाठी येथे बोलाविले होते. त्यांनी त्यास मान्यता दिली आहे. तेव्हा मी विदर्भात प्रत्येक जिल्ह्यास एक सूत गिरणी बोललो नाही तर दोन सूत गिरण्या असे म्हणालो होतो. तुम्ही भिऊन एक सूत गिरणी म्हणालात !

प्रश्न : इतक्या गिरण्या काढण्याची आवश्यकता आहे की नाही याची काही तपासणी केली आहे काय ?

मुख्यमंत्री : तुम्ही हा प्रश्न मला विचारण्यापेक्षा या क्षेत्रातील तज्ज्ञांना का विचारत नाही ? प्रत्येक जिल्ह्यात दोनपेक्षाही जास्त निघू शकतात, पण आम्ही दोनच म्हटले आहे. आणि मी तुम्हाला दुसरे असे सांगतो की, माझ्यावर केला जाणारा दुसरा आरोपही चुकीचा आहे. पश्चिम महाराष्ट्रामध्ये साखर कारखान्यांसाठी सगळे काही दिले जाते, तसेच जेथे जे पिकते त्याच्या गिरण्या काढण्यासाठी मदत द्यायला हवी. कोकणात साखर कारखाना निघू शकत नसेल तर त्यावर शक्ती वाया का घालायची ?

प्रश्न : तुम्ही अचानकपणे सर्व जाहीर कसे करता ?

उत्तर : मी अचानकपणे जाहीर करीत नाही. माझी काम करण्याची पद्धत वेगळी आहे. तेव्हा लोकांना वाटते की, मी अचानक बोलतो. अगोदर तज्ज्ञ समिती नेमून त्या योजनेची क्षमता व आर्थिकदृष्ट्या शक्यता पाहूनच मी प्रत्येक गोष्ट

जाहीर केली आहे. तुम्ही फळनीटकर (नियोजन सचिव) यांना विचारून पाहा. मी घोषणा ऑन् दि स्पॉट, ऑन् दि स्पर ऑफ मूव्हमेंट केलेल्या नाहीत. असे लोकांना भासते, आणि तसे भासले तर त्यांची चूक नाही.

सर्वधर्मसमभाव

प्रश्न : तुम्ही हे सर्वधर्मसमभाव वगैरे जे सारखे बोलता, तसे खरोखर बोलण्याची काही गरज आहे काय ? तुम्ही मुख्यमंत्री होण्यापूर्वी महाराष्ट्रात सर्वधर्मसमभाव अस्तित्वातच नव्हता काय ? शिवाजीसंबंधी तुम्ही जे आज म्हणता ते तीनशेव्या पुण्यतिथीनिमित्त महाराष्ट्र सरकारच्या निघालेल्या खास ग्रंथात मीही लिहिले आहे. तुम्ही परवा मराठी चित्रपट निर्मात्यांच्या सभेत जे बोलला यावरून तुम्ही हे सगळे हिंदूंसाठी बोलता असे लोकांना वाटते. हा सर्वधर्मसमभाव तुम्ही हिंदूंच्यामध्ये निर्माण करू पाहाता...

उत्तर : असे कोणाला वाटत नाही...

प्रश्न : अशी भावना वाढत चालली आहे...

उत्तर : तुम्हाला हे कुठून कळले हे मला माहीत नाही. पण मी तुम्हाला सांगतो — मी तुमच्यापेक्षा जास्त फिरतो. तुमच्यापेक्षा जास्त लोकांशी माझा संबंध येतो. गेल्या आठवड्यात मी तीन ठिकाणी गेलो. किमान ५० हजारांपेक्षा जास्त लोकांसमोर मी भाषण केले. मला त्यांच्या प्रतिक्रिया कळतात. सामान्य माणसाच्या हिताचे मी बोलतोय, प्रामाणिकपणे बोलतोय, हे त्यांना पटलेले दिसते. सर्वधर्मसमभाव सर्वांसाठी हवाय, तेव्हा मी कुठल्या तरी एखाद्या विशिष्ट धर्माला किंवा समाजाला उद्देशून बोलतोय असे कुणाला वाटत नाही. तुम्हाला जर असे काही सांगणारे असतील तर ते चूक आहे.

प्रश्न : हा आज चर्चेचा विषय झाला आहे.

उत्तर : त्याची मला पर्वा नाही. Let it be on record. जे मला समाजाच्या हिताचे वाटते ते मी प्रामाणिकपणे बोलत असतो. जर कुणाला वाटत असेल की, इतक्या वेळा बोलणे बरे नाही, तर चांगली गोष्ट वारंवार बोलण्याने काही नुकसान होत नाही. वारंवार बोलणेच इष्ट असते. गीतेमध्ये आणि कुराणामध्ये ईश्वराने वारंवार स्तुती करून घेतलेली आहे.

प्रश्न : तुम्ही माझ्या आता मुद्द्याजवळ येत आहात. सर्वधर्मसमभावापेक्षा सर्व धर्मांतील जे घोटाळे आहेत ते घालविण्याची मोहीम आम्ही करणार आहोत का ? तुम्ही राजकारण पाहाता तर आम्ही समाजकारण पाहातो. सिद्धिविनायकाचा लढा आम्ही लढलो, पण आम्ही रांगेत जात नाही. तिन्ही धर्मांतील व्रतवैकल्ये ही समाजाला निरुपयोगी ठरली आहेत. धर्मात सुधारणा

घडवून आणण्यास तुम्ही तयार आहात काय? तुमच्याबरोबर त्या लढाईत उभे राहणे मला अधिक आवडेल. तुम्ही समान नागरिक कायदा आणणार आहात काय?

उत्तर : सर्वधर्मसमभावाचा अर्थ समान नागरिक कायदा असा नाही.

प्रश्न : समान कायद्याशिवाय सर्वधर्मसमभाव निर्माण कसा होणार?

उत्तर : ती तुमची कल्पना असेल. माझी कल्पना वेगळी आहे. या वादामध्ये आताच एका क्षणामध्ये 'हो' किंवा 'नाही' हे ठरविता येणार नाही. तो विषय फिलॉसॉफिकल आहे. त्याबद्दल अधिक बोलले पाहिजे. विचार केला पाहिजे. एके काळी मी बोललो व वादाचा विषय झालो हे आपल्याला माहीत आहे. सभागृहात मी बोललो होतो. माझ्याविरुद्ध परिषद घेतली गेली होती. माझ्या ज्या कल्पना आहेत त्यावर आपण नंतर बोलू.

भवानी तलवार?

प्रश्न : माझ्या लंडनच्या ताज्या भेटीत भवानी तलवारीची मी अधिक चौकशी केली. तेव्हा ती तलवार छत्रपती शिवाजीमहाराजांची नसून कोल्हापूरच्या शिवाजीराजांची असावी. असे दिसते.

मुख्यमंत्री : मी तुम्हाला सांगतो की, त्याच्याबद्दचा जितका पुरावा मला उपलब्ध झाला तो मी विधानसभेतील निवेदनात दिला आहे. मग त्याबद्दल कवी गडकरी काय म्हणाले ते सर्व दिले आहे. परंतु याबद्दल तुम्ही क्वालिफाइड नाही व मी क्वालिफाइड नाही, आणि मी असे म्हटले आहे की हा, तज्ज्ञांचा विषय आहे.

प्रश्न : माझी यावर एक सूचना आहे...

उत्तर : थांबा...जर मोहेंजोदारोची गोष्ट, हजारो वर्षांपूर्वीची, ती सिद्ध होऊ शकते, तर तलवार कुणाची हे का सिद्ध होऊ नये? ती काही शतकांपूर्वीचीच आहे, नाशिकच्या पटवर्धनांनी सार्वजनिक रेकॉर्डवरून जसे आहे तसे लिहिले आहे. ते असल्याशिवाय का लिहिणार आहेत? ती तलवार भारतात आणण्यामागे आपले काय नुकसान आहे?

गडकरी : ती भवानी नसेल, पण शिवाजीराजांची असेल तरी मला ती यायला हवी. परंतु ती शिवाजीमहाराजांची नसेल तर ती आणून काय करायची? त्यासाठी आपण एखाद्या चांगल्या इतिहासकाराला लंडनला पाठवू या आणि त्याच्याकडून जसा रिपोर्ट येईल त्याप्रमाणे आणावयाचे ठरवू. कोणतेही राजकारण न आणता वस्तुनिष्ठ रिपोर्ट देण्याची त्यास विनंती करू.

मुख्यमंत्री : चांगली कल्पना आहे. मला असे वाटते की, ही खरोखरच

अतिशय योग्य कल्पना आहे. मला ही कल्पना फारच आवडली.

गडकरी : दत्तो वामन पोतदार असते तर आपण त्यांनाच पाठविले असते. त्याऐवजी एका श्रेष्ठ इतिहास संशोधकास पाठवू या.

मुख्यमंत्री : एक कशाला, तिघांना पाठवू !

गडकरी : नको. त्या तिघात वाद होतील. त्यात हल्ली भडभुंजे इतिहासकारही फार आहेत.

अनेक लोक बाहेर खोळंबलेले होते, त्यामुळे येथे आम्ही थांबलो. प्रतिभा प्रतिष्ठानचा विषय सुरू झाला होता. श्री. अंतुले म्हणाले, "पुढील भेटीत आपण बोलू." पुन्हा भेटायचे ठरले. आपल्या सार्वजनिक जीवनात open debate ला फारसे स्थान नाही. तो डिबेट घडवून आणण्याचा अर्धा भाग त्या दिवशी पुरा झाला. दुसरा हप्ता मात्र कधीच झाला नाही.

('मुंबई रविवार सकाळ', ५–४–८१)

७

अंतुले सरकारची एक वर्षाची उलाढाल

दि. ९ जून १९८१ रोजी अ. र. अंतुले यांनी आपल्या कारकीर्दीचे एक वर्ष पूर्ण केले. या निमित्ताने मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या प्रसिद्धी खात्यातर्फे वृत्त-पत्रांवर लेखांचा पाऊस पाडला. सरकारच्या खर्चाने अनेक भित्तिपत्रिका व पुस्तिका प्रसिद्ध केल्या. त्यात सर्वत्र श्री. अंतुले यांची वैयक्तिक स्तुती होती. ज्या पक्षाने त्यांना मुख्यमंत्री बनण्याची संधी दिली त्या पक्षालाही त्यात श्रेयाचा अंश नव्हता. त्या निमित्ताने त्यांच्या एक वर्षाच्या उलाढालीचा घेतलेला हा परामर्ष. ज्या त्यांच्या भ्रष्टाचारांचा गाजावाजा पुढे इंग्रजी दैनिकाने केला, त्या सर्वांचा उल्लेख दि. ७ जून १९८१ रोजी प्रसिद्ध केलेल्या या लेखात केलेला आहे.

* * *

दि. ९ जून १९८१ रोजी मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्या कारकीर्दीस एक वर्ष पूर्ण होत आहे. कोणत्याही पदावरील व्यक्तीच्या कार्याचे मूल्यमापन एक वर्षाच्या अल्प मुदतीनंतर करणे हे योग्य नसते. परंतु महाराष्ट्र सरकारच्या प्रसिद्धी खात्याकडूनच इतके लेख या कारकीर्दीचे मूल्यमापन करणारे आले की, ते वाचल्यावर आपणही या कारकीर्दीचा आढावा घ्यावा असे मनात आले. कारण या एका वर्षात माझेच जास्त सामने या मुख्यमंत्र्यांशी झाले. लोकही मोठे अजब असतात. समाज तर स्वार्थीपणे सर्व गोष्टींकडे पाहात असतो. कुणीही कुणाबद्दल मत देत असतो, बातम्या उठवत असतो. माझी व मुख्यमंत्र्यांची सतत लढाई चालू राहावी व आपल्याला गंमत पाहावयास मिळावी या अपेक्षेत असलेले लोक सर्वांत जास्त. “ तुम्ही आता माघार घेऊ नका ! ” असे

मला फोन करून सांगणारे अनेक भेटले. परंतु नंतर चौकशी केल्यावर कळायचे की, ते ' वर्षा ' बंगल्यावर भेटीसाठी अधीरतेने उभे ! मुख्यमंत्र्यांची मुलाखत प्रसिद्ध झाल्यावर सोमवारी पहिला टेलीफोन आला तो भारदस्त दैनिकातूनच. " आमचे कर्मचारी म्हणतात, त्यांचे अंतुले यांच्याकडे असलेले काम तुम्हीच करू शकाल ! " म्हणजे मी त्यांचे काम करण्यासाठी मुख्यमंत्र्यांकडे शब्द टाकावा ! एका चर्मकार समाजातील लेखकाचे पत्र आले—" मला तीन हजारांचे कर्ज झाले आहे. तुम्ही मला ते मुख्यमंत्र्यांकडून मिळवून द्यावे. " वयाने तरुण, शिक्षकाची नोकरी असलेला हा तरुण लेखक संधिसाधूपणाने कर्जमुक्त होण्याचा प्रयत्न करतो व त्यासाठी मला पुढे व्हावयास सांगतो याची मला घृणा आली. आपल्या प्रमोशनचे काम करा म्हणून सांगणारे आले. कुणाला आधी नोकरीवरून निवृत्त केले होते ते आले. एकूण, मुख्यमंत्र्यांशी तुम्ही लढा व आमची कामेही करा असे सांगणाऱ्या या समाजाची मी मनात कींव केली व विसरून गेलो.

अंतुले सरकार

एकूण वर्षभर महाराष्ट्रात राज्य करते आहे ते अंतुले सरकार.महाराष्ट्र सरकारच्या प्रसिद्धी खात्याने सर्व भित्तिपत्रकात, हेडिंग्जमध्ये अशी जाहिरात केली आहे : हे महाराष्ट्र सरकार नाही, इंदिरा काँग्रेसचेही सरकार नाही, हे अंतुले सरकार आहे. त्यामुळे या वर्षात महाराष्ट्रात जे घडले ते त्यांच्यामुळे, जे घडले नाही ते त्यांच्यामुळेच. मला या वर्षाच्या सुरुवातीलाच सिद्धिविनायकप्रकरणी अटक होणार होती ती श्री. अंतुले यांच्यामुळेच. ती झाली नाही ती त्यांनीच बेत बदलल्यामुळे. त्या वेळी ते अगदी घोड्यावर होते. आम्ही गेली २५ वर्षे घोड्यावर आहोत. एकूण या एका वर्षातील सर्व घटनांवर त्यांच्या निर्णयांचा ठसा आहे. मुख्यमंत्र्यांकडे असलेल्या जमेच्या बाजू—तडकाफडकी निर्णय व धडाडी. ही दोन्ही अस्त्रे जोरदार असतात, परंतु ती अंगावर उलटणारी अस्त्रे आहेत. धडाडीने चांगल्यासाठी निर्णय घ्यावेत व ते अंगावर उलटावेत असे होते. भवानी तलवार आणण्याची घोषणा ही त्यांपैकीच एक. " भवानी तलवारीचे निमित्त व हाजची यात्रा. " असे समीकरण इंदिरा काँग्रेसच्या आमदारांनी व काही मंत्र्यांनी केले. तसे त्यांनी माझ्याजवळ बोलून दाखविले. एक वर्ष म्हणजे ते काय ! त्या एका वर्षात निवडणूक जिंकताच हाजची परदेश यात्रा व पुन्हा विश्रांतीसाठी परदेश प्रवास हे पाहून, अंतुलेसाहेब, या महाराष्ट्र राज्यातील गरीब माणूस अगदी खूष झाला आहे ! कारण तुमच्या सर्व भाषणांचा, योजनांचा वर्षभराचा केंद्रबिंदू गरीब माणूस होता ! त्या गरीब माणसाला कसली हाजची यात्रा आणि कसली

परदेशी विश्रांती! काही असो, स्वतःची प्रकृती बिघडवून घेण्याइतपत तुम्ही वर्षभर धावपळ केली हे मात्र खरे! तुमच्या 'वर्षा' बंगल्याचे जे अहवाल माझ्याकडे येतात, त्यात मोठमोठे लोक तुमच्या दारी तिष्ठत बसतात हे मी नेहमी ऐकतो. दोन तास थांबल्याशिवाय कुणाला भेट मिळत नाही. अर्थात मी दोनदाच वर्षभरात आलो आणि मला थांबावे लागले नाही हे खरे. याचे श्रेय 'मुंबई सकाळ' मधील टीकेला. निंदकाशी भांडण नको म्हणून तुम्ही तत्परतेने भेटलात. परंतु आज तुमच्या दारी उभे राहाणारे बडेबडे लोक पाहिले की, हे सर्व असेच चालायचे काय असा प्रश्न क्षणभर मनात येतो. अर्थात कुणाला मंत्री व्हायचे असते म्हणून तो येतो, मग त्याला तुम्ही मुद्दामही बसवून ठेवीत असाल! काही अधिकारी घरी जातच नसतील म्हणून त्यांना तुम्ही बसवून ठेवीत असाल. परंतु प्रमाण कमी होण्याऐवजी ते वाढते आहे.

दिल्ली भेटी

मुख्यमंत्री झाल्यानंतर अंतुले यांची प्रथा दर शनिवारी-रविवारी दिल्लीस जाण्याची होती. केंद्रीय मंत्र्यांशी चर्चा करून आपल्या मागण्या मंजूर करून घेण्याचा श्री. अंतुले यांनी सतत प्रयत्न केला. नंतर त्यांनी केंद्रीय मंत्र्यांना मुंबईस बोलाविले. आणि त्यांच्याशी चर्चा करून राज्याच्या योजना मंजूर करून घेतल्या. परंतु तो वेग दोन्हीकडचा थोडा कमी झाला आहे. शर्यतीत एकदम सुरुवातीलाच जोराने धावणाऱ्यास लौकर दम लागतो व शर्यत अजून बरीच लांब पल्ल्याची आहे असे त्याच्या लक्षात येते तसे त्यांचे सध्या झाले आहे.

या एका वर्षातील घटनांचे व श्री. अंतुले यांच्या कामगिरीचे दोन भाग पडतात. एक विकासाशी किंवा महाराष्ट्राच्या परिवर्तनाशी संबंधित तर दुसरा सर्व अवांतर. घोषणा व प्रचार यांनी अधिक भरलेला. या एक वर्षाच्या कारकीर्दीची लोकांच्या नजरेत व पत्रकारांच्या दृष्टीत दिसणारी तीन प्रमुख वैशिष्ट्ये अशी.

१. भरघोस घोषणा. मराठवाड्यासाठी जाहीर केलेल्या ३५ घोषणा व विदर्भासाठी असंख्य गोष्टी जाहीर केल्या. त्या पुढीलप्रमाणे.

विदर्भासाठी आश्वासने

शेतकऱ्यांसाठी सवलती.

दुष्काळी भागातील कापूस उत्पादक शेतकऱ्यांची वसूल कर्जे परत करणार व कर्ज वसुलीस स्थगिती.

धान्य व ज्वारीला हंगामाच्या सुरुवातीपासून आधार किंमत.

औद्योगिक योजना.

कापूस उत्पादक जिल्ह्यात सुताच्या दोन सहकारी गिरण्या.

सरकीचे तेल काढण्याचे तीन मोठे कारखाने.

संत्र्यांवरील प्रक्रियेचा मोठा कारखाना.

भंडारा जिल्ह्यात लेलँड मोटारींचा कारखाना. यामुळे १०० नवीन पूरक उद्योगांस साहाय्य.

चंद्रपूर जिल्ह्यात दोन सिमेंट कारखाने.

सरकी प्रक्रियेचा सेलोलोजचा मोठा कारखाना व २५ पूरक उद्योग.

चंद्रपूर येथे सुपर थर्मल वीज उत्पादन केंद्र.

वर्धा योजना अंमलात आणणे.

पाणीपुरवठा व तालुक्यांची पुनर्रचना.

नागपूर, कामठी व भंडारा शहरांच्या पाणीपुरवठा योजनांना गती.

पंचायत समिती आधार मानून १ मे १९८१ पर्यंत तालुक्यांची पुनर्रचना.

विणकर व विडी कामगारांच्या सहकारी संस्थांच्या स्थापनेस प्रोत्साहन.

२. चेकबुक घेऊन जाणे व भराभर व मोठ्या रकमांच्या देणग्या देणे.

३. शिवाजी ते भवानी तलवारीपर्यंत आलेली व चाललेली अवास्तव प्रकरणे. वृत्तपत्र काढणे, राष्ट्राध्यक्ष-पद्धतीचा प्रसार वगैरे.

या तीनच्या गर्दीत प्रत्यक्ष झालेल्या चांगल्या कामांनाही गौणत्व प्राप्त झाले. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्या या एका वर्षाच्या कारकीर्दीत प्रत्यक्ष कोणती कामे झाली व मंजुरी कोणत्या योजनांना मिळाली त्यांची यादी पुढीलप्रमाणे :

अंतुले यांनी केलेली कामे

१. थळ–वायशेत प्रकल्प महाराष्ट्रातून जाऊ दिला नाही.

२. सात लाख ८१ हजार छोट्या शेतकऱ्यांचे ४९ कोटींचे कर्ज रद्द.

३. रत्नागिरी आणि औरंगाबाद जिल्ह्यांचे विभाजन.

४. कुलाबा जिल्ह्याला 'रायगड' हे नाव.

५. प्रीमिअरच्या चिघळलेल्या संपात मध्यस्थी.

६. अमरावती व नाशिक या दोन डिव्हिजन्सची निर्मिती.

७. मानखुर्द-नवी मुंबई रेल्वेमार्ग यास मंजुरी.

८. दाभोळसह कोकणातील चार लघुबंदरांच्या विकासाला मंजुरी.

९. सिद्धिविनायक विश्वस्त मंडळ नेमले.

१०. लाखो रुपयांच्या देणग्या.

मराठवाड्यासाठी ३५ आश्वासने

(दि. २३ जानेवारी १९८१ रोजी मंत्रिमंडळाची बैठक औरंगाबादेत झाली व त्यानंतर मुख्यमंत्र्यांनी ही आश्वासने दिली)

१. परळी येथे २१० मेगॅवॅट शक्तीचे चार युनिट्सचे औष्णिक विद्युत केंद्र.
२. पैठणला १२ मेगॅवॅट शक्तीचे विद्युत केंद्र.
३. दंत महाविद्यालय उभारणे.
४. मराठवाड्यासाठी पाच सहकारी साखर कारखाने.
५. दोन सहकारी सरकी उत्पादन कारखाने.
६. दहा सूत गिरण्या.
७. महाराष्ट्र विद्युत मंडळाची शाखा.
८. औरंगाबाद मीटरगेज रेल्वेमार्ग ब्रॉडगेज करणे.
९. सर्व रस्त्यांचे डांबरीकरण.
१०. सोलापूर–उस्मानाबाद–बीड–धुळे–ठाणे–नांदेड–हैदराबाद ते अकोला हे महामार्ग केंद्राला सुचविणे
११. कर्करोगासाठी कोबाल्ट युनिट.
१२. औरंगाबादला रोग निदान केंद्र.
१३. हिंदुस्थान मशीन टूल्सचा कारखाना.
१४. कापड गिरणी.
१५. खासगी क्षेत्रात ट्रक्स बनविण्याचा कारखाना.
१६. प्लॅस्टिक फायबर युनिट कारखाना.
१७. आणंदच्या धर्तीवर दुग्धशाळा.
१८. मराठवाड्यातील १९ दुष्काळग्रस्त तालुक्यांना खास सवलती देणे.
१९. महाराष्ट्र चर्मोद्योग महामंडळाचा गेवराई येथे कारखाना. (४ हजारांना रोजगार)
२०. महसूल विभागाची पुनर्रचना. रोजगार औरंगाबाद जिल्हा विभाजन.
२१. औरंगाबादला मुंबई हायकोर्टाचे डिव्हिजन बेंच.
२२. कला महाविद्यालयात चित्रकलेचा पदवी अभ्यासक्रम सुरू करणे.
२३. नांदूरपार–विष्णुपुरी आदि बंद प्रकल्पांची कामे पुन्हा सुरू करणे.
२४. एलोरा लेण्याचा विकास करणे.
२५. पैठण येथे संत विद्यापीठ.
२६. जायकवाडी प्रकल्पाच्या पहिल्या व दुसऱ्या टप्प्याचे काम सहाव्या योजनेत पूर्ण करणार.

२७. औरंगाबाद येथे एक मेल्ट्रान प्रकल्प.
२८. औरंगाबाद मेडिकल कॉलेजमध्ये डायलेसिसचे युनिट.
२९. विणकऱ्यांचे हित लक्षात घेऊन सिस्कॉमबाबत तीन महिन्यात निर्णय.
३०. अभियांत्रिक विद्यालय चालू योजनेच्या काळात सुरू.
३१. आय. टी. आय. (तंत्रनिकेतन) चालू योजनेच्या काळात सुरू.
३२. इन्स्टिटयूट ऑफ सायन्स, औरंगाबाद, सर्व उपकरणी देऊन अद्ययावत् करणे.
३३. ऑपरेशन फ्लड औरंगाबाद–बीड–उस्मानाबाद जिल्ह्यांना लागू.
३४. दूरदर्शन केंद्र देण्यासाठी केंद्रीय माहिती मंत्र्यांकडे शिफारस.
३५. शासकीय कर्मचाऱ्यांची जुनी प्रकरणे तीन महिन्यात निकालात काढणे.

अवांतर विषय

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांचे काही चांगले कामही अवांतर विषयांमुळे गैरसमज व टीका यांच्या धुराळयात सापडले. आपण मुख्यमंत्री झालो म्हणजे या राज्यातील लोकांना सर्व तऱ्हेची अक्कल शिकविण्याची परवानगी आपल्याला मिळाली अशा थाटात ते वर्षभर बोलले. पुन्हा त्यांचे बोलणे वकिली पद्धतीचे असते. छत्रपती शिवाजीमहाराजांबद्दल त्यांना खरोखरच प्रेम आहे असे गृहीत धरले तरी त्यांचे हे प्रेम या राज्यातील इंदिरा कॉंग्रेसवादी हिंदूंनाही खरे वाटत नाही हे त्यांना माहीत आहे काय ? याचे मुख्य कारण असे की, महाराष्ट्रातील एकाही मुस्लिम व्यक्तीने आतापर्यंत अंतुले म्हणतात तेवढे शिवाजीला मोठे कधीच म्हटले नव्हते. शिवाजीमहाराजांपेक्षा अफझुलखानाबद्दल अंतुले यांच्या समाजाला अधिक प्रेम आहे याची साक्ष खानाची तेथील समाधी देते. त्यात खोटेपणा नाही व नाटक नाही हे चांगले आहे. श्री. अंतुले यांनी शिवाजीमहाराजांबद्दलचा जोर धरला तो मुख्यत्वे मराठा समाजाची जिरविण्यासाठी. आणि त्यात राजकीय दृष्टीने काहीच चूक केले नाही. कारण मराठ्यांचे सर्व लक्ष होते साखर कारखाने उभे करण्यात. श्रीमंत होण्यात. रायगडावर मेघडंबरी बांधण्याची योजना मुख्यमंत्री अंतुले आखतात. पंतप्रधानांना तेथे आणण्याचे ठरवितात. परंतु म्हणून जनमानसात त्याचा वेगळा ठसा उमटला आहे असे श्री. अंतुले समजत असतील तर ते चुकीचे आहे. भवानी तलवारीला देशमुखी उतावीळपणाने त्यांनी हात घातला व जो चांगुलपणा कुलाबा जिल्ह्याला रायगड हे नाव देऊन अगर रायगड किल्ल्याकडे लक्ष देऊन त्यांनी मिळविला तो निदान कमी झाला...

वृत्तपत्र अंगाशी आले

भवानी तलवारीप्रमाणे मुख्यमंत्र्यांच्या अंगाशी आले ते वृत्तपत्र प्रकरण. वृत्तपत्र त्यांनी अगर सरकारने काढू नये असे अनेकांनी म्हटले ते दोन कारणांसाठी. १. वृत्तपत्र हे रोज लोकांपुढे जाते. सरकारी दृष्टिकोणातून काढलेले सरकारी वृत्तपत्र हे कम्युनिस्ट राष्ट्रातच चालू शकते. लोकशाही देशात ते चालणार नाही. २. वृत्तपत्र हा रोज चालवावा लागणारा फार मोठा खटाटोप आहे.

आणि शेवटी त्यासाठी लागणारा पैसा उद्या प्रतिष्ठानच्या नावाने उभा केला तरी मुख्यमंत्रीपदाचा उपयोग करून जमविलेला तो पैसा आहे. या वृत्तपत्राचा जन्मच भ्रष्टाचारातून व्हायचा होता. कायदेशीर कामे सरकारने केलीच पाहिजेत. कायदेशीर कामाच्या बदल्यात पैसा घेणे हाही भ्रष्टाचारच आहे. कारण लाखांची देणगी देण्याइतकाच तो घेणाराही कायद्याने गुन्हेगार आहे. कोणताही उद्योगपती कारणाशिवाय पैसे कधीच देत नाही. विधानसभेत " आम्ही पैसे घेऊ. " असे सांगणारा मुख्यमंत्री आतापर्यंत या राज्यात जन्मला नव्हता. कायदेशीर कामेही या सरकारात वर्षानुवर्षे केली जात नाहीत. ती लौकर व्हावयास हवी असतील तर आमच्या वृत्तपत्र प्रतिष्ठानला देणग्या द्या असे सांगणे किंवा करणे हा गुन्हाच आहे.

श्री. अंतुले यांनी एकूण सात प्रतिष्ठाने या एका वर्षात निर्माण केली कुलाबा जिल्ह्यात ते प्रथम गेले तेव्हा ते अरबी घोड्यावर असावेत. आपल्या गावासाठी किती लाख आणि कुलाबा जिल्ह्यासाठी किती कोटी यांचे आकडे ऐकूनच लोक शहारले ! इंदिरा प्रतिष्ठानची कल्पना श्रीमती गांधी मंजूर करीत आहेत, त्याचे छायाचित्र ' मुंबई सकाळ ' ने प्रसिद्ध केले. ५० कोटींचे ते प्रतिष्ठान होणार होते. १० लाखांवर या प्रतिष्ठानमध्ये रक्कम जमलेली नाही. वृत्तपत्र वारगळले आहे. प्रतिष्ठाने विरघळलेल्या अवस्थेत आहेत तर राष्ट्राध्यक्ष-पद्धतीचा प्रचार व न्यायालयावरील हल्ले आज तरी निरुपयोगी ठरले आहेत. दोन्ही विषय मुख्यमंत्र्यांच्या कक्षेबाहेरचे. मुख्यमंत्री झाल्यावरही आपण पक्षाचे सरचिटणीस होतो हे ते विसरले नाहीत. एका बालकांच्या मेळाव्यासमोर त्यांनी राष्ट्राध्यक्ष-पद्धतीवर भाषण ठोकले व मग चेंडू वाटले ! एखाद्या माणसातील दुर्दम्य उत्साह त्याचा शत्रूही बनू शकतो. पुन्हा अशी चर्चा सुरू केली की, इंदिरा काँग्रेस-मधील मंत्री मला म्हणतात, " अंतुले यांना घालविण्याचा प्रयत्न तुमचा आहे काय ? " त्याचेही मला आश्चर्य वाटते. खरे पाहाता त्यांचा तो प्रयत्न असतो. या राज्याचा मुख्यमंत्री कोण व्हावा, तो किती काळ राहावा हा त्या पक्षाचा

प्रश्न आहे. त्या पद्धतीने मी तरी कधी विचार करीत नाही. परंतु एखाद्या मुख्यमंत्र्याची कार्यपद्धती ही चुकीची असेल तर त्याच्यावर त्या विषयापुरती टीका करण्याचा अधिकार पत्रकारांनी घेतलाच पाहिजे हे अनेकांना पटतच नाही.

मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या अनेक भाषणांच्या पुस्तिका या वर्षभरात निघाल्या. त्यांची व्यक्तिगत प्रतिमा उंचावण्याचा प्रयत्न त्यात उघड दिसतो. राष्ट्रीय विकास मंडळात श्री. अंतुले यांनी ऑगस्ट १९८० मध्ये जे भाषण केले त्यात श्रीमती गांधींची इतकी स्तुती केली की, ती फार झाली म्हणून दिल्लीचे बडेबडे वैतागले हे त्यांना माहीत आहे काय ? त्या भाषणात न्यायालयाबद्दल कठोर प्रहार मुख्यमंत्री अंतुले यांनी केले. या भाषणातील त्यांचा चेव व या वर्षभरात राज्यात घडलेल्या घटनांची ही यादी पाहा. मुख्यमंत्री त्यांचा मेळ कसा घालणार आहेत ?

हा भ्रष्टाचार की नुसतीच उलाढाल ?

छोट्या दारू दुकानदारांकडून २,५०० रुपये व मोठ्या दारू दुकानदारांकडून प्रत्येकी पाच हजार रुपये मुख्यमंत्री निधीसाठी गोळा करण्यात आले.

संजय गांधी निराधार योजनेसाठी टनामागे दोन रुपये साखर कारखानदारांकडून घेण्यात आले. संजय गांधी निराधार योजनेत ३८,९३२ लोकांना ७९ लाख ८४ हजार ६७१ रुपये वाटण्यात आले.

संजय गांधी स्वावलंबन योजनेत १८,२१२ लोकांना पाच कोटी २२ लक्ष ६९ हजार रुपये वाटले (सरकारी माहितीनुसार).

आता हे बहुतेक पैसे भलत्याच लोकांनी लाटले म्हणून इंदिरा काँग्रेस कार्यकर्त्यांत रणधुमाळी चालू आहे.

चटई क्षेत्र वाढीचा विषय वादाचा आहे. मुंबईच्या बिल्डर्सनी घेराव घातलेला नाही. त्यात (अर्बन सीलिंग) शहरी कमाल धारणेची प्रकरणे गुलदस्तात. वर्षभरात समितीची बैठक नाही. का ?

इंदिरा गांधी प्रतिष्ठानसाठी घोड्यांची खास शर्यत लावून महालक्ष्मी रेस कोर्स क्लबने २ लाख ५० हजार रुपये दिले.

कोकण विकास मित्रमंडळ हा ट्रस्ट ९८ कोटी ३२ लाखांचा आहे. इतक्या रकमेवर आयकर मुक्ती मिळविली आहे. श्री. बाळासाहेब सावंतही याचे एक विश्वस्त आहेत. बाळासाहेब, उभ्या आयुष्यात ९८ कोटींची उलाढाल तुम्ही कधी केली काय ?

शेठिया देणगीदाराने दिलेल्या देणगीचा ट्रस्ट १०२ कोटींचा आहे !

गरीबांनो, हे आकडे पाहूनही तुमचे पोट भरेल अशी खात्री आहे !

घोषित कामे

१. कोकण विद्यापीठ.

२. कोकणात मेडिकल कॉलेज.

३. रायगड, शिवनेरी, सिंदखेडराजा, शहाजीचे वेल्होर येथे स्मारके.

४. रायगडावर मेघडंबरी.

५. राज्यात १२० ठिकाणी बहुउद्देशीय शहीद स्मारके.

६. पाटबंधारे योजनांसाठी वेलीअप्पा आणि स्वामीनाथन समित्या. त्यांचे अहवाल.

सार्वत्रिक भ्रष्टाचार

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्या या एक वर्षाच्या कारकीर्दीत भ्रष्टाचाराला सार्वत्रिक स्वरूप आले कसे ते पाहा.

१. सुरुवातीस त्यांनी श्री. प्रमोद नवलकर यांच्याबरोबर रात्री फेरी मारली व हरून अल् रशीद या थाटात दारू-गुत्ते व मटका-अड्डे यांना भेटी दिल्या. त्याचा काय उपयोग झाला? दीड महिना सर्व अड्डे बंद राहिले, आणि कापल्यानंतर झाड जसे जोरात फुटते तसे ते सुरू झाले. पोलीस खात्याचे हप्ते दुप्पट झाले व आज ते सर्व चालू आहेत. क्राइम ब्रँच, एक्साइज व अँटी-करप्शन या तिन्ही खात्यांना हप्ते द्यावे लागतात व ते वरपर्यंत वाटले जातात हे या धंद्यातील पोरांनाही माहीत आहे.

२. सिमेंट या एका वस्तूत मंत्र्यांनी व आमदारांनी पैसे करून घ्यावेत असे मुख्यमंत्र्यांनीच सांगितल्याचे एका इंदिरा काँग्रेस आमदाराने मला सांगितले. " उगाच पैसे पैसे करू नका. काय घ्यायचे ते घ्या." असे सांगून सिमेंटसाठी जिल्हानिहाय, शहरनिहाय आमदारांच्या समित्या मुख्यमंत्र्यांनी केल्या. भ्रष्टाचाराचे हे सार्वत्रीकरण नाही तर दुसरे काय?

३. या संजय निराधार योजना म्हणजे आपल्या गटातील लोकांना गरज नसताना पैसे देणे, असे वर्णन इंदिरा काँग्रेस आमदारांनी उघडपणे केले. या राज्यातील भिकाऱ्यांचे मेळावे यापूर्वी कुणी भरविले नव्हते व त्याखाली कुणी चिरडले नव्हते. नागपूरमध्ये या वर्षातच संजय निराधार योजनेसाठी पैसे मागण्यास आलेली माणसे गर्दीत चिरडली गेली. कोकणात मध्यंतरी गेलो तरी एकच ओरड. कोल्हापुरात, साताऱ्यात तीच ओरड. अहो, पैसे असणाऱ्यांनी संजय निराधार योजनेतील पैसे उचलले!

४. साधे आमदार छेड्डा प्रकरण. मुख्यमंत्र्यांनी सुरुवातीस सरळ त्यांना पाठीशी घातले. अँटी करप्शनने पुरावा गोळा केला तरी खटला घातला

नाही आणि आता श्री. रमाकांत कुळकर्णींचे नाव नुसते जाहीर? श्री. अंतुले यांच्या एकूण कार्यपद्धतीत विकत घेण्याच्या तत्त्वाला फार महत्त्वाचे स्थान आहे. साहित्यिक, दे पैसे घे विकत, पत्रकार, दे पैसे घे विकत, कार्यकर्ते, दे पैसे घे विकत, ही भावना सारखी दिसते. एक सामान्य इतिहास संशोधक पोर्तुगालला जातो, दुसरा लंडनला साहित्य संमेलन भरविण्यास जातो, अकोल्याच्या साहित्य संमेलनात मुख्यमंत्र्यांचे अभिनंदन हा ठराव मग महत्त्वाचा ठरतो! हे सर्व वरवरचे आहे. टिकावू नाही. मीडियॉक्रिटी पोसून राज्य चालत नाही. सत्तेवर आलेली माणसे दीर्घकाळ सत्तेवर राहात नाहीत. आणि हे सारे करून सर्वधर्मसमभाव लोकांना शिकवायचा! यात समभावच नाही. जो नमस्कार करील, स्तुती करील त्याला चेक, यात समभाव आला कुठून? महाराष्ट्रातील मदतीसाठी आतुर झालेल्या संस्थांना श्री. अंतुले यांची कारकीर्द म्हणजे वरदान वाटले आहे. साहजिक आहे. महाराष्ट्रातील आधीच्या राज्यकर्त्यांनी या संस्थांसाठी आवश्यक ते केले नाही याची ती कबुली आहे. श्री. अंतुले यांनी ज्या ज्या संस्थांना देणग्या दिल्या त्यांच्या दृष्टीने हे वर्ष खरोखरीच भरभराटीचे गेले. यासाठी एक साधा प्रश्न पुढे येतो. श्री. अंतुले यांनी या एका वर्षात वृत्तपत्र, राष्ट्राध्यक्ष-पद्धतीचा प्रचार, न्यायालयावरील हल्ले, साहित्यिकांना मदत देण्यासाठी प्रतिष्ठान अशा अवांतर गोष्टी सर्व केल्या नसत्या व त्याऐवजी संस्थांना देणग्या व विकासाच्या योजना यावर सर्व लक्ष केंद्रित केले असते तर काय झाले असते? अनेक मुख्यमंत्री सर्व सत्ता आपल्याकडे घेतात. येथे श्री. अंतुले यांनी महामंडळाचे अध्यक्ष, उपाध्यक्ष अनेकांना नेमले, मंत्र्यांचा दर्जा दिला व त्यांनाही सुखाचे दिवस दिले. त्यांच्या मदतीने महामंडळे कार्यान्वित करणे व नव्या व मोठ्या योजनांची कार्यवाही करणे एवढेच केले असते तर काय घडले असते? त्यांच्यावरची सर्व टीका टळली असती. परंतु मग श्री. अंतुले कसचे?

मंत्रीमंडळात बेबनाव

या एका वर्षातच त्यामुळे मंत्रीमंडळातही बेबनाव निर्माण झाला. वृत्तपत्र हा विषय श्री. रामराव आदिकांना उपयोगी पडला. मुख्यमंत्री परतले तेव्हा श्री. आदिक परदेशी रवाना झालेले! दोघांची किती दिवसात भेट नाही. श्री. अंतुले दिल्लीत गेले तर पंतप्रधानांनी वृत्तपत्राचा विषय काढला नाही. श्री.यशवंतराव चव्हाणांचा 'कलंक' आता इंदिरा काँग्रेसचा कुंकुम-तिलक ठरणार आहे! श्री. शरद पवार यांच्या दिंडीचे वर्णन ज्यांनी 'धिंड' म्हणून केले त्या पवारांबरोबर श्री. अंतुले आता समभाव प्रस्थापित करणार आहेत! असे

काँग्रेसचे लोक मुकाट्याने इंदिरा काँग्रेसमध्ये यावेत यासाठी त्यांच्या संस्थांची रसद बंद करण्याचे काम मुख्यमंत्र्यांनी या वर्षात हुशारीने केले. परंतु त्याची फळे रसाळ-गोमटी पदरात आली की विस्तव ठरतील हे त्यांनी लक्षात घेतले नाही. श्री. यशवंतराव मोहितेही पंतप्रधानांना भेटून आले. यासाठी मुख्य-मंत्र्यांना एकच सूचना : अवांतर व अवास्तव गोष्टींचा नाद सोडा आणि तुमच्या डोळयांसमोर असलेल्या भव्य विकासयोजनांचा पाठपुरावा करा. अकोला साहित्य संमेलनात तुमच्या अभिनंदनाचा ठराव झाला हे लोक केव्हाच विसरलेत. परंतु ग्रंथ-पुरस्काराची पारितोषिके अजूनही महाराष्ट्र सरकारने वाटलेली नाहीत हेच साहित्यिकांच्या लक्षात आहे. लंडनला साहित्य संमेलन भरेलही. तुम्हीही तेथे जाल. परंतु शेवटी ते साहित्यिकांचे संमेलन असणार नाही. माणसाच्या खऱ्या, शंभर नंबरी मूल्यांचा हा लिलाव आहे. या वर्षभरात तुम्ही तो पुष्कळ केलात. आता तो थांबविणे हे तुमच्याच अधिक हिताचे आहे.

('मुंबई रविवार सकाळ' दि. ७ जून १९८१)

सात मुख्यमंत्री झाले पण प्रश्न कायम

मुख्यमंत्र्यांनी दि. ९ जून रोजी दूरदर्शन व नभोवाणीवर भाषण करून आपण काय करू इच्छितो याची रूपरेषा मांडली. ते भाषण मी स्वतः ऐकले. महाराष्ट्राचे सर्व प्रश्न ते चुटकीसारखे सोडविणार हे ऐकून खूप आनंद झाला. तो आनंद व्यक्त करण्यासाठी मुख्यमंत्री श्री. अंतुले याना लिहिलेले हे अनावृत पत्र.

दि. १५ जून १९८० च्या रविवार 'मुंबई सकाळ' मध्ये ते प्रसिद्ध झाले.

* * *

जहापन्हा अब्दुल रहमान अंतुले मुख्यमंत्री महाराष्ट्र राज्य यांसी,

सप्रेम दंडवत ! दूरदर्शनवर मुख्यमंत्री या नात्याने तुम्ही केलेले भाषण ऐकले व आपल्याला एक अनावृत पत्र लिहिण्याची इच्छा झाली. तुम्ही भाषण अतिशय शांतपणे केले, त्यामुळे हीच शांती ठेवून या राज्याचा सर्व कारभार यापुढे तुम्ही चालविणार अशी आशा निर्माण झाली व सर्व भाषण ऐकल्यावर या पहिल्या वर्षातच महाराष्ट्राचे सर्व प्रश्न सुटणार असे वाटू लागले. तुम्ही भाषणात म्हटले तसे सर्व घडले तर दोन–तीन वर्षानंतर या शिवछत्रपतींच्या महाराष्ट्र राज्यात एकही प्रश्न सुटायचा राहाणार नाही. त्यात तुमच्या हाती शिवमुद्रा पाहिली, सर्व प्रश्नांची उकल करणारी चावीच तुमच्या हाती आल्याचा भाव तुमच्या चेहऱ्यावर दिसला आणि खात्री झाली की आता चिंता कशाची ? तुम्ही मुख्यमंत्री व्हावे ही श्रींचीच इच्छा असल्याचे जाणवले. तुम्ही ईश्वराला स्मरून शपथ घेतली त्यात परवरदिगारही समाविष्ट आहे असे आम्ही गृहीत धरतो. तुम्ही तडफदार व कार्यक्षम आहात, मेरूमंदार उचलण्याची तुमची ताकद आहे हे मी जाणतो. परंतु करवंदीच्या या काटेरी महाराष्ट्रात व देशात

आज असलेल्या समस्या इतक्या विकट आहेत की त्याचा समग्र विचारसुद्धा एखाद्या मुख्यमंत्र्याला भयभीत करील. सचिवालयातील वार्ताहरांनी परंपरेनुसार तुमचा सत्कार केला आणि तेथे भाषण करताना वृत्तपत्रांनी विरोधी पक्षाचे काम करावे असे तुम्ही म्हटल्याने आमची सोय झाली. हे तुमचे विधानही लोकमान्य टिळकांची आठवण करून देणारे आहे. टिळक बेळगावच्या दौऱ्यावर असताना भोजनोत्तर गप्पांत त्यांना एकाने प्रश्न विचारला ? " उद्या देशाला स्वातंत्र्य मिळाले व नेमस्तांचे सरकार आले तर तुम्ही काय कराल ? " तेव्हा टिळक उत्तरले, " माझे आतापर्यंत जे कार्य चालले आहे तेच चालू राहील. सत्ता चालविणाऱ्यांच्या कारभारातील दोष दाखवून सुधारणा करण्याचा प्रयत्न मी करीन. " गंगाधरराव देशपांडे यांच्या आत्मचरित्रात ही आठवण दिलेली आहे. तुम्ही या राज्याचे सातवे मुख्यमंत्री आहात. मुंबईतील नववे आहात. कै. बाळासाहेब खेरांची कारकीर्द वयोमानानुसार माझ्या पाहण्यात आली नाही. त्यानंतरचे सर्व मुख्यमंत्री मी पाहिले. काहींशी जवळून संबंध आला. खेरांनी दिलेल्या दोन देणग्या फक्त स्मरणात राहिल्या. एक सातवीपर्यंत बंद केलेले इंग्रजी विषयाचे शिक्षण व शिवाजी महाराज हे राष्ट्रपुरुष नव्हते हे त्यांनी काढलेले उद्‌गार ! सध्या तुम्ही अशा कालखंडात मुख्यमंत्रीपदावर आलेले आहात की मराठी ही भाषाच शिक्षणात असू नये असे एकूण राज्यकर्त्यांचे व काही शिक्षणतज्ज्ञांचे मत झालेले आहे. त्यामुळे खेरांच्यापुढे आज महाराष्ट्राचे राज्यकर्ते व शिक्षणाधिकारी गेले आहेत. पुणे ही महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी, त्या पुणे विद्यापीठातून मराठीचे उच्चाटन सुरू झाले असून त्यासाठी दोन दिवसांपूर्वी पुण्यात एक बैठक झाली. सध्याचे पर्व हे एकूण उच्चाटणाचे आहे. शिवछत्रपती हा सरकारच्या व काही लोकांच्याही राजकीय भांडवलाचा विषय आहे. शिवाजी महाराजांच्या शिकवणुकीचा व उतू चाललेल्या प्रेमाचा काही संबंध नाही. परंतु हे विषय गौण ठरवून औद्योगिक विकासाच्या व गरिबी हटविण्याच्या संदर्भात तुम्ही जे भाषण केले आहे त्याचा परामर्ष आधी घेऊ.

येथे एक महत्त्वाची गोष्ट प्रथम आपल्या नजरेस आणावीशी वाटते. तुम्ही मुख्यमंत्रीपदी निवड झाल्याबरोबर धोरणात्मक निवेदन करून टाकले. हा लेख लिहीत असताना तुमचे कॅबिनेटही तयार झालेले नाही. कॅबिनेट तयार झाल्यावर त्याची पहिली बैठक झाल्यावर हे तुमचे धोरणात्मक भाषण व्हावयास हवे होते. मंत्रिमंडळाची संयुक्त जबाबदारी असते. त्यांच्याशी तुमचा विचारविनिमयही झालेला नाही. अशा परिस्थितीत तुम्ही एकटेच धोरण जाहीर करून टाकता हे कसे ? ही सुद्धा एका परीने एकाधिकारशाहीच झाली !

गरीबी हटाव

" गरीबीविरुद्ध आम्ही युद्धच पुकारले आहे व वीस कलमी कार्यक्रमाचे ते एक सार आहे. " हे तुमच्या भाषणातील प्रमुख वाक्य. आता हे युद्ध तेहतीस वर्षांपूर्वी पुकारावयास हवे होते, असे मी म्हणत नाही. कारण आज ज्या ज्या गोष्टी तुम्ही किंवा तुमचे केंद्र सरकार करू पाहात आहे त्या सर्व गोष्टी तेहतीस वर्षांपूर्वीच करावयास हव्या होत्या, असे म्हणण्यात काही अर्थ उरला नाही. कारण ती ३३ वर्षे कापरासारखी उडून गेलेली मी माझ्या डोळयांनी पाहिली. ती गरिबीही अशीच कापरासारखी उडून गेलेली पाहावयास मिळाली असती तर बरे झाले असते. याउलट काही श्रीमंतांची श्रीमंती कापरासारखी उडून गेलेली मी पाहिली तर काही गरीब इतके एकदम श्रीमंत झाले, यांना पैसा मिळतो तरी कुठून असा प्रश्न मनात येऊन उगाच त्यांचा हेवा वाटू लागला. या देशातील गरीब नेमके कोण आहेत ? शेतमजूर गरीब आहेत. बांधकाम क्षेत्रातील मजूर गरीब आहेत. काही कामगार गरीब आहेत. बेकारीमुळे आलेले दारिद्र्य हे या देशात फार मोठे आहे. महाराष्ट्र राज्यापुरता आपण विचार केला तरी यांचे दारिद्र्य घालविण्यासाठी मुख्यमंत्री या नात्याने तुम्ही नेमके काय करणार आहात हे या भाषणात नाही. तुम्ही शेतमजुरांची मजुरी वाढविणार आहात असे म्हटले तर सर्व बागाईतदारांचा विरोध होईल. जहांपन्हा, तुमच्या राज्यात खतांचे दर १४५० रुपये टनावरून एका रात्रीत दोन हजार रुपये टनावर तुमच्याच पक्षाच्या केंद्र सरकारने नेले आहेत. त्यामुळे शेती-बागायतीचे अर्थशास्त्र कोसळून पडले आहे. " शेतकऱ्याला भेडसावणाऱ्या दुष्टचक्राचा भेद करून त्याची दारुण अवस्था बदलावयाची आहे. " हे तुमचे शब्द ऐकताना, " परवरदिगार हे कसे होणार " असा प्रश्न माझ्या मनात उभा राहिला. तुम्ही पुढे म्हणालात, " त्याने (शेतकऱ्याने) शेतीत घातलेल्या पैशाचे पुरेपूर माप त्याच्या पदरात पडावे व येत्या दशकात त्याला जिद्दीने उभे राहाण्यास तयार करावे या दृष्टीने आम्ही प्रयत्नशील राहू. " अंतुलेसाहेब, तुम्ही प्रयत्नशील जरूर राहाल. तुमच्या आधीचे सात मुख्यमंत्री असेच म्हणत. तेही प्रयत्नशील राहिले. परंतु त्या दुष्टचक्राचा भेद झालेला नाही. याची मुख्य कारणे दोन. १. आमच्या देशाने समाजवादी आर्थिक कार्यक्रमाचा मुळी स्वीकारच केलेला नाही व त्यामुळे २. शेतीविषयक कसलेही निश्चित धोरण सरकार आखीतच नाही. सदैव चालत आल्या त्या निवडणुकांकडे लक्ष ठेवून लावलेल्या मलमपट्ट्या.

सध्याच्या परिस्थितीत शेतकऱ्याला दुष्टचक्रातून बाहेर काढण्याचे सोडाच

परंतु त्या चक्रातही कसे जगवायचे हा प्रश्न आहे. खते महागली, मजुरी त्याला परवडत नाही. डिझेल महागले, विजेचा पत्ता नाही, अशा स्थितीत गरिबी हटविण्याचा व शेतकऱ्याला 'जिद्दीने' उभे करण्याचा प्रयत्न म्हणजे बिन-कापडाचा पोशाख चढविण्याचाच प्रकार झाला! एखाद्याला विवस्त्र करावयाचे त्याच्या अंगावर सुंदर पोशाख चढवतो आहोत असा हावभाव करावयाचा व म्हणावयाचे "हो...हो" किती आता छान दिसता! अगदी दुष्टचक्रातून बाहेर आलात!" यंदा पाऊस चांगला पडेल असे आपण धरून चालू या. तरी बाकीचे प्रश्न कसे सुटणार? त्यावर दोनच उपाय शेवटी निघतात. मग सरकार कुणाचेही येवो. जनता पक्षाच्या चुकीच्या धोरणांमुळे जीवनावश्यक वस्तूंच्या किंमतीत भरमसाट वाढ झाली हे प्रचारी विधान निवडणुकीत ठीक होते, परंतु आता त्याचा काही उपयोग नाही. जनताची राजवट फक्त अडीच वर्षांची. पेट्रोल डिझेलचे दर तर जनता पक्षाने वाढविले नाहीत. त्यांच्या दर-वाढीमुळे इतर ज्या गोष्टींचे दर वाढतात त्यात असंख्य गोष्टी येतात. खतांचे दरही जनता पक्षाने वाढविले नाहीत. ते तुमच्या सरकारने या जूनच्या पहिल्या आठवड्यात वाढविले. आणि अर्थसंकल्पाचा कडा अजून कोसळलेला नाही. तो दि. १८ जून रोजी कोसळेल. त्यामधून काय वाचते ते कळेलच. या सर्व पार्श्वभूमीवर शेतीप्रश्नाबाबत दोनच उपाय शिल्लक राहातात. १. शेतमालाचे भाव वाढवून देणे. २. सबसिडी देणे जी श्री. चरणसिंग यांनी दिली आणि तुमच्या नेत्यांनी त्यावर टीका केली. या सबसिडीसाठी पैसे हवेत. शेतमालाचे भाव वाढवून दिले की बाजारभाव वाढतीलच! मग हे दुष्टचक्र तुम्ही तोडणार कसे? त्याकरिता १९४७ मध्येच प्रयत्न व्हावयास हवे होते. नेहरूंची १७ वर्षांची राजवट व श्रीमती इंदिरा गांधींची ११ वर्षांची राजवट अशी २८ वर्षांच्या राजवटीत जे घडले नाही, ते तुम्ही येत्या १० वर्षांत महाराष्ट्रात घडवू पाहात आहात हे ऐकून मला हर्षाच्या तर उकळ्या फुटल्या!

यावर खरा उपाय आहे तो आर्थिक विचारपद्धती स्वीकारण्याचा. कार्ल मार्क्स हा कालबाह्य झाला असेल, जयप्रकाशजींच्या लोकशाही समाजवादात काही अर्थ नसेल, तर अर्थ असलेले नवे तत्त्वज्ञान आम्ही शोधले पाहिजे. संमिश्र अर्थव्यवस्थेचे तत्त्वज्ञान हे कसे टाकावू ठरले आहे हेच या ३३ वर्षांनी दाखवून दिले. रासायनिक खतांना दिलेले प्राधान्य ही धोरणात्मक चूक होती. नैसर्गिक खतांवर आपली शेती मोठी करावयास हवी होती हा विचारच तुम्ही जोपर्यंत स्वीकारत नाही तोपर्यंत खतांच्या चक्रातून भारताचा शेतकरी कधी बाहेरच येणार नाही बिर्ला शेठजी खतांचे कारखाने काढतात, निवडणुकीच्या वेळेस लाखोंच्या देणग्या तुमच्या पक्षाला देतात व नंतर रात्रीत दरवाढ करून घेतात आणि

शेतकऱ्यांना दुष्टचक्रातून बाहेर काढण्याची आश्वासने अंतुले साहेब तुम्ही आम्हाला देता? शेतकऱ्याला हे कळत नाही असेही नाही. परंतु सर्वांनाही हे कळत नाही. ३३ वर्षांच्या दारिद्र्याचे जाऊ द्या, परंतु लोकांना साक्षर करण्याचे कामही झाले नाही! महाराष्ट्रात आज ३९·१८ टक्के लोक फक्त साक्षर आहेत. निरक्षरांच्या लोकशाहीत तुम्ही नेत्यांनी काहीही बोलावे असे आतापर्यंत चालले आहे. तुमच्यापुरताच माझा हा आक्षेप नाही. गेली २५ वर्षे हे असेच चालले. या मुंबई शहरात ८० लाखांपैकी २५ लाख लोक निरक्षर आहेत. परंतु तुमच्या २० कलमी कार्यक्रमात साक्षरतेला स्थान नाही. शेतमजुरांतच निरक्षरांची संख्या सर्वांत अधिक आहे. दक्षिण महाराष्ट्रात प्रचंड साखर कारखाने झाले. परंतु हजारो रुपयांचा ऊस पिकविणाऱ्या शेतकऱ्याला साक्षर करण्यासाठी या कारखान्यांनी एक दमडा खर्च केला नाही. कारण निरक्षरांची मते गुंडाळणे सर्व निवडणुकांत सोपे जाते. तुम्हाला महाराष्ट्राचे खरे परिवर्तन घडवावयाचे असेल तर सर्वप्रथम साक्षरतेचा कर सर्वांवर लावा. त्या कराच्या उत्पन्नातून साक्षरतेची मोहीम युद्धपातळीवर करा. गरिबालाही साक्षर केला तर त्याचा आत्मविश्वास वाढेल व तो स्वतः आपल्या विकासाचा काही मार्ग काढू शकेल. शिवछत्रपती निरक्षर होते असे म्हणतात, कारण त्यांच्या हातचा एकही कागद नाही. परंतु आज १९८० साली ६० टक्के महाराष्ट्राने निरक्षर राहाण्याचे काही कारण नाही. तेव्हढ्या बाबतीत अनुकरण चालले आहे. शिवछत्रपतींची तशी इच्छा नसावी. आज पेन्शनरांना काही काम हवे आहे. हजारो तरुण बेकार आहेत. त्यांना या साक्षरतेच्या मोहिमेत गुंतवा. नवी पुस्तकेही अशी निघत आहेत की त्यात पहिला धडा हा खतांचा असेल. नैसर्गिक खतांचा त्यात परिचय असेल. कामगारासाठी बोनसचा उल्लेख असलेली पुस्तके सरकारच्याच साक्षरता विभागाने काढली आहेत. महाराष्ट्रातील ४० टक्के साक्षरांतील २० टक्के शहरी लोक हे ब्रिटनमध्येच राहण्याच्या लायकीचे. इंग्रजीचे स्तोम माजविणारे. शहर व ग्रामीण भाग यात भाषेच्याच भिंती उभारणारे. जहांपन्हा, तुमच्याकडे एकच मागणी आहे, "तुम्ही ज्याप्रमाणे हायकोर्टातील एका समाजाची असलेली मक्तेदारी मोडून काढली, तशीच इंग्रजीचे स्तोम माजविणाऱ्यांची मक्तेदारी एकदा मोडून काढा. तुमच्या आधीच्या सरकारने राजभाषा वर्ष साजरे केले. परंतु ते संपताच, सचिवालयातील एका अधिकाऱ्याने कडक पत्र ठाणे नगरपालिकेच्या अध्यक्षास पाठविले, "मराठी भाषेतून पत्रे पाठविली जाणार नाहीत आणि तुम्ही इंग्रजी पत्रे स्वीकारली नाहीत तर तुमच्यावर कारवाई करू!" तुम्ही मराठीत शपथ घेतलीत याबद्दल तुमचे मनःपूर्वक अभिनंदन. परंतु शिवमुद्रा हातात घेऊन तुम्ही एकदा मराठीसाठी शपथ घ्या. इंग्रजी भाषा एक भाषा

अवश्य राहावी. ज्या उच्चपदस्थांना मराठी शिकणे कमीपणाचे वाटते, त्यांच्याकडून आम्ही देशभक्तीची अपेक्षाच करीत नाही. परंतु निदान त्याचे स्तोम नको व त्यांच्या हाती निर्णय नकोत. तुमच्या सचिवालयात आधी मराठी बडे अधिकारीच कमी. त्यामुळे मराठी भाषाच तुमच्या सचिवालयातील वरच्या मजल्यांना येत नाही मग तुमची ध्येयधोरणे कार्यक्रम सर्व सामान्य माणसापर्यंत जाणार कसा ?

वीज नाही तर उद्योग कुठून

भाषा समजत नाही व वीजही उपलब्ध नाही. मग काय अंधारच अंधार ! महाराष्ट्राच्या औद्योगिक विकासाचे नयनरम्य स्वप्न तुम्ही रंगविले आहे. “ औद्योगिक उत्पादनात होणारी घट माझ्या चिंतेचा विषय आहे,” असे तुम्ही म्हटले आहे. तुम्ही पुढे असे म्हणालात, “ कामगार–मालक संघर्ष, औद्योगिक तंटे, तणाव कमी करून औद्योगिक क्षेत्रात आम्ही सुसंवाद निर्माण करू. संघटित असंघटित, असुरक्षित कामगारांच्या हिताचे आम्ही संरक्षण करू.” जहांपन्हा. तुमची कमाल आहे ! तुम्ही दिल्लीहून येताना अरबस्तानातून मिळालेली जादूची कांडी तर घेऊन आला नाहीत ! कारण यापूर्वीच्या सात मुख्यमंत्र्यांना जे जमले नाही, ते तुम्ही निश्चित करण्याचे आश्वासन देत आहात ! डॉ. दत्ता सामंतांचे व तुमचे काही साटेलोटे जमले काय ? मुंबईत औद्योगिक शांतता तुम्हाला निर्माण करावयाची असेल तर एक अगदी सोपा उपाय आहे व तो तुम्ही अंमलात आणला की संघटित, असंघटित, असुरक्षित सर्व कामगारांच्या हिताचे संरक्षण आपोआप होईल. तुम्ही दत्ता सामंत यांना मंत्रिमंडळात घ्या व त्यांच्याकडे मजूर खाते द्या. त्यामुळे दुसरे दोन फायदे होतील. मुंबई–पुण्याचे बरेच कारखाने गुजरातेत जातील. यामुळे भरपूर वीज वाचेल व उपलब्ध वीज इतरांना पुरेल. काही कामगार गुजरातेत जातील. बाकीचे बेकार होऊन येथे राहातील व त्यांच्या मिरवणुका, मोर्चे निघाले की मजूरमंत्री डॉ. दत्ता सामंत त्यांना सामोरे जातील. ते विधानसभेत निवडून आलेले आहेत. विधानसभेत निवडूनही न आलेले मुख्यमंत्री मंत्री होतात तर त्यांना हे खाते का देऊ नये ?

आणि तुम्ही ते करणार नाही, दिल्ली ते ऐकणार नाही आणि डॉ. सामंतही तुम्हाला शरण जाणार नाहीत. तुम्ही सुसंवादाच्या गोष्टी करता. प्रिमीयर ऑटोमोबाइल्समध्ये बघा सुसंवाद निर्माण करता येतो का ? वडाळा कल्याण व कुर्ला या प्रिमियरचे तीन कारखाने मिळून आज १० हजार कामगार सक्तीच्या संपावर आहेत व या कारखान्यांशी संबंधित असे एक लाख लोक संकटात आहेत. २६ मार्च ८० पासून कुर्ल्याचा मुख्य कारखाना बंद आहे. १९७६

पासून झालेला हा तिसरा संप व टाळेबंदी. कामगारांचे हाल होत आहेत, परंतु मालक व कामगार नेते कुणीही तडजोड करीत नाहीत. प्रिमियरमध्ये प्रत्येक कामगाराला साधारण १२०० रुपये मिळतात. परंतु हा संप होतो तो नेहमी युनियनच्या मान्यतेच्या प्रश्नावरून. जहापन्हा तुमच्या राज्यात एका कारखान्यात एकच युनियन हा कायदा होईल काय ? पुलोद सरकारनेही तो आणला नाही. कारण त्याचा पहिला फटका बसणार तो इंटकच्या संघटनांना. इंटक खलासच झाली असती. आता तुमच्या मंत्रिमंडळात श्री. भाई भोसले येतील. त्यांना एकच विचारा, "दत्ता सामंत हा इंटकचा नेता परंतु मूळ संस्थेची पर्वा न करणारा. बहुमत त्यांच्या युनियनचे असेल तर त्यांना मान्यता हवी का नको ?" डॉ. दत्ता सामंत दंडेली करीत असतील, परंतु प्रिमियरमध्ये त्यांचेच बहुमत आहे व मालकांना ती युनियन नको आहे म्हणून गलगलींची युनियन ते सांभाळत आहेत. गोदरेजमध्ये हेच घडले. कामगारविषयक पुरोगामी धोरण आखणे हे तुमच्या पलिकडचे आहे! निवडणूक निधीला तुमच्या पक्षाला मुंबईत पैसे हवेत, दिल्लीत श्रीमती गांधींना हवेत ! ते कोण देणार ? आतापर्यंत ते कुणी दिले ? गोदरेज कंपनीच्या हजारो एकर जमिनीत गाडून गेलेला समाजवाद एकदा जहापन्हा, विक्रोळीला जाऊन पाहा ! कुठे आहेत तुमचे अर्बन सिलिंगचे नियम कारखान्याने ठराविक वर्षात जमिनीचा उपयोग केला नाही तर ती जमीन सरकारने ताब्यात घ्यावयाची असा कायदा आहे ! आणि ते गोदरेज बहुमत असलेल्या युनियनला मान्यता मात्र देत नाहीत. जहापन्हा, परवरदिगारचे स्मरण करून एकंदा क्रमांक दोनचे पैसे घेणाऱ्या मुंबई शहरातील फ्लॅटमालकांकडे हसन अल रशिद बनून वेष पालटून जाऊन पहा ! जमिनीचा काळा बाजार मुंबई सरकारनेच करावयाचा व गरिबाने आकाशाच्या छताखाली निजायचे ! तुमचे भाषण ऐकताना म्हणून खूप गंमत वाटली. प्रश्न सोडविणे इतके सोपे असते तर आतापर्यंत ते का सुटले नसते ?

संपामुळे कारखाने बंद आहेत, ते कदाचित तुम्ही सुरू कराल. परंतु वीज टंचाईमुळे बंद आहेत तेथे काय करणार ?

कारखान्यावर वीज कपातीचा परिणाम झाला आहे. प्रत्येकाचे कामाचे तास कमी झाले. काहीना ले ऑफ मिळाला. ही वीज उत्पादन एकदम कशी होणार ? पाण्यावर अवलंबून असलेली सर्व वीज केंद्रे आज ६० टक्केही वीज निर्माण करीत नाहीत. जहापन्हां, फुंकर मारून ती चालणार नाहीत. महाराष्ट्रात उद्योग-धंद्याना ५८.३६ टक्के वीज लागते. शेतीला ८.५ टक्के वीज तर घरवापरासाठी १०.२० वीज वाटली जाते. महाराष्ट्र वीजमंडळाच्या कारभाराची तपासणी करावयाची असेल तर दिवसा ग्रामीण भागात जाऊन रहावे. सहा सहा तास तेथे

वीज नसते. "उद्योजकांचे सर्व अडथळे दूर केले जातील," हे तुमचे वाक्य ऐकून एका उद्योजकाला तर हर्षवायू झाला! उद्योजकांनो वीज, पाणी, कच्चा माल, बँकांचे कर्ज हे सर्व आता तुम्हाला मिळणार आहे. येथे थट्टेचा प्रश्न नाही. मुख्यमंत्री महाशय तुमचा पहिला झगडा होईल तो नोकरशाहीशी. त्यांना होय म्हणावयाची सवय ३३ वर्षात तशी बेताचीच लागली. काही अपवादात्मक अधिकारी सोडले तर सुट्ट्या, प्रमोशन्स, बदल्या, व नकारात्मक धोरण यांतच ते गुंतून पडलेले आढळतील. कोकणला मुख्यमंत्रीपद लाभले म्हणून माझ्यासह अनेकांनी आनंद व्यक्त केला. कोकण रेल्वेची वाट पाहाणे चालूच आहे. कोकण विकास महामंडळ, मराठवाडा विकास महामंडळ यांचे स्वतःचे काही शासकीय प्रश्न आहेत. त्यात सुधारणा झाल्याशिवाय ही महामंडळे कार्यक्षम होणार नाहीत. सीमा प्रश्न व मराठवाड्याचा नामांतर प्रश्न सोडविण्यात परवरदिगार काही साहाय्य करील असे तुम्हाला वाटते काय? आदिवासींना जमिनीची भूक आहे व हरिजनांना त्यांचा स्वाभिमान फक्त परत हवा आहे, तो त्यांना परत मिळणार आहे काय? तुमचे भाषण ऐकल्यावर तुमची अधिक काळजी वाटू लागली म्हणून हे लिहिले. अर्थात राजकारणी माणसे निर्ढावलेली असतात व काळजी पलीकडे ती गेलेली असतात हे मी वीस वर्षे पाहतो आहे. प्रश्नाची सोडवणूक व्हावी असे निदान आज तुम्हाला वाटते आहे असे तुमच्या भाषणावरून वाटले. परंतु वाटणे व घडणे यामधील महदंतर तुमच्या लक्षात यावे यासाठी हा प्रपंच केला. तो सत्कारणी लागेल अशी आशा करतो.

कळावे,

आपला नम्र
माधव गडकरी

('मुंबई रविवार सकाळ', दि. १५–६–'८०)

९

साखरेच्या पैशावरचे लाडीगोडीचे राजकारण !

मुख्यमंत्री सुहास्य मुद्रेने चेक्स घेत आहेत, साखर कारखानदार कडवट तोंड करीत ते देत आहेत, याची चित्रे दूरदर्शनवर रोज दिसू लागली. मुख्यमंत्री अंतुले यांनी श्री. गुलाबराव पाटील यांच्या मदतीने जबरदस्तीने साखर कारखानदारांकडून पैसे वसुली सुरू केली त्याबरोबर पहिला आवाज 'मुंबई सकाळ'नेच उठविला. दि. ९ ऑगस्ट १९८१ च्या 'मुंबई रविवार सकाळ' मध्ये पुढील लेख प्रसिद्ध झाला. त्याचा मथळा होता. "साखरेच्या पैशावरचे लाडीगोडीचे राजकारण"

* * *

"साखरेचे खाणार त्याला देव देणार." असा आपल्याकडे एक वाक्प्रचार आहे. महाराष्ट्र राज्याचे मुख्यमंत्री श्री. अ. र. अंतुले हे साखरेचे खाणारे आहेत याबद्दल कसलीही शंका महाराष्ट्रीयांच्या मनात राहू नये म्हणून साखर कारखानदारांकडून लाखो रुपये घेतानाची त्यांची छायाचित्रे दूरदर्शनवर व वृत्तपत्रांद्वारे दाखविण्याची व्यवस्था त्यांनीच केलेली आहे. बुधवारी रात्री दूरदर्शनवरच्या बातम्या सुरू झाल्या व नेहमीप्रमाणे मुख्यमंत्र्यांचे छायाचित्र आले आणि मग तो सुहास्य वदनाने दिलेला साखर कारखानदारांचा चेक आला. कोल्हापूर जिल्ह्यातील भोगावती सहकारी साखर कारखान्याचे उपाध्यक्ष श्री. मारुतराव पाटील यांनी ९ लाख ४४ हजार ४६० रुपयांचा चेक इंदिरा प्रतिभा प्रतिष्ठानसाठी दिला.

ज्यांनी हे चित्र दूरदर्शनवर पाहिले असेल त्यांनी त्यावेळी मुख्यमंत्री कसे स्मितहास्य करीत होते, चेक देणारी मंडळी कशी नमस्कार करीत होती,

एकजणाने किती वाकून नमस्कार केला, हे सर्व पाहिले असेल. पैसे घेणारा ताठ, देणारे वाकत आहेत, पैसे देऊन वाकत आहेत, याचे चित्र सध्या अनेकदा दूरदर्शनवर पाहावयास मिळते. श्री. अंतुले मुख्यमंत्री होऊ नयेत असे सर्वात तीव्रपणे ज्यांना वाटत होते ते माजी मुख्यमंत्री श्री. वसंतरावदादा पाटील यांनी साखर महासंघातर्फे १ कोटी ९२ लक्ष रुपये मुख्यमंत्र्यांना दिले. आतापर्यंत महाराष्ट्रातील साखर कारखानदारांकडून सव्वा दोन कोटी रुपये मुख्यमंत्र्यांकडे त्यांच्या विविध विश्वस्त निधींसाठी गेल्या चार महिन्यात पोहोचले आहेत. मुख्यमंत्री उघडपणे चेक्स घेत आहेत, ते घेताना त्यांची छायाचित्रे दाखवीत आहेत, सरकारचे प्रसिद्धी खाते त्यांची छायाचित्रे प्रसिद्ध करीत आहे. यावरून एक गोष्ट स्पष्ट दिसते की, त्यांना यात चोरीचा मामला काही वाटत नाही, हा भ्रष्टाचार आहे असे त्यांना वाटत नाही. त्यांनी आणखी एक गोष्ट करावी. मुख्यमंत्र्यांनी जे सात विश्वस्त निधी निर्माण केले आहेत त्या सातही विश्वस्त निधींना ज्यांनीज्यांनी पैसे दिले त्यांच्या नावांच्या सलग याद्या प्रसिद्ध कराव्यात. त्यामुळे ह्या महाराष्ट्रात उदार देणग्या देणारे कोण आहेत हेही लोकांना समजून येईल. श्री. मधू देवळेकर यांनी सिमेंटचे परवाने देताना इंदिरा गांधी प्रतिष्ठानसाठी देणग्या घेण्यात आल्या असा जाहीर आरोप केला. त्यामुळे संपूर्ण यादी प्रसिद्ध झाली तर आपोंआप सिमेंट घेणारे व देणगी देणारे यांच्या नावांची तपासणी होऊ शकेल. सिमेंट अगर अल्कोहोल हे जर देणगीदारांना देण्यात आलेले असेल तर तो सरळसरळ भ्रष्टाचार आहे. साखर कारखानदारांनी दिलेले हे पैसेही तसे निर्भेळ मुळीच नाहीत, साखरेच्या पैशावरचे हे लाडीगोडीचे राजकारण आहे. महाराष्ट्राचे राजकारण शुगर लॉबीच्या हातात, आणि मुख्यमंत्र्यांच्या खिशात शुगर लॉबी असे हे सरळ समीकरण आहे. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले हे शुगर लॉबीच्या सध्या अगदी डोक्यावर बसले आहेत. तुमच्याच पैशावर तुमच्याशीच राजकारण असा त्यांचा थाट आहे. पुन्हा श्री. अंतुले यांचे सारे राजकारण सामान्य माणसासाठी ! त्यांच्या ' वर्षा ' बंगल्यावर भरणाऱ्या सामान्यांच्या दरबारात ते खरोखरच अनेक गरजूंना पैसे देत आहेत, सहजपणे देत आहेत. त्यामुळे ज्यांना पैसे मिळतात ती सामान्य माणसे त्यांच्यावर अगदी बेहद्द खूष आहेत. परंतु हा सर्व आर्थिक व्यवहार म्हणजे एक फार मोठा हुषारीचा भाग आहे. कोट्यवधी रुपये घ्यायचे व त्यामधील काही लाख वाटून सामान्यांच्या सदिच्छा मिळवावयाच्या आणि उरलेल्या पैशाचा उपयोग विश्वस्त निधीमार्फत अशा तऱ्हेने करावयाचा की, त्यामुळे आपले मुख्यमंत्रीपद स्थिर पायावर उभे राहील. मुख्यमंत्रीपदाच्या सिंहासनाभोवती पैशाच्या थैल्या साखरेच्या पोत्यांसारख्या लागलेल्या व त्यामधून

मूठभर साखर काढून गरजू सामान्य माणसांच्या हातावर चिमूटचिमूट ठेवण्याचा हा प्रयत्न मुख्यमंत्र्यांची हुषारी प्रकट करतो, परंतु महाराष्ट्राच्या आर्थिक परिवर्तनाचा तो मार्ग नव्हे. ज्यांनाज्यांना हे पैसे मिळाले त्यांनी हे लक्षात घ्यावयास हवे की, हे पैसे राजकारण खेळविण्यासाठी उभ्या केल्या जाणाऱ्या भांडवलातील -- पर्यायाने भ्रष्टाचारातील -- पैसे आहेत. साधा प्रश्न असा येतो की, जी गोष्ट मुख्यमंत्री अंतुले करीत आहेत ती गोष्ट मग देशाच्या नेत्या पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी का करीत नाहीत? पंतप्रधानांचाही सकाळी दरबार भरतो. परंतु तेथे पैसेवाटप होत नाही. कोणत्याही राज्यातील मुख्यमंत्री असे पैसे वाटत नाही. मग मुख्यमंत्री अंतुलेच का ते करतात? आज या दरबारात दोन तऱ्हेचे लोक येतात. नोकऱ्या अगर इतर बाबतीत अन्याय झालेले. दुसरे आर्थिक मदतीसाठी येणारे. मुख्यमंत्री निधीतून त्यांनी आर्थिक मदत केली असती तरी ते मर्यादित राहिले असते. येथे लाखांनी पैसे दिले जात आहेत. अन्याय परिमार्जनासाठी अवश्य दरबार भरवावा, व माफक पैसे देणेही गैर नाही, परंतु या लाखांच्या देणग्या व त्यामधून निर्माण होणारे राजकारण हे गैर आहे, भ्रष्टाचाराच्या मंचकावर ते चालले आहे; त्याचे दूरगामी परिणाम महाराष्ट्राने आज विचारात घेतले नाहीत तर आपल्या राज्याचे राजकारण हे देवाच्या आळंदीकडून पूर्णपणे चोरांच्या आळंदीकडे गेलेले पाहावयास मिळेल.

साखरेचे पैसे

साखर कारखान्यांचा व्यवहार कसा चालतो आणि बाजारात महाग साखर विकणारे कारखानदार लाखो रुपये मुख्यमंत्र्यांना कसे देऊ शकतात याचा तपशील सामान्य माणसाला माहीतही नसेल. उसाचा भाव कसा ठरतो याचे गणितही समजून घेण्याजोगे आहे. साखर विक्रीपासून जे पैसे आले असतील त्याच्यातून ऊस सोडून इतर जो खर्च झाला असेल तो आधी वजा केला जातो. त्यात शासकीय, संचालकांचे प्रवास, पार्ट्या असे सर्व त्या हंगामातील खर्च असतात. उरलेल्या पैशाला, जितका टन ऊस गाळला असेल त्याने भागायचे व त्या भागाकाराने टनामागे जे पैसे येतील ते ऊस उत्पादकांना देऊन टाकायचे. त्यामुळे पहिली गोष्ट अशी होते की, सहकारी साखर कारखान्याला कधीही फायदा होत नाही व त्यामुळे इन्कम टॅक्स देण्याचा प्रश्न उद्भवतच नाही. तोच इन्कम टॅक्स मुख्यमंत्र्यांना मग थैलीच्या रूपाने सहजपणे दिला जातो. आज कोणत्याही कंपनीला नफा झाला की, आयकर द्यावा लागतो. साखर कारखानदार कधीच इन्कम टॅक्स देत नाहीत.

पुन्हा या साखर कारखान्यात राज्य सरकारचे भाग भांडवल पन्नास टक्क्यां-

पर्यंत असते. वित्तीय कर्जांना सरकारने हमी दिलेली असते. त्यामुळे उसाचा दर सरकार ठरवील असे नियमात असते. त्यामुळेच दर ठरविताना तो याच पद्धतीने ठरवावा अशी अपेक्षा साखर कारखानदारांची असते. म्हणून चेक्स देताना ते कसे छान हसत असतात. खरे म्हणजे आतून एक आवंढा गिळीत असतात. सरकारशी शुगर लॉबीचे नाते इतके घट्ट आहे की, राज्याचा पैसा व राज्याचे पाणी यावर ती चालत असल्यामुळे प्राप्त पैशातील खंडणी मुख्यमंत्र्यांना पोहोचविणे त्यांना फारसे जड वाटत नाही. प्रश्न इतकाच आहे की, साखरसम्राट श्री. वसंतरावदादा पाटील हे मुख्यमंत्री असताना या लाखाच्या देणग्या का आल्या नाहीत ? देणग्या आल्या, परंतु छायाचित्रे आली नाहीत. असे झाले काय ? माजी मुख्यमंत्र्यांच्या कारकीर्दीत साखर संघाने किती पैसे दिले ? हे सर्व लोकांना कळावयास हवे. दादा जवळजवळ दोन कोटी इंदिरा गांधी प्रतिष्ठानला देतात, मग त्यांनी स्वतः मुख्यमंत्री असताना किती घेतले ? एकापरीने महाराष्ट्राचा मुख्यमंत्री हा साखरेच्या वारुळावर बसून राज्य करतो हे तरी लोकांना समजू द्या.

पैसे जमा करण्याचे शास्त्र

मुख्यमंत्र्यांना देण्यासाठी साखर कारखानदार पैसे कसे गोळा करतात याचे एक शास्त्र आहे. परंतु यात नुकसान होत असते ते ऊस उत्पादकाचे. त्याला दर टनी जे पैसे मिळतात ते पूर्ण कधीच मिळत नाहीत. त्याने जे कर्ज आधी घेतले असेल त्याचा हप्ता कापला जातो. त्यानंतर एरिया डेव्हलपमेंट फंड असतो. त्यासाठी त्याला मिळावयाच्या पैशातून पैसे कापले जातात. त्याशिवाय एक नॉन-रिफंडेबल डिपॉझिट असते. त्यावर व्याज मिळते. परंतु साखर कारखाना बागायतदारांच्या उत्पन्नातून आपले भाग भांडवल असे सहजपणे वाढवितो. श्री. वसंतरावदादा पाटील यांच्या एका सहकारी साखर कारखान्यात निर्माण होणारी साखर सबंध महाराष्ट्राला पुरू शकते. तरी आपण परदेशातून साखर आयात करणार आहोत ती गोष्ट वेगळीच ! परंतु दादा व यशवंतराव मोहिते यांच्या कारखान्यांकडे ऊस उत्पादकांकडून परत न करण्याच्या बोलीवर घेतलेल्या अनामत रकमा पाचपाच कोटींपर्यंत आहेत. कारखान्यांकडे इक्विटी भांडवल किती आहे असे रिझर्व बँकेने विचारले की, या परत न फेडीच्या बोलीने घेतलेल्या अनामत रकमेकडे चेअरमन बोट दाखवितात.

याशिवाय स्थानिक कॉलेजसाठी, शाळेसाठी ऊस उत्पादकाचे पैसे कापले जातात. त्याशिवाय जिजामाता ट्रस्ट आदि दबावाचे व्यवहार असतातच. या सर्व कापाकापीनंतर ऊस उत्पादकाला जे पैसे मिळावयाचे त्यावर मुख्यमंत्र्यांची

कपात येते. १९८० मध्ये दोन कोटी टन ऊस गाळला व टनामागे दोन रुपये मुख्यमंत्र्यांना देण्यासाठी घेण्यात आले.

सरकार व साखर कारखाने यांची परस्पर देव घेव कशी चालते ते वेगळे दिले आहे. परंतु पाटबंधाऱ्यांचे जास्तीत जास्त पाणी वापरून ऊस उत्पादन वाढले असे झालेले नाही. १९७७-७८ मध्ये ५६ सहकारी साखर कारखाने होते. त्या वेळी २ लाख ४६ हजार हेक्टर जमिनीत ऊस लागवड होती. १९८०–८१ मध्ये कारखान्यांची संख्या ६८ झाली, १२ कारखाने वाढले, परंतु ऊस उत्पादन एक हजार हेक्टरने कमी झाले. नॅशनल फेडरेशन ऑफ को-ऑपरेटिव्हज् या संस्थेतर्फे 'को-ऑपरेटिव्ह शुगर' या नावाचे मासिक प्रसिद्ध झाले होते. त्यात १९८०–८१ चा ऊस लागवडीचा आकडा २ लाख ४५ हजार हेक्टर दिला आहे. याचा अर्थ राजकीय सत्ताकेंद्रे वाढविण्यासाठी साखर कारखाने डझनभर वाढले, परंतु ऊस लागवड वाढली नाही.

या सर्वांवर कळस म्हणजे गतवर्षी १६ सहकारी साखर कारखान्यांना 'आजारी' या सबबीखाली सरकारने ८० कोटींचे कर्ज दिले. त्यात श्रीरामपूरचा व श्री. गोविंदराव आदिकांचा अशोक सहकारी साखर कारखाना आहे. या कारखान्यांनी आजारी म्हणून कर्ज घेतले व पुन्हा इंदिरा प्रतिष्ठानला देणगी दिली.

या सर्व माहितीवरून एक गोष्ट सिद्ध होईल की, साखर कारखाने व सरकार म्हणजे मुख्यमंत्री यांचे हे देणेघेणे परस्परपूरक आहे. कुणी म्हणेल, देणाऱ्यांना परवडते आणि घेणाऱ्यांना अधिकार आहे तर तुमचे काय बिघडते? परंतु हा इतका सोपा प्रश्न नाही. टनाची किंमत ७०० रुपये धरली तर त्यांपैकी दोन रुपये दिले तर काहीच विशेष नाही, असे साखर कारखानदारांना वाटते. याचा अर्थ बागाईतदाराकडून टनामागे दोन रुपये घेऊन मुख्यमंत्र्यांच्या भोवती काही कोटींची माया सहजपणे उभी राहू शकते. महाराष्ट्रातील दुसरा कोणताही घटक इतके सहजपणे पैसे देऊ शकत नाही. परंतु येथेही उत्पादकाच्या टनी रकमेतून एकूण होणारी कपात मोजली तर ती पुष्कळ होते. उद्या हेच दोन कोटी याच ऊस उत्पादकांना मिळाले तर त्यांची उत्पादनक्षमता वाढली नसती काय? चार वर्षांच्या कालखंडात दोन वर्षे तेजीची व दोन वर्षे मंदीची असतात. या सर्व कपातींमुळे ऊस उत्पादक नाडला जातो व मंदीची वर्षे आली की तो सरकारच्या दारात येऊन उभा राहातो.

सवलती मिळाल्या

गेले वर्ष मंदीचे होते, तेव्हा महाराष्ट्र सरकारने ऊस खरेदी कर माफ केला.

त्याची रक्कम ११॥ कोटींची होती. याचा अर्थ साखर कारखानदार व मुख्यमंत्री यांचा देवीघेवींचा हा व्यवहार आहे. तो राजकीय सोयीसाठी चालतो व त्या राजकारणाचे परिणाम तमाम महाराष्ट्रातील जनतेला भोगावे लागतात. ३५ टक्के साखर सात रुपये दराने व ५२ टक्के साखर साडेतीन रुपये दराने विकली गेली तरी एक हजार कोटी रुपयांची उलाढाल होते व यांपैकी चार कोटी रुपये देणग्या देण्यासाठी कारखानदार दरवर्षी तयार असतात. शेवटी ऊस उत्पादकाचे हे चार कोटी रुपये सत्ताधीशांकडे जातात. त्याच्या बदल्यात त्यांनाही कधी कर मुक्ती तर कधी पूर्ण कर्जाचीच मुक्ती मिळते ! श्री. अंतुले यांनी सत्तेवर येताच कर्जे निकालात काढली. ती छोट्या बागाईतदारांची होती असे म्हटले जाते. परंतु तिचा प्रत्यक्षात फायदा अनेकांनी घेतला. पैसा गोळा करायचा व तो वाटायचा आणि त्यामधून सत्ता टिकवायची हा फार्म्युला लोकशाहीचा दिवसाढवळ्या मुडदा पाडणारा आहे. श्री. शरद जोशींची घोषणा काय होती ? उस उत्पादकाला ३०० रुपये टन भाव मिळाल्याशिवाय तो या वेळी ऊस कापणार नाही. अर्थात वेळेवर ऊस कापला नाही तर काय करणार याचा खुलासा श्री. जोशींनी केलेला नव्हता. गूळ तयार करणार हे त्याचे उत्तर असेल. सबंध देशात जो गूळ बनतो त्यापैकी ६० टक्के गूळ महाराष्ट्रात बनतो. पाकिस्तानात आशियातील ३५ टक्के गुळाचे उत्पन्न होते. परंतु ही वेळ आता येणार नाही. इतक्या देणग्या दिल्यावर सरकार या वेळी साखरेचा भाव ७५ रुपयांनी तरी वाढवून देणारच आहे व ३०० रुपये टन ऊस उत्पादकाला मिळूनही जातील.

अल्कोहोलचा भ्रष्टाचार

साखर हे पैसे उभे करण्याचे सोपे षड्यंत्र कसे आहे ते आपण पाहिलेच. आणखी एक दुसरी गोष्ट या साखर कारखान्यांकडे आहे. महाराष्ट्रात १५ कोटी लिटर अल्कोहोल निर्माण होते. सिमेंट व अल्कोहोल या दोन गोष्टी पूर्णपणे मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या अखत्यारीत ठेवल्या. सिमेंटचे परवाने कुणाला दिले, अल्कोहोल कुणाला वाटले व विविध प्रतिष्ठानांना कुणी देणग्या दिल्या यांच्या याद्या सरकारने प्रसिद्ध केल्या तर भ्रष्टाचाराचे अल्कोहोल दुथडी भरून वाहताना दिसेल. महाराष्ट्र विधानसभेत आमदारांना ही माहिती प्रश्नोत्तराच्या रूपाने सहज मिळविता येईल. अल्कोहोलचा देणगी दर म्हणे ५० रुपये लिटरमागे होता. ७५० कोटी रुपयांचा निधी यामधून उभा राहू शकतो. साखर कारखानदार आपल्या नफ्यातून हे टनामागे दोन रुपये देत नाहीत, तसेच अल्कोहोल बहाद्दर हे ५० रुपये आपल्या खिशातूनही देत नाहीत. ते

ग्राहकांवर घालतात. ऊस उत्पादक व ग्राहक यांच्या खिशातून निघणाऱ्या पैशावर सत्ताधीशांचे आसन स्थिर पावते व त्यामधून निघणाऱ्या महागाईच्या, दुष्ट प्रवृत्तीच्या, नफेखोरांच्या व्यवहारांच्या चक्रात सामान्य माणूस सापडत असतो.

ऊस उत्पादन घटले

महाराष्ट्रात सध्या ६८ सहकारी साखर कारखानें आहेत. त्यांनी १९८०–८१ मध्ये १८ लाख ७२ हजार टन साखरेचे उत्पादन केले तर खासगी १० साखर कारखान्यांनी २ लाख ९ हजार टन साखरेचे उत्पादन केले. सरकार भांडवल कसे देते, पाणी कसे देते, कर कसे माफ करते, तर हे सर्व जनतेच्या पैशातून सरकार कारखानदाराना सवलती देते. कर्ज माफ करते, कर माफ करते, पाणी पुरवठा योजनेतील सर्व पाणी देते, आणि त्यामुळे जे इतर भागांचे व इतर विषयांचे नुकसान होते ते महत्त्वाचे आहे.

झोपडपट्ट्यात कोण येते ?

मुंबईच्या या झोपडपट्ट्यांच्या प्रश्नातून एक गोष्ट जाहीर झाली की, दुष्काळी भागातील लोकच फूटपाथवरचे दुर्दैवी जीवन जगण्यास येतात. या झोपडपट्ट्यातील लोक बार्शी, सोलापूर व उस्मानाबादचे अधिक होते. सोलापूरच्या उजनी धरणाने बराचसा दुष्काळी भाग पाण्याखाली येईल. परंतु या उजनी धरणाकरिता प्रत्यक्ष पैसे मंजूर करताना सरकारने किती रखडपट्टी केली! धरण योजनांना पुरेसे पैसे व सिमेंट नाही ही स्थिती आजही आहे. ज्यांनी धरणाचे पाणी घेतले ते पुरेशी पाणीपट्टीही देत नाहीत. कर्जे व कर माफ करून घेतात व त्याने दुष्काळी भागातील धरणांसाठी पैसा उपलब्ध होत नाही व आपल्याकडचे पाणी दुष्काळी भागांनाही देण्यास ते तयार नाहीत. हितसंबंधियांचा एकूण नियोजनातील हा हस्तक्षेप मुंबईतील झोपडपट्ट्यांचा निर्माता आहे. सबंध महाराष्ट्राचा विचार यात कुणीच करीत नाही व समर्थ हितसंबंधी गट राज्याचे अर्थकारण व नियोजन चालवितात आणि ते चालविण्यासाठी गोड हास्य करीत देणग्या देतात. मुख्यमंत्री त्यातील चिमूटचिमूट वाटतात आणि ती छायाचित्रे वृत्तपत्रात व दूरदर्शनवर झळकतात. ही सरळसरळ जनतेची दिशाभूल आहे. लोकांना भोट बनविण्याचा हा प्रयोग आहे. नियोजनबद्ध आर्थिक विकासाच्या कल्पनांशी हे पूर्णपणे विसंगत आहे. हे पक्षपाती नियोजन आहे. हे पक्षपाती शासन आहे. सरकारचे हे पक्षपाती वर्तन आहे.

सरकार व साखर कारखाने यांचे लाखांचे प्रेमसंबंध

साखर कारखान्यात सरकार भांडवल गुंतवते. १९७८–७९ अखेरपर्यंत सरकारने – पर्यायाने जनतेने–४५ कोटी रुपये गुंतविले होते. त्यावर १९७९–८० मध्ये फक्त ९४ हजार रुपये लाभांश मिळाले. याचा अर्थ ०.०२ टक्के लाभांशाचे प्रमाण पडले! मात्र राज्य सरकारला त्या ४५ कोटींवर सहा टक्क्यांप्रमाणे २ कोटी ७० लाख रुपये व्याजाचे द्यावे लागले. साखर कारखाने कधीच नफा दाखवीत नाहीत, त्यामुळे भागधारकांना लाभांश मिळत नाही व आयकराचे उत्पन्न शून्य! सरकारी पैशावर जनतेने व्याज द्यायचे व साखर कारखानदारांनी आयकर नसलेले उत्पन्न मिळवावयाचे!

साखरेचे दर उतरत असताना ती खरेदी न करता सरकार ती व्यापाऱ्यांना देते. महाराष्ट्र शासनाने क्विंटलला ७३८ रुपये दर देऊन पाच हजार टन साखर घेतली, तर ७१३ रुपये दराने ५,४०० टन साखर खरेदी केली. त्यानंतर दर ६५५ ते ६६० पर्यंत आला तेव्हा पाच हजार टन साखर घेतली. परंतु जेव्हा ६०० रुपये दर आला तेव्हा साखर कारखानदारांना अधिक पैसे मिळावेत म्हणून व्यापाऱ्यांना ती घेऊ दिली. सरकारने ती विकत घेतली असती तर साठे सरकारकडे असते, त्याऐवजी ते व्यापाऱ्यांकडे जमले.

१९७९–८० च्या महाराष्ट्राच्या अर्थसंकल्पात ६७ कोटींची तूट असतानाही ११ कोटी ५० लाख रुपयांचा ऊस खरेदी कर सरकारने माफ केला. या खरेदी कराचे १२ कोटी ७ लाख रुपयांच्या कर्जात रूपांतर केले. एक दिवस हे कर्ज रद्द केले म्हणजे तेही संपले.

महाराष्ट्र सरकारने जलसिंचन योजनेवर एक हजार कोटी रुपये आतापर्यंत खर्च केले. त्याचा फायदा फार मोठ्या प्रमाणावर ऊस उत्पादकांनी घेतला व घेत आहेत. परंतु त्यांच्याकडून पाणीपट्टीच्या रूपाने फक्त पाच कोटी रुपये वसूल होतात. देखभालीचाही खर्च त्यामधून निघत नाही. पुन्हा पाणीपट्टी कमी कशी बसेल याचे फॉर्म्युले त्यांनी काढलेले आहेत. पाणीपट्टी वाढविण्याचे कुणी बोलतच नाही. याउलट सरकारी गुंतवणुकीवरचे व्याज कररूपाने जनताच फेडते. सरकार ऊस उत्पादकांची व साखर कारखानदारांची सोय पाहाते, म्हणून मुख्यमंत्र्यांना या देणग्या दिल्या जातात. त्या देणग्यातून मुख्यमंत्र्यांना खैरात करण्याची संधी मिळते.

कोणत्याही विषयाकडे व्यक्तिसापेक्ष न पाहाता विषयसापेक्ष पाहाण्याचा प्रयत्न मी करतो. वाद विषयांचे आहेत, व्यक्तींचे नाहीत असे मी मानतो. ते विषयांपुरते मर्यादित आहेत. असेही वादविषद असू शकतात, की त्यांवर

सरकारशी माझे एकमत असू शकेल. परंतु सर्वांचा एकत्र विचार करण्याची सवय आपल्याकडे अधिक आहे. मुख्यमंत्री सामान्यांसाठी दरबार भरवितात ही चांगली गोष्ट. त्यात काहींना मदत करतात हेही चांगले. परंतु यातही योग्य-अयोग्यतेचा प्रश्न येतो. बोरिवली येथील तीन वर्षांच्या मुलीवरील शस्त्रक्रियेसाठी ८१ हजार रुपये मुख्यमंत्र्यांनी दिले, ते योग्य घडले असे आपण मानू या. परंतु प्रा. शांतादेवीच्या पतीला मुलांच्या शिक्षणासाठी ५० हजार रुपये कशाला? ते काही बेकार गृहस्थ नाहीत. त्यांना चांगली नोकरी आहे. पत्नीच्या निधनाने ते आर्थिकदृष्ट्या दुबळे झाले असे म्हणणे ते तरी मान्य करतील का? उलट शांतादेवीच्या खुनाचा तपास लागत नाही याबद्दल त्यांनी मुख्यमंत्र्यांकडे बोलावयास हवे. मूल्यांची गफलत सध्याच्या जमान्यात तर प्रत्येक स्तरावर चालू आहे आणि मुख्यमंत्री अंतुले यांचे हे सर्व व्यवहार म्हणजे मूल्यांची सरमिसळ आहे. ती चुकीची आहे. इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठान म्हणजे साखरेची पोती आहेत. त्यांना लोभींचे मुंगळे डसणार आहेत. लाचारांचे तांडे जमविण्यासाठी साखर कारखानदार महाराष्ट्राचे राजकारण आपल्या फायद्यासाठी राबविणार आहेत. साखर कारखानदारांना आपल्या फायद्यासाठी मुख्यमंत्री राविवणार आहेत. आपण छायाचित्रे पाहाणार आहोत. ती लाचार हास्ये दूरदर्शनवर सतत दिसणार आहेत. फक्त घरात साखर असणार नाही.

('मुंबई रविवार सकाळ', दि. ९-८-'८१)

१०

सिमेंट वाटपातील भ्रष्टाचार

इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानसाठी सिमेंटच्या बदल्यात देणग्या घेण्याचे सत्र श्री. अंतुले यांनी सुरू केले. त्याबद्दलची पहिली माहिती भाजपचे आमदार श्री. मधू देवळेकर यांनी वार्ताहर परिषद घेऊन दिली. ही माहिती 'मुंबई सकाळ'नेच विस्ताराने प्रसिद्ध केली व त्यावर अग्रलेख लिहिला. 'मुंबई सकाळ' सर्व पक्षांना सारखी प्रसिद्धी देते व महत्त्वाचे त्यांनी काही घडविले तर त्याची नोंदही होते. श्री. देवळेकरांनी देणग्या देणाऱ्या कंपन्या व बदल्यात सिमेंट मिळविणाऱ्या कंपन्या यांची यादी दिली होती. मुंबईतील कोणत्याही 'सुप्रतिष्ठित' दैनिकाने त्यावर भाष्य केले नाही. फक्त 'मुबई सकाळ' मध्ये अग्रलेख आला. त्यात हा भ्रष्टाचार आहे, ही लाच आहे व इंडियन पीनल कोडखाली हा गुन्हा आहे, असे स्पष्टपणे म्हटले होते.

दि. २४ जुलै १९८१ रोजी 'मुंबई सकाळ' मध्ये हा अग्रलेख प्रसिद्ध झाला. सिमेंट प्रकरणी मुख्यमंत्र्यांवर भ्रष्टाचाराचा आरोप सर्वप्रथम जूनमधील लेखात मी केला व या अग्रलेखात त्याचे तपशीलवार विवेचन आले आहे. नंतर दोन महिन्यांनी या विषयाचा परिस्फोट श्री. अरुण शोरी यांनी केला व न्या. लेंटिन यांनी जानेवारीत जो निकाल दिला त्यात हा भ्रष्टाचार असल्याचे घोषित केले.

* * *

सिमेंट प्रकरणात उघडउघड भ्रष्टाचार चालू असल्याचा आरोप मुख्यमंत्र्यांच्या एका वर्षाच्या कारकीर्दीचा परामर्ष घेताना 'मुंबई सकाळ'ने केला होता. त्याबद्दलचा सविस्तर पुरावा भाजपचे आमदार श्री. मधू देवळेकर यांनी

आता सादर केला आहे. एप्रिल, जून व जुलै या तीन महिन्यात मुख्यमंत्र्यांच्या कोट्यातून २०,३८० मेट्रिक टन सिमेंट मुंबईतील बिल्डर्सना देण्यात आले. आता बांधकामाचा धंदा करणाऱ्यांना सिमेंट हवेच. त्यामुळे त्यांनी ते मिळविण्याची खटपट केली किंवा मुख्यमंत्र्यांनी त्यांना ते दिले यात विशेष काही नाही, परंतु पोत्यामागे ४० रुपये मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या संस्थांसाठी घेणे हा नागडाउघडा भ्रष्टाचार झाला आहे व एकापरीने सरकारने सरळ सिमेंटचा काळाबाजारच केला आहे. कोणत्याही लोकशाही देशात इतका उघड काळाबाजार करणारा व पोत्यामागे ४० रुपये गोळा करणारा मुख्यमंत्री सत्तेवर राहू शकणार नाही. असे एखादे प्रकरण उघडकीस आले की, तो आपणहून राजीनामा देतो. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी सरळसरळ राजीनामा द्यावा असे हे भ्रष्टाचाराचे प्रकरण आहे. एक कोटी ९४ हजार रुपये सिमेंटमधून मुख्यमंत्र्यांनी गोळा करून चार गुन्हे केले आहेत.

१. टंचाई असलेले सिमेंट सर्वांना योग्य प्रमाणात उपलब्ध करून देण्याऐवजी ते ठराविक लोकांना दिले.

२. हे सिमेंट पैसे घेऊन दिले. पोत्यामागे ४० रुपये सरकारने घेतले आहेत. हा भ्रष्टाचाराच्या गुन्ह्याखाली सरळ गुन्हा आहे. मुख्यमंत्री हे कायद्याखाली गुन्हेगार आहेत

३. एकाच नावाच्या लोकांना व एकाच पत्त्यावर अनेक कंपन्या काढणाऱ्यांना सिमेंट देण्यात आले आहे.

४. इंदिरा गांधींचे नाव दिलेल्या प्रतिष्ठानासाठी असा भ्रष्टाचाराचा पैसा जमा करणे व तो लेखक व कलावंतांना वाटणे म्हणजे आपल्याबरोबर पैसा घेणाऱ्यांनाही पापाचे वाटेकरी करणे आहे. वाल्या कोळी लोकांना लुटून मुलांना खायला घालत होता, त्याचाच हा संभावित प्रकार झाला. या पैशाला स्पर्श करणे म्हणजे महापाप आहे.

आमदार मधू देवळेकर हे विरोधी पक्षाचे आहेत, ते भाजपचे आहेत, असे प्रश्न उभे करून मुख्यमंत्री तावातावाने हे सर्व उडवून लावण्याचा प्रयत्न करतील. लोकशाहीत विरोधी पक्षनेत्याचे अगर कार्यकर्त्याचे जे काम असते ते अतिशय योग्य तऱ्हेने व यथार्थाने श्री. मधू देवळेकर यांनी केले. सर्व गोष्टी त्यांनी पुराव्यानिशी मांडल्या आहेत. त्यामुळे आक्रस्ताळेपणाने हे प्रकरण मुख्यमंत्री दाबण्याचा प्रयत्न करतील तर ते आता शक्य नाही. आपण सत्कार्यासाठी पैसे घेतो, विश्वस्त निधी उभे करतो, हे समर्थन येथे चालणारे नाही.

कारण दोन गोष्टींत सरकारने खोटेपणा केलेला आहे. श्री. कमळेगुरुजी यांनी आपल्या नावामागचे सानेगुरुजींसारख्यांनी भूषविलेले ‘गुरुजी’ हे

विशेषण मुंबईच्या समुद्रात आता फेकून द्यावे. या कमळेमहाराजांनी महाराष्ट्र विधानपरिषदेत सांगितले होते की, मंत्रालयातून सिमेंट वाटले जाणार नाही. विधिमंडळात केल्या जाणाऱ्या विधानाला केवढे पावित्र्य असते. कमळेमहाशय आता काय सांगणार आहेत? त्यांना खोटे बोलायला लावून मुख्यमंत्र्यांनी तोंडघशी पाडले असेल, परंतु आमदारांच्या समित्या निर्माण करून त्यांना चार पैसे खाण्याची सोय करून ठेवली आहे, असे सांगणाऱ्या मुख्यमंत्र्यांनी त्या आमदारांना नीटपणे सिमेंटवर पैसे खाऊनही दिलेले दिसत नाहीत. आमदारांकडे सिमेंट वाटप दिले ही कात्रज घाट पद्धतीची सरळ हुलकावणी होती व मुख्यमंत्री स्वतः ४० रुपये पोत्यामागे गोळा करीत राहिले! श्रीमती इंदिरा गांधींच्या नावाने हा पैसा गोळा केलेला आहे. देशाच्या पंतप्रधानच या गुन्ह्याला पर्यायाने जबाबदार ठरतात!

ज्या चार गुन्ह्यांचा उल्लेख वर केला आहे, त्यामधील पहिला गुन्हा योग्य प्रमाणात सिमेंट वाटप न करण्याचा आहे. एकच उदाहरण येथे देतो. एका तरुणाने स्वतःचा छोटा कारखाना काढावयाचे ठरविले. तरुण स्वतः इंजिनिअर. त्याने कर्ज मिळविले आणि बांधकामासाठी सिमेंट हवे म्हणून अर्ज केला. त्याने एका मंत्र्याला गाठले. त्याच्या खटपटीने त्याला सिमेंट मंजूर झाले. मंजुरीचा कागद हाती आला. पैसे अपुरे होते म्हणून त्याने ब्लॉक विकला. पैसे उभे केले. परंतु प्रत्यक्षात सिमेंट त्याला मिळालेच नाही. एका ज्येष्ठ साहित्यिकामार्फत ती व्यक्ती मुख्यमंत्र्याच्या विश्वासातील मंत्र्याकडे गेली. सिमेंट मंजुरीचा कागद आहे, परंतु सिमेंट मिळत नाही, यासाठी त्याने खटपट केली. परंतु शेवटपर्यंत त्याला सिमेंट मिळाले नाही. जिल्ह्यात सिमेंट आलेलेच नाही, म्हणून कलेक्टरांनी प्रसिद्धी पत्रके काढलेली आहेत. इंदिरा काँग्रेस आमदारांची यावरून भांडणे झाली आहेत. त्यांचा खेळ चालू ठेवून मुख्यमंत्र्यांनी हा गैरव्यवहार केला याची चाड पक्षाच्या आमदारांनाच वाटायला हवी.

तीच तीच माणसे

पुन्हा हे वाटप किती खोटे आहे ते पाहा. मंत्रालयातून निघालेल्या आदेशांच्या फोटो प्रतीच श्री. मधू देवळेकरांनी वाटल्या आहेत. पुण्याच्या दि. ८ जुलै १९८१ रोजीच्या यादीत २१ जणांना सिमेंट दिलेले आहे. आता हे वाटप पुण्याच्या आमदारांच्या समितीने करावयास हवे होते. ते सरळ मंत्रालयाने केले. या २१ जणात अरोरा आडनावाची माणसे सहा वेळा आली आहेत. त्यात सहापैकी चार वेळा एकच ओमप्रकाश अरोरा आहे! दुसरे अरोरा आहेत ते नरेशचंद्र व अशोककुमार! शेवटी आतून एकच असलेले. २७० टन सिमेंट या

सहा अरोरांनी मिळविले. या २१ जणांच्या यादीत सहा अरोरा व तीन वेळा एकच इनामदार आले आहेत. त्यांना ४५७ टन सिमेंट मिळाले आहे. या दोन्ही आडनावांकडून किती लाखांच्या देणग्या मिळाल्या तेही जाहीर व्हावयास हवे.

मुंबईच्या यादीत तर एकाच कंपनीच्या नावावर एकाच यादीत अनेकदा सिमेंट दिलेले नुसती नजर फेकली तरी दिसते. आयकरासाठी ते वेगवेगळ्या कंपन्या करतात व त्यामुळे त्यांच्या प्रत्येक कंपनीला सिमेंट हवे असते. परंतु टंचाई असताना एकाच मालकाच्या चार वेगवेगळ्या नावांनी चालणाऱ्या कंपन्यांना सिमेंट मिळू शकते हाच तो भ्रष्टाचाराचा चमत्कार आहे. पृथ्वी कन्स्ट्रक्शन दि. २ जुलैच्या यादीत पहिल्या क्रमांकाने २०० टन सिमेंट मिळविते तर त्याच पत्त्यावर असलेली अन्सा बिल्डर्स ही कंपनी दुसऱ्या क्रमांकाने पुन्हा २०० टन सिमेंट मिळविते. तिसऱ्या क्रमांकाची पंकज को-ऑपरेटिव्ह चौथ्या क्रमांकाने त्याच पत्त्यावर एव्हरशाइन बिल्डर्स म्हणून येते. 'शैलेश', ९४ लिंकिंग रोड, आर्यसमाजाच्या समोर, या एका पत्त्यावरच्या तीन कंपन्या क्रमाने सिमेंट मिळवितात. कामाठीपुऱ्यातील कालूचंद शहा तर फारच भाग्यवान दिसतो. १८, १९ व २० अशा पाठोपाठच्या क्रमांनी एकाच नावावर व एकाच पत्त्यावर तो अनुक्रमे १५०, १००, १०० असे ३५० टन सिमेंट मिळवितो श्री. बाळासाहेब ठाकरे व त्यांच्या मराठी माणसासाठी स्थापन झालेल्या शिवसेनेचा हा केवढा विजय ! पुण्याच्या इनामदारांच्या नावाखेरीज एकही मराठी नाव आम्हाला या यादीत सापडले नाही. २०,३८० मेट्रिक टन सिमेंट मुख्यमंत्र्यांनी अमराठी माणसांना ४० रुपये पोत्यामागे वाटले ! केवढी मोठी ही कामगिरी ! !

नाहर बिल्डर्स यांना १४० एन मास्टर रोड या पत्त्यावर १५० टन, नाहर एंटरप्राइजेस या नावाने त्याच पत्त्यावर २५० टन तर चेंबूर अजय प्रिमायसिस सोसायटी या नावाने त्याच पत्त्यावर २५० टन सिमेंट दिले आहे. जे. एम. सी. बिल्डर्स हे एकाच पत्त्यावर तीनदा सिमेंट घेतात. गुंडेचा बिल्डर्स हे दोन पत्त्यांवर तीन नावांनी सिमेंट मिळवितात. अशी ही व्यवस्था आहे. मुंबई शहराचे बिल्डर्स हे आज राजे आहेत. ४० रुपये गोणीमागे दिलेले पैसे ते लोकांकडून वसूल करतात. तेही काळ्या पैशात. नवे श्रीमंत आपला काळा पैसा ब्लॉक घेण्यास त्यांना देतात व खरा मुंबईकर उपटसुंभ ठरतो व तो आज सरळ फेकला गेला आहे.

कोकण मित्रमंडळ अगर इंदिरा गांधी प्रतिष्ठान या संस्था अशा भ्रष्ट पैशावर उभ्या राहाणार असतील तर त्या न राहिलेल्या बऱ्या. काळा पैसा कसा कमी करावयाचा याची योजना केंद्रीय अर्थमंत्री आखतात व काळा पैसा निर्माण करणारी यंत्रणा महाराष्ट्र राज्याचे मुख्यमंत्रीच उभारतात. कोट्यवधी

रुपयांचे हे विश्वस्त निधी अशा भ्रष्टाचारातून निर्माण होणार असतील तर ते थांबविण्याची जबाबदारी श्रीमती गांधींवर आहे. प्रत्येक मुख्यमंत्र्याला पंत-प्रधानांच्या निधीत पैसा ओतावा लागतो असे श्री. मधू लिमये म्हणतात. हे खरे असेल तर एका भ्रष्टाचाराच्या चक्रात सारा देशच गुंतला आहे असे म्हणावे लागेल. गरीबांच्या नावाने राज्य करायचे, श्रीमंतांकडून पैसे गोळा करावयाचा व आपली राजकीय सत्ता वाढविण्यास मदत करणाऱ्यांनाच त्यापैकी काही वाटावयाचे ही नीती नाही. ही अनीती आहे. अनीतीचे हे राज्य झाले. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी राजीनामा द्यावयास हवा असा हा भ्रष्टाचार आहे. इंदिरा काँग्रेस पक्षीय आमदारांनी आवाज उठविला नाही तर त्यांच्या पक्षाचेच भवितव्य ते धोक्यात आणीत आहेत असा अर्थ होईल. विश्वस्त निधींचे हे थोतांडही आता पुरे झाले !

('मुंबई सकाळ', दि. २४–७–'८१)

११

सिमेंट वाटपाचा नवा गोंधळ

काळबादेवीच्या एका शॉपिंग सेंटरच्या बांधकामाला हायकोर्टाने मनाई हुकूम बजाविला होता. आणि बांधकाम करण्यास परवानगी नसलेल्या या केंद्राला महाराष्ट्र सरकारने, म्हणजे मुख्यमंत्र्यांनी सिमेंट दिले. त्यावर महाराष्ट्र विधानसभेत प्रश्नोत्तरे झाली. त्यावर ' मुंबई सकाळ 'नेच फक्त पुन्हा लिहिले.

दि. २६ ऑगस्ट १९८१ रोजी प्रसिद्ध झालेला हा अग्रलेख.

* * *

सिमेंटच्या वाटपाबाबत सध्या सगळीकडे ओरड चालू असताना कंत्राटदारांना व बिल्डर्सना मात्र भरपूर सिमेंट मिळत असल्याचे कितीही गुप्तता राखली तरी उघड होत आहे. विधानपरिषदेत सोमवारी एका कंत्राटदाराला दिलेल्या सिमेंटसंबंधी जी प्रश्नोत्तरे झाली त्यावरून सिमेंट वाटपात बऱ्याच गफलती होत आहेत व त्याला सरकारी धोरणच कारणीभूत होत आहे हे स्पष्ट दिसते. पुरेसे सिमेंट मिळत नाही म्हणून सरकारची पूल वगैरेंची बांधकामे अडली असल्याच्या तक्रारी ठिकठिकाणचे सरकारचे अभियंतेच करीत आहेत. परंतु शॉपिंग सेंटरच्या कामासाठी मंत्रालयातून थेट सिमेंट उपलब्ध होऊ शकले. हा कोटा ज्या कामासाठी दिला त्या कामाला स्थगिती असताही सरकारने सिमेंट दिले. सरकारला स्थगितीची माहिती नव्हती हे मंत्र्यांचे उत्तर नुसते भोंगळपणाचेच नव्हे तर लोकांच्या डोळ्यात धूळ फेकणारे आहे. सरकार चालविणाऱ्या मंत्र्यांनी हे उत्तर देणे हे आपण आपल्या कामासाठी लायक नाही व आपली शासकीय यंत्रणा डोळे झाकून काम करते याची कबुली देण्यासारखे आहे. परंतु सिमेंट वाटपात बिल्डर्स व कंत्राटदारांबाबत कसा पक्षपात केला जातो हे एका आमदाराने काही

दिवसांपूर्वी मुद्द्यापत्त्यानिशी जाहीरपणे दाखवून दिले होते. सिमेंट वाटप प्रत्यक्ष मंत्रालयातूनच होत असल्याने सरकारतर्फे पुरवठा राज्यमंत्र्यांची उत्तरे ही विश्वासार्ह वाटत नाहीत. विभागीय समितीने सिमेंट देण्याची शिफारस केलेली होती असे मंत्र्यांनी आपल्या समर्थनार्थ सांगितले. परंतु समितीने तशी शिफारस केली नसल्याचे समितीचे सदस्य असलेले आमदार नवलकर यांनी सांगितल्याने मंत्र्यांचा मुखभंग झाला. सरकारचा हा व्यवहार लबाडीचा असल्याचे प्रश्नोत्तरांवरून दिसते. सभापतींनी विभागीय समितीच्या शिफारशींची व सिमेंट देण्याची कारवाई याबाबत सर्व माहिती सदनासमोर ठेवण्याचा आदेश दिला यावरूनही या प्रकरणात चांगलेच पाणी मुरत असले पाहिजे असे दिसते. प्रश्नोत्तरात शिवसेनेच्या आमदारांनीही सरकारी कारवाईबद्दल आक्षेप घेतले ही गोष्टही हे सारे प्रकरण किती संशयास्पद आहे ते स्पष्ट करते. मैत्री राखणाऱ्या आमदारांनाही सरकारची कारवाई संशयास्पद वाटली यावरून शॉपिंग सेंटरला सिमेंट देण्याच्या प्रकारात हातचलाखी आहे असे दिसते. सिमेंटचा पुरवठा अपुरा असल्याने सरकारमार्फत त्याचे वाटप करण्यात येते. टंचाई असलेल्या वस्तूचे वाटप सरकारी कक्षेत गेले की लोकाना रास्त भावात थोडीफार तरी वस्तू मिळावी अशी जी अपेक्षा असते ती फोल ठरते असा अनुभव आहे. खालच्या पातळीवर गफलती होऊ नयेत म्हणून अगदी मंत्रालयाच्या पातळीवरून सिमेंटचे वाटप करण्यात येते. परंतु उच्च पातळीवर व्यवहार केला म्हणून त्यात नीच पातळी गाठली जात नाही असे थोडेच आहे? मध्यंतरी एका आमदाराने वाटपाबाबत जे जाहीर आक्षेप घेतले होते त्याबद्दल सरकारने साधा खुलासाही केला नव्हता. कदाचित मुख्यमंत्री म्हणतात त्याप्रमाणे एकदा लोकांनी निवडून दिले की आपल्या मताप्रमाणे कारभार करण्याची मोकळीक मिळालेली असल्याने एखाद्या बाबीबाबत तक्रारी आल्या तरी त्याचे उत्तर देण्याची गरज नाही असा सरकारचा समज झाला असल्यास न कळे! आता विधानपरिषदेत जी प्रश्नोत्तरे झाली ती पाहाता वाटपाबाबत काही तरी गोंधळ होत आहे हे दिसून आले. प्रश्नोत्तरांनी एक उदाहरण पुढे आणले. पण अशी अनेक उदाहरणे असण्याची शक्यता आहे. ज्या वेळेला विधानपरिषदेत सिमेंट वाटपाबाबत प्रश्नोत्तरे होत होती त्या वेळेलाच महाराष्ट्रात प्रत्येक सिमेंट पोत्यामागे ५० रुपये जादा द्यावे लागतात असा आरोप दिल्लीत लोकसभेत करण्यात येत होता. केंद्रीय मंत्र्यांच्या उत्तरावरून केंद्राला या गोष्टीची माहिती नसल्याचे दिसते. पण मंत्र्यांना हेही सांगावे लागले की, असे होत असेल तर ते खेदजनक आहे. या प्रकाराबाबत चौकशी करण्याचे आश्वासनही मंत्र्यांनी दिले. आरोप करणारे खासदार दंडवते यांनी तर मुंबईच्या अनेक सिमेंट खरेदीदारांचा

पुरावा सादर करण्याची तयारी दाखवली. याचा सरळ अर्थ असा होतो की, जो जादा पैसे द्यावयास तयार होतो अशा बड्यांनाच सिमेंट मिळते व हे सर्व खास सरकारी देखरेखीखाली होते. हा साराच प्रकार कोणाचीही मान लज्जेने खाली व्हावी असा आहे. परंतु विधानपरिषदेतील प्रश्नोत्तरांनी सरकारच त्याबाबत पुढाकार घेत आहे असे दाखवून दिले आहे.

सिमेंट मिळत नसल्याने इमारतींच्या दुरुस्तीची व नव्या इमारतींची कामे खोळंबून पडली आहेत. सरकारी कामे होऊ शकत नसल्याचा अनुभव आहे. मुंबई महापालिकेचीही अनेक कामे सिमेंटअभावी पुरी होऊ शकत नाहीत. पण परकीय चलनात किंमत दिली तर अग्रक्रमाने सिमेंट देण्याचा शासनाचा निर्णय असून आतापर्यंत सुमारे ११ हजार टन या पद्धतीने सिमेंट देण्यात आले असल्याचे मंत्र्यांनी विधानपरिषदेत उत्तर दिले. म्हणजे एकीकडे सिमेंटबाबत अडचणी असल्याने सार्वजनिक हिताची कामे होऊ शकत नाहीत, पण सरकार अशा प्रकारे विदेशी चलन घेऊन सिमेंट देत असेल तर ते कितपत योग्य ? यामुळे कदाचित विदेशी चलन मिळत असेल, परंतु येथील लोकांच्या अडचणी कायम रहाणार असतील तर विदेशी चलन मिळविण्यास प्राधान्य देणे कोणत्याही दृष्टीने पाहिले तरी अनुचित ठरते. परंतु सरकार या सिमेंट वाटप प्रकरणी जे धोरण अवलंबीत आहे ते लोकहिताचे नाही. सिमेंट ही जीवनावश्यक बाब आहे, पण सरकारचे धोरण मात्र लोकविरोधी आहे. लोकांनी निवडून देऊन हाती सत्ता दिल्याची बढाई मारणारे सरकारच लोकांची अडचण लक्षात घ्यावयास तयार नाही. गरीबांच्या कळवळ्याच्या घोषणा करणारे सरकार स्वतः त्यांच्या अडचणी वाढविण्याचा उद्योग करीत आहे. लोकांनी निवडून दिले म्हणून बेदरकारी करण्याला मोकळीक मिळाली असे नव्हे.

('मुंबई सकाळ', दि. २६–८–'८१)

१२

मुंबई आंदण देणार, पण कुणाला ?

मुंबई शहराचे कुवेतप्रमाणे एका 'मनीसेंटर' मध्ये रूपांतर करण्याचे मनोरथ श्री. अंतुले रचत होते. मुंबई पत्रकार संघाकरिता जी इमारत श्री. अंतुले बांधून देणार होते तेथे बँक ऑफ कुवेत यावयाची होती. अरब राष्ट्रांच्या मदतीने मुंबईचे पूर्ण रूपांतर करण्याचा मोठा डाव श्री. अंतुले यांनी खेळला. मुंबईतील महाराष्ट्राचे मंत्रालय हलविण्याचा बूट त्यांनी काढला तो तेवढ्यासाठीच. शासकीय व्यवहार समुद्रापलीकडे व या मुंबईत कॅसिनो, मदिरापान, अरबांचे चाळे आणि चलनाच्या जागतिक उलाढाली यांचे केंद्र बनविण्याचे स्वप्न श्री. अंतुले पाहात होते. त्यावर प्रकाश पाडणारा लेख दि. ३० ऑगस्ट १९८१ च्या अंकात प्रसिद्ध झाला.

त्या लेखाचा मथळा होता : " मुंबई आंदण देणार, पण कुणाला ? "

* * *

महाराष्ट्राचे उत्साही मुख्यमंत्री श्री. अ. र. अंतुले यांनी मुंबई शहरातील फूटपाथवरील झोपडपट्ट्या भरपावसात पाडण्याचा उद्योग आरंभिला व त्या गोष्टीचा आज फज्जा उडाला आहे. परंतु एक गोष्ट लक्षात घेतली पाहिजे की, या फूटपाथवरील झोपड्या पाडण्याच्या मुख्यमंत्र्यांच्या निर्णयाशी बहुसंख्य लोक सहमत होते व त्यांना या झोपड्या नको होत्या. झोपड्या तशाच राहिल्या म्हणून बहुतेकांना दुःख झाले आहे. या प्रकरणी मुख्यमंत्री व झोपड्या जाव्यात असे वाटणारे लोक एका बाजूला व झोपडीवाले व कोर्ट दुसऱ्या बाजूला असे चित्र सातत्याने दिसून आले. मुंबईच्या कोर्टानेच झोपडीवाल्यांना वाचविले. आता पाऊस थांबला आहे व झोपड्या पाडण्याचेही थांबले आहे. या सर्व

विषयाचा पूर्ण विचार लोकांनी आता करावयास हरकत नाही. सर्व मुद्द्यांबाबत एकमत होणार नाही, परंतु आपल्यापुरता विचार करण्याने व झोपडपट्ट्या गेल्या पाहिजेत असे म्हणण्याने त्या जाणार नाहीत. कोर्टात जाऊन विजय मिळविल्याने ते आता अधिक दृढ पायावर उभे आहेत. आपल्याला सुखाने राहावयाचे म्हणून झोपडपट्ट्या जातील असे समजणे हे चुकीचे आहे. त्या जाणार नाहीत, त्यांमध्ये राहाणाऱ्या लोकांच्या घराचा प्रश्न सोडविल्याशिवाय व शेवटी ही मुंबापुरी कुणासाठी हे ठरल्याशिवाय ही समस्या सुटणार नाही.

सर्वोच्च न्यायालयात काय घडले ?

एक पत्रकार श्रीमती व्होल्गा टेलीस हिने सर्वोच्च न्यायालयात या फूटपाथ-वासीयांचा प्रश्न नेला व न्या. चंद्रचूड यांनी काढलेल्या उद्‍गारांमुळे देशभर हा विषय पसरला. प्रत्यक्षात हे सर्व कसे घडले तेही लोकांपुढे आलेले नाही. मुंबईच्या फूटपाथवरून गरीब लोकांना भरपावसात सरळ उचलले जाते आहे व गाड्यात बसवून बाहेर हाकलले जात आहे हे अयोग्य आहे व या देशात गरीबांकरीता न्यायालये काही करणार आहेत की नाही असा प्रश्न विचारणारे फक्त एक पत्र श्रीमती व्होल्गा टेलीस हिने न्यायमूर्ती भगवती यांना पाठविले. तिने खटला वगैरे काही दाखल केलेला नव्हता. न्या. भगवती यांनी ते पत्र चक्क नोटीस बोर्डावर लावले व हा प्रश्न कुणी हाती घेईल काय असा प्रश्न वकीलवर्गापुढे टाकला. त्यामुळे अर्ज दाखल करण्यात आला व न्या. चंद्रचूड आदींचे शेरेताशेरे मारले गेले. भरपावसात फूटपाथवरून लोकांना हलविणे हे माणुसकीला सोडून आहे या मताशी अनेकजण सहमत झाले आणि आज मुंबईतील फूटपाथवरच्याच नव्हे तर सर्व झोपडीवाल्यांना हायसे वाटत आहे. ज्या महाराष्ट्र सरकारने झोपड्या हलविण्यासाठी पोलिसांना पाठवले त्याच महाराष्ट्र सरकारने दि. १४ ऑगस्ट रोजी हायकोर्टात कुणाचेही स्थलांतर केले जाणार नाही अशी हमी दिली. "फूटपाथवरील वा गलिच्छ वस्तीतील कुणाही रहिवाशाचे त्याच्या इच्छेविरुद्ध मुंबईबाहेर स्थलांतर केले जाणार नाही." या शब्दात ही हमी न्या. लेंटिन यांच्यासमोर सरकारने दिली आहे.

सिमेंटचा भ्रष्टाचार

या सर्व विषयाच्या बाजू उलगडून लोकांपुढे ठेवाव्यात असे सारखे मनात योजीत असता विविध बाजू आपोआप उघडत चाललेल्या पाहून मलाही थोडे आश्चर्य वाटले. महाराष्ट्र सरकारने केलेल्या सिमेंटच्या भ्रष्टाचाराचे प्रकरण आतापर्यंत महाराष्ट्र विधानपरिषदेत गाजत होते, 'मुंबई सकाळ' मधून ते

गाजत होते, आता ते राज्यसभेतच नव्हे तर महाराष्ट्र विधानसभेतही गाजले.

१९७६ पासून झोपडपट्टीवाल्यांचे सोडा, परंतु मुंबईतील कनिष्ठ मध्यमवर्गीयांसाठीसुद्धा एकही नवी वसाहत महाराष्ट्र सरकारने बांधलेली नाही. गेल्या पाच वर्षात हाउसिंग बोर्डाने नवी कॉलनी उठविली नाही, की ज्यामुळे मध्यमवर्गीयांना, कनिष्ठ मध्यमवर्गीयाना राहाण्यास घरे मिळू शकतील.

दुसरीकडे जुन्या इमारतींसाठी दुरुस्ती मंडळ सरकारने स्थापन केले, परंतु या दुरुस्ती मंडळाकडे सिमेंटच नसल्यामुळे ते दुरुस्ती करू शकत नाही. दुरुस्ती मंडळाला सिमेंट नाही, मध्यमवर्गीयांसाठी गेल्या पाच वर्षात घरांचे नवे बांधकाम नाही, याचे मुख्य कारण म्हणजे सिमेंट नाही! मग हे सिमेंट गेले कुठे?

पूर्वी कुठे गेले याचा तपशील आज उपलब्ध नाही, परंतु सध्या कुठे जाते आहे याची चर्चा रोज जाहीरपणे चालू आहे. सिमेंट वाटपातील भ्रष्टाचाराबद्दल 'अंतुले सरकार' बद्दल जितके आक्षेप घेतले जात आहेत, तितके यापूर्वी कोणत्याही सरकारबद्दल घेतले गेले नाहीत. आणि आश्चर्य असे की, फूटपाथवरच्या झोपड्यातील गरिबांच्या घराचा जराही विचार न करता तेच सरकार चक्क पैसे घेऊन सिमेंट वाटप बड्या बिल्डर्सना करीत आहे. साधा सवाल असा आहे की हेच सिमेंट बिल्डर्सना न देता तुम्ही फुटपाथवासीयांसाठी छोटी घरे बांधण्यासाठी का वापरले नाही, इमारती दुरुस्ती करण्यासाठी का वापरत नाही, असा प्रश्न त्यांना कुणी विचारीत नाही. एस. टी. त बसवून त्यांना बार्शीला नेऊन सोडण्याऐवजी त्यांना या नव्या घरात नेऊन सरकारने सोडले असते व सर्व झोपड्या जाळून खाक केल्या असत्या तर न्या. चंद्रचूडच काय, न्या. लेंटिनही काही म्हणाले नसते!

संसदेतील चर्चा

दिल्लीला लोकसभेत हा प्रश्न प्रथम खासदार श्री. मधू दंडवते यांनी आणला. त्यांनी अनेक सिमेंट खरेदीदारांची कागदपत्रे लोकसभेस सादर करण्याची तयारी दर्शविली. तेव्हा पुरवठामंत्री श्री. राव वीरेंद्र सिंग म्हणाले की, ही परिस्थिती खेदजनक आहे. त्यानंतर दि. २६ ऑगस्ट रोजी हा सर्व सिमेंटचा भ्रष्टाचार खासदार आबासाहेब कुळकर्णी यांनी राज्यसभेत मांडला. तेथे मुख्यमंत्री अंतुले यांचे नाव उघडपणे घेण्यात आले. दि. ८ जुलै १९८१ च्या आदेशाने मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी २० हजार पोती सिमेंट, प्रत्येक पोत्यामागे ४० रुपयांप्रमाणे पैसे घेऊन, आठ कंत्राटदारांना दिले असा जाहीर आरोप खासदार कुळकर्णी यांनी राज्यसभेत केला. तेव्हाही श्री. राव वीरेंद्र सिंग हजर होते.

श्री. आबासाहेब कुळकर्णी यांनी याबद्दलच्या पुराव्याचे कागदपत्र सभापतींना म्हणजे या देशाच्या उपराष्ट्रपतींना देण्याची तयारी दर्शविली. सिमेंटच्या भ्रष्टाचाराचा विचार केंद्रीय मंत्र्यांनी करण्याऐवजी कागदपत्र सादर कसे करायचे या विषयावर तेथे चर्चा अधिक झाली. खासदार पिलू मोदी तर म्हणाले की, सभापती बदमाषांना कशासाठी पाठीशी घालीत आहेत? आता केंद्रीय मंत्र्यांनी या सिमेंट प्रकरणी लक्ष घालण्याचे मान्य केले आहे आणि माझ्या माहितीप्रमाणे केंद्रीय गुप्त पोलीस खात्याचे अधिकारी मुंबईत दाखलही झाले आहेत.

विधानसभेतील चर्चा

महाराष्ट्र विधानसभेत त्या कमळेगुरुजींची आमदारांनी सर्व तऱ्हेच्या शब्दांनी कणिकच तिंबली आहे. इतका भोट मंत्री महाराष्ट्र राज्यात यापूर्वी कधीही झाला नव्हता. पुन्हा सिमेंट वाटायचे मुख्यमंत्र्यांनी व विधानसभेत बकरा करायचा तो कमळेगुरुजींचा, यासारखी थट्टा नाही. एका प्रश्नाला उत्तर देताना कमळेगुरुजी म्हणतात की, रीजनल कमिटीच्या शिफारशीने सिमेंट वाटले जाते, व दुसरीकडे सांगतात की, सिमेंट थेट मंत्रालयातून वाटले जाते.

विधान परिषदेत दिलेली उत्तरे व आमदार मधू देवळेकर यांनी जाहीर केलेली माहिती (ज्यावर कसलाही खुलासा सरकारने केलेला नाही) यावरून बड्या बिल्डर्सना पैशाच्या बदल्यात (त्याला देणग्या म्हणणे हा नुसता मुलामा आहे) दिलेले सिमेंट किती याची ही माहिती पाहा. झोपडपट्टीवाल्यांनी, फूटपाथवासीयांनी त्यांची झोपडी पाडण्यासाठी जाणाऱ्या अधिकाऱ्यांनी ही यादी वाचावी. फुटपाथवरच्या झोपड्या पाडल्याच पाहिजेत असे म्हणणाऱ्यांनी ही यादी वाचावी. मुंबई शहर हे जसे झोपडीवाल्यांचे नाही तसे तुमचे व आमचेही नाही. न्या. चंद्रचूड या प्रकरणी म्हणाले, " ही शहरे म्हणजे काळ्या बाजाराचे अड्डे!" त्या अड्ड्यातील मानकऱ्यांची ही नावे पाहा!

१. भांगवाडीचे जुने थिएटर पाडले, तेथे नवे शॉपिंग सेंटर बांधण्याचे काम संदीप एंटरप्रायजेस या बिल्डरकडे आहे. या शॉपिंग सेंटरच्या बांधकामाला हायकोर्टाचा स्थगिती हुकूम आहे. तरीसुद्धा या बिल्डरला ४९५ मेट्रिक टन इतके सिमेंट मुख्यमंत्र्यांनी दिले.

कमळे गुरुजी म्हणाले, " रीजनल कमिटीच्या शिफारशीवरून दिले." तेव्हा याच रीजनल कमिटीचे सदस्य, सरकारचे व मुख्यमंत्र्याचे सन्मित्र श्री. प्रमोद नवलकर उभे राहिले व म्हणाले, " मी त्या समितीचा सदस्य आहे. आम्ही त्यास सिमेंट मंजूर केलेले नाही! उलट बांधकामास हायकोर्टाने स्थगिती दिल्यामुळे आम्ही सिमेंटचा परवाना नाकारला होता!" आता त्यामुळे सिमेंटमंत्री

कमळेगुरुजी यांच्यावरच हक्कभंगाचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. विधानसभेला त्यांनी खोटी माहिती दिली असा आक्षेप घेण्यात आला आहे.

मुंबई ही तुमची-आमची राहू नये यासाठी चाललेल्या व्यूहरचनेचा हा एक मासला. मुंबईत मंत्रालय उद्या नसेल, तेथे असेल शॉपिंग सेंटर !

भाग्यवंत सेंच्युरी बिल्डर्स

दि. १७ ऑगस्ट रोजी पुन्हा या कमळेगुरुजींची विधान परिषदेत आमदारांनी ससेहोलपट सिमेंटच्या प्रश्नावर केली. त्या दिवशी श्री. मधू देवळेकर यांच्या एका प्रश्नाला उत्तर देताना कमळेगुरुजी म्हणाले, " कापडियानगर येथील सेंच्युरी बिल्डर्सना एक हजार टन सिमेंट मंत्रालयाने दिले." या मंत्र्यांचे एक नवल वाटते की, या बिल्डर्सना सिमेंट दिले, असे सांगताना त्यांची जीभही अडखळत नाही !

यापूर्वी श्री. देवळेकर यांनी दि. २१ जुलै रोजी फक्त सात बिल्डर्सना ६,२०० टन सिमेंट एप्रिल, जून व जुलै या तीन महिन्यात कसे दिले याची आकडेवारी दिली होती. त्यात या सेंच्युरी बिल्डर्सचे नाव होते. त्याशिवाय रहेजा, मजिथिया मेकर्स, अमीर कन्स्ट्रक्शन, नाहार, हिरानंदानी (जय महाराष्ट्र !) यांना हे सिमेंट मिळाले. पुन्हा ही यादी अपुरी आहे. काही कंपन्यांनी तीनचार नावांनी सिमेंट घेतलेले आहे व हे सर्व काय बांधत आहेत ? रिझवी या एका बिल्डरला जे सिमेंट दिलेले आहे त्यावर अर्धा तास चर्चा व्हावयास हवी. रिझवी, लोखंडवाला, प्युअर ड्रिंक्स कंपनी व युसुफ पटेल (ज्याच्यावर संसदेत चर्चा झाली) यांची एकूण बांधकामे, त्यांना मिळालेले सिमेंट, त्यांनी मिळविलेल्या जमिनी या सर्वांवर महाराष्ट्र विधानसभेतील जागृत आमदारांनी एक तासाची चर्चा घडवून आणावी. यशोदेला श्रीकृष्णाच्या मुखात विश्वदर्शन झाले. या चर्चेत त्यांना सैतानदर्शन होईल. कुणाकुणाची या उद्योगात भागी आहे त्याची माहिती मिळविणेही उद्बोधक आहे. कामाठीपुऱ्यातील एक काळूचंद शहा गरीबांसाठी झटणाऱ्या मुख्यमंत्र्यांकडून एकाच नावावर एकाच पत्त्यावर तीनदा सिमेंट लागोपाठ मिळवितो.

हे सर्व मांडण्याचे कारण असे की, या सिमेंट वाटपाच्या संदर्भातच केरकर अहवालाचाही विचार मुंबईतील सामान्य लोकांनी करावयास हवा. केरकर अहवालाचे निष्कर्ष कोणते ? एफएसआय... चटई क्षेत्र वाढविण्याची गरज नाही. मंत्रालय हलविण्यास हरकत नाही. पडायला आलेल्या इमारती दुरुस्त कराव्यात. नाही तर त्यांना दूर राहाण्यास न्यावे. मग ही सर्व जागा, ही मुंबई त्यांच्यासाठी मोकळी होईल. छोटेछोटे गाळे बांधण्याचे त्यांनी सुचविले. परंतु

त्यासाठी हवे असलेले सिमेंट? गेल्या पाच वर्षांत हे गाळे बांधले नाहीत? सिमेंटचा उपयोग उत्तुंग इमारतींसाठी होऊ नये असे ते म्हणत नाहीत.

मला मिळालेली माहिती अशी की, मंत्रालय हलवून मुंबईची गर्दी हटविण्यास संमती देणारे श्री. अजित केरकर व त्यांची कंपनी याच नरीमन पॉइंटला ताजमहालची एक बडी शाखा काढू इच्छितात. म्हणजे तेथे हॉटेल चालेल, परंतु मंत्रालय नको!

मुंबईचे बैरूत?

केरकर समितीच्या अहवालाबरोबर टाटा इकॉनॉमिक कन्सल्टन्सी सर्व्हिसेसने प्रसृत केलेला एक साप्ताहिक अहवालही लोकांनी विचारात घ्यावा. दि. ११ जुलै १९८१ च्या 'बिझनेस एन्व्हायरन्मेंट'चा हा अंक आहे. "A weekly report for top management" असे या अंकाचे स्वरूप आहे. तो कंपनी-साठी आहे. या अहवालावरून टाटा उद्योग समूहाला मुंबईचे काय करावयाचे आहे याची कल्पना येते. "मुंबई एक आंतरराष्ट्रीय पैसा केंद्र" "Bombay, as an international money centre," असा या लेखाचा मथळाच आहे.

या लेखात काय म्हटले आहे आधी पाहा.

"मुंबई शहराचे आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे पैसा केंद्र उभे करणे ही एक आकर्षक कल्पना आहे. परंतु परकीय चलनाबद्दलचे व परकीय भांडवलाच्या गुंतवणुकी-बद्दलचे धोरण बदलण्यावर ते अवलंबून आहे."

भारताचे किंबहुना मुंबई शहराचे पैसा केंद्रात रूपांतर करण्याची कल्पना हा गेले काही महिने चर्चेचा विषय झाला आहे. "इंडिया अॅज ए वर्ल्ड ट्रेडिंग पार्टनर" या विषयावर फायनान्शिअल टाइम्सने भरविलेल्या लंडनमधील परिषदेत लॅझर्ड ब्रॉस अँड कं. लिमिटेडचे संचालक लॉर्ड किंडस्लें यांचे भाषण झाले. या भाषणात त्यांनी भारतात एक आर्थिक उलाढालीचे असे केंद्र निर्माण व्हावयास हवे की, ज्या केंद्रामुळे मोठ्या प्रमाणावर गुंतवणूक सुरू होईल व निर्यातीला मदत होईल, असे म्हटले.

लंडनमध्ये लॉर्ड किंडस्लें जानेवारी १९८१ मध्ये हे बोलतो व त्यावर स्टेट बँकेचे चेअरमन श्री. पी. सी. डी. नंबियार हे २६ व्या भागधारकांच्या बैठकीत चंदीगडमध्ये काय म्हणतात ते पाहा! या साप्ताहिक अहवालात म्हटले आहे, "श्री नंबियार यांनी मुंबई हे असे आर्थिक उलाढालीचे केंद्र करणे कसे योग्य ठरेल याची कारणमीमांसा उत्तम तऱ्हेने केली!"

हा साप्ताहिक अहवाल पुढे म्हणतो :

'लंडन, न्यूयॉर्क, टोकिओ, सिंगापूर, हाँगकाँग, बहरीन, बैरूत, झुरीक,

बहामाज ही आज अशी पैसा केंद्रे आहेत. पैशाच्या उलाढाली व परकीय चलनाच्या उलाढाली (म्हणजे आंतरराष्ट्रीय पातळीवरची फसवाफसवी) फक्त येथे होतात असे नाही तर त्याशिवाय त्याचे काही फायदेही आहेत."

त्यात झुरीकमध्ये सर्वांचे बँक अकाउंट्स गुप्तपणे ठेवण्याचे काम कसे चालते वगैरे सर्व गोष्टी दिल्या आहेत. सिंगापूर, हाँगकाँग, बहरीन, बैरूत, न्यूयॉर्क या सर्व मनी सेंटर्समध्ये परकीय चलनाचे कसलेही निर्बंध नाहीत. तसे मुंबईत व्हावे अशी अपेक्षा या अहवालात आहे. पर्यायाने मुंबई शहर हे पूर्णपणे खुले बंदर व्हावे, तेथे परकीय चलन व्यवहार अगर परकीय गुंतवणूक खुली असावी, असा विचार या अहवालात आहे!

असे पैसा केंद्र निर्माण झाले की मुंबईत कायकाय होईल याचे चित्रही या लेखात दिले आहे. " जगातील सर्व प्रमुख बँका येथे येतील. त्यांच्या स्पर्धेमुळे भारतीय बँका सुधारतील." जणू काही ती परदेशी बँक तुम्हाआम्हाला घरासाठी कर्ज देणार आहे! पैसे गुंतविणारे परदेशी भांडवलदार व भारतीय भांडवलदार यांच्या आमनेसामने मुंबईत बैठकी होतील. आंतरराष्ट्रीय बँका व मल्टीनॅशनल्स मुंबईत आल्या की नोकऱ्यांना तोटा नाही! देशातील मग सर्व उद्योगधंदे मेले आणि त्यात काम करणाऱ्यांच्या नोकऱ्या गेल्या तर मनी सेंटरचे काय जाते!

ही योजना अंमलात आली तर मुंबईचे हाँगकाँग होईल. नाइट क्लब्ज, कॅसिनोज, त्यात जुगार खेळणारे अरब, प्रचंड वेश्यागृहे, मोठमोठी हॉटेल्स यांची रेलचेल होईल. इमारत दुरुस्ती मंडळाला सिमेंट दिले नाही की त्या चाळी येत्या दहा वर्षांत पडून जातील. खूप मोठी जमीन मुंबईत निर्माण होईल. नरीमन पॉइंटच्या इंटरनॅशनल ट्रेड सेंटरच्या शाखा सर्वत्र होतील.

आपण एक लक्षात घ्यावयास हवे की, ज्या सहकारी सोसायट्यांच्या घरात आपण राहातो आहोत, जे मध्यमवर्गीय लोक गृहनिर्माण मंडळाच्या खुराड्यात आज राहात आहेत, त्यांनी लक्षात घ्यावयास हवे की, त्यांची किंवा आमची आजची घरे हे उद्याचे स्लम्स आहेत. उद्याचे स्लम्स म्हणजे परवाच्या झोपडपट्ट्याच बनतात. आपल्या घरांनाही आधाराचे खांब लागण्यास वेळ लागणार नाही कारण आपल्या इमारतीत सिमेंट नाही, ते आहे स्कायस्क्रॅपर्समध्ये! ते आहे काळबादेवीच्या शॉपिंग सेंटरमध्ये! ते आहे वर्ल्ड ट्रेड सेंटरमध्ये! मुंबई शहराचे वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, वर्ल्ड मनी सेंटर निर्माण करण्याची ही कल्पना काहींना आवडेलही. भांडवलशाहीचे आगर मुंबई व्हावे असे वाटणारे गर्भश्रीमंत खूप आहेत. परंतु मग मुंबई ही तुमचीआमची राहाणार नाही. आजच ती पैसेवाल्यांची झाली आहे. न्या. चंद्रचूडच म्हणाले की, " मुंबईतील फ्लॅटला एक लाख पांढरे तर तीन लाख काळे पैसे भरावे लागतात. ही शहरे म्हणजे

काळ्या बाजाराचे अड्डे आहेत!"

आज फूटपाथवरच्या झोपडीवाल्यास जसे उडविले तसे तुम्हालाआम्हाला उद्या उडविले जाईल. गिरगाव केव्हाच या लढाईत पडले आहे. दादर पडण्याची प्रक्रिया सुरू झाली आहे. मग मुख्यमंत्री मंत्रालय अलीबाग अगर उरणला नेऊन पनवेलहूनच आपल्याला समुद्रापल्याड नेणार आहेत. कारण मुंबई ही त्यांना पैसेवाल्यांची करायची आहे. म्हणून सिमेंट त्यांना, जमिनी त्यांना, हॉटेल्स त्यांची! मुख्यमंत्री सिमेंट वाटायला आणि बिचारे सोलापूरचे कमळे-गुरुजी उत्तरे द्यायला! तेही लाचारीने उत्तरे देतात. कारण तेही गावी सिमेंट मिळवून घर बांधत आहेत. ज्यांना आपले साधून घ्यावयाचे आहे त्यांचा हात कोण धरणार? परंतु मुंबईचे पद्धतशीर निर्दालन तुम्ही स्वीकारणार आहात काय? झोपडीवाल्याच्या जागी तुम्ही आहात असा विचार करा. कारण उद्या तुमच्या-आमच्या घरांच्याही झोपड्या होणार आहेत. मंत्रालय मुंबईबाहेर नेऊन तेथे ताजमहाल हॉटेल बांधणे हे मुंबईच्या गर्दीवर उत्तर नाही. बांधकाम सामग्रीचा उपयोग सर्वसामान्य माणसांच्या सेवेसाठी करणे, शहराचे पूर्ण नियोजन करणे व ग्रामीण भागातून लोक येणार नाहीत यासाठी ग्रामीण भागातील स्थिती सुधारणे हे त्याला. उत्तर आहे महाराष्ट्राच्या दुष्काळी प्रदेशांना पाणी द्या, ते लोक तेथे राहातील असे करा. लोक मुंबईकडे धावत सुटणार नाहीत. या शहरात लोकांना झोपड्यात राहाणे आवडते असे आपल्याला वाटते काय? झोपडीतील स्त्री उघड्यावर कमी वस्त्रात आंघोळ करते हे तिला आवडते काय? तिने लाजलज्जा विकली व नाइट क्लब व कॅसिनोतील नृत्यांगनेची उजळली, असे काही आहे काय? या मनी सेंटर मुंबईत मुख्यमंत्री मग समाजवादावर एखादा परिसंवादही घडवून आणतील. सर्व बुद्धिवंत त्यात भाग घेऊ शकतील.

('मुबई रविवार सकाळ', दि. ३०–८–'८१)

१३

जहाँपन्हा अंतुले; आता पुरे !

मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या सिमेंट व अल्कोहोल भ्रष्टाचाराचे प्रकरण शेवटी लोकसभेत आले. परंतु हा राज्यांतर्गत विषय असा हवाला देऊन सभापतींनी ती चर्चा होऊ दिली नाही. महाराष्ट्र विधानसभेत ती चर्चा व्हावी यासाठी नवीन तहकुबी सूचना मांडण्यात आल्या, परंतु सभापती श्री. दिघे यांनी त्या फेटाळून लावल्या व येथेही चर्चा होऊ दिली नाही. भ्रष्टाचाराला सर्वाधिक स्वरूप देण्याचा व सर्वांना त्या जाळ्यात गुंतविण्याचा प्रयत्न श्री. अंतुले यांनी केला. त्यावर दि. २ सप्टेंबर १९८१ च्या अंकात अग्रलेख लिहून मी म्हटले,

" जहाँपन्हा अंतुले, आता पुरे ! "

* * *

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्याविरुद्ध लोकसभा, राज्यसभा, महाराष्ट्र विधानसभा, विधान परिषद, मुंबई महापालिका या प्रत्येक लोकप्रतिनिधींच्या संस्थेत हलकल्लोळ उडाला व त्यापैकी एकाही ठिकाणी मुख्यमंत्र्यांची बाजू मांडण्यासाठी कुणीही पुढे आले नाही. कोणत्याही मुख्यमंत्र्यांबद्दल असा गदारोळ यापूर्वी उठला नव्हता. धक्काबुक्की करण्यासाठी काहीजण पुढे आले, परंतु ते वाद शेवटी या विषयावर चर्चा करावयाची की नाही यावर झाले. मुख्यमंत्री अंतुले यांचा विषय हा राज्यांतर्गत आहे म्हणून लोकसभेत चर्चा फेटाळण्यात आली, तर महाराष्ट्र विधानसभेत सभापती श्री. दिघे यांनीही ती होऊ दिली नाही. तीन तहकुबी सूचना विरोधी पक्षांनी मांडल्या होत्या, परंतु त्या स्वीकारण्यास त्यांनी नकार दिला. लोकसभेत चर्चा नाही, महाराष्ट्र विधानसभेत चर्चा नाही, मग ही चर्चा कुठे फूटपाथवर करायची काय ?

सभागृहाच्या नियमात ती कोणत्या तरी रूपाने बसली पाहिजे. भ्रष्टाचाराचे हे इतके मोठे प्रकरण आज देशात गाजल्यामुळे महाराष्ट्राची अब्रू गेली आहे. महाराष्ट्राच्या मुख्यमंत्र्यांनी या राज्याची सारी प्रतिष्ठा घालवली आहे. महाराष्ट्र विधानसभा चार वेळा स्थगित करण्यात आली, परंतु चर्चा काही झाली नाही. विरोधी पक्षांनीही ही चर्चा मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या गैरहजेरीत आता करू नये. मुख्यमंत्री विधानसभेत फारसे येतच नाहीत. विधानसभेची प्रतिष्ठा आज कोण ठेवीत नसेल तर ते मुख्यमंत्री! एक सीमा प्रश्नाबद्दलचे अर्थशून्य निवेदन त्यांनी विधानसभेत केले त्यापलीकडे कोणत्याही चर्चेत त्यांनी विशेष भाग घेतलेला नाही. कारण पैसे जमविण्यात ते सतत गुंतलेले असतात. गेले वर्षभर आम्ही हे पाहातो आहोत. 'मुंबई सकाळ' हा एकटेपणाने हा भ्रष्टाचार मांडत आला. वर्षा बंगल्यावर मुलाखतींना आधी वेळ देणग्या देणाऱ्यांना! मुख्यमंत्री इतके कोडगे आहेत की, या प्रकरणाला दिल्लीत तोंड फुटल्यावर दि. २९ ऑगस्ट रोजी ते म्हणाले, "एका तरी ठिकाणी मी फेव्हर केली आहे असे एक उदाहरण दाखवा!" मुख्यमंत्र्यांनी भेटी देतानाच आधी प्राधान्य देणगी देणाऱ्यांना दिले हीच पहिली फेव्हर! जनता दरबार हा वैयक्तिक (पक्षाच्या नव्हे) लोकप्रियतेसाठी व देणगीदारांचा दरबार हा पैसा जमविण्यासाठी असे सतत चालत आले. टंचाई असलेली वस्तू देणगी देणाऱ्यास देणे व ती न देणाऱ्यास न देणे ही फेव्हर आहे हे अजून या अतिहुषार विद्यार्थ्यास समजत नाही त्याला काय म्हणावे! झोपणाऱ्यास जागे करता येते, सोंग घेणाऱ्यास करता येत नाही, तसे त्यांचे चालले आहे. परंतु असे किती दिवस चालणार? महाराष्ट्र विधानसभेत या भ्रष्टाचाराबद्दल एक पूर्ण दिवस चर्चा व्हावी व त्यास मुख्यमंत्र्यांनी उत्तर द्यावे. लोकांना या प्रकरणाची कोणती शहानिशा महाराष्ट्र विधानसभा करते ते कळावयास हवे. विधानसभेची ही प्रचंड इमारत आपण कशासाठी बांधली, तिथे न्यायअन्यायाचे मोजमाप होते की नाही, हे सारे लोकांना कळले पाहिजे.

मुंबई हे पैसा केंद्र : मनी सेंटर निर्माण करण्याचा पद्धतशीर प्रयत्न कसा चालू झाला आहे याचे सविस्तर निवेदन 'मुंबई रविवार सकाळ' मधील लेखात केले होते. आता खासदार श्री. आबासाहेब कुलकर्णी यांनी सोमवारी राज्यसभेत केलेला सवाल पाहा : "मुंबई ही अरबांना विकायची असे तुम्ही ठरविले आहे काय?" असा प्रश्न त्यांनी केला आहे. त्यांनी राज्यसभेत दिलेल्या माहितीप्रमाणे सौदी अरेबियाच्या राजाचा भाऊ मुंबईत जमिनी विकत घेतो आहे. आणि त्याचे मुंबईचे भागीदार कोण? हाजी मस्तान आणि युसुफ पटेल! हाजी मस्तानचा एक भागीदार हाच प्युअर ड्रिंक्सचा भागीदार आहे काय असाही प्रश्न खासदार

कुलकर्णी यांनी सरकारला केला आहे. युसुफ पटेल हे सध्या मुंबईतील प्रमुख बिल्डर झाले आहेत याची माहिती आता सर्वांना आहे. बॅब्रे सेंट्रलसमोर त्यांच्या इमारती उभ्या आहेत. या सर्व प्रकरणात श्री. अंतुले यांनी लोकांनाच फसविले असे नाही तर बहुसंख्य स्वपक्षीय आमदारांनाही फसविले आहे. ज्या आमदारांना देणग्या गोळा करता आल्या नाहीत त्यांना सिमेंट समितीवर असूनही चार पोती कुणाला देता आली नाहीत. एका आमदाराचे उदाहरण असे की, सकाळी त्याच्या घरी बिल्डर्सची रांग लागे व तो देणग्या घेऊन अर्ज स्वीकारीत होता. दुसऱ्या आमदाराचे उदाहरण असे की, तो सरळ मुख्यमंत्र्यांना एक शिवी हासडून म्हणाला, " एक पोते त्यांनी हाती लागू दिले नाही ! " हा काय राज्य-कारभार आहे ? हे काय महाराष्ट्र शासन आहे ? सरकार म्हणून तरी काही प्रतिष्ठा सांभाळावयाची ? परंतु मुख्यमंत्र्यांचे म्हणणेच असे : " स्नानगृहात सारे नंगेच असतात ! "

इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानाला श्रीमती गांधींनी मुंबईच्या मुक्कामात आपले नाव देण्यास अनुमती दिली. आपल्या नावाचा उपयोग करू देताना श्रीमती गांधींची अशी कल्पना करून देण्यात आली की, हा सरकारी ट्रस्ट असेल. आपल्या नेत्याचीही यात मुख्यमंत्र्यांनी फसवणूक केली. न्या. भोळे आता म्हणतात की, हा सरकारी नसला तरी सार्वजनिक विश्वस्त निधी आहे. सार्वजनिक विश्वस्त निधीसही श्रीमती गांधींनी आपले नाव दिलेले नव्हते. सर्वांनी पैसे श्रीमती गांधींच्या नावामुळे व सरकारी विश्वस्त निधी आहे असे समजून दिले. मुख्यमंत्र्यांनी दूरदर्शनचेही गोड आमिष या साखरघोळयांपुढे ठेवले. सर्वजण दूरदर्शनवर येण्यासाठी कसे धडपडले ! देणगी देणारे लाचार व घेणारा घमेंडीत असे त्या दूरदर्शनवरील चित्रांचे वर्णन ' लाडी (गोडी) चे राजकारण ' या रविवार अंकातील लेखात यापूर्वीच केले होते. आता हे थैल्यांची साखर पेरून लाडीगोडीचे राजकारण करणाऱ्यांच्या नेत्या श्रीमती शालिनीताई पाटील मंत्रीमंडळातून वडतर्फ झाल्या आहेत. कोटींनी रुपये देऊनही मंत्रीमंडळातून असे ताडकन् उडविले जावे यावरूनच त्यांची मुख्यमंत्र्यांना किती पर्वा वाटत होती हे दिसते त्यात शालिनी-ताई म्हणजे इंदिरा काँग्रेसचे सरचिटणीस, महाराष्ट्राचे नेते, माजी मुख्यमंत्री श्री. वसंतदादा पाटील यांच्या पत्नी. आपल्या निर्णयाने दादांना काय वाटेल याचा विचारही मुख्यमंत्र्यांनी केला नाही. एका अर्थी हे फार चांगले झाले. लोकसभा, राज्यसभा, विधानसभा, महापालिका यांच्या पातळीवरून मंत्रीमंडळ पातळीवर हा भ्रष्टाचाराचा विषय गेला ! श्रीमती शालिनीताई पाटील यांनी तीन प्रमुख विधाने केली आहेत. हे प्रतिष्ठान सरकारी नसेल तर ज्या ऊस उत्पा-दकांना त्यांचे पैसे हवे असतील त्यांना ते परत द्यावयास हवेत. औरंगजेबाच्या

जिझिया करासारखे हे पैसे घेतले गेले हे त्यांचे दुसरे महत्त्वाचे विधान आहे. आणि तिसरे विधान मुख्यमंत्र्यांच्या वागणुकीबद्दलचे आहे. साखर संघाचा अध्यक्ष मरण पावतो, त्याची अंत्ययात्रा पुरी होईपर्यंतही अंतुले चेकसाठी थांबण्यास तयार नव्हते, असा गंभीर आरोप श्रीमती पाटील यांनी केला आहे. खरे पाहाता त्यांनी महाराष्ट्र विधानसभेत येऊन हे निवेदन करावयास हवे होते. मंत्रीमंडळातील क्रमांक दोनच्या मंत्र्यांचे मुख्यमंत्र्यांबद्दल काय मत आहे हे त्यांनी महाराष्ट्र विधानसभेत जाहीर करावयास हवे होते. त्यांना ती संधी होती. त्यांनी प्रथम जाहीर केले ते मुख्यमंत्री होण्याच्या आकांक्षेने. त्यामुळेच ते अंगलट आले. श्री. अंतुले आता कोंडीत सापडले, त्यांना हाकलण्याच्या कामात आपण पुढाकार घ्यावा असे त्यांनी योजिले. वैयक्तिक स्वार्थाने केलेली कोणतीही लढाई माणूस जिंकू शकत नाही. श्री. अंतुले यांनी जो जो भ्रष्टाचार केला त्याला पंतप्रधान श्रीमती गांधीच पर्यायाने जबाबदार आहेत. त्यांनी वेळेवर त्यांना अडविण्याची गरज होती. चांगला नेता हा आपल्या विश्वासू सहकाऱ्यांना वेळेवर व सुयोग्य मार्गदर्शन करतो. अंतुले यांनी चक्क एक वखार चालविली. पक्षाच्या लोकांना, आमदारांना त्यांनी कुत्र्यासमान वागविले. परंतु लाचार होते ते दारात आले. लाचार नव्हते ते स्वस्थ बसले. आजही मुख्यमंत्र्यांना बहुमताचा पाठिंबा असेल. त्याचे कारण एकच. मंत्रीमंडळाच्या वाढीचे समोर धरलेले गाजर ! ते गाजर बाजूला करा, क्षणार्धात सारे आमदार पाठ फिरवून पळत सुटतील. पहिली गोष्ट म्हणजे श्री. अंतुले यांनी मुख्यमंत्रीपदाचा तावडतोब राजीनामा द्यावयास हवा. त्यांनी केलेला भ्रष्टाचार हा इंडियन पीनल कोडखाली गुन्हा आहे हे आम्ही एक महिन्यापूर्वी लिहिले आहे. पंतप्रधानांनी आपले नाव काढून घेतले, स्वतःची प्रतिष्ठा सांभाळली म्हणजे संपले असे होऊ शकत नाही. वटहुकूम काढून हा विश्वस्त निधी त्यांनी निकालात काढावयास हवा व साखर कारखानदारांचे पैसे त्यांनी परत द्यावयास हवेत. महाराष्ट्र सरकारचे बेछूटपणे घातलेले दोन कोटी रुपये परत करावयास हवेत. लोकांचे हे पैसे आहेत आणि या प्रकरणाची जाहीर न्यायालयीन चौकशी व्हावयास हवी. समाजाच्या अंतरंगाचे अतिमनोहर दर्शन यात होईल. या निधीवर विश्वस्त म्हणून आलेल्या एका न्यायमूर्तींने आपले घर मुख्यमंत्र्यांच्या मर्जीने बांधकामखात्याच्या खर्चाने कसे सजविले याचीही माहिती बाहेर येईल. "सर्वांनी हवे तेवढे लुटून घ्या. पुन्हा अशी सुवर्णसंधी येणार नाही!" असेच मुख्यमंत्री जणू सांगत होते असे या चौकशीत स्पष्ट होईल. "तुम्हाला मी विकत घेऊ शकतो." असे आमदार श्री. दत्ता पाटील यांना बोलणाऱ्या श्री. सुरेश जैन यांनी एस. टी. चे चेअरमन म्हणून मिळालेल्या फ्लॅटमध्ये असाच अडीच-

तीन लाखांच्या खर्च केला आहे. महाराष्ट्र लुटण्याची ही क्रिया थांबविण्यासाठी जेव्हा आम्ही लिहीत होतो, तेव्हा त्यांची खुषामत करण्यात बरेच लोक गुंतले होते. त्या प्रत्येकास मिळालेल्या बिदागीची व पदाची शहानिशा व्हावयास हवी. सबंध देशाचे चारित्र्य बिघडवून टाकण्याचा हा उपद्व्याप आहे. तो थांबविण्यासाठी प्रत्येकाने हातभार लावावयास हवा. "वृत्तपत्रे ही या देशातील लोकशाही नष्ट करणार आहेत." असे मुख्यमंत्री दि. २९ ऑगस्ट रोजी बोलले. देव पृथ्वीचा नाश करणार आहेत असे सैतानाने बोलावे असेच हे आहे. वृत्तपत्रांनीच हा भ्रष्टाचार वेशीवर टांगला व लोकांचे रक्षण केले. लोकशाहीचे रक्षण या देशात फक्त वृत्तपत्रेच करू शकतील याची ग्वाही आम्ही देतो. त्यांचे स्वातंत्र्य हिरावून घेण्याचा प्रयत्न त्यासाठीच सैतानी राज्यकर्ते करीत असतात. मलिदा देऊन स्तुतिस्तोत्रे गाणारे भाट ते जमा करतात. आज त्यांची तोंडे केविलवाणी झाली आहेत. इंदिरा काँग्रेस पक्षाला महाराष्ट्रात राज्य करायचे असेल तर या बेकायदेशीर सुलतानशाहीचा अंत करायलाच हवा. ते तुमच्या हिताचे आहे, महाराष्ट्राची लाज राखणारे आहे! सिद्धिविनायकचरणी या चतुर्थीदिनी ही आज एवढीच प्रार्थना.

('मुंबई सकाळ', दि. २ सप्टेंबर १९८१)

१४

पराच्या कावळ्याची सोनेरी पिसे

दि. ३ जानेवारी १९८२ रोजी आठ खासदारांची बैठक महाराष्ट्र विधान-सभा भवनात भरली. या बैठकीचे निमंत्रक कुलाबा जिल्ह्याचे निमंत्रक खासदार श्री. ए. टी. पाटील होते. त्यांनी जे आरोपपत्र पंतप्रधानांना दि. ४ जानेवारी १९८२ रोजी दिले. त्याचा कच्चा मसुदा सप्टेंबरमध्येच तयार होता. मुख्य-मंत्री श्री. अंतुले यांच्याविरुद्ध विरोधी पक्ष पराचा कावळा करीत आहेत असे उद्‌गार लोकसभेत अर्थमंत्री श्री. व्यंकटरमन यांनी काढले. त्या वेळी मोठ्या खटपटीने या आरोपपत्राचा तपशील मी मिळविला. कुणाही खासदाराने तो प्रत्यक्षात दिला नाही. आणि पराच्या कावळ्याची ही सोनेरी पिसे वाचकांसमोर मांडली.

दि. ६ सप्टेंबर १९८१ रोजी हा लेख प्रसिद्ध झाला. मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या सर्व गैरव्यवहारांवरचे लेखन या लेखाने एकापरीने पुरे झाले. या वर्षभराच्या लेखातील माहितीचे, सामग्रीचे इंग्रजीत भाषांतर झाले. पंतप्रधानां-कडे त्याचे अहवाल गेले. श्री. अरुण शोरी यांच्या इंग्रजी लेखांनी त्याला व्यापक व्यासपीठ मिळाले. एवढे वादंग सप्टेंबर–ऑक्टोबरमध्ये उठले, परंतु इतक्या भ्रष्टाचारी मुख्यमंत्र्यास पंतप्रधानांनी संरक्षण दिले. अर्थमंत्र्यांचे लोकसभेत हसे झाले. आणि श्री. अंतुले हे पदभ्रष्ट होण्यास जानेवारी महिना उजाडला. वृत्तपत्रांनी मांडलेल्या भ्रष्टाचारांच्या आरोपांवरच न्या. लेंटिन यांनी शिक्कामोर्तब केले.

* * *

मुख्यमंत्री श्री. अ. र. अंतुले यांच्याविरुद्ध विरोधी पक्ष पराचा कावळा

करीत आहेत असे विधान केंद्रीय अर्थमंत्री श्री. व्यंकटरमन यांनी चर्चेला उत्तर देताना लोकसभेत केले. तेव्हापासून या पराच्या कावळ्याची सोनेरी पिसे पुनःपुन्हा हातात घेऊन पाहाण्याच्या प्रयत्न मी करीत आहे. कारण ही सुवर्ण-पिसे माझ्या टेबलावर आठवडाभर पडून आहेत. इंदिरा काँग्रेस पक्षाच्या ज्या १४ खासदारांनी ही सोनेरी पिसे गोळा केली, तेच ही जगापुढे ठेवतील अशा कल्पनेत मी होतो. पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी यांना देण्यासाठी हे निवेदन त्यांनी तयार केले. श्रीमती इंदिरा गांधींना त्यांनी ते दिलेही, परंतु विरोधी पक्षाला त्याचा उपयोग होऊ नये म्हणून ही सज्जन मंडळी अजून तोंड बंद करून बसलेली आहेत. या निवेदनामुळेच खासदारांची बैठक दिल्लीत बोलाविण्यात आली व त्यांच्यासमोर मुख्यमंत्र्यांनी खुलासा करण्याचा प्रयत्न केला. या सभेस उपस्थितात या निवेदनावर सह्या करणारे चौघे खासदार होते. त्यांची नावेही मजजवळ आहेत. परंतु नावे जाहीर झाली तर आम्ही इन्कार करू अशी भूमिका त्यांपैकी दोघांनी बोलताना घेतली. यासाठी त्यांची नावे तूर्त गुलदस्त्यात ठेवून या पराच्या कावळ्याची सोनेरी पिसे त्यांनी जशी मांडली आहेत तशी देतो. मूळ निवेदन अर्थातच इंग्रजीत आहे.

“ जून १९८० मध्ये श्री. अ. र. अंतुले हे मुख्यमंत्री झाले. काही महिन्यातच त्यांनी सर्व सत्ता आपल्याकडे केंद्रित करण्याचा प्रयत्न केला व पंतप्रधानांनंतर दुसऱ्या क्रमांकाचे आपणच राष्ट्रीय नेते आहोत असा आभास निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला. भारताचे त्यांना उपपंतप्रधान करावे अशी सूचना शिवसेनाप्रमुख श्री. बाळासाहेब ठाकरे यांनी केली ती यामुळेच.

आपल्या मंत्रीमंडळाचे ज्येष्ठ सदस्य व कनिष्ठ सदस्य यांना त्यांनी सुरुवातीस दमदाटी सुरू केली. त्यांचे अपमान केले व त्यांचे नैतिक धैर्य खचवून टाकले. त्यासाठी त्यांनी खास नेमलेल्या एका अधिकाऱ्याचा उपयोग केला. श्री. लुल्ला यांच्या सहीने आदेश काढले व ते या मंत्र्यांकडे पाठविले. सर्व महत्त्वाच्या फाइल्स माझ्याकडेच निर्णयासाठी पाठविल्या पाहिजेत असा आदेश त्यांनी सर्व सचिवांना काढला व त्यामुळे सर्व शासन ठप्प झाले. सर्व फाइलसचे ढिगारे मुख्यमंत्र्यांकडे एकत्रित झाले आणि सामान्य आमदार किंवा मुख्यमंत्र्यांकडे येणारे लोक यांची कामे बंद पडली. अनेक दिवस, अनेक महिने ते काम बंद पडून राहिले.

मुख्यमंत्री आपल्या वैयक्तिक प्रसिद्धीतच गुंतून पडले होते. स्वतःच्या छायाचित्रांची पोस्टर्स, भाषणांची पुस्तके, जाहिराती, होर्डिंग्ज व एक कोटी लोकांना पाठविण्यासाठी छापून तयार केलेली पत्रे यात ते गुंतलेले होते. स्वतःच्या हस्ताक्षरात लिहिलेल्या या पत्रांच्या प्रती छापून घेण्यात आल्या.

लोकांना वाटले, मुख्यमंत्र्यांनी आपल्याला खास पत्र पाठविले आहे. एक कोटी रुपये या एकूण प्रसिद्धी साहित्यावर सरकारचे खर्च झाले. एकीकडे स्वतःची वैयक्तिक प्रतिमा त्यांनी उजळविण्याचा सरकारी खर्चाने प्रयत्न केला, दुसरीकडे दमदाटीतून दरारा निर्माण केला, आणि तिसरीकडे धन जमविण्यासाठी विविध वस्तूंची टंचाई निर्माण केली. जमिनीचे व इतर एन. ओ. सी. ज़् त्यांनी थांबवून ठेवले. सिमेंट आणि अल्कोहोलचे वाटप स्वतःकडे घेतले. हे सर्व कशासाठी केले याचे या निवेदनातील पुढचे वाक्य असे : " Just to mint crores in future. "

एन्. ओ. सी. थांबले, फ्लॅट्स महागले !

नव्या बांधकामाचे एन. ओ. सी. (नो ऑब्जेक्शन सर्टिफिकेट्स) देण्याचे थांबविल्यामुळे फ्लॅट्सचे भाव वाढले. नऊ महिन्यात त्यांच्याच अध्यक्षतेखाली असलेल्या अर्बन सीलिंग समितीची बैठक झाली नाही. त्यानंतरच्या तीन महिन्यात सभा झाल्या, परंतु सदस्यांना भरपूर खाद्यपदार्थ देऊन वाटेला लावण्यात आले. चर्चा झालीच नाही. शहरी जमीन मर्यादेखाली नेमलेल्या ॲडिशनल कलेक्टर्स किंवा म्युनिसिपल कमिशनर्स यांनी मंजूर केलेले सामान्यांचे प्लॅन्सही अडवून ठेवण्यात आले. त्यामुळे एक वर्ष बांधकामच थांबले. मुंबईतील फ्लॅट्सच्या किंमती दुप्पटीने वाढल्या.

मुख्यमंत्र्यांनी हा निर्णय स्मगलर्सनी स्थापन केलेल्या बिल्डर सिंडिकेटच्या सल्ल्याने घेतला. " त्यामुळे किमती आपोआप वाढतील व सर्व व्यवहार दुपटीने होतील." असा सल्ला त्यांनी दिला. आणि तसेच घडले. १४ खासदारांच्या सह्या असलेले हे निवेदन म्हणते, " या व्यवहारात मुख्यमंत्र्यांना एक कोटी रोख मिळाले असे कळते. "

नुकत्याच सहा ते आठ बांधकाम कंपन्यांना एन. ओ. सी. देण्यात आले. त्यांची प्रत्येकाची देणगी देण्याची क्षमता एक कोटीची आहे. त्यांची नावे पुढीलप्रमाणे : रतन बिल्डर्स, नान्सी बिल्डर्स, धोलाकिया, अमीर बिल्डर आणि मूर्तझा बिल्डर. त्याशिवाय मलबार हिलचे दोन बिल्डर्स यात आहेत.

वरळी नाक्यावरचा २१,४०० चौरस यार्डांचा प्लॉट १९५० मध्ये ९९ वर्षांच्या लीजवर दिला होता. भुईभाडे फक्त एक रुपया होते. आता या प्लॉटवर ४४ मजली मोठी इमारत होणार आहे. लीज रद्द करून ही कारखान्यासाठी दिलेली जागा फ्लॅट्स बांधण्यासाठी देण्याची परवानगी मुख्यमंत्र्यांनी दिली. या योजनेचे शिल्पकार व भांडवलदार युसुफ पटेल आहेत.

टाटांना वाढीव चटई क्षेत्र

श्री. अजित केरकरांच्या मध्यस्थीने मुख्यमंत्री व टाटा यांच्यात एक व्यवहार झाला. नरीमन पॉइंट येथे असलेल्या टाटा सेंटर ऑफ परफॉर्मिंग आर्ट्स या संस्थेला बांधकामासाठी चटई क्षेत्र वाढवून देण्यात आले. तेथे आज दर १२०० रुपये चौरस फूट आहे. त्यामधून एक कमर्शिअल कॉम्प्लेक्स ते या जागेत बांधणार आहेत. आज थिएटरवर खूष असणाऱ्यांनी लक्षात घ्यावे की, तेथे शेजारी एक मोठे व्यापार केंद्र येणार आहे. त्यात एक जागा इंदिरा प्रतिभा प्रतिष्ठानला देण्याचे टाटांनी मान्य केले. श्री. अंतुले यांच्यासारखा मुख्यमंत्री झाला नाही असे श्री. टाटा यांनी निवेदन केले ते त्यानंतरच. पुढील चार वर्षे दर वर्षी एक कोटी रुपये मुख्यमंत्र्यांच्या निधींना अगर प्रतिष्ठानांना देण्याचे अभिवचन टाटांनी दिले.

स्मगलर बिल्डर्सना सिमेंट

मुंबईतील बहुतेक ख्यातनाम स्मगलर्स आता बिल्डर्स झाले आहेत. त्यांनी स्वतःच सिमेंट आणल्याचे मान्य केले. १८ हजार सिमेंट सुरुवातीलाच त्यांना देण्यात आले. ज्या मेकर्स कंपनीला ४४० टन सिमेंट मिळाले त्यांनी २० लाख रुपये कोकण उन्नती विकास मित्रमंडळ विश्वस्त निधीस दिले. (येथे सांगितले पाहिजे की, मुख्यमंत्र्यांच्या सतत मागे उभे राहाणारे श्री. वसंतराव देशमुख हे मेकर्स कंपनीत नोकरीला आहेत. ती कंपनी त्यांचा पगार देते व देशमुख सतत अंतुले यांच्या मागे उभे असतात. कंपनी त्यांना पगार देऊन का उभी करते ते यावरून स्पष्ट व्हावे. या कोकण उन्नतीचे रजिस्टर्ड ऑफिसही मेकर्स भवनामध्येच आहे.) आता इतर कामाच्या बदल्यात ८० लाख रुपये आणखी देण्याचे अभिवचन आहे. मेकर्स कंपनीने पक्षालाही देणग्या दिलेल्या आहेत. संदीप एंटरप्राइजेसने पाच लाख रुपये ५०० टन सिमेंटसाठी दिले.

खासदारांच्या या आरोपपत्रात असे स्पष्ट म्हटलेले आहे की, अनेकांनी चेक्सने पैसे विश्वस्त निधीला दिले. रोखीत पैसे मुख्यमंत्र्यांना दिले आहेत. कुर्ल्याला कापडियानगर बांधणाऱ्या सेंच्युरी बिल्डर्सला एक हजार टन सिमेंट एकदम देण्यात देण्यात आले. या सेंच्युरी बिल्डर्सचे भागीदार कोण? अब्दुल्ला मर्चंट व इब्राहीम मच्छीवाला हे स्मगलर्स! दोन वर्षात एकूण ५०० कोटी रुपये जमविण्याची योजना मुख्यमंत्र्यांनी आखली असून त्यामुळे ९७ कोटी रुपयांचा आयकर सरकार गमविणार आहे व बिल्डर्सचे हे पैसे सरळ वाचविणार आहे. सिमेंटसाठी दिलेल्या देणग्या हे सर्व बिल्डर्स लोकांकडून

वसूल करणार असल्यामुळे इन्कम टॅक्समध्ये मिळालेली सूट हा त्यांचा निव्वळ नफा आहे.

निर्मल सेठिया कोण ?

लोणारे येथे मेडिकल कॉलेज निघेल असे आधी मुख्यमंत्र्यांनी जाहीर केले होते. आता तिथे दिल्लीच्या धर्तीवर इन्स्टिट्यूट ऑफ मेडिकल सायन्सेस निघणार असून त्यासाठी लंडननिवासी श्री. सेठिया हे १० कोटींची देणगी देणार आहेत. खासदारांनी केलेल्या निवेदनात हे सेठिया कुटुंब कोण, त्यांनी इतकी देणगी देण्याचे कारण कोणते, याची चौकशी करावी अशी मागणी केली आहे.

या सेठियांच्या मेहुण्याने कस्टम्सच्या एका खबऱ्याचा खून केला. तो तुरुंगात होता. तुरुंगमंत्री श्री. बाबूराव काळे यांचा विरोध असताना मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी त्यास पॅरोलवर सोडले असा आरोप खासदारांनी या निवेदनात केला आहे.

मध्यंतरी मुख्यमंत्री अंतुले लंडन, फ्रान्स व स्वित्झर्लंडमध्ये गेले. त्या वेळचा त्यांचा सर्व खर्च या सेठिया कुटुंबाने केला. सेठियांचा मेहुणा जकातचोरीत कसा, सेठियांचा व्यवसाय कोणता, याची चौकशी व्हावी अशी मागणी या निवेदनात आहे. या लोणारे गावाजवळ बाणकोट खाडीवर एक छोटा विमानतळ बांधावा अशी सूचना श्रीमती सेठिया यांनी केली असून तो सर्व खर्च त्या करणार आहेत.

कॉफेपोसाखाली अटक झालेल्या स्मगलर्सचा प्रश्न नेहमीच एका समितीपुढे विचारासाठी ठेवला जातो. गृहखात्याचे दोन्ही सेक्रेटरी, महसूल सेक्रेटरी व नागरी विकास सचिव यांच्या समितीपुढे ही चर्चा होते. या वेळी काही श्रीमंत जकातचोरांबद्दलचे निर्णय मुख्यमंत्र्यांनी घेतले असा आरोप खासदारांनी केला आहे. त्यांपैकी काही स्मगलर्स ड्रग्जच्या जकातचोरीत गुंतलेले असून त्यांच्या सुटकेला अमेरिकन सरकारने आक्षेप घेतला आहे.

दारू परवाने व अल्कोहोल

सीएल–२, सीएल–३ व बिअर लायसेन्स ज्यांच्याकडे आहेत त्यांना एकूण ५० लाख रुपये द्यावे लागले. आपल्या संघटनेमार्फत त्यांनी हे पैसे दिले. त्यात महाराष्ट्राकडे भरपूर अल्कोहोल आहे. गोव्यासाठी वेगळा कोटा दर वेळी असे. गोव्यातील दारू निर्मात्यांनीही आपल्याकडे यावे यासाठी हे परवानेही मुख्यमंत्र्यांनी आपल्याकडे ठेवले. ज्या अधिकाऱ्याच्या मार्फत हा व्यवहार चालला त्याचे नावही या निवेदनात आहे. नोव्हेंबर १९८० मध्ये साखर हंगाम सुरू होताच मुख्यमंत्री या अल्कोहोल वाटपात साफ गुंतून गेले. मुख्यमंत्र्यांना

अल्कोहोल कसा व कुणाला विकायचा यात प्रमुख सल्ला पेसी टाटा या नावाच्या व्यक्तीचा होता. जनता पक्षाचे अध्यक्ष श्री. राजारामबापू पाटील यांच्या वाळवे सहकारी साखर कारखान्याचा वार्षिक कोटा १० लाख अधिक वाढवून त्यांचेही मुख्यमंत्र्यांनी कसे भले केले याची हकीकत पुढे दिली आहे. राज्यातील विरोधी पक्षालाच खतम करण्याचा हा डाव खेळला जातो व जनता पक्षाचे अध्वर्यू श्री एसेम व श्री. नानासाहेब गोरे यांना त्याचा पत्ता लागत नाही याला काय म्हणावे ?

हे फुकाचे कोकण प्रेम !

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले हे कोकणासाठी फार काही करू इच्छितात हासुद्धा निव्वळ जाहिरातबाजीचा प्रकार आहे असे म्हणून या निवेदनात अल्कोहोलवर इतका पैसा लाटला जात असताना खुद्द अंतुले यांच्या रायगड जिल्ह्यात निघा-लेल्या व केंद्र सरकारच्या मालकीच्या हिंदुस्तान ऑर्‌गॅनिक केमिकल्सला फक्त सहा लाख लिटर्स अल्कोहोल हवे होते तेही नाकारण्यात आले. त्यामुळे काम बंद पडले. इंडियन ऑर्‌गॅनिक केमिकल कंपनी हीसुद्धा याच रायगड जिल्ह्यात आहे. तिला २० टक्के अल्कोहोल कमी देण्यात आले. मुख्यमंत्र्यांनी त्यांच्याकडे एक कोटीची मागणी केली होती असे या निवेदनात म्हटले आहे.

याउलट मॅक्डोन्हल या दक्षिणेतील दारू कारखान्याला २० लाख लिटर्स अल्कोहोल महाराष्ट्राच्या मुख्यमंत्र्यांनी दिले. त्यांनी एक कोटीचे दान केले असे हे निवेदन म्हणते. या मॅक्डोन्हल कंपनीला दीड लाख टन अल्कोहोल गोव्याच्या कोट्यातून मिळावयाचे होते. ते देण्याबद्दल १० लाख रुपये मॅक्डोन्हल कंपनीस द्यावे लागले. जगजित इंडस्ट्रीज् लिमिटेड, दिल्ली, या कंपनीने दीड लाख लिटर्स-साठी १० लाख रुपये दिले, पंजाब सरकारला अल्कोहोल मिळाले नाही, कारण पेसी टाटाला डिस्ट्रिब्यूटर म्हणून नेमण्यास पंजाब सरकारने नकार दिला. पेसी टाटाच्यामार्फत सर्व व्यवहार का झाले या एका गोष्टीचा शोध घेतला तरी भ्रष्टाचाराचा अल्कोहोल उभा पेटलेला दिसेल. अडीच कोटी रुपये त्यात अपेक्षित होते. पंजाबच्या वृत्तपत्रांनी हे सर्व यापूर्वी प्रसिद्ध केले आहे.

हैदराबादेतील केंद्र सरकारच्या एका औषध कारखान्यास मुख्यमंत्र्यांनी अल्कोहोल देण्यास नकार दिला. जीव वाचवू शकणारी काही औषधे ही आय. डी. पी. जी. हैदराबाद तयार करते. शेवटी केंद्रीय पेट्रोलिअम मिनिस्ट्रीने मुख्यमंत्र्यांवर दडपण आणून हे अल्कोहोल देण्यास सांगितले. फक्त तीन लाख लिटर्स अल्कोहोल त्यांना शेवटी मिळाले. विदर्भ लिकर, नागपूर, या कंपनीने सहा लाख लिटर्ससाठी १२ लाख रुपये दिले. यात अशा एका वेगळ्या पक्षाच्या

नेत्यांच्या सौभाग्यवती भागीदार आहेत.

अंतुलेंचा दरबार

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्याबद्दल १४ इंदिरा काँग्रेसच्या खासदारांनी दिलेल्या निवेदनाचा सारांश वर दिला आहे. आणखी दोन गंभीर आरोप या निवेदनात आहेत. ते योग्य वेळी प्रसिद्ध करणे चांगले ठरेल, म्हणून शिल्लक ठेवले आहेत. जून १९८० ते जून १९८१ या एका वर्षात श्री. अंतुले यांनी चक्क एक वखार या मुंबई बंदरात चालविली. पराचा कावळा केला असे बोलून अर्थमंत्री मोकळे झाले. यात भ्रष्टाचार नाही असे केंद्र सरकारने सांगून टाकले. त्यांना तसे करण्याखेरीज गत्यंतर नव्हते. भ्रष्टाचार आहे असे म्हटले असते तर चौकशी जाहीर करावी लागली असती. अंतुले यांना राजीनामा द्यावा लागला असता. विरोधी पक्षाचा विजय झाला असता. त्यालाही नेहरू लागतात. आपले प्रिय मित्र कृष्ण मेनन यांना काढणारे, टीटीकेंना काढणारे, कैरोंची चौकशी करण्यास नेहरू लागतात. या सर्व प्रकरणात सरकारने कसलीही झाका-झाकी केली तरी ह्या भ्रष्टाचार सम्राटाचे राज्य या शिवछत्रपतींच्या महाराष्ट्रात फार दिवस राहाणार नाही. चार लोकांना देणग्या देऊन असे किती दिवस माणसाला फसविता येईल ? आमचे लाचार लोक देणग्यांवर मते बनवितात. राज्याचे एकूण काय होईल, समाजात कसली मूल्ये आपण निर्माण करीत आहोत, ह्या कशाचेही भान लोभिष्टांना नसते. सिमेंट व अल्कोहोल या दोन गोष्टींचा चक्क काळ्या बाजाराचा व्यापार मुख्यमंत्र्यांनी स्वतः केला. अधिक पैसे घेऊन माल देणे व पैसे देऊ न शकणाऱ्यांना न देणे म्हणजे भ्रष्टाचारच. लोकसभा सदस्यांनी व तेही स्वपक्षीय सदस्यांनी दिलेले हे निवेदन त्यांनी जाहीर करावे. महात्मा गांधींचे हे नाव घेतात व अल्कोहोलचा काळाबाजार करतात. दारू दुकाने वाढवितात. नेहरूंचे हे नाव घेतात आणि स्मगलर्संना सिमेंट देतात व त्यांचे पैसे दुपटीने वाढतील अशी कोंडी निर्माण करतात. श्री. अंतुले यांनी घेतलेल्या देणग्या गैर नाहीत असे केंद्र सरकारला वाटते तर मग दोन महिन्या-पूर्वीच नाव देऊ नका असे श्रीमती गांधींनी का कळविले ? श्रीमती शालिनीताई पाटील यांनी तीन गोष्टी पंतप्रधानांना ताज्या भेटीत सांगितल्या. त्यामधील पहिली गोष्ट सर्वांत महत्त्वाची आहे.

१. श्री. अंतुले यांच्या छायाचित्रासह प्रसिद्ध झालेल्या सरकारी प्रकाशनात इंदिरा गांधी यांनी प्रतिभा प्रतिष्ठान हा महाराष्ट्र सरकारने सुरू केलेला विश्वस्त निधी आहे, असे स्पष्ट म्हटलेले आहे.

२. त्याप्रमाणे साखर संघाकडे आलेली पत्रे, पाठविलेल्या तारा त्यांनी

दाखविल्या.

३. मार्केटिंग फेडरेशननेही ३० लाख रुपये जमा करून द्यावेत असा लकडा मुख्यमंत्र्यांनी महसूलमंत्र्यांमागे लावला होता. त्यास नकार दिला म्हणून एक महिन्यापूर्वीच दोघांचे भांडण झाले होते.

मुख्यमंत्र्यांनी गेल्या वर्षभरात काय केले ? मुख्यमंत्री झाल्यावर निवडणूक लढविली. नंतर भवानी तलवारीचे निमित्त करून इंग्लंडला गेले. वाटेतही कुठे-कुठे गेले ! नंतर हाजची यात्रा केली. नंतर पुन्हा प्रकृतीसाठी गेले. इंग्लंड, फ्रान्स व स्वित्झर्लंडमध्ये राहिले. दरबार भरविले. लोक खूष झाले. स्वातंत्र्य सैनिकांचे पेन्शन वाढविले. ते खूष झाले. हुतात्मा स्मारके सुरू केली. हुतात्मे खूष झाले. ते अल्कोहोल व सिमेंटवर दोन वर्षांत २०० कोटी जमवत बसले. त्याची छायाचित्रे दूरदर्शनने दाखवून आपली करमणूक केली. आदिवासी, हरिजन, गरीब यांच्या हाती नेमके काय लागले ? कोकणच्या हाती नेमके काय लागले ? एक मोठे शून्य ! त्या भोपळ्यावर टाळ्या देत लोक धावले, कारण चेकबुक घेऊन श्री. अंतुले दौऱ्यावर जात होते. या देशात मंत्रीमंडळे म्हणजे भ्रष्टाचाराची दुकाने होऊ नयेत, सिमेंट व अल्कोहोल विक्रीची बाजारपेठ होऊ नये असे ज्यांना मनोमनी वाटत असेल त्यांनी अशा वेळी आपला निषेध नोंदविला पाहिजे. देशाच्या भवितव्यतेचे थडगे तुमच्यासमोर खणले जात आहे. तो हात श्रीमती गांधींनी जर धरला नाही तर त्यांच्या डोळ्यांदेखत त्यांच्या पक्षाचेही दफन त्यात झालेले त्यांना पाहावे लागेल.

राजारामबापूंना दातृत्वाचा पुळका का आला ?

" दिलेले दान आपण परत घेणार नाही " अशी कर्णाच्या थाटातील भाषा जनता पक्षाचे अध्यक्ष श्री. राजारामबापू पाटील यांनी एकदम का केली असा प्रश्न त्यांची ' लोकसत्ता ' दैनिकाला दिलेली खास मुलाखत वाचून काहींना पडला असेल. मला तो पडला नाही. कारण गेला आठवडाभर ही खासदारांची कैफियत माझ्याकडे होती व त्यात जनता नेत्यांनीही कसे हात धुऊन घेतले ते मी वाचले होते. पेसी टाटा हे वाळवा सहकारी साखर कारखान्याचे एकमेव विक्रेते आणि राजारामबापू त्याचे सूत्रधार. त्यांच्या वाढदिवसाच्या दिवशी त्यांनाही परदेशी गाडी देण्याचा विचार सुरू झाला होता. त्यांच्याबद्दल इंदिरा काँग्रेसच्या खासदारांच्या निवेदनात काय म्हटले आहे ते पहा :

" वाळवे डिस्टिलरीचा अल्कोहोलचा वार्षिक कोटा २० लाख लिटर्सवरून ३० लाख लिटर्स वाढवून देण्यात आला. त्यामधून चार कोटींचा जादा नफा निर्माण झाला तो राजारामबापू, पेसी टाटा व मुख्यमंत्री यात वाटला गेला.

निदान तीन रुपये लिटरमागे मुख्यमंत्र्यांना द्यावयास हवेत असे ठरले होते असे कळते. ९० लाख रुपये यात मुख्यमंत्र्यांकडे आले. इंदिरा कॉंग्रेसच्या ताब्यात जितके साखर कारखाने आहेत त्यांना हाच दर लावण्यात आला."

वाळवा सहकारी साखर कारखान्याने इंदिरा प्रतिभा प्रतिष्ठानला ८ लाख ३० हजार रुपये देणगी दिलेली आहे.

जनता पक्ष अध्यक्षच यात सामील. मग काय हवे? महाराष्ट्र जनता पक्षाचा विजय असो!

सिमेंट टंचाईमुळे कामे अडली

ज्या ऑगस्ट महिन्यात महाराष्ट्र विधानसभेत मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या सिमेंट व अल्कोहोल भ्रष्टाचाराबद्दल चर्चा झाली व त्यांच्यावर राजीनामा देण्याची वेळ आली, त्याच ऑगस्ट महिन्यात त्याच मंत्रीमंडळातील चार मंत्र्यांनी सिमेंट टंचाईमुळे कामे कशी अडून राहिली आहेत याची माहिती आपल्या उत्तरात दिली. ॲड. रामराम आदिक, पुरवठामंत्री खताळ, बांध-काम मंत्री श्री. शिवाजीराव पाटील निलंगेकर व श्रीमती प्रमिला याज्ञिक या चार मंत्र्यांनी ही उत्तरे दिली आहेत. विधानसभेने मुद्रित केलेल्या पुस्तिकातून ही प्रश्नोत्तरे पुढे दिली आहेत. कामासाठी सिमेंट नाही व कशासाठी ते आहे याची शहानिशा लोकांनीच करावी.

रायगड जिल्ह्यातील सिमेंटची मागणी व केलेला पुरवठा

दि. १९ ऑगस्ट १९८१ रोजी महाराष्ट्र विधानसभेत दिलेली उत्तरे.

तारांकित प्रश्न क्रमांक ११६८१ :

श्री. दि. बा. पाटील (पनवेल) :

सन्माननीय अन्न व नागरी पुरवठामंत्री पुढील गोष्टींचा खुलासा करतील काय?

रायगड जिल्ह्यासाठी जून ते सप्टेंबर १९८०, ऑक्टोबर ते डिसेंबर १९८०, जानेवारी ते मार्च ८१, मार्च ते जून ८१ या चार तिमाहींसाठी सिमेंटच्या गोणी वाटपासाठी देण्यात आल्या होत्या काय?

उत्तर : श्री. भि. जि. खताळ : होय.

प्रश्न : रायगड जिल्ह्यातील प्रत्येक तालुक्याची चार तिमाहींमध्ये सिमेंटची किती मागणी होती व त्या तालुक्यांना किती सिमेंट देण्यात आले?

उत्तर : जुलै १९८० ते जून १९८१ या कालावधीतील प्रत्येक तिमाही-करिता रायगड जिल्ह्यातील प्रत्येक सिमेंटची मागणी व जिल्हा वाटप समितीने

प्रत्येक तालुक्याला केलेले सिमेंटचे नियतन याविषयाची माहिती सोबत जोडलेल्या तक्ता 'अ' मध्ये दर्शविली आहे.

(जागेअभावी प्रत्येक तालुक्याचे व प्रत्येक तिमाहीचे आकडे येथे देणे कठीण असल्याने त्याची बेरीज दिली आहे. जून १९८० ते जून १९८१ या एक वर्षाच्या कालावधीतील रायगड जिल्ह्यातील सिमेंटची गरज व केलेला पुरवठा याचे हे आकडे मंत्र्यांनी दिलेल्या उत्तरातील आहेत.)

	गोणी मागणी	मंजूर गोणी
(१) अलीबाग	१०३४५	९३०
(२) पेण	९५१४	५२०
(३) पनवेल	५९५३४	१९८०
(४) मु. जंजिरा	२११२	६१४·५०
(५) माणगाव	१६०१८	८६५·५०
(६) महाड	१५०३१	६८५
(७) म्हसळा	८३९६	११२५·५०
(८) सुधागड	१७७२	१२०
(९) श्रीवर्धन	४९३४	६६४·५०
(१०) उरण	१२१०२	६२०
(११) रोहा	१०९२९	४३०
(१२) कर्जत	७७६६	५९०
(१३) पोलादपूर	४३३१	१६०
(१४) खालापूर	२४१३	५९०

गलिच्छ वस्त्यांसाठी मंजूर केलेली रक्कम सिमेंट टंचाईमुळे खर्च झाली नाही!

दि. २० ऑगस्ट १९८१ रोजी महाराष्ट्र विधानसभेत दिलेली उत्तरे.

तारांकित प्रश्न क्रमांक ११८९६.

सर्वश्री राम नाईक (बोरिवली), हशू अडवाणी (चेंबूर), प्रेमकुमार शर्मा (खेतवाडी) व नानूभाई पटेल (मुंबादेवी) :

(१) १९८०–८१ या वर्षासाठी मुंबईमध्ये गलिच्छ वस्ती सुधारण्यासाठी किती रक्कम मंजूर केली होती व त्यापैकी किती रक्कम खर्च करण्यात आली?

उत्तर : श्रीमती प्रमिला याज्ञिक : १९८०–८१ या आर्थिक वर्षाकरिता बृहन्मुंबईतील गलिच्छ वस्ती सुधारण्यासाठी सुरुवातीला ५६ लक्ष ३८ हजार इतकी तरतूद करण्यात आली होती. पुढे ही अंदाजपत्रकी तरतूद वाढवून

रुपये तीन कोटी करण्यात आली. परंतु त्यापैकी १८० लक्ष ९० हजार इतकी रक्कम ८०–८१ मध्ये खर्च झाली.

प्रश्न : उर्वरित रक्कम व्यपगत (सरंडर) झाली हे खरे काय ?

उत्तर : होय. उर्वरित रक्कम सरंडर करण्यात आली.

प्रश्न : रक्कम कमी खर्च होण्याची कारणे कोणती ?

उत्तर : संपूर्ण रक्कम खर्च न होण्याची प्रमुख कारणे खालीलप्रमाणे :

(अ) सुरुवातीची तरतूद रुपये ५६·३८ लक्ष इतकी होती ती पावसाळी अधिवेशनात वाढवून तीन कोटी करण्यात आली, त्यामुळे पहिल्या सहा महिन्यात त्या मानाने खर्च होऊ शकला नाही.

(ब) ज्या गलिच्छ वसाहतींमध्ये पूर्वी सुविधा पुरविलेल्या होत्या आणि फक्त रस्त्यांवरील विजेचे दिवे पुरविण्याचे काम बाकी होते त्या कामासाठी शासनाकडून सरसकट दरडोई रु. १५० एवढा खर्च करण्यास अनुमती मिळेल असे गृहीत धरून रुपये २२० लक्ष इतकी रक्कम राखून ठेवण्यात आली होती. दरडोई खर्च करण्याची मर्यादा रु. १५० पर्यंत सरसकट वाढविण्यास परवानगी मिळाली नाही. त्यामुळे कमाल खर्चाची मर्यादा सरसकट लावता आली नाही.

(क) गलिच्छ वस्ती सुधारकामासाठी सिमेंटचा तुटवडा.

(एकूण विधानसभेने तीन कोटींची तरतूद केली, परंतु पहिले सहा महिने योजना नाही म्हणून गेले, नंतर शासनानेच म्हणजे त्यांच्या सरकारनेच दर दिव्यामागे १५० रुपये खर्च करण्यास मनाई केली, आणि सिमेंटचा तुटवडा सिमेंट वाटणाऱ्यांना पडला ! आणि गलिच्छ वस्त्या तशाच राहिल्या ! तळागाळावर भाषणे चालूच राहिली !)

हडपसरचा पूलही सिमेंटअभावी राहिला

दि. २० ऑगस्ट रोजीच बांधकाममंत्री श्री. शिवाजीराव पाटील निलंगेकर यांनी दिलेले उत्तर :

तारांकित प्रश्न क्रमांक ११८८४ :

प्रश्न : सर्वश्री. विठ्ठल बाबुराव तुपे (पुणे कँटोन्मेंट), संभाजीराव कुंजीर (पुरंदर) : सन्माननीय बांधकाममंत्री पुढील गोष्टींचा खुलासा करतील काय ?

(१) पुणे–सोलापूर रस्त्यावरील हडपसर येथील रेल्वे ओव्हर ब्रिजचे काम किती मुदतीत पूर्ण व्हावयाचे होते ?

उत्तर : शिवाजीराव पाटील निलंगेकर : ठेकेदारास आदेश देण्यात आल्या तारखेपासून म्हणजेच दिनांक २४ मार्च १९७९ पासून २४ महिन्यात हे काम

पूर्ण व्हावयाचे होते.

प्रश्न : सदरहू काम उक्त मुदतीत पूर्ण झाले नाही हे खरे आहे काय ?

उत्तर : होय.

प्रश्न : तसे घडले असल्यास कारणे काय आहेत ?

उत्तर : कारणे खालीलप्रमाणे आहेत.

१. सिमेंट टंचाई.

२. काही तांत्रिक अडचणी.

३. विजेच्या, दूरध्वनीच्या लाइन्स, तसेच पाणीपुरवठ्याचे नळ हलविण्यात झालेला विलंब.

४. भरावासाठी लागणारी माती मिळण्यास लागलेला विलंब.

गृहनिर्माण मंडळालाही सिमेंट नाही !

दि. २० ऑगस्ट या एकाच दिवशी मंत्री श्रीमती प्रमिला याज्ञिक यांनी दिलेले उत्तर :

तारांकित प्रश्न क्र. ११५४७ :

श्री. फ्रे. मा. पिंटो (माहीम) : सन्माननीय गृहनिर्माणमंत्री पुढील गोष्टींचा खुलासा करतील काय ?

१. १ जून १९८० ते ३० जून १९८१ या कालावधीत महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणाने किती सिमेंटची मागणी केली होती व प्रत्यक्षात किती सिमेंट मिळाले ?

उत्तर : सिमेंटची मागणी त्रैमासिक कालावधीप्रमाणे पाठवावी लागते. महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणाने १ एप्रिल १९८० ते ३० जून १९८१ या कालावधीत एकूण दोन लक्ष ७४ हजार २९६ मेट्रिक टन सिमेंटची मागणी केली होती व प्रत्यक्षात ६१ हजार ९०० मेट्रिक टन सिमेंटचे वाटप करण्यात आले. त्यापैकी प्रत्यक्षात ५९,२२७·१० मेट्रिक टन सिमेंट मिळाले.

(मागणी दोन लक्ष ७४ हजार टनांची असताना वरचे ७४ हजार टनही सिमेंट मिळाले नाहीत.)

पुणे महानगरपालिकेलाही सिमेंट नाही !

दि. २५ ऑगस्ट १९८१ चे रामराव आदिकांचे उत्तर.

तारांकित प्रश्न क्रमांक ११०९ :

सर्वश्री. अरविंद लेले (कसबा पेठ), अण्णा जोशी (शिवाजीनगर) :

सन्माननीय नगरविकास मंत्री पुढील गोष्टींचा खुलासा करतील काय ?

(१) सिमेंटच्या अपुऱ्या पुरवठ्यामुळे पुणे महानगरपालिकेची अनेक कामे पडून आहेत. त्यासाठी जादा सिमेंट देण्याची व्यवस्था सरकारने करावी अशी मागणी महानगरपालिका अधिकाऱ्यांनी शासनाकडे केली आहे हे खरे आहे काय ?

श्री. रामराव आदिक : होय.

प्रश्न : (२) असल्यास उक्त मागणीवर शासनाने कोणता निर्णय घेतला आहे ?

श्री. रामराव आदिक : या कामांकरिता जादा सिमेंट मिळविण्याबाबत प्रयत्न चालू आहेत.

(ॲड. रामराव आदिक हे इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानचे एक प्रमुख ट्रस्टी. त्यांचे हे उत्तर आहे. पुणे महानगरपालिकेच्या कामांकरिता जादा सिमेंट मिळविण्याबाबत ते ' प्रयत्न ' करीत होते.)

पराच्या कावळ्याची पिसे मोजावी तितकी थोडी.

(' मुंबई रविवार सकाळ ' : दि. ६–९–८१)

१५

अखेर आरोपखंडन नाही !

महाराष्ट्र विधानसभेत शेवटी दि. ९ सप्टेंबर १९८१ रोजी इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानावर सविस्तर चर्चा झाली व आपल्या भाषणाच्या शेवटी आपण आपला राजीनामा पंतप्रधानांकडे सादर केला असल्याचे अंतुले यांनी घोषित केले. श्री. अंतुले यांनी आपल्या भाषणात आरोपांचे खंडन न करता पुलोद मंत्रीमंडळातील मंत्री हेच करीत होते असे दाखवून देण्याचा प्रयत्न केला. या सर्व प्रकरणी वृत्तपत्रांनी उजेडात आणलेली माहिती विरोधी पक्षीय आमदारांनी आपल्या भाषणात वापरली. त्यावर लिहिलेला हा अग्रलेख.

हा अग्रलेख प्रसिद्ध करण्यापूर्वी तीन गोष्टी 'मुंबई सकाळ' ने प्रसिद्ध केल्या होत्या. श्रीमती गांधींना प्रतिष्ठानच्या जबाबदारीतून मुक्त करण्यासाठी त्यांच्या संमतीशिवाय पंतप्रधानांचे नाव प्रतिष्ठानला दिले अशी भूमिका श्री. अंतुले यांनी मांडली. ती पूर्णपणे खोटी होती हे सिद्ध करण्यासाठी श्रीमती गांधी त्या कागदपत्रावर सही करीत असल्याचे छायाचित्र पुन्हा प्रसिद्ध केले. दि. ७ रोजी जेव्हा श्रीमती गांधींनी सही केली तेव्हा या प्रतिष्ठानचे नाव इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठान असेच सरकारने प्रस्तुत केले होते हे दाखवून दिले.

दुसरा प्रश्न, हे प्रतिष्ठान सरकारी आहे असे भासविण्याचा पद्धतशीर प्रयत्न मुख्यमंत्र्यांनी केला होता. जेव्हा प्रकरण बाहेर आले तेव्हा इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठान हे सरकारी कधीच नव्हते असे दाखविण्याचा प्रयत्न झाला. लोकसभेत विरोधी पक्षांनी अर्थमंत्री, सरकार व सभापती यांना कोंडीत पकडले होते व त्याप्रमाणे मुंबईत अंतुले नव्यानव्या भूमिका घेत होते. तेव्हा श्री. वसंत देशमुख यांनी प्रा. वा. ल. कुलकर्णी यांना प्रतिभा प्रतिष्ठानच्या संबंधात पाठविलेले पत्र 'मुंबई सकाळ' ने प्रसिद्ध केले. हे पत्र सरकारच्या जनरल ॲडमिनिस्ट्रेशन खात्यातून 'गोपनीय' अशा शेऱ्यासह आले होते.

श्रीमती गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानच्या कागदपत्रावर सही करतानाचे छायाचित्र फक्त ' मुंबई सकाळ ' कडे होते. मीच ते श्री. अरुण शोरी यांना दिले व नंतर त्यांनी ते ' इंडियन एक्स्प्रेस ' व ' लोकसत्ता ' दैनिकात प्रसिद्ध केले. तसेच प्रा. वा. ल. कुलकर्णींना आलेले हे पत्र श्री. दंडवते यांना पाठविले व त्यांनी ते सभापतींना सादर केले. प्रतिभा प्रतिष्ठानचा कारभार मंत्रालयातून होत असल्याचा तो पुरावा होता.

* * *

वृत्तपत्रांनी चव्हाट्यावर आणलेल्या मुख्यमंत्री अंतुले यांच्यावरील भ्रष्टाचार आरोपांवरील चर्चा महाराष्ट्र विधानसभेत व विधान परिषदेत मिळून आठ तास झाली, व त्यामधून शेवटी काय निष्पन्न होणार ते अल्पावधीत स्पष्ट होईलच. परंतु आठ तास चर्चा होऊनही आणि त्यात मुख्यमंत्र्यांचे प्रदीर्घ भाषण होऊनही त्यांच्यावरील आरोपांना उत्तरे श्री. अंतुले यांनी दिलेली नाहीत. या आठ तासातील सरकार पक्षाने घेतलेला वेळ मुख्यत्वे विरोधी पक्षातील दोन नेत्यांवर व एका पक्षावर भ्रष्टाचाराचे आरोप करण्यासाठी खर्च केला व तुम्हीही भ्रष्टाचार केले आहेत, आमचे काढण्याचा काही नैतिक अधिकार तुम्हाला नाही, असे दाखविण्याचा प्रयत्न केला. आरोपांना प्रत्यारोप करून उत्तरे दिली असे होत नाही. खरे पाहाता प्रत्यारोपांची सुरुवात होताच विरोधी पक्षाने सभापतींना व सरकार पक्षाला सांगावयास हवे होते की, आजची चर्चा मुख्यमंत्र्यांवरील आरोपांची आहे आमच्यावरील आरोपांची नाही व आमच्यावर शंभर आरोप केले म्हणून मुख्यमंत्र्यांवर करण्यात आलेल्या आरोपातून ते निर्दोष ठरत नाहीत. आमच्यावरील आरोपांवरही चर्चा व्हावी व त्यासाठी विधानसभेचे अधिवेशन एक दिवस वाढवावे व उद्या आम्ही मुख्यमंत्र्यांवरील आरोपांचा उल्लेख करणार नाही, अशी मागणी विरोधी पक्षांनी करावयास हवी होती. त्यांनी ती केली नाही व त्यामुळे आरोपप्रत्यारोपांच्या फैरी झडत राहाव्यात तसे चर्चेचे स्वरूप झाले व प्रत्यारोपांचे डोंगर उभे करून मूळ मुख्यमंत्र्यांवरील आरोपांना श्री. अंतुले यांनीही उत्तर देण्याचे सोयीस्कररीत्या टाळले. या चर्चेत भाजपचे आमदार श्री. हशू अडवानी यांच्यावर जास्त आरोप करण्यात आले आहेत. त्यांच्यावरील व श्री. शरद पवार यांच्यावरील आरोपांची शहानिशा अजून व्हावी व त्यासाठी दिवस ठरवून विधानसभेने चर्चा करावयास हवी. परंतु म्हणून मुख्यमंत्री अंतुले बुधवारच्या चर्चेने निर्दोष ठरले असा अर्थ कुणी लावण्याचा प्रयत्न करील तर तो साफ चुकीचा आहे. त्यांच्यावरील एकाही आरोपाचे खंडन त्यांनी केलेले नाही.

इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठान हे सरकारी आहे असा आभास निर्माण करून या देणग्या जमा करण्यात आल्या हा मुख्य आरोप श्री. शरद पवार व श्री. ढाकणे यांनी केला. त्याला मुख्यमंत्र्यांनी उत्तर दिलेले नाही. श्री. पवार यांनी त्यासाठी जे पुरावे सादर केले त्यांचा उल्लेखही मुख्यमंत्र्यांनी उत्तरात केला नाही. महाराष्ट्र सरकारचे निर्णय ज्यात प्रसिद्ध होतात अशा सरकारी पत्रिकेत, 'लोकराज्या' त नव्हे, हा विश्वस्त निधी सरकारी असल्याचा स्पष्ट उल्लेख कसा आहे हे त्यांनी दाखविले. इतर सरकारी प्रकाशने दाखवलीच. राज्यपाल श्री. ओ. पी. मेहरा व अर्थमंत्री दोघांच्याही भाषणात या विश्वस्त निधीचा उल्लेख आहे याला जे उत्तर देण्यात आले ते मुळीच समाधान करणारे नव्हते. महाराष्ट्र सरकारच्या प्रमुख कार्यक्रमांची जंत्री राज्यपालांच्या भाषणात असते किंवा अर्थमंत्र्यांच्या भाषणात येते हे स्पष्ट असताना सरकारने मदत दिली म्हणून त्यांचा उल्लेख आला असे म्हणणे म्हणजे लोकांचीच नव्हे तर राज्यपाल श्री. मेहरांची फसवणूक आहे. हा विश्वस्त निधी सरकारी आहे अशी समजूत पंतप्रधान श्रीमती गांधींपासून, अर्थ-मंत्र्यांपासून, राज्यपाल मेहरांपासून, साखर संघापर्यंत प्रत्येकाची करून देण्यात आली व त्यामुळेच सर्व सरकारी प्रकाशनात त्याचा उल्लेख आला. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी याबाबतीत चीटिंग केलेले आहे असे स्पष्ट उद्गार शरद पवार यांनी काढले, त्याला मुख्यमंत्र्यांनी उत्तर दिलेले नाही. साखर कारखान्याच्य देणग्यांबाबत 'डायरेक्टर ऑफ शुगर' या सरकारी अधिकाऱ्यांनी केलेला हस्तक्षेप यांपैकी कोणत्याही मुद्द्याला उत्तरे आली नाहीत. साखर कारखान्याकडून देणग्या मागताना इंदिरा गांधींच्या नावाने स्थापन केलेला हा विश्वस्त निधी ग्रामीण भागात पाणीपुरवठा व ग्रामीण शिक्षण यासाठी वापरला जाणार आहे असे कळविण्यात आले व प्रत्यक्ष प्रतिष्ठानच्या कायदेशीर कागदपत्रात त्याचा उल्लेखही नाही. कारण साखर कारखान्यांकडून पैसे काढावयाचे म्हणजे त्यांना ग्रामीण क्षेत्रातील उद्दिष्टे सांगावयास हवीत, म्हणून तेथे ती खोटेपणाने देण्यात आली. या मुख्यमंत्र्यांच्या सर्व व्यवहारात एक false culture आहे व उद्दिष्टे साधण्यासाठी कोणती साधने वापरावयाची, काय लिहावयाचे याबद्दलचा कसलाही विधिनिषेध त्यांना नाही हे पुराव्यानिशी आता दिल्लीतील संसदेपासून मुंबईच्या विधानसभेपर्यंत मांडले गेले आहे. परंतु त्यांना उत्तरे नाहीत. आजच्या अंकी पहिल्या पानावर प्रा. वा. ल. कुलकर्णी यांच्यासारख्या वयोवृद्ध, ज्ञानवृद्ध व श्रेष्ठ साहित्यिकास इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानाबद्दल पाठविलेल्या सरकारी पत्राचा फोटो प्रसिद्ध केला आहे. खासदार श्री. दंडवते यांनी लोकसभेत सादर केलेले पत्र तर इंदिरा प्रतिभा प्रतिष्ठानच्या लेटर हेडवर आहे व त्यावर सुदर्शन आर्य

यांची सचिव म्हणून सही आहे तर प्रा. वा. ल. कुलकर्णींना आलेले पत्र मंत्रालयातून जनरल ॲडमिनिस्ट्रेशन खात्यातून ' गोपनीय ' अशा शेऱ्यासह आले आहे.

पंतप्रधान श्रीमती गांधींची संमती नसताना त्यांचे नाव प्रतिभा प्रतिष्ठानला देण्याची मी चूक केली हे त्यांचे विधान एक साफ खोटे विधान आहे. लोकसभेत व राज्यसभेत अर्थमंत्री श्री. व्यंकटरमन् यांच्यावर खोटे बोलण्याचा जो आरोप झाला आहे तो निकालात निघावा यासाठी हा खटाटोप आहे व त्यात महाराष्ट्र विधानसभेस खोटे सांगण्याचा दुसरा नवा गुन्हा मुख्यमंत्र्यांनी केला आहे. कारण आतापर्यंत आलेल्या पुराव्यांनुसार, श्रीमती गांधींनी सही प्रत्यक्षात केली तेव्हा घेतलेल्या छायाचित्रानुसार श्रीमती गांधींनी या निधीस आपले नाव लावण्याची परवानगी दिली होती हे उघड सत्य आहे. प्रा. वा. ल. कुलकर्णी यांच्या पत्रात सही करणाऱ्या गृहस्थांनी श्रीमती गांधींनी आपले नाव देण्यास संमती दिली आहे असे स्पष्ट म्हटले आहे व त्याचा उपयोग करून प्रा. कुलकर्णी यांच्यासारख्या व्यक्तीचे साहाय्य मागितले आहे. सरकारी ट्रस्ट आहे असे समजूनच श्रीमती गांधींनी अनुमती दिली व नंतर श्री. अंतुले यांनी बेत बदलला. आपल्या कुटुंबियांना त्यात घुसवून तो बिनसरकारी केला. आज अशी परिस्थिती निर्माण झाली आहे की, सिमेंट देऊन देणग्या घेतल्या यामुळे श्री. अंतुले मुख्यमंत्रीपदावरून जाणार नाहीत तर पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधींपासून अर्थमंत्र्यांपर्यंत सर्वांची जी फसवणूक केली त्यामुळे त्यांना जावे लागणार आहे. या सर्व आरोपांना उत्तरे दिलेली नाहीत.

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्या दोन विधानांचा विचार लोकांनी करावयास हवा. हा प्रतिष्ठान निधी चॅरिटी कमिशनरच्या अधिकारकक्षेतील असताना त्याबद्दल तक्रार कशाला असा मुद्दा मुख्यमंत्र्यांनी मांडला. चॅरिटी कमिशनरचे स्थान आज मुख्यमंत्र्यांच्या शिपायाचे झालेले आहे. तो त्यांचा नोकर आहे. त्यांचा कसला आला अंकुश? ते असे म्हणाले की, आम्ही सर्व टेबलावर व्यवहार करतो, टेबलाखाली नाही. त्यांना हे सांगायला पाहिजे की, टेबलावरील व टेबलाखालील दोन्ही ' घेण्या ' ला आमचा विरोध आहे. तिसरा मुद्दा सिमेंटबद्दलचा आहे. ॲडहॉक कोटा लाखो रुपये देऊन ताबडतोब उचलावा लागतो असे ते म्हणाले. या विधानाचे दोन अर्थ होतात की, केंद्र सरकारचेच व्यवहार असे आहेत की, मोठ्या बिल्डर्सनाच ते सिमेंट मिळेल असे पाहातात. तसे असेल तर ती पद्धत बदलली पाहिजे. दुसरा प्रश्न असा आहे की, सरकारच्या बांधकामखात्याला, पाटबंधारेखात्याला असे सिमेंट का घेता येत नाही? शे. का. पक्षाचे श्री. दि. बा. पाटील यांनी हा प्रश्न उपस्थित केला. सिमेंट लांबून

आणावयास शेकडो लोक तयार होते. आणि पुन्हा एकच कंपनी चार नावांनी सिमेंट घेते व तीच कंपनी टेबलावर देणगीचा चेक ठेवते ? श्री. हशू अडवानी यांनी दोन मुद्दे या चेक्सबद्दल मांडले. या चेक्सबरोबर जोडपत्रे आहेत का ? चेकवरील देणगी दिलेल्या संस्थेचे नाव व रक्कम एकाच शाईत लिहिलेली आहेत काय ? पहिल्या प्रश्नाचे होकारार्थी उत्तर दिले, परंतु दुसऱ्या प्रश्नाचे दिलेले नाही. प्रत्यारोपांचा पाऊस पडला म्हणून मुख्यमंत्र्यांवरील आरोपांचे खंडन होणार नाही. झालेले नाही. शेवटी चौकशीस उभय बाजूंनी तयार होणे हे त्याला उत्तर होते. परंतु मुख्यमंत्र्यांनी सरकार पक्षीय सभापतींसमोर कागदपत्रे ठेवण्याचा मोठा आव आणला. त्यात काहीच अर्थ नाही. कारण सभापती यांनी अधिकारग्रहण करतानाच आपण पक्षाचे आहोत असे सांगितले आहे. पंजाबच्या कैरॉंप्रमाणे मुख्यमंत्री अंतुले यांची चौकशी झाली पाहिजे. खेरांपासूनच्या मंत्रीमंडळातील व्यवहारांची चौकशी करण्यासाठी दुसरे वेगळे चौकशी मंडळ नेमावे. लोकशाहीचा गाडा अशा चौकशा करून चालणार नाही असे मुख्यमंत्री म्हणाले. लोकशाहीचा गाडा चोरांच्या आळंदीला न जाऊ देण्याचा चौकशी हा एकच उपाय आहे. चौकशीच नको असे झाले की, रानोमाळ विश्वस्त निधी निघतील. श्री. पवारांनी मांडलेली दोन्ही कोर्ट प्रकरणे येथे तंतोतंत लागू पडतात, कारण हे सर्वच कायदेशीर व्याख्येत ' पब्लिक सर्व्हंट्स ' आहेत. त्यांनी भ्रष्टाचार केला आहे. ' फेव्हर्स ' विकल्या आहेत. आरोप कायम ठेवून विधानसभेतील चर्चा संपली आहे.

(' मुंबई सकाळ ' : दि. ११-९-८१)

१६

भ्रष्टाचार्यास अभय ?

एवढे मोठे रावणायन घडूनही श्री अंतुले यांनी दिलेला राजीनामाही पंतप्रधान गांधींनी स्वीकारला नाही. “ आपल्या अधिकाराचा उपयोग केला, परंतु हा भ्रष्टाचार नाही. ” असे श्री. राजीव गांधी पुढे म्हणाले, तर श्रीमती गांधींनी “ कोर्टाच्या निकालावर पाहू या. ” असे भाष्य कालांतराने केले. “ अंतुले मुळीच जाणार नाहीत.” असे छातीठोकपणे सांगणाऱ्यांना हर्ष झाला. ज्यांचे ज्यांचे हितसंबंध श्री. अंतुले यांच्याशी गुंतले होते त्यांना श्री. अंतुले राहावयास हवे होते. त्यामुळे भ्रष्टाचार्याला आपण पाठिंबा देतो याचे त्यांना सोयरसुतक वाटले नाही. १९८१ हे संपूर्ण वर्ष श्री. अंतुले यांच्या गैरव्यवहारांनी व्यापले. ग्रंथ पुरस्कारातील हस्तक्षेप व त्यापेक्षाही त्याचे वाईट तऱ्हने केलेले समर्थन, अकोला साहित्य संमेलनात करून घेतलेले स्वतःचे अभिनंदन आणि त्यामुळे लेखक–पत्रकारांना प्रतिभा प्रतिष्ठानच्या जाळ्यात अडकविण्याचा त्यांचा प्रयत्न यशस्वी होत आहे असे काही लेखक–पत्रकारांना वाटू लागले तरी ‘ मुंबई सकाळ ’ ने भ्रष्टाचाराला भ्रष्टाचार म्हणण्याचे थांबविले नव्हते.

“ मंत्रीमंडळ वाढविण्यास परवानगी दिली. ” असे खोटे निवेदन करून श्री. अंतुले दिल्लीहून परतले त्या वेळी लिहिलेला हा अग्रलेख.

दि. २० ऑक्टोबर १९८१ रोजी प्रसिद्ध झालेल्या अग्रलेखाचा मथळा होता : ‘ भ्रष्टाचार्यास अभय.’ त्यात म्हटले होते, “ या देशातील हायकोर्टें अजून बरखास्त झालेली नाहीत ! ” आणि शेवटी म्हटले होते, “ त्याचे उत्तर उशीरा मिळाले तरी ते एक दिवस मिळाल्याशिवाय राहाणार नाही ! ”

* * *

महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री भ्रष्टाचार्य श्री. अंतुले यांचा राजीनामा न स्वीकारण्याचा तितकाच भ्रष्ट निर्णय काँग्रेस श्रेष्ठींनी घेतला यावरून इंदिरा काँग्रेस पक्षाला महाराष्ट्रातील आपल्या भवितव्याची फारशी काळजी राहिलेली दिसत नाही. उलट आपल्याला मंत्रीमंडळात वाढ करण्याची परवानगी श्रीमती गांधींनी दिल्याची ते बढाई मारीत आहेत. मुख्यमंत्री अंतुले हे जात नाहीत असे सांगणाऱ्यांचा आज विजय झाला असला तरी हा निर्णय कायम स्वरूपाचा नसल्याने कायम स्वरूपाचा तो विजय नाही. भ्रष्टाचाराचा अमर्याद विजय होण्याइतके पाप या पृथ्वीतलावर अजून एकत्र झालेले नाही. सत्याचे व पुण्याचे माप रिकामे पडलेले नाही. आणि दुसरी महत्त्वाची गोष्ट की, या देशातील हायकोर्टे अजून बरखास्त झालेली नाहीत. हायकोर्टातील खटल्यांना नव्या मुख्यमंत्र्यांना तोंड द्यावे लागू नये व हे खटले असामान्य असल्याने ते चालविण्याची शक्ती मुख्यमंत्र्यांना मिळावी यासाठी पुनर्रचनेचा अधिकारही त्यांना दिलेला दिसतो. महाराष्ट्रातील विरोधी पक्षांच्या व्यासपीठावर व हायकोर्टाच्या वेदीवर अंतुले यांच्या भ्रष्टाचाराविरुद्धचा लढा आज गेलेला आहे. काँग्रेस श्रेष्ठींनी मुख्यमंत्र्यांना अभय दिले म्हणून तो थांबणार नाही आणि जनतेला शेवटी काय हवे हेसुद्धा या निमित्ताने कळून येईल. पंतप्रधानांनी एक अवाक्षरही स्वतः काढलेले नाही. त्यांच्याकडून खुलाशाची अपेक्षा आहे.

मुख्यमंत्री अंतुले यांच्याविरुद्धच्या लढ्याला प्रथम तोंड फुटले तेव्हा कॅबिनेटमधील मंत्री क्रमांक दोन श्रीमती शालिनीताई पाटील यांचा बळी गेला. मुख्यमंत्र्यांनी त्यांना काढून टाकले तेव्हा अनेकांना आनंद झाला. श्री. वसंतरावदादा पाटील यांनाही झाला तेथे इतरांचे काय ! आता मुख्यमंत्र्यांनी मंत्रीमंडळातील त्यांचे कट्टर विरोधक बाबूराव काळे यांना काढून टाकले आहे. श्री. बाबूराव काळे हे मंत्री होण्यासाठी नंतर इंदिरा काँग्रेसमध्ये आलेले नव्हते. ज्या वेळी श्रीमती गांधींच्या पाठीशी महाराष्ट्रात फारसे कुणी नव्हते त्या वेळी श्री. बाबूराव काळे पक्षाचे नेतृत्व करीत होते. आज त्यांना मंत्रीपदावरून काढण्याची परवानगी पंतप्रधान देतात यावरून त्या पक्षात पंतप्रधानांना व पक्षाला दोघांनाही दिलेल्या निष्ठेस किती किंमत आहे हे स्पष्ट होते.

शेवटी मुख्यमंत्र्यांबद्दलचा निर्णय काँग्रेस श्रेष्ठींनी दिल्लीतच घेतला. हा निर्णय पक्षीय पातळीवर राज्यात घेतला जाईल असे श्री. राजीव गांधी यांनी अरुणाचलममध्ये इटानगर येथे सांगितले ते खोटे ठरले. शेवटी पक्षांतर्गत लोकशाही वगैरेचा मागमूसही या निर्णयात नाही. मुख्यमंत्र्यांवर इतके आरोप झाले त्यावर खुली चर्चाही महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसमध्ये झाली नाही. प्रदेश अध्यक्षांनी फक्त फतवा काढला. ठरावांची व सह्यांची मोहीम

सुरू केली व ती काँग्रेस श्रेष्ठींनी थांबविली. तुमच्या शिफारशी नकोत, सर्व निर्णय आम्ही दिल्लीत घेतो, असे सांगण्याचाच तो प्रकार होता. काँग्रेस श्रेष्ठींच्या या निर्णयाने दुसरी महत्त्वाची गोष्ट अशी ठरली की, मंत्र्यांना सरकारी निर्णय व सवलती विकता येतात. टाइम्स ऑफ इंडियानेही आपल्या अग्रलेखात हे Selling favours आहे असे म्हटले होते. यापुढेही महाराष्ट्रातील सर्व मंत्र्यांना, अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना आपल्या हाती जो निर्णय घेण्याचा अधिकार असेल त्याची विक्री करावयास हरकत नाही.

मुख्यमंत्र्यांच्या सर्व निधींच्या वापराला हायकोर्टाने तूर्त स्थगिती दिलेली आहे. या निधीचा विषय निकालात निघेपर्यंत हे जीवदान आहे व विस्तारित मंडळाला आपला नवा नेता तयार करण्याची संधी तोपर्यंत मिळणार आहे. पंतप्रधानांपुढे आज केवळ महाराष्ट्राचा विषय नव्हता. कर्नाटकचे गुंडूराव, मध्य प्रदेशचे अर्जुनसिंग, बिहारचे मिश्रा, गुजरातचे सोळंकी, पंजाबचे दरबारासिंग हे सर्व कड्याच्या टोकावरच उभे आहेत. त्यांना त्यांच्याच पक्षातील लोक ढकलत आहेत, परंतु श्रीमती गांधींनी त्यांना अजून सावरलेले आहे. म्हणून त्यांचा कडेलोट अजून झालेला नाही. ही मालिका सुरू होऊ नये म्हणून श्री. अंतुले यांना जीवदान देण्याचा निर्णय काँग्रेस श्रेष्ठीने घेतलेला दिसतो. सर्वांत जास्त भ्रष्टाचार करणाऱ्यासही जेथे काढले जात नाही तेथे त्यापेक्षा कमी भ्रष्टाचार करणाऱ्याना कसे काढणार, असा सुप्त आदेश आपल्या पक्षातील गटागटांना श्रीमती गांधींनी दिलेला असावा. पंतप्रधानांचे एकामागोमाग चाललेले परदेश दौरे व खलिस्तानची चळवळ या दोन्ही गोष्टी मुख्यमंत्री अंतुले यांनी केलेल्या भ्रष्टाचारापेक्षा महत्त्वाच्या ठराव्यात ही यात सर्वांत निषेधार्ह गोष्ट आहे.

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्यावरील आरोप व आक्षेप विविध तऱ्हेचे होते. त्यांची कार्यपद्धती ही कॅबिनेट पद्धतीची नाही. आपल्याला पाठिंबा देणाऱ्या कुणालाही कसलीही खैरात करण्यास ते सिद्ध असतात. यात सबंध समाजाला भ्रष्ट करण्याची प्रक्रिया सामावलेली आहे व ती अतिशय घातक आहे. गुणीजनांचे कौतुक राज्यकर्त्यांनी जरूर करावे, परंतु राज्यकर्त्याने कौतुक केले म्हणजे दुर्गुणीही गुणी ठरतात ही मुख्यमंत्री निर्माण करीत असलेली स्थिती समाजविघातक आहे. सिमेंट व अल्कोहोल यांची प्रकरणे आता कोर्टातच गेली आहेत. परंतु सरकारच्या ताब्यात ज्याचे वितरण आहे व ज्या गोष्टी नियंत्रण कायद्याखाली आहेत त्यांचे वाटप पैसे घेऊन करणे, कोट्यवधी रुपये घेऊन करणे हा गुन्हाच आहे. पुन्हा हे सर्व पैसे गरीबांसाठी घेतले असे सांगणे ही तर सरकारच्या नियोजनाशी व कारभाराशी पूर्णपणे विसंगत अशी गोष्ट आहे. अंतुले यांचे सरकार त्यांच्या हाती असलेला कोट्यवधींचा अर्थसंकल्प, पंचवार्षिक

योजनेत असलेला पैशाचा महापूर हा सर्व गरीबांसाठी उपलब्ध असताना, त्याच्या वापराचा योग्य विचार करण्याऐवजी सकाळपासून देणग्यांच्या रूपाने स्वतःच्या अखत्यारीतील कोट्यवधी रुपये जमविण्यात राज्याचा मुख्यमंत्री जेव्हा वेळ घालवितो, त्या पैशासाठी दमदाटी करतो, दडपणे आणतो, त्या वेळी तो भ्रष्टाचारच करतो. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांना काही काळ ठेवण्याचा काँग्रेस श्रेष्ठींनी घेतलेला निर्णय हा केवळ राजकीय स्वरूपाचा आहे. तो काही कोर्टाचा निर्णय नव्हे. तो केंद्र सरकारचाही निर्णय नव्हे. तो इंदिरा काँग्रेस पक्षाने आपल्या पक्षापुरता घेतलेला निर्णय आहे. पुन्हा मुख्यमंत्रीपदाचे अमरपट्टे श्रीमती गांधींनी अजून काढलेले नाहीत. नेहरूंच्या काळात ती स्थिरता होती. मुख्यमंत्री म्हणजे पंतप्रधानांच्या हातातील बाहुल्या नव्हत्या. आज मुंबईपासून गोव्यापर्यंत, लखनौपासून बंगळूरपर्यंत बाहुल्यांचे राज्य आहे आणि या बाहुल्या साखर, सिमेंट यांची पोती, अल्कोहोलचे डबे यांचा खेळ मांडून बसल्या आहेत. यापुढे महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री सिमेंट व अल्कोहोल यांचे वाटप करताना पूर्वीप्रमाणे थैल्या घेऊ शकणार आहेत काय हा मुख्य सवाल आहे. पंतप्रधानांनी यापुढे कसे वागा याबद्दल चार गोष्टी मुख्यमंत्र्यांना सांगितल्या असतील अशी आम्ही अपेक्षा करतो. भ्रष्टाचाराला राजमान्यता देण्याचा हा निर्णय देशाची सबंध जगात अप्रतिष्ठा करणारा आहे. भारतवर्षात महाराष्ट्र हा महान् मानला जातो. तेथे पैसे घेऊन सिमेंट व अल्कोहोल देणारे मुख्यमंत्री राज्य करतात आणि अशा मुख्यमंत्र्यास देशाच्या पंतप्रधान पाठीशी घालतात. पंतप्रधानांनी एखाद्यास तात्पुरते पाठीशी घातले म्हणजे न्याय झाला असे नव्हे. न्याय देणारी नियती अवकाशातून हा खेळ पाहाते आहे. अंतुले प्रकरणाचे दुसरे पर्व आजपासून सुरू झाले. येथे केवळ व्यक्तीचा प्रश्न नाही. भ्रष्टाचाराला समाज व सरकार दोघांनीही मान्यता न देण्याचा येथे सवाल आहे. त्याचे खरे उत्तर उशीरा मिळाले तरी ते एक दिवस मिळाल्याशिवाय राहाणार नाही.

(‘ मुंबई सकाळ ’ : दि. २०–१०–८१)

१७

अंतुले यांचा आगंतुकपणा

आपले वागणे चुकीचे आहे असे शेवटपर्यंत ज्यांना पटले नाही असा मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्यानंतर पुन्हा होणार नाही. रायपूर येथे भरणाऱ्या साहित्य संमेलनास मोठी देणगी देऊन पुन्हा तिच्या बदल्यात उद्घाटनाचा मान मिळविण्याचा प्रयत्न श्री. अंतुले यांनी केलाच. श्री. वसंतराव साठे व श्री. अर्जुनसिंग यांची जोड त्यांनी घेतली. निमंत्रक बोलावितात तर आम्ही काय करावे, असे ते स्वतः कधीच म्हणाले नाहीत. यामधूनच मंत्री नसलेले संमेलन भरविण्याचा निर्णय झाला व मुंबईत स्वतंत्र संमेलन आयोजित करण्यात आले. अशा वेळी गप्प तरी बसायचे! परंतु खुषमस्कऱ्यांच्या सल्ल्याला बळी पडून श्री. अंतुले यांनी मुंबईतील संमेलनाला पाठिंबा देणारे पत्रक काढले. त्या पत्रकाचा समाचार फक्त 'मुंबई सकाळ' ने घेतला. साहित्यिकांच्या मुक्ततेचीच ही लढाई होती. ती यशस्वी झाली व एक नवे पान साहित्य इतिहासात लिहिले गेले.

* * *

मुंबईत भरणाऱ्या मराठी साहित्य संमेलनास पाठिंबा देणारे पत्रक महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी काढले आहे. ते पत्रक वाचून अनेक साहित्यिकांना भरपूर हसू आले. अंतुले यांच्या आगंतुकपणाचा नवा मासला पाहावयास मिळाला व नेहमीप्रमाणे त्यांच्याभोवती घोटाळणाऱ्या एका भाटाने त्यांना पुन्हा गोत्यात आणले याची जाणीव झाली. मुंबईत जे मराठी साहित्य संमेलन भरवीत आहेत, त्यांच्या आयोजकांपैकी कुणीही त्यांच्या भेटीस गेलेले नव्हते. मुख्यमंत्र्यांनी या संमेलनास पाठिंबा द्यावा म्हणून विनंती करणारे पत्र त्यांना

कुणीही पाठविलेले नव्हते. एका राज्याचा मुख्यमंत्री आपणहून निवेदन प्रसृत करतो व साहित्य संमेलनास पाठिंबा देतो याचा अर्थ एकच होतो की, त्यांना साहित्यिकांची, त्यांच्या मदतीशिवाय स्वतंत्रपणे भरवीत असलेल्या साहित्य संमेलनाची कुचेष्टाच करावयाची आहे. पुन्हा हे सर्व पत्रक चार ओळींचे असते, निव्वळ पाठिंब्यापुरते मर्यादित असते तर तसे कुणी म्हटले नसते. ते जसे आगंतुक आहे तसे ते आगंतुक आणि कुत्सित विधानांनी भरलेले आहे. राजकारणी व साहित्यिक यांची जवळीक हवी असे म्हणतानाही आपले खायचे दात त्यांनी दाखविलेलेच आहेत. राजकारण्यांना साहित्यिकांच्या जवळिकीची अतिउत्कंठा आता लागलेली आहे असे गृहीत धरले तरी बहुसंख्य साहित्यिकांना ती नको आहे, इतकेच नव्हे तर ह्या मगरमिठीतून बाहेर कसे यायचे, या गोडी-गुलाबीच्या भाषेशी मुकाबला कसा करावयाचा, तो करण्यासाठी अधिकाधिकांना प्रवृत्त कसे करावयाचे, हीच लेखकांपुढची समस्या आहे.

मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या कुंडलीत कोणते ग्रह आहेत याची काही कल्पना नाही. परंतु त्यांच्याभोवती चमचेगिरी करण्यासाठी जे ग्रह जमतात ते त्यांना दर वेळी गोत्यात कसे आणतात याचे आश्चर्य वाटते. दूरदर्शनवर अंतुले येतात त्या वेळी त्यांच्याबरोबर आपणही दिसावे असा प्रयत्न हे लोक नेहमी करताना दिसतात. तेवढे आपण दिसलो की समाजात त्यांना मिरवता येते. असे हे ग्रह त्यांना शेवटी ग्रासत आलेले आहेत. एका ग्रहाने त्यांना भवानी तलवारीत अडकविले व ती तलवार शेवटी त्यांच्यावरच तुटून पडली. स्वतःचे वृत्तपत्र काढण्याची कल्पना अशाच एका पत्रकाराने आपल्या निवृत्तीनंतरच्या सोयी-साठी त्यांच्या डोक्यात घातली. शेवटी त्या वृत्तपत्रावरील चर्चेचा इतका घोळ झाला की, श्रीमती गांधींना "नको, पुरे झाले!" असे म्हणण्याची वेळ आली. एका सहकारी मंत्र्याने ही कल्पना मूर्खपणाची असल्याचे जाहीर सांगून टाकले. एका श्रीमंत दलालाच्या प्रेरणेने मुख्यमंत्र्यांनी एक दिवस राजधानी हलविण्याची घोषणा केली. आपल्यावर टीकेचे मोहोळ उठवून कसे घ्यावयाचे हे कुणाला शिकायचे असेल तर त्यांनी मुख्यमंत्र्यांभोवती घोटाळणाऱ्या या सर्व ग्रहांना दोन महिने पदरी ठेवावे. अशी किती प्रकरणे? विषय निघाल्याशिवाय मतभेद रोजच प्रकट करण्याची कारागिरी आम्ही करीत नाही. परंतु मुख्यमंत्री अंतुले यांना विषय पुरविण्याची हौसच इतकी की, त्यामुळे त्यांच्यावर टीका करण्या-पलीकडे पर्यायच राहू नये.

या साहित्य संमेलनाबद्दल त्यांनी जे निवेदन प्रसृत केले आहे ते एका साहित्यिकानेच लिहिलेले आहे. तो सरकारी साहित्यिक आहे व कोणतेही सरकार आले तरी त्याची अडचण होत नाही. साहित्यिकांनी राजकारणाबाबत आस्था

दाखवावी म्हणजे नेमके काय करावे ? राजकीय नेत्यांबद्दल, त्यांच्या विचारांबद्दल, भूमिकेबद्दल साहित्यिकांनी आस्था दाखविणे हा एक विषय आहे व मंत्र्याबद्दल आस्था दाखविणे हा पूर्णपणे वेगळा विषय आहे. मंत्री हे नेते असतच नाहीत. त्यांचे मंत्रीपद गेल्यावर चार माणसेही त्यांच्या सभेस येत नाहीत. मंत्री असतानाच त्यांचे वाढदिवस साजरे होतात. नंतर कुणीही त्यांना विचारत नाही. आस्था ही विचारांबद्दल असते आणि ती मंत्री नसलेल्या राजकारण्यांबद्दल चालू शकते. सत्तेच्या ताकदीवर जनतेच्या तिजोरीतील केलेल्या पैशाच्या अनाठायी वाटपातून ती जन्माला येत नाही. तो लोभ असतो. तो स्वार्थ असतो. अशा वैचारिक आस्थेचा अंशही मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या अशा वर्तणुकीमुळे निर्माण होणार नाही. पुन्हा साहित्यिकांनी राजकारण्यांबद्दल आस्था दाखविणे म्हणजे काय ? त्यांना साहित्याच्या व्यासपीठावर नवऱ्या मुलामुलीसाठी लग्नमंडपात आणल्या जातात त्या लालेलाल खुर्च्या आणून त्यावर बसविणे ? त्यांची असंबद्ध भाषणे ऐकणे ? साहित्यिकांना अशिष्ट शब्दात सुनावण्याची संधी देणे ? कुणीही न मागितलेला पाठिंबा आपणहून आगाऊपणे जाहीर करतानाही मुख्यमंत्री म्हणतात, "संमेलनास राजकीय नेत्यांनी हजर राहू नये हा विचार मला मान्य नाही !" येथेही खोच आहे. कोणताही राजकीय नेता किंवा मंत्री प्रेक्षक म्हणून संमेलनाच्या मंडपात आला तर त्यास हाकलून द्यावे किंवा त्यास बसूही देऊ नये असा विचार श्रीमती दुर्गाबाई भागवत यांनीही व्यक्त केलेला नाही. प्रश्न व्यासपीठावरच नव्हे तर विषय नियामक समितीत घुसणाऱ्या मंत्र्यांबद्दलचा आहे. सरकार आणि साहित्यिक यांच्या संदर्भात साहित्यिक मंडळी आपले विचार मोठ्या धिटाईने व्यक्त करू लागले आहेत याबद्दल मुख्यमंत्र्यांनी आनंद प्रकट केला. या राज्यातील सर्व साहित्यिक आतापर्यंत ही धिटाई दाखवीत नव्हते, यामुळे या मुख्यमंत्र्यांना केवढा खेद होत होता ! सरकारी समित्या, देणग्या, बक्षिसे यांची खैरात करून सर्वांना दावणीला बांधण्याचे मनसुबे फसले व ज्यांना बांधले त्यांचा काही उपयोग नाही याची जाणीव मुख्यमंत्र्यांना झाली काय ? श्रीमती दुर्गाबाई भागवत यांनी एका दैनिकातील लेखात रामदास व तुकाराम यांचा उल्लेख शिवाजीच्या संदर्भात केला होता. मुख्यमंत्री म्हणतात, "ती परंपराच मी चालवू इच्छितो !" असे म्हटले की जणू काही अंतुले शिवाजीच होतात ! इतका फाजील गर्व बाळगणारा, दुसऱ्यांना बेअक्कल समजणारा मुख्यमंत्री या महाराष्ट्र राज्यात अजून तरी झाला नव्हता हेच या निवेदनावरून स्पष्ट होते.

या निवेदनातील सर्वांत कुत्सित भाग मुंबई–उपनगर साहित्य संमेलनाच्या संदर्भातील आहे. हे भरणारे संमेलन मुंबई–उपनगर साहित्य संमेलन आहे असे

भासविण्याचा दुष्टपणा प्रकट करून मुख्यमंत्री साहित्यिक व राजकारणी यांचे सामंजस्य कधीच साधू शकणार नाहीत. हे संमेलन सबंध महाराष्ट्राचे आहे. नागपूर, औरंगाबादपासून साहित्यिक या संमेलनास येणार आहेत. मुंबई-उपनगर साहित्य संमेलन भरत नव्हते म्हणून, साहित्यिकांना उद्योग राहिला नव्हता म्हणून हे संमेलन भरत नाही. हे संमेलन घोषित झाल्यापासून सरकारचे प्रेम संपादन करण्याच्या चढाओढीत उतरलेल्यांनी काही साहित्यिक कसे नालायक आहेत हे दाखविण्याची धडपड चालविली. त्यामुळे त्यांची लायकी सरकारदरबारी वाढत असेल, परंतु लोकात वाढते असे त्यांनी मुळीच समजू नये. या साहित्य संमेलनाने प्रथमच निदान दोन गोष्टींबाबत प्रगतीपर पावले टाकली आहेत व ती टाकण्यासाठी ते एकत्र आले आहेत. या साहित्य संमेलनात व्यासपीठावर मंत्री असणार नाहीत, व दुसरी गोष्ट म्हणजे ५०१ रुपयांपेक्षा अधिक देणगी कुणाकडूनही घ्यावयाची नाही असा निर्णय संमेलनाच्या कार्यकारिणीने घेतला आहे. कुणाचेही मिंधे न राहाता खुली चर्चा करणारे साहित्य संमेलन व तेही साहित्यिकांनी पुढाकार घेऊन भरविलेले, असे हे संमेलन आहे. ते पर्यायी असे म्हटले नाही म्हणून श्री. दुर्गाबाई भागवत व काहीजण टीका करतात. मुख्यमंत्र्यांच्या निवेदनामुळे हे साहित्य संमेलन रायपूरला पर्यायीच आहे असा ठराव उद्या या साहित्य संमेलनात मंजूर झाला तर त्याची सर्व जबाबदारी आता या मुख्यमंत्र्यांच्या निवेदनावर येऊन पडेल. ते काढण्याचा बदसल्ला देणारांनी मुख्यमंत्र्यांना संमेलनात न येता टीकेचा विषय केला आहे. भवानी तलवारीच्या वारीच्या घोषणेचे हसे झाले तेच या निवेदनाचे आता होईल.

(‘ मुंबई सकाळ ’ : दि. २१–११–८१)

१८

सत्य व स्वातंत्र्याचा विजय

दि. १२ जानेवारी १९८२ रोजी न्या. लेंटिन यांनी श्री. अंतुले यांच्यावरील खटल्याचा निकाल दिला. त्या रात्रीच श्री. अंतुले यांना राजीनामा देण्यास श्रीमती गांधींनी भाग पाडले. त्यानंतरच हा अग्रलेख.

* * *

एक भयानक खेळखंडोबा संपण्याच्या मार्गावर आहे. अजून तो प्रत्यक्षात संपलेला नाही. नव्या नेत्याची निवड होईल तेव्हा हे शिवछत्रपतींचे महाराष्ट्र राज्य एका भ्रष्टाचार्याच्या हातून मुक्त होईल. समाधान इतकेच की, न्यायालयांचे स्वातंत्र्य नष्ट होते की काय असे वाटत असतानाच न्या. श्री. लेंटिन यांच्यासारखा रामशास्त्री मुंबई हायकोर्टात अवतरला व त्याने असा निकाल दिला की, पळवाटा शोधणाऱ्या कारस्थानी राजकारण्यांनाही स्वतःला वाचविण्याची कसलीच संधी मिळू नये. श्रीमती मृणाल गोरे व श्री. बाबूराव सामंत या दोघांनी आज महाराष्ट्रावरच नव्हे तर सबंध देशावर उपकार केले आहेत. भ्रष्टाचाराबद्दल जे बोलतील, जी वृत्तपत्रे टीका करतील तीच जणू चोर, जे स्वपक्षीय नेते आक्षेप घेतील तेसुद्धा जणू पापी, आणि उघडउघड भ्रष्टाचार करणारा मोठा साव, असे वातावरण महाराष्ट्रात व पर्यायाने देशात निर्माण होत होते. भ्रष्टाचार शिष्टाचार झाला हे खरे, परंतु त्या भ्रष्टाचाराला देशकार्य म्हणून मान्यता देण्याचा जो भयानक प्रकार सुरू झाला होता, तो मुळासकट उद्‌ध्वस्त करण्याची गरज होती आणि ते काम तिघांनी मिळून केले. अर्जदारांनी खटला दाखल करून कोर्टाचा कौल मागितला, ॲड. अशोक देसाईसारख्या कर्तृत्ववान वकिलाने हा सूर्य व हा जयद्रथ या थाटाने हे सिमेंटचे वाटप व या

देणग्या असे समोर चित्र उभे केले, व पुरावा सादर होताच न्या. लेंटिन यांनी त्यावर कळस चढविला. न्या. लेंटिन यांचे निकालपत्र हे पुन्हा राजकीय निकालपत्र नाही. कायद्याच्या कक्षेत व न्यायालयाच्या क्षेत्रापुरते ते निकालपत्र आहे. या न्या. लेंटिन यांनी हे सर्व ७० पानांचे निकालपत्र स्वतःच्या हस्ताक्षरात लिहून काढले. निकालाबद्दल औत्सुक्य जितके अधिक तितकी गुप्तता राखणे कठीण. परंतु न्या. लेंटिन यांनी सर्व निकालपत्र इतके गुप्त ठेवले की, शेवटच्या क्षणापर्यंत काय होणार याबद्दल दोन्ही गटांचे लोक साशंक होते.

हायकोर्टातील या खटल्यात मुख्यमंत्र्यांविरुद्ध निर्णय लागणार नाही असे छातीठोकपणे सांगणारे लोक मुंबई हायकोर्टाच्या पायऱ्यांवर उभे असताना ही भ्रष्टाचारी राजवट संपविणारा ऐतिहासिक निर्णय घोषित झाला. शहेनशहा अंतुले यांची ही राजवट किती एकांगी, स्वतःपुरती होती याचा गंमतीदार पुरावा असा की, मंत्रालयापर्यंत मोर्चा पोहोचला तरी तेथील मंत्र्यांना निकालाचा काही पत्ताच नव्हता. आतापर्यंत महाराष्ट्र राज्याच्या विधानसभेत कधीही घडली नव्हती अशी एक घटना नागपूर अधिवेशनात घडली. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी स्वतःवर विश्वासदर्शक ठराव मंजूर करून घेतला ! आमदारांना अशा तऱ्हेने वेठीशी धरून " माझ्यावर विश्वास प्रकट करा हो !" असा ठराव करून घेणारा हेकेखोर मुख्यमंत्री या राज्यात यापूर्वी कधीच झाला नव्हता. १८ डिसेंबरला हा ठराव मंजूर झाला आणि नागपूरचे अधिवेशन संपले. मंत्री-मंडळ मुंबईस परतले, परंतु त्यानंतर एक दिवसही मुख्यमंत्री अंतुले मंत्रालयात आले नाहीत. जहाँपन्हाँचा कारभार 'वर्षा' बंगल्यावरूनच चालू होता.

न्या. लेंटिन यांनी मंगळवारी निर्णय दिला. त्यांचा निर्णय मंगळवारी येणार म्हणून मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी सोमवारी प्रेस गिल्डसमोर आपला निकाल जाहीर करून टाकला. " प्रतिष्ठानांसाठी पैसे घेतले यात काही चूक झाली नाही. कोणताही गुन्हा घडला नाही. " असे मुख्यमंत्री अंतुले जाहीर करून मोकळे झाले. आपल्याविरोधी खटल्याचा निर्णय देण्याचे काम या न्यायालयाने आपल्यावरच सोपविले आहे असे अंतुले मानत असावेत. मग या देशात हायकोर्टे व सर्वोच्च न्यायालय हवे तरी कशाला ? श्री. अंतुले यांनी प्रेस गिल्डसमोर आपला निर्णय जाहीर केल्यावर न्या. लेंटिन यांनी म्हणावयास हवे होते, " आरोपीने आपल्यावरील आरोपाचा न्यायनिवाडा केला आहे. तोच मी आता घोषित करतो ! "

परंतु तसे देशाच्या सुदैवाने घडले नाही. मुंबईच्या हायकोर्टाची प्रतिष्ठा वृद्धिंगत होईल असा निर्णय देणारा एक न्यायमूर्ती निघाला. पैसे घेऊनच सिमेंट दिले असा स्पष्ट निर्णय न्या. लेंटिन यांनी दिला आहे. गेले सहा महिने

हा एक गंमतीदार खेळ चालू होता. सिमेंट दिले तो वेगळा विषय, देणग्या घेतल्या तो विषय वेगळा, दोघांचा काहीही संबंध नाही, असे बेशरमपणे मुख्य-मंत्री मांडत होते व त्यांच्याकडून फायदा उकळण्यासाठी जमलेले भुंगे त्याचे प्रतिध्वनी उमटवत होते. जणू काही खरोखरच असे घडले होते की, ज्यांनी लाखांच्या देणग्या दिल्या ते बिल्डर्स म्हणजे कर्णाचे अवतार होते ! आणि सिमेंट ज्यांना दिले होते ते जणू आंधळे धृतराष्ट्र होते ! कौरव या शब्दात जो वाईट अर्थ भरलेला असेल तो सर्वार्थ ज्यांच्या बाबतीत लागू पडू शकेल असे हे मुख्यमंत्री व त्यांचे देणगीदार व पाठीराखे होते. भ्रष्टाचाराला पाठिंबा देणाऱ्यांची फौजच मुख्यमंत्र्यांनी निर्माण केली होती. ही फौज मिळेल ते लाटत होती व सत्य सांगणाऱ्यांना धमकावीत होती.

या पार्श्वभूमीवर न्या. लेंटिन यांचा निवाडा म्हणजे काळ्याकुट्ट व्यवहारावर टाकलेला प्रकाशझोत आहे. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांचा लहरी व हुकूमशाही कारभार एकीकडे मनमानेल तसा चालला होता. ते वर्षा बंगल्यावरूनच सर्व सरकार चालवत. बिल्डर्स तेथे जमत. तेथे देणग्या घेतल्या जात. पक्ष व इतर समाजहिताच्या कामांसाठी भेटीस आलेल्यांना प्रवेश नसे. तासन्तास हे कार्यकर्ते उभे राहात. मुख्यमंत्र्यांचे खास चिटणीस श्री. लुल्लामहाशय आदेश लिहून घेत आणि त्याप्रमाणे सर्व व्यवहार वर्षा बंगल्यावरच ठरत. कोर्टात प्रकरण उभे राहिले तेव्हा मुख्यमंत्री अंतुले अंग झटकून मोकळे झाले. विश्वामित्राच्या थाटात आपण काही केलेच नाही अशी खोटी प्रतिज्ञापत्रे त्यांनी सादर केली. श्री. चिटणीस, श्री. याकूब यांच्यासारख्या छोट्या अधिकाऱ्यांवर त्यांनी ठपका ठेवला. अंतुले यांच्यासमोर मंत्री उभे राहात. त्यांना ते बसा म्हणत नसत. या अधिकाऱ्यांना तर थरथरत उभे राहावे लागे. त्या अधिकाऱ्यांवर सर्व दोष टाकून श्री. अंतुले यांनी नामानिराळे होण्याचा प्रयत्न केला. न्या. लेंटिन यांनी हा प्रयत्न साफ खोटा ठरविला व सिमेंटचे हे वाटप या अधिकाऱ्यांनी केले नाही, ते मुख्यमंत्र्यांनीच केले, असे स्वच्छपणे सांगितले.

दि. ३१ मार्च १९८१ चे सरकारी परिपत्रक कोर्टाला सादर करून ॲड. अशोक देसाई यांनी सर्वांनाच मोठा धक्का दिला होता. हे परिपत्रक कोर्टापुढे येणार नाही अशा समजुतीत मुख्यमंत्री होते. हे परिपत्रक पुढे मांडताच ते चुकीने व गैरसमजुतीने काढण्यात आले अशी बचावाची भूमिका मुख्यमंत्र्यांनी घेतली. उपसचिव श्री. याकूब या बिचाऱ्याचा बळी देऊन त्यांना तसे प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्यास लावले. न्या. लेंटिन यांनी हे परिपत्रक चुकीने व गैरसमजुतीने काढण्यात आलेले नाही, लोकांची तोंडदेखली दिशाभूल करण्यासाठी ते काढले व प्रत्यक्षात वर्तन अगदी दुसऱ्या टोकाचे केले असे दाखवून दिले.

या परिपत्रकाने तिहेरी स्तरांवर सिमेंट वाटप घोषित केले होते व ॲड-हॉक कोट्यालाही ही कार्यपद्धती बंधनकारक होती. कोरियाहून आलेली एक सिमेंटची बोटच्या बोट मुख्यमंत्र्यांनी प्रचंड देणगीच्या बदल्यात दिली. हे साऱ्या मंत्रालयास माहीत असताना जो मुख्यमंत्री आपल्या अधिकाऱ्यांचा बळी देतो तो दुष्ट प्रवृत्तीचाच असला पाहिजे. न्या. लेंटिन यांनी ३१ मार्च १९८१ चे हे पारितोषिक कायदेशीर व बंधनकारक होते असा निर्वाळा दिला आहे. तसेच मुख्यमंत्र्यांनी एकाधिकारशाहीने हे सिमेंटचे वाटप केले हा अर्जदारांचा आरोपही न्या. लेंटिन यांनी मान्य केला.

या निर्णयाचा राजकीय परिणाम व्हायचा तो झाला. पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी यांनी कोर्टाच्या निकालावर या प्रकरणीचा आपला निर्णय अवलंबून ठेवला होता. हेही काही योग्य घडले नव्हते हा भ्रष्टाचार आहे हे सांगायला कोर्टाची खरे पाहाता गरजही नव्हती. हा नागडाउघडा भ्रष्टाचार होता. ज्या वस्तूची टंचाई आहे, जी वस्तू आवश्यक वस्तूंच्या कायद्यान्वये नियंत्रित आहे ती देऊन मुख्यमंत्र्याने पैसे घेणे म्हणजे शुद्ध लाच घेणे होते. ती लाच ते कशासाठी वापरणार होते हा प्रश्न गौण होता. ती लाच जितकी घेतली तितकी सर्व बँकेत गेली की नाही याचीही आजच्या जमान्यात कुणी खात्री देऊ शकणार नव्हते. महाराष्ट्राच्या इतिहासातील एक काळाकुट्ट असा कालखंड म्हणून अंतुले यांची ही कारकीर्द राहील व त्या अंधारातही न्यायालयाचे स्वातंत्र्य टिकविणारे म्हणून न्या. लेंटिन यांचे निकालपत्र राहील. न्या. लेंटिन यांचा आज सर्वांना अभिमान वाटतो तो एवढ्याचसाठी की, या देशात राजकीय क्षेत्रातही काही मूल्ये जपली पाहिजेत असे उद्याच्या राजकर्त्यांना वाटेल. न्यायालये स्वतंत्र असतील तरच लोकशाही जिवंत राहील याचीही कल्पना सामान्य जनतेला मिळेल. या सर्व दृष्टींनी हायकोर्टाचा हा निकाल म्हणजे न्यायालयीन स्वातंत्र्याचा व सत्याचा विजय आहे. भ्रष्टाचार करून मिरविणाऱ्यांना दीर्घकाल ते नाटक वठविता येत नाही हेही यामुळे समजले तर फार बरे होईल.

(‘ मुंबई सकाळ ’ : दि. १४–१–८२)

१९

तीनदा मंत्री, तीनदा भ्रष्टाचार ?

श्री. अंतुले प्रकरणावर लिहिलेला हा शेवटचा लेख. दि. १७ जानेवारीच्या अंकात तो प्रसिद्ध व्हायचा होता परंतु 'मुंबई सकाळ' मध्ये दि. १६ रोजी अचानकपणे संप सुरू झाला. तो सुधारून, अधिक माहिती त्यात समाविष्ट करून या पुस्तकात प्रसिद्ध होत आहे.

* * *

मंगळवार दि. १२ जानेवारी रोजी न्या. लेंटिन यांनी अंतुले प्रकरणातील खटल्याचा निकाल दिला. त्या दिवशी सकाळपासून निकाल कोणता येईल याच्या विचारातच सर्वांप्रमाणे मीही होतो. तो विचार घोळवतच मी कार्यालयाकडे येत असताना प्रभादेवीच्या सिद्धिविनायकाशी प्रचंड गर्दी पाहिली. तेव्हा लक्षात आले की, आज मंगळवारी आलेली चतुर्थी आहे. अंगारकी चतुर्थीला अंतुले यांच्यावरील खटल्याचा निकाल यावा व सिद्धिविनायकाची गर्दी सकाळीच दिसावी या गोष्टींचा संबंध मी मानत नसतानाही दोन्ही गोष्टींचा संबंध उगाच मनात उभा राहिला. परंतु एक गोष्ट निश्चित मनात आली की, अंतुले यांना सत्तेवर येताच जो उन्माद चढला, त्याचे गर्वहरण सर्वप्रथम केले ते सिद्धिविनायकानेच व त्यांना सत्ताभ्रष्ट करणार तो सिद्धिविनायकच ! कोण माझ्या साडूला हात लावतो अशा गुर्मीत ते गेले व तेव्हापासून त्यांनी जी जी योजना जाहीर केली ती फसत गेली. सत्य म्हणजे ईश्वर असे गांधीजी मानत. महात्माजींचे नाव नाटकी गांभीर्याने, सोयीसाठी घेणाऱ्या या अंतुलेमहाशयांनी सिद्धिविनायक प्रकरणात सत्याचीच पायमल्ली केली होती.

इजा-बिजा-तिजा

आज श्री. अंतुले यांच्या महाराष्ट्रातील एकूण राजकीय जीवनाचा एकत्रित विचार करतो तेव्हा असे लक्षात येते की, जेव्हाजेव्हा श्री. अंतुले हे मंत्री झाले तेव्हातेव्हा त्यांच्याविरुद्ध मोहोळ उठलेच. ते कै. वसंतराव नाईक यांच्या मंत्रीमंडळात कायदेमंत्री प्रथम झाले तेव्हा वडखळ प्रकरण निर्माण झाले. त्यानंतर श्री. शंकरराव चव्हाण यांच्या मंत्रीमंडळात ते 'बांधकाममंत्री झाले, तेव्हा फ्लॅटचे प्रकरण गाजले व तिसऱ्या वेळेस ते स्वतःच मुख्यमंत्री झाले तेव्हा सिमेंट व अल्कोहोलचा इतका उघड भ्रष्टाचार त्यांनी केला की, शेवटी न्याय-मूर्ती लेंटिन यांनी त्यांना सत्ताभ्रष्ट होईल असा निकाल दिला. एक योगायोग असा की, या तिन्ही प्रकरणांच्या वेळी आघाडीवर श्रीमती मृणाल गोरे होत्या. त्यांनीच ही तिन्ही प्रकरणे वेशीवर टांगली. वडखळ प्रकरणात शे. का. पक्षाचे श्री. दि. बा. पाटील यांचाही भाग मोठा होता. या निमित्ताने या तिन्ही प्रकरणांच्या वेळचे महाराष्ट्र विधानसभेतील चर्चेचे अहवाल मी पुन्हा वाचून पाहिले. प्रत्येक वेळी आपले चारित्र्यहनन करण्याचा प्रयत्न विरोधक करतात याबद्दल श्री. अंतुले यांनी भरपूर कांगावा केला आहे आणि जणू काही काय लोक त्यांना छळतात अशा थाटात त्यांनी उत्तरे दिली आहेत. परंतु शेवटी असे का घडते याचे उत्तर त्यांनी आपल्या स्वतःच्या मनालाच जर विचारले तर असे लक्षात येईल की, लोकांची, समाजाची, सरकारची बेमालूम फसवणूक करण्याचा त्यांचा उद्योग या प्रत्येक वादाच्या मुळाशी आहे. आपण काही गैर करीत नाही असे तावातावाने सांगितले की आरोप करणारे खोटे ठरतात असे त्यांचे एक समीकरण आहे. त्यांची एक दुसरी सवय अशी की, अनेकांना फायदे उकळण्याची संधी द्यायची व असा उखळ पांढरे करून घेणाऱ्यांचा गोतावळा आपल्याभोवती जमा करावयाचा. प्रथमपासून त्यांच्या वर्तनात एक मूलभूत अप्रामाणिकपणा आहे, पैसे उधळून माणसे विकत घेण्याची प्रवृत्ती आहे व पुन्हा वर्तनात व बोलण्यात अशी मुजोरी आहे की, त्यांचेच बोलणे खरे वाटावे. त्यांच्या एकूण राजकीय कारकीर्दीचा आलेख या निमित्ताने तपासून पाहिला तर श्री. अंतुले यांचा फसवणुकीचा धंदा उपजत असावा असे वाटते.

वडखळ प्रकरण

वडखळ प्रकरण गाजले तेव्हा मी गोव्यात होतो. महाराष्ट्रातील राजकारणा-बद्दल वृत्तपत्रात जितके येई तितके मी वाचले होते. आता नव्याने श्री. अंतुले यांच्यासंबंधी झालेली विधानसभेतील सर्व प्रकरणांची चर्चा वाचली. वडखळ प्रकरणाची चौकशी ज्या समितीने शेवटी केली तिच्या अहवालाची प्रतही

माझ्याकडे आहे. आश्चर्य असे की, हा अहवाल छापील नाही. तो फक्त सायक्लोस्टाइल करण्यात आला. श्री. रा. सु. गवई यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या या समितीचे इतर सदस्य पुढीलप्रमाणे होते.

१. श्री. नरूभाऊ लिमये, २. दत्ता ताम्हाणे, ३. केशवराव धोंडगे ४. श्री. प्रमोद नवलकर. या समितीला 'सत्य शोधक समिती' असे भारदस्त नाव दिले होते व या समितीने श्री. अंतुले यांना निर्दोष ठरविले. श्री. अंतुले वडखळ प्रकरणी निर्दोषच होते असे वादाकरिता गृहीत धरले तरी या समितीचे कामकाज पूर्णपणे सदोष होते याचा विचारच पुढे झाला नाही. ही समिति सरकारी नव्हती. विधानसभेने नेमलेली अधिकृत समिती नव्हती. त्यामुळे या समितीपुढे येऊन माहिती देणाऱ्यांना कायदेशीर संरक्षण नव्हते. त्यामुळे हे आरोप ज्यांनी ज्यांनी केले होते, त्यांपैकी कुणाचीही साक्ष या समितीपुढे झाली नाही.

दि. ७ सप्टेंबरची चर्चा

दि. ७ सप्टेंबर १९७३ रोजी महाराष्ट्र विधानसभेत ही चर्चा झाली. कै. वसंतराव नाईक त्या वेळी मुख्यमंत्री होते. महाराष्ट्र सरकारवर अविश्वासाचा ठराव विरोधी पक्ष आमदारांनी मांडला. शे. का. पक्षाचे आमदार श्री. दि. बा. पाटील, श्रीमती मृणाल गोरे, श्री. रामभाऊ म्हाळगी, श्री. आं. तु. पाटील व श्री. पुं. बा. कड्डू यांनी हा ठराव मांडला होता. श्री. पाटील यांनी ठराव मांडला व त्यांचे पहिले भाषण झाले. श्री. अंतुले आपले वैयक्तिक मित्र आहेत, परंतु मैत्रीपेक्षा कर्तव्य श्रेष्ठ मानून हा ठराव आपण मांडत आहोत, अशा आशयाचे उद्‌गार श्री. दि. बा. पाटील यांनी सुरुवातीस काढले व त्या वेळी श्री. अंतुले यांच्यावर १९६५ मध्ये असाच प्रसंग आला होता, पाकिस्तानच्या युद्धाशी त्याचा संबंध होता, परंतु त्या वेळी आपण त्यांच्या बाजूने उभे राहिलो असेही सांगितले. त्यानंतर श्रीमती मृणाल गोरे यांचे भाषण झाले. परंतु आश्चर्य असे की, या चौकशी समितीसमोर सर्वश्री. पाटील, गोरे, म्हाळगी वगैरे कुणीच आले नाहीत. आणि याचे कारण वर म्हटल्याप्रमाणे ती सरकारी समिति नव्हती व कसलेही संरक्षण साक्ष देणाऱ्यांना नव्हते.

'नवकृषिवल'चे संपादक श्री. प्रभाकर पाटील यांनी सर्व प्रकरण खरे छापले, परंतु या समितीसमोर निमंत्रणे देऊनही ते साक्षीस आले नाहीत.

हा अहवाल पृष्ठ २० वर म्हणतो :

"ज्या नवकृषिवलच्या अग्रलेखामुळे या प्रकरणाला सार्वजनिक स्वरूप प्राप्त झाले, त्या नवकृषिवलचे संपादक श्री. प्रभाकर पाटील यांचेही निवेदन

घेणे समितीला अत्यंत आवश्यक वाटले. कारण या प्रकरणास जाहीर वाच्यता फोडण्यात त्यांनी पुढाकार घेतला होता. चौकशी समितीने दि. ७–११–७३ रोजी अलिबागला प्रथम भेट दिली तेव्हा श्री. प्रभाकर पाटील यांची भेट होऊ शकली नाही. दि. १७ नोव्हेंबर १९७३ रोजी अलिबागला दुसरी भेट दिली तत्पूर्वी श्री. प्रभाकर पाटील यांना चौकशी समिति अलिबागला येत असल्याचे तारेने कळविले होते. त्याप्रमाणे आम्ही दि. १७ नोव्हेंबरला अलिबागला गेलो. पण त्याही दिवशी श्री. प्रभाकर पाटील हे काही कामानिमित्त मुंबईला गेल्याचे कळले. दि. १८ नोव्हेंबरला मुंबईला येताच समितीने त्यांच्याशी संपर्क साधण्याचा प्रयत्न केला, पण तरीही त्यांची भेट होऊ शकली नाही म्हणून १९ नोव्हेंबर रोजी समितीच्या अध्यक्षांनी पुढीलप्रमाणे तार श्री. पाटील यांना पाठविली.

P. N. Patil
at Post Alibag
Dist. Kolaba

Kindly meet Members of Legislators' Committee on Wadakhalnaka incidence at Nagpur before 23rd November 1973. Detailed letter follows.

त्यानंतर दि. २० नोव्हेंबरला श्री. गवई यांच्या सहीचे पत्र श्री. प्रभाकर पाटील यांना गेले. त्यानंतर पुन्हा तार करण्यात आली. परंतु श्री. पाटील यांच्याकडून आजतागायत तारेची अथवा पत्राची पोच समितीला आलेली नाही असे अहवालात म्हटले आहे.

यावरून एक गोष्ट स्पष्ट दिसते की, ज्यांनी मुख्य तक्रार केली, लेखन केले, त्या श्री. प्रभाकर पाटील यांनी समितीपुढे साक्ष दिली नाही. त्यांनी साक्ष देण्याचे पूर्णपणे टाळले असे म्हटले तर गैर ठरू नये. प्रश्न असा येतो की, त्यांनी हे का टाळले? त्याचे उत्तर पर्यायाने श्री. अंतुले यांनीच चर्चेत दिले. 'करंट' ने हाच मजकूर प्रसिद्ध केला तर त्यास श्री. अंतुले यांनी नोटीस दिली व खटला भरण्याची धमकी दिली. श्री. अंतुले यांना विधानसभेत विचारण्यात आले, "तुम्ही नवकृषिवलवर खटला का भरत नाही?" "त्याचे विशेष महत्त्व नाही." असे उत्तर देऊन श्री. अंतुले मोकळे झाले.

अलिबागला समिती ज्यांना भेटली म्हणून एक यादी दिली आहे त्यात एकही श्री. अंतुले यांचा विरोधक नाही. एकानेही विरुद्ध साक्ष दिलेली नाही.

एकूण, या चौकशीची हवा अतिशय हुशारीने काढून घेण्यात आली व त्याचे

श्रेय कै. वसंतराव नाईकांना द्यावे लागेल. ज्या वेळी अविश्वासाचा ठराव विधानसभेत मांडण्यात आला तेव्हा श्री. दि. बा. पाटील म्हणाले, " सी. बी. आय. तर्फे चौकशी करतो असे आश्वासन द्या, आम्ही अविश्वासाचा ठराव मागे घेतो. " श्री. नाईक यांनी तसे आश्वासन दिले म्हणून चर्चा पूर्ण झाल्यावर ठराव मागे घेण्यात आला. परंतु नाईक यांनी ह्या प्रकरणाची चौकशी सी. बी. आय. कडे जाऊ दिली नाही. आणि शेवटी अशी निमसरकारी समिती नेमून प्रकरण बाजूला काढले. श्री. अंतुले वडखळ प्रकरणी निर्दोष ठरविण्याइतकी चौकशीच झाली नाही.

या सर्व प्रकरणातील घटना अशा :

१. दि. ५ जून १९७३ रोजी रात्री १२–३० वाजता वडखळ नाक्यावरून श्री. अंतुले एका अँबॅसेडर गाडीतून गेले.

२. त्यांची गाडी या अहवालाप्रमाणेच दि. ४ जून रोजी बिघडली. ती दुसऱ्या दिवशीही दुरुस्त झालेली नाही. म्हणून दि. ५ रोजी जिल्हा परिषद अध्यक्ष बाळकृष्ण पाटील यांच्या गाडीतून ते अलिबागहून मुंबईस चालले होते.

३. श्री. अंतुले आत असलेली गाडी टॉर्च दाखवून थांबविण्यात आली. कस्टम्सचे खास पथक माल जाणार अशी माहिती मिळाल्यामुळे तेथे तपासणी-साठी उभे होते. श्री. अंतुले यांची ओळख पटताच त्यांची गाडी जाऊ देण्यात आली. त्यांनी जवळच्या पेट्रोल पंपावर नंतर पेट्रोलही घेतले.

४. प्रकरण मागच्या गाडीचे झाले. श्री. अंतुले यांचे बॉडीगार्ड श्री. घोसाळकर यांनी कस्टम्स ऑफिसर श्री. जवळकर यांच्या थोबाडीत मारली. श्री. जवळकर यांनीही थोबाडीत मारली. श्री. जवळकरांकडे अधिकारपत्रही नव्हते, त्यामुळे श्री. घोसाळकरांनी त्यांना पोलीस स्टेशनवर नेण्याचा आदेश दिला. तेथे पोलीस अधिकारी आले व त्यांनी श्री. जवळकर हे खरोखरच कस्टम्स अधिकारी आहेत असे सांगितले, तरी त्यांना पेणच्या पोलीस स्टेशनवर नेण्यात आले व तेथे त्यांना पहाटे चारपर्यंत अडकवून ठेवण्यात आले.

वेगात जाणारी गाडी

श्री. जवळकर पेणच्या पोलीस स्टेशनवर असतानाच्या काळात काय झाले हे महत्त्वाचे आहे. या अहवालातच कस्टम्स कलेक्टरच्या निवेदनाचा समावेश आहे. सुपरिंटेंडेंट ऑफ कस्टम्स श्री. मेहता आपल्या अहवालात म्हणतात : (मूळ मजकूर इंग्रजीत आहे.)

" आमच्या अधिकाऱ्यांना पोलीस व्हॅनमधून वडखळ नाक्याकडून नेण्यात आले, त्यादरम्यान दुसरी एक गाडी, बहुतेक अँबॅसेडर, अलिबागच्या दिशे-

करून येताना दिसली. वडखळ नाक्यावर चतुर्थ श्रेणीचे जे आमचे कर्मचारी होते त्यांनी थांबण्यास सांगितले असताना त्याकडे दुर्लक्ष करून ती भरधाव वेगाने निघून गेली. मिळालेल्या माहितीप्रमाणे जी गाडी रोखण्यासाठी हे कर्मचारी आलेले होते ती हीच वेगाने निघून गेलेली गाडी असण्याची शक्यता आहे. ती गाडी इतक्या वेगाने गेली की, तिचा क्रमांक वगैरे काही घेता आले नाही."

गवई समितीच्या अहवालातच २५ पानावर हा परिच्छेद आहे. त्यामुळे या अहवालाने त्या वेळी श्री. अंतुले यांना वाचविले असले तरी सत्यशोधन केल्याचा त्यांचा दावा कुणीही मान्य करणार नाही कारण या अहवालानंतर काही प्रश्न अनुत्तरितच राहातात व ते पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. श्री. अंतुले यांच्या गाडीनंतर ही जी तिसरी गाडी गेली ती का थांबली नाही ?

२. श्री. जवळकर हे सरकारी अधिकारी. कस्टम अधिकारी आहेत असे पोलीस अधिकाऱ्याने सांगितल्यावरही त्यांना पोलीस स्टेशनवर का नेण्यात आले ?

३. केवळ बॉडीगार्ड घोसाळकरांच्या आदेशाने जवळकरांना पोलीस स्टेशनवर नेले हे संभवत नाही. श्री. अंतुले यांच्या आदेशामुळेच कस्टम ऑफिसरला पेण पोलीस स्टेशनात पहाटेपर्यंत रखडावे लागले.

४. श्री. जवळकर पोलीस स्टेशनात राहिल्यामुळे तिसरी गाडी वेगात जाऊ शकली. मग त्याची जबाबदारी कुणावर ?

५. श्री. प्रभाकर पाटील साक्ष देण्यास का आले नाहीत ?

प्रश्न अनुत्तरित राहून अहवालाने रंगसफेदी केली व एक प्रकरण संपले.

फ्लॅट्सचे प्रकरण

१९७३ मध्ये वडखळ नाका प्रकरण झाले तर दोन वर्षांनी १९७५ मध्ये फ्लॅट्सचे प्रकरण झाले. पुन्हा हे प्रकरण काढण्यात श्रीमती मृणाल गोरे आघाडीवर होत्या. दि. १८ एप्रिल १९७५ रोजी एक रुपयाची कपात सूचना श्रीमती मृणाल गोरे यांनी मांडली. त्या कपातीचा विषय होता :

"मंत्र्यांनी अधिकाराचा गैरवापर करून रिक्विझिशन केलेल्या जागा डी-रिक्विझिशन करून नातलगांच्या अथवा मित्रांच्या नावावर बदलून देणे."

दि. १४ मार्च १९७५ रोजी हा प्रश्न उपस्थित केला होता, परंतु सरकारने उडवाउडवीची उत्तरे दिली.

श्री. अंतुले प्रामाणिकपणाचा मोठा आव आणतात, आपण काहीच केले नाही अशा चेहऱ्याने वावरतात, आणि पडद्यामागे उपद्व्याप कसे करतात

त्याचा हा नमुना पाहा.

श्रीमती मृणाल गोरे यांनी भाषण करून ही सर्व हकीकत विधानसभेत मांडली :

१. १९६७ मध्ये श्री. अंतुले निवडून आले नाहीत. तेव्हा त्यांनी 'सनमील' या इमारतीत सरकारी रिक्विझिशनचा फ्लॅट मिळवला. पण तो छोटा होता म्हणून एका नातेवाईकाच्या नावावर बदलून टाकला.

२. एक बदलून टाकल्यावर त्यांनी प्रेमजी अपार्टमेंटमध्ये पुन्हा दुसरा फ्लॅट सरकारी रिक्विझिशनचा मिळविला. आणि तो कुणाला दिला ? सिद्धिविनायक मंदिराचे सरकारी विश्वस्त श्री. युसुफ इस्माईल देसाई यांना हा फ्लॅट त्या काळात दिला.

श्रीमती मृणाल गोरे यांच्या दि. १८ एप्रिल १९७६ रोजी केलेल्या भाषणात ही माहिती आहे. आणि यातही अंतुले यांनी लोकांची पद्धतशीर फसवणूक केली. श्रीमती गोरे भाषणात त्या दिवशी म्हणाल्या, "श्री. अंतुले यांनी प्रत्यक्षात हा फ्लॅट ॲकोमोडेशन विभागाला परत दिला व त्यांनी तो युसुफ देसाईंना दिला, त्यामुळे कायदेशीरपणे तो सरकारकडे परत गेला व सरकारने युसुफ देसाईंना दिला. त्यांचे हे वकील मित्र महाराष्ट्र रेव्हेन्यू ट्रायब्यूनलवर असिस्टंट गव्हर्नमेंट प्लीडर होते व आता रेव्हेन्यू ट्रायब्यूनलवर आहेत असे सांगून हा फ्लॅट दिला. सरकारी नोकराला कोणते फ्लॅट्स द्यायचे याचे नियम आहेत व ते सर्व नियम येथे अव्हेरलेले आहेत !"

तात्पर्य, आपले साहू युसुफ इस्माईल यांच्या बदल्या, त्यांना फ्लॅट देणे हे श्री. अंतुले यांनी १९७५ पूर्वीच केले व त्याची चर्चाही त्या वेळी झाली !

बँकेला भाड्याने फ्लॅट

परंतु या वरील दोन फ्लॅट्ससाठी श्रीमती गोरे यांनी हे प्रकरण काढलेले नव्हते. 'एलिओपेथीस' या इमारतीत तिसरा फ्लॅट श्री. अंतुले यांनी मिळविला. तो देना बँकेला देऊन ३,७८० रुपये भाडे मिळविण्याचा जो प्रयत्न केला, ते प्रकरण महत्त्वाचे होते व श्रीमती मृणाल गोरे यांनी ते विधानसभेत मांडले. प्रामाणिकपणाचे सोंग आणणाऱ्या श्री. अंतुले यांनी काय केले होते ?

श्रीमती गोरे यांनी आपल्या भाषणात पुढील माहिती दिली :

एलिओपेथीस या इमारतीमधील या फ्लॅटमध्ये श्रीमती निर्मलाराजे भोसले राहात होत्या. सरकारने रिक्विझिशन केलेला तो फ्लॅट. तो श्री. अंतुले यांनी मिळविला. १९६७ मध्ये अंतुले तेथे राहावयास गेले. दि. २८ फेब्रुवारी १९६८ रोजी तो डी-रिक्विझिशन करण्यात आला. जेव्हा तो सरकारच्या ताब्यात होता तेव्हा फक्त २४४ रुपये भाडे होते. अंतुले यांनी मालकाशी संगनमत करून

सरकारचा त्या ब्लॉकवरचा ताबा रद्द केला. मालकाला १५०० रुपये भाडे कबूल केले व तो फ्लॅट सरळ देना बँकेला ३७०० रुपये भाड्याने दिला!

पुन्हा हे सर्व आपल्या नावे करता येत नाही म्हणून तो फ्लॅट पत्नी व भावजया यांच्या नावे केला. दि. २८ डिसेंबर रोजी देना बँकेशी करार, व त्याच दिवशी फ्लॅट पत्नी व भावजयींच्या नावाने केलेले!

पुन्हा हे मंत्री झाले व सरकारी बंगल्यात गेले. म्हणजे भावजया किंवा नातेवाईक त्या फ्लॅटमध्ये राहावयास गेले असेही नाही. कारण तो देना बँकेला दिला होता.

श्रीमती गोरे त्या दिवशी विधानसभेत म्हणाल्या, " श्री. अंतुले यांनी एक फ्लॅट घेतला, आपल्या नातेवाईकाला दिला. दुसरा फ्लॅट घेतला, तो ॲकोमोडेशन डिपार्टमेंटला परत दिल्याचे दाखविले, परंतु तो प्रत्यक्ष युसुफ देसाई यांना दिला. तिसरा फ्लॅट घेतला, तो आपल्या पत्नीच्या नावावर करून १५०० रु. भाड्याने घेऊन ३७०० रुपये भाड्याने बँकेला दिला!"

श्रीमती गोरे पुढे म्हणाल्या की, पत्नीच्या नावे फ्लॅट करण्यात अंतुले यांचा एक मुख्य हेतू होता तो म्हणजे इन्कम टॅक्स चुकविणे. महिना ३७०० रु. प्रमाणे त्यांना वर्षाला ४४ हजार रुपये मिळाले. त्यावर नऊ हजार रुपये इन्कम् टॅक्स भरावा लागला असता.

मुख्यमंत्री श्री. शंकरराव चव्हाण म्हणाले, " हे सर्व कायदेशीर आहे."

तेव्हा श्रीमती गोरे म्हणाल्या, " हे अनैतिक तरी आहे की नाही?"

एकूण, सरकारच्या ताब्यात असलेले फ्लॅट्स घ्यायचे, ते नातेवाईकांना तरी द्यायचे किंवा भाडे उत्पन्न परस्पर मिळविण्यासाठी डी-रिक्विझिशन करून भरमसाट भाड्याने द्यायचे!

सरकारी पदाचा वापर करून, स्वतःचा स्वार्थ साधण्याची श्री. अंतुले यांची सवय फार जुनी आहे. त्याची परमावधी मुख्यमंत्री झाल्यावर त्यांनी केली.

मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांच्या वर्तनाचा हा हिशेब पुरा करताना काही गोष्टींचा खुलासा करणे व काहींची नोंद करून ठेवणे आवश्यक आहे. पहिली गोष्ट म्हणजे मुख्यमंत्री अंतुले यांचे व माझे वैयक्तिक अगर सार्वजनिक स्वरूपाचे कसलेही वाद यापूर्वी झालेले नव्हते व या प्रकरणात दिलेले वडखळ प्रकरण किंवा फ्लॅट प्रकरण मी त्या वेळी गोव्यात असल्यामुळे इतके तपशीलात वाचलेलेही नव्हते. ते काँग्रेसचे सरचिटणीस झाले तेव्हा मी त्यांना दिल्लीत दोनदा भेटलो होतो. मुंबईतही भेटलो होतो व त्या भेटीचे वृत्तांतही मी ' चौफेर ' मधून प्रसिद्ध केले होते. मुख्यमंत्रीपदासाठी त्यांची निवड होण्याची शक्यता निर्माण झाली व ते प्रथम मुंबईस आले तेव्हा त्यांना सर्वप्रथम भेटणारा पत्रकार मी होतो. मी तेथे

असतानाच श्री. एस्. एन्. देसाई आदि त्यांच्या पक्षाचे लोक आले. "तुम्हाला श्रीमती गांधींनी 'ग्रीन सिग्नल' दिला आहे काय?", असे मी त्यांना स्पष्टपणे विचारले व त्यांनी त्याच वेळी होकारार्थी उत्तर दिले. तेव्हा "अंतुले मुख्यमंत्री होणार. श्रीमती गांधींचा हिरवा कंदील." या मथळ्याची हेडलाइनची बातमी प्रथम 'मुंबई सकाळ' ने दिली. तो अंक घेऊन त्यांचे विरोधक दिल्लीत श्रीमती गांधींकडे तक्रार करण्यास गेले.

श्री. अंतुले मुख्यमंत्री झाल्यावर त्यांच्या स्वागताचा अग्रलेख मी 'मुंबई सकाळ' मध्ये लिहिला. कोकणचा मुख्यमंत्री होतो आहे, माणूस धडाडीचा आहे, त्यासाठी त्यांचे मी अग्रलेख लिहून स्वागत केले. त्यांनी नंतर इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानची योजना जाहीर केली, त्या योजनेचा मसुदा श्री. दिनेश देसाई माझ्याकडे घेऊन आले. ती योजना चांगली होती. तेव्हा त्या योजनेचेही स्वागत करणारा अग्रलेख मी लिहिला आहे. एकूण श्री. अंतुले हे मुख्यमंत्री होऊच नयेत असे काही पत्रकारांना व लोकांना वाटत होते असा आक्षेप श्री. अंतुले ज्यांच्याबद्दल घेत होते त्या यादीत मी आधी नव्हतो. विरोध करताच श्री. अंतुले यांनी मला त्या यादीत एका दिवसात टाकून दिले, परंतु हा त्यांचा खोटेपणाच त्यांना पुढे नडला. नाशिकच्या सभेत त्यांनी प्रथम पत्रकारांवर हल्ला केला. साप, विंचू या शब्दात पत्रकारांची संभावना केली. सिद्धिविनायका-वरील लेख तेव्हा प्रसिद्ध झाला होता व त्यांचे मुख्यमंत्री झाले तेव्हा स्वागत करणारा मी एका लेखाने साप, विंचू बनलो होतो. आणि त्यानंतर त्यांनी नव्या-नव्या उपद्व्यापांचा व प्रकरणांचा असा धडाका सुरू केला की, त्यांच्यावर टीका करण्याखेरीज त्यांनी दुसरा मार्गच अनेक पत्रकारांपुढे ठेवला नाही. दीड वर्षाच्या कारकीर्दीत या एका माणसाने आपल्याभोवती किती गोष्टींचे मोहोळ उठवावे? भवानी तलवार आणि तिचेही हाजच्या यात्रेला जाण्यासाठी निमित्त बनविलेले! त्यानंतर वृत्तपत्र काढण्याची घोषणा व त्यानिमित्ताने पत्रकारांवर गरळ ओकण्याचा उद्योग! श्रीमती गांधींचे श्री. अंतुले हे सच्चे अनुयायी अस-ल्याने त्यांनी राजकारणी लोकात जसे दोन गट असतात तसे पत्रकारात व लेखकात दोन गट निर्माण करण्याचे प्रयत्न केले. मुंबईच्या ओबेरॉयमध्ये जिल्ह्यातील पत्रकारांना जेवण दिले, बॅगा दिल्या, जाहिरातींचे आमिष उभे केले आणि आपली स्तुती करणाऱ्या पत्रकारांची फौज उभी करण्याचा व मोठी आणि छोटी वृत्तपत्रे असे दोन तट निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला.

नंतर एक दिवस राजधानी हलविण्याची घोषणा केली. एक दिवस भर पावसात झोपड्या पाडण्याचा उद्योग सुरू केला. अधिकाऱ्यांच्या तडकाफडकी बदल्या केल्या. आश्वासनांचा पाऊस, देणग्यांची खैरात, आणि त्या जोडीला

देणग्या घेण्याचा जो उद्योग त्यांनी सुरू केला तो सर्वांनाच बुचकळ्यात टाकणारा होता. कारण देणग्या घेतानाचे चेक्स दूरदर्शनवर दाखविले जात होते. त्यामुळे आपण कसे उघडपणे देणग्या घेतो असे लोकमत त्यांनी निर्माण केले. या देणग्या कशाच्या बदल्यात दिल्या जातात हा विषय गौण ठरला. हे एकीकडे घडत असताना ' मुंबई सकाळ ' बाबत दोन प्रकरणे घडली. सिद्धि-विनायकप्रकरणी मला अटक करण्याचा आदेश त्यांनी काढला व ' मुंबई सकाळ ' चे अंक नेणारा टेंपो पहाटे गुंडांनी जाळला. आजमितीपर्यंत तो टेंपो कुणी जाळला हे आम्हाला किंवा जगाला कळलेले नाही. कुणालाही या प्रकरणी अटक झाली नाही. ३५ हजार प्रती ' मुंबई रविवार सकाळ ' च्या त्या दिवशी जळून गेल्या. टेंपो जळाला, परंतु कुणालाही अटक झाली नाही, मात्र एक लेख लिहिल्याबद्दल महाराष्ट्र राज्यात एका संपादकाला अटक करण्यास हे मुख्यमंत्री सिद्ध झाले ! परंतु शेवटी श्री. अंतुले यांची ज्या पद्धतीने मुख्यमंत्रीपदावरून हकालपट्टी झाली तशी यापूर्वी कोणत्याही मुख्यमंत्र्याची झाली नव्हती. पूर्ण नाचक्की होऊन ते पदभ्रष्ट झाले आहेत. याचे कारण हेच की, त्यांनी स्वतःच केवळ भ्रष्टाचार केला नाही तर भ्रष्टाचार करणारे असंख्य लोक, आमदार, मंत्री सभोवती जमा केले. आमदारांना महामंडळाचे चेअरमन बनविले. सिमेंट वाटप समित्या आमदारांना देऊन त्यांनाही पैसे खाण्याची संधी उपलब्ध करून दिली. विरोधी पक्षाच्या आमदारांनाही पैसे खाण्याच्या योजना दिल्या. भ्रष्टा-चाराचे एखादे भयंकर मोठे साम्राज्य निर्माण करावे व त्यावर आरूढ होण्याचा प्रयत्न करावा असे त्यांनी केले. ब्रिटिशांचे साम्राज्य हे व्यापारासाठी निर्माण झाले होते. येथे भ्रष्टाचारासाठी साम्राज्य निर्माण करणारा मुख्यमंत्री या शिव-छत्रपतींच्या राज्यात आला व त्याने खुद्द शिवाजीचेच चलनी नाणे करून उभ्या महाराष्ट्राला एकीकडे फसविले व दुसरीकडे भ्रष्टाचाराच्या जाळ्यात साऱ्यांना गुंतविण्याचा प्रयत्न केला. अंतुले यांच्या पूर्ण राजवटीची न्यायालयीन चौकशी व्हायलाच पाहिजे. आणि ती झाली तर किती आमदारांनी किती पैसे गिळंकृत केले, किती खासदारांनी घरे भरली, दिल्लीतील खुद्द बड्या नेत्यांनी, काँग्रेस महासमितीच्या पदाधिकाऱ्यांनी किती लाखांची धनदौलत उकळली याचा प्रचंड व किळसवाणा इतिहास जगासमोर येईल. अंतुले यांना मुख्यमंत्री-पदी राहाण्यासाठी किती खर्च झाला हे त्यांनी एकदा स्वतःच जाहीर करावे. कुराणाची शपथ घेऊन किती पैसे वाटावे लागले ते एकदा सांगावे. म्हणजे या देशात माणसाला किती किंमत मिळू शकते व मिळते हेही कळेल.

शुद्ध फसवेगिरी

श्री. अंतुले यांनी मुख्यमंत्री या नात्याने जे जे केले त्याचे वर्णन शुद्ध फसवेगिरी या शब्दातच करावे लागेल. ते मुस्लिम आहेत म्हणून त्यांना माझा विरोध नव्हता हे त्यांना सुरुवातीस दिलेल्या पाठिंब्यावरूनच सिद्ध होते. " आपल्याला कुणी जातीय म्हटले तर फार दुःख होते." असे ते एकदा पत्रकारांपुढेच म्हणाले. परंतु दुसऱ्यांना जातीय म्हणताना मात्र त्यांची जीभ कधीच अडखळली नाही. शिवाजीमहाराजांच्या भवानी तलवारीचे निमित्त करून ते मुख्यमंत्री होताच सरकारी खर्चाने हाजच्या यात्रेला गेले व त्यांनी फसवणुकीच्या कार्यक्रमाला सुरुवात केली. मुख्यमंत्री होण्यापूर्वी किंवा महाराष्ट्र राज्यात दोनदा यापूर्वी मंत्री होण्यापूर्वी ते याच कुलाबा जिल्ह्याचे 'मानकरी' म्हणून वावरले. परंतु आपल्या या सर्व कारकीर्दीत श्री. अंतुले एकदाही रायगडावर गेलेले नाहीत. कुलाबा जिल्ह्याच्या या रहिवाशाने निदान आजमितीस रायगडावर पाऊल टाकलेले नाही. श्रीमती गांधी रायगडावर आल्या तेव्हा अंतुले मुख्यमंत्री नव्हते. त्यामुळे असा एकही प्रसंग नाही की, श्री. अंतुले हे रायगडावर गेले! ज्याने कधी रायगडावर पाऊल ठेवले नव्हते, त्यांना मुख्यमंत्री होताच शिवछत्रपतींचा केवढा उमाळा आला! महाराष्ट्राच्या जनतेच्या डोळ्यात धूळफेक करण्यासाठी शिवछत्रपतींचा गुणगौरव त्यांनी सुरू केला व भवानी तलवार आणण्याची घोषणा केली. श्री. अंतुले याच दौऱ्यात हाजला गेले व ती तलवार कधीच आली नाही. श्री. अंतुले यांनी सिद्धिविनायक प्रकरणानंतर केलेली ही दुसरी मोठी फसवणूक.

न्यायक्षेत्रातील हस्तक्षेप

अजूनही ज्या प्रकरणाची माहिती लोकांना मिळालेली नाही ती श्री. अंतुले यांनी न्यायक्षेत्रात केलेल्या हस्तक्षेपाची आहे. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी राजीनामा दिल्यानंतर सर्वप्रथम जर कुणी राजीनामा द्यावयास हवा तर तो तीन न्यायमूर्तींनी. त्यात पहिला क्रमांक मुख्य न्यायाधीश श्री. देशपांडे यांचा लावावा लागेल. दुसरा क्रमांक श्री. मासोदकर व तिसरा श्री. आगरवाल यांचा. या तीन न्यायमूर्तींना मुख्यमंत्री अंतुले यांनी पूर्ण आपलेसे केले होते व न्या. लेंटिन यांनी मुंबई हायकोर्टाची आज प्रतिष्ठा वाचविली नसती तर या तिन्ही न्यायमूर्तींनी मिळून हायकोर्टाची अप्रतिष्ठाच केली असती. न्या. मासोदकर व न्या. आगरवाल हे दोघेजण अजूनही प्रतिभा प्रतिष्ठानचे विश्वस्त आहेत. या प्रतिष्ठानासाठी जमविलेले पैसे हे भ्रष्टाचाराचे आहेत असे त्यांचा एक न्यायमूर्ती

जाहीर करतो व अशा भ्रष्ट पैशाचे दोन न्यायमूर्ती विश्वस्त बनतात! त्यांच्याविरुद्धच पहिली फौजदारी कारवाई सुरू व्हावयास हवी.

मासोदकरांचे 'अपूर्व' निकालपत्र

त्यांचा गुन्हा हा इतकाच नाही. मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी एका समारंभात न्यायमूर्तीवर ताशेरे झाडले. "न्यायालये म्हणजे तमाशा आहे." असे मुख्यमंत्री अंतुले म्हणाले. त्यावर ॲड. श्रीकांत भट यांनी न्यायालयांच्या बेअदबीचा खटला दाखल केला. न्या. मासोदकर यांच्यापुढे तो चालला. मुख्यमंत्री अंतुले यांनी न्यायालयांची बेअदबी केली नाही असा निर्णय देताना न्या. मासोदकरांनी जी 'सेवा' केली आहे ती भयानक आहे. बॉंबे लॉ रिपोर्टर १९८१ मध्ये हे निकालपत्र नोंदलेले आहे. मुख्यमंत्र्यांची मर्जी संपादन करण्याची उत्तम संधी या नात्याने न्या. मासोदकरांनी या प्रकरणाकडे पाहिले असे निकालपत्र वाचताच कुणाचेही मत होईल.

सर्वात वाईट गोष्ट अशी की, या मासोदकर-आगरवालांनी आपल्या जाळ्यात मुख्य न्यायाधीश श्री. देशपांडे यांनाही ओढले. त्याची दोन उघड दृश्ये लोकांसमोर आली. न्यायमूर्तींना निवृत्तीनंतर राहाण्यासाठी जागा हव्यात हे श्री. अंतुले यांच्या लक्षात येताच आपल्या जाळ्यात ओढण्यास ही संधी चांगली असे त्यांनी पाहिले व मुख्य न्यायाधीश श्री. देशपांडे यांनाच सर्व न्यायमूर्तींना घेऊन माझ्याकडे जेवायला या असे श्री. अंतुले यांनी सांगितले. ब्रिटिश राज्यातच नाही तर स्वतंत्र भारतातही न्यायमूर्तींनी चांगल्या राज्यकर्त्यांपासूनही कसे अलिप्तपणे जगायचे याची परंपरा होती. मुंबई हायकोर्टाचे मुख्य न्यायाधीश श्री. देशपांडे यांनी ही परंपरा मोडली व निर्लज्जपणे इतर न्यायमूर्तींनाही त्यांनी तोंडघशी पाडले व त्यांना घेऊन हे मुख्यमंत्र्यांकडे जेवावयास गेले. आणि त्याच वेळी मुख्यमंत्र्यांनी मुंबई हायकोर्टाच्या न्यायमूर्तींना जमीन दिल्याचे दूरदर्शनवर दाखविण्यात आले. साऱ्या न्यायालयाची त्या दिवशी लाज गेली! ही लाज घालविणारे न्या. देशपांडे हे एक दिवसही त्या पदावर राहू शकत नाहीत, कारण त्यांच्यावर लोकांचा विश्वासच राहिलेला नाही.

देशपांडे यांच्या घरी अंतुले!

एवढ्याने भागले नाही. न्या. देशपांडे यांच्या मुलाचे लग्न मध्यंतरी झाले. नागपूर विधानसभेचे अधिवेशन तेव्हा चालू होते. न्या. देशपांडे यांनी मुलाच्या विवाहाप्रीत्यर्थ आपल्या घरी भोजन ठेवले. सर्व न्यायमूर्तींना बोलाविले. ज्यांच्यापुढे अंतुले यांचा खटला चालू आहे ते न्या. गाडगीळ व न्या. कोतवाल तिथे जेवणास गेले. अनेक न्यायमूर्ती तेथे पोहोचले तर मध्यभागी अंतुले पती-पत्नी

उभे ! आपल्या सहकाऱ्यांना दिलेले हे जेवण. त्यावर न्या. देशपांडे यांना एका न्यायमूर्तींनेच जाब विचारला. तेव्हा मुंबई हायकोर्टाचे मुख्य न्यायाधीश श्री. देशपांडे उत्तरले, "अंतुले माझे कौटुंबिक मित्र आहेत. त्यांना बोलावले तर काय बिघडले !"

या जेवणाला न्या. लेंटिन गेले नव्हते. मुख्यमंत्र्यांनी न्यायमूर्तींशी घसट करण्याचा हा पद्धतशीर प्रयत्न न्या. देशपांडे यांनी केला. नुकतेच झालेले न्या. सावंतांची खोली रात्री उघडण्याचे प्रकरण म्हणजे त्यावर चढलेला कळस आहे. मुंबई हायकोर्टात एका न्यायमूर्तींचे कार्यालय चोरांनी फोडावे तसे रात्री उघडले गेले ! त्याबद्दल चौकशीचे काम न्या. मदन यांच्याकडे दिलेले आहे. आमच्या देशातील राजकारणी, न्यायमूर्ती, नोकरशाही हे काय करतात हे समजण्याचा अधिकार लोकांना आहे. त्यानुसार श्री. मदन यांचा अहवाल प्रसिद्ध व्हावयास हवा. न्या. सावंत यांनी स्वतः आपले कार्यालय रात्री उघडण्यात आले अशी तक्रार केलेली आहे. ही तक्रार वृत्तपत्रात प्रसिद्ध झालेली आहे. आता या एक न्यायमूर्तींच्या तक्रारीचे काय झाले, त्यांना न्याय मिळाला किंवा नाही ?

मंत्रालय व अधिकारी

एकीकडे आपण निर्माण करीत असलेले हे गोंधळ कमी नाहीत असे अंतुले यांना वाटले व त्यांनी महाराष्ट्राची राजधानी मुंबईहून हलविण्याची एक घोषणा केली. श्री. अंतुले यांच्या एकाधिकारशाहीचा पूर्ण प्रत्यय या प्रकरणी आला. त्यांचे मंत्रीमंडळ म्हणजे जणू काही नारद व तुंबर यांचे बनलेले. श्रीविष्णूने मान हलवायची व कायम उभे असलेल्या नारद–तुंबर यांनी हात जोडून 'मम' म्हणायचे ! महाराष्ट्र विधानसभेसाठी नवी इमारत बांधली जाते, तिचे उद्‌घाटन पंतप्रधान येऊन करतात व हे लहरी महमूद एका रात्रीत मुंबईतून विधानसभेसह राजधानी हलविण्याचाच निर्णय जाहीर करतात ! इतर मंत्री वृत्तपत्रात निर्णय वाचतात ! हा निर्णय ते कुणामुळे घेतात, तर ताजमहाल-कम्-टाटांच्या केरकरांमुळे ! या प्रकरणी आमचे मन वळवावे म्हणून मुख्यमंत्री श्री. अंतुले यांनी संपादकांना जेवावयास बोलाविले. त्या वेळी श्री. अंतुले यांनी स्वतःच सर्व माहिती आम्हाला दिली ती अशी : श्री. जे आर. डी. टाटा व अंतुले एकत्र जेवले. श्री. टाटा म्हणाले, "मी तुम्हाला कल्पना देतो." दुसऱ्या दिवशी सकाळी श्री. केरकर कल्पना देण्यास श्री. अंतुले यांच्याकडे आले. त्यांनी कल्पना दिल्या त्या अशा :

१. राजधानी कुलाबा जिल्ह्यात न्यावयाची. त्यामुळे तेथील जमिनींचे भाव

वाढतील.

२. टाटांना अध्यक्ष करून उरण पुलाचे काम घोषित करायचे.

कुठे आहे तो पूल? कुठे आहे ती राजधानी? या बदल्यात ताजमहाल हॉटेलने वीज लाटली होती ती पचविण्यात आली. केरकर हे सरकारच्या अर्बन सीलिंग कमिटीचे प्रमुख झाले. इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानात पहिले २० लाख टाटांचे जमा झाले.

या अर्बन सीलिंगबद्दलच्या सर्व फाइल्स मंत्रालयातून वर्षा बंगल्यावर नेण्यात आल्या व त्यामधून हा सिमेंट भस्मासूर निर्माण झाला. सिमेंटसाठी अधिक पैसे देणाऱ्या बिल्डर्सची वाण नव्हती. त्यांची यादी करण्यात आली. ते प्रकरण आता जगजाहीर झाले आहे, परंतु यात अंतर्भूत असलेला एक मुख्य मुद्दा दुर्लक्षून चालणार नाही-जो गुन्हा हे पैसे देण्यापेक्षाही मोठा आहे.

सिमेंटसाठी भरमसाट देणग्या घेतल्याने व सीलिंगच्या फाइल्स दाबून ठेवल्याने मुंबई शहरातील सर्व ब्लॉक्सच्या किंमती वाढल्या. रोज गरीबांच्या नावाने बडबडणाऱ्या या मुख्यमंत्र्यांनी कुणाही मध्यमवर्गीय मराठी माणसाला मुंबईत दोन खोल्या घेता येणार नाहीत अशी कायम परिस्थिती निर्माण केली. बिल्डर्स अंतुले व केरकर यांच्या या कटाबद्दल त्यांच्यावर तमाम मराठी माणसांनी खटला भरावयास हवा.

पोलीस खात्यावर टीका करण्याची वेळ नेहमी येते. त्यांचा मोठेपणा सांगणारी एक गोष्ट कळली. अंतुलेमहाशयांच्या भ्रष्टाचारी व्यवहाराच्या संबंधात ती उद्बोधक ठरावी. पोलीस जिमखाना मोडकळीस आलेल्या स्थितीत होता. त्याच्यासाठी एक सुव्हनीर काढावे व जाहिराती जमवून पैसे उभे करावेत असा विचार पुढे आला. पोलीस अधिकाऱ्याने जाहिराती मागितल्या तर नाही कोण म्हणणार? अधिकाऱ्यांनी नुसते टेलीफोन्स केले की जाहिरातींचा पाऊस पडला असता. मुख्यमंत्री सिमेंटसारखी टंचाई असलेली वस्तू टनांनी देऊन पैसे घेते. पोलीस खात्याची तर स्थिती अशी की, त्यांनी काहीही न देता त्यांना जाहिराती मिळाल्या असत्या. त्या वेळच्या गृहमंत्र्यांनी व पोलिस कमिशनरांनी हे योग्य की अयोग्य याबद्दल विचार केला व असे करू नये असा निर्णय घेतला.

इतकेच नव्हे तर इंडियन पीनल कोड १६१ व्या कलमाप्रमाणे पोलिसांनी जाहिरातीच्या रूपानेही पैसे गोळा करणे हा गुन्हा आहे असे नमूद करण्यात आले. त्या वेळी कायदेपंडित सीरवई यांचेही मत घेण्यात आले होते. ते सुव्हनीर प्रसिद्ध झाले असते तर त्यात ज्यांच्या जाहिराती आल्या असत्या त्यांनी कोणत्या सवलती मोबदल्यात मिळविल्या याची चौकशी सुरू झाली असती. पोलिसांनी या गोष्टीचा विचार करावा व जाहिराती गोळा करू नयेत हा त्यांचा मोठेपणा

आहे. शेवटी ज्यांच्या हाती लोकांच्या तिजोऱ्या उघडण्याच्या चाव्या आहेत त्यांनीच पथ्ये पाळावयाची असतात.

याउलट राज्यसभेस उत्तर देताना अर्थमंत्री म्हणाले, "एखाद्या सरकारी पुस्तिकेत नुसते छापून आले म्हणजे तो गुन्हा होत नाही. फायदा उकळण्यासाठी ते छापलेले वापरण्यात आले की तो गुन्हा होतो."

'महाराष्ट्र मार्चेस अहेड' ही डिसेंबर १९८० मध्ये प्रसिद्ध केलेली पुस्तिका राज्यसभेत व लोकसभेत खासदारांनी सादर केली. महाराष्ट्र सरकारच्या प्रसिद्धी खात्याने त्याच्या १५ हजार प्रती छापून वाटल्या होत्या. सरकारी छापखान्यात त्या छापल्या. त्याच्या १५ व्या पानावर पुढील ओळ आहे. पुस्तिका इंग्रजीत आहे. कारण देणग्या देणाऱ्या इंग्रजी जाणणाऱ्या बड्यांसाठीच ती प्रसिद्ध केलेली आहे. त्याचा मराठी अनुवाद असा. "साहित्य व कला क्षेत्रातील हुशार व्यक्तींना मान्यता व प्रोत्साहन देण्यासाठी इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठान (महाराष्ट्र) या नावाने एक प्रतिष्ठान महाराष्ट्र सरकारने स्थापन केले आहे." डिसेंबर १९८० मध्ये प्रकाशित केलेली ही पुस्तिका त्यानंतर सर्वत्र वाटली गेली व त्यानुसारच लोकांनी पैसे दिले असे श्रीमती शालिनीताई पाटील यांनी पंतप्रधानांच्या नजरेस आणले. आता तो खासगी ट्रस्ट आहे असे सांगणे यात फसवणुकीची वृत्ती दिसून येते.

पोलिसांचे अभिनंदन यासाठी की, त्यांनी आपल्या स्टेडियम दुरुस्तीसाठी जाहिरात घेण्याचा बेत रद्द केला. त्यांनी स्वतःलाही फसविण्याचे नाकारले. केंद्रीय अर्थमंत्र्यांनी संसदेला व स्वतःला दोघांनाही फसविले. श्री. अंतुले तर जगाला फसवायला निघाले होते.

ते अस्पृश्यच आहेत !

मुख्यमंत्र्यांच्या शिरजोरपणाला तर कसली मर्यादाच नव्हती. "बिल्डर्सच्या देणग्या स्वीकारावयाच्या नाहीत काय ? हे देणगीदार काय अस्पृश्य आहेत ?" असा मोठा विनोदी प्रश्न त्यांनी विचारला होता. अजूनही आपण कोणता गुन्हा करतो आहोत हे त्यांना समजलेले तरी नसावे किंवा वेड पांघरून ते उत्तम तऱ्हेने सर्वांना पेडगावला नेऊ इच्छीत असावेत. दुसरेच अधिक खरे आहे. आपण जगाचे भोट नागरिक त्यामुळे बालबोध पद्धतीने हा विषय समजून घेऊ या.

१. सिमेंट ही टंचाई असलेली वस्तू आहे. ती कुठेही मिळणारी नाही. त्यासाठी सरकारी परवाना लागतो. त्यामुळे ते देणे म्हणजे कायद्याने जे घडायचेच आहे ते नाही. 'टाइम्स ऑफ इंडिया' ने अग्रलेखात त्याचे वर्णन Selling the favour या योग्य शब्दात केले होते.

२. जो देणगी देऊ शकतो त्यालाच सिमेंट देणे व जो देणगी देऊ शकत नाही त्याला न देणे हा शुद्ध पक्षपात होता. असंख्य गरजू लोक सिमेंटसाठी रांगेत उभे असताना ते पैसे देऊ शकत नाहीत, म्हणून त्यांना सिमेंट मिळाले नाही हा शुद्ध अन्याय होता.

३. पैसे देणाऱ्या बिल्डर्सना सिमेंटची अतिशय गरज होती म्हणून त्यांनी पैसे दिले. नाही तर ते ' वर्षा ' बंगल्यावर आलेच नसते. टंचाई निर्माण झालेली असताना गरजूंकडून सरकारच्या कोणत्याही प्रतिनिधीने अगर अधिकाऱ्याने पैसे घेणे हा गुन्हा आहे. त्याला लाच म्हणतात. त्याला भ्रष्टाचार म्हणतात. उद्या मंत्र्याचा पट्टेवाला, मंत्र्याच्या खोलीत जाण्यासाठीसुद्धा ' देणगी ' घेईल व ती गावच्या देवळाच्या प्रतिष्ठानासाठी आहे म्हणून सांगेल !

४. घेतलेले पैसे उत्तम कार्यासाठी वापरले म्हणजे भ्रष्टाचाराचा गुन्हा नष्ट होत नाही. एखाद्याने बँकेवर दरोडा घातला व त्या पैशाने गरीबांसाठी रुग्णालय बांधले तर त्या दरोडेखोरास तुम्ही माफ कराल काय ?

५. यात बिल्डर्स पुन्हा काळ्या पैशाचे चक्र निर्माण करतात. गरीबांच्या घरासाठी हवे असलेले सिमेंट लाखांचे फ्लॅट्स व काळा पैसा मिळविण्यासाठी उपयोगात आणतात. पर्यायाने मुख्यमंत्रीच हे काळ्या पैशाचे, गैर व्यवहाराचे पोषण करतात. देशाचे अर्थकारण बिघडवतात, गरीबांना घरे कधीच मिळणार नाहीत, अशी परिस्थिती निर्माण करतात.

६. दरोडेखोरांकडून पैसे घेणे, काळ्या पैशाचे व्यवहार करणाऱ्यांकडून राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांनीच पैसे घेणे यासारखे अनैतिक दुसरे काही नव्हते. हे बडे बिल्डर्स म्हणजे समाजाच्या दृष्टीने खरे अस्पृश्यच आहेत. त्यांना कुणीही स्पर्श करू नये. आणि ज्या अस्पृश्यांना आम्ही दूर ठेवतो त्यांना या बिल्डर्सच्या लाखांच्या फ्लॅट्समध्ये जागा द्यावयास हव्यात. धनासाठी जो हवे ते करतो त्याला समाजाने यापुढे अस्पृश्यच मानावयास हवे.

अधिकाऱ्यांना जाच

अंतुले संपले याचा सर्वात आनंद झाला तो मंत्रालयातील अधिकाऱ्यांना. अतिशय अपमानास्पद वागणूक देणारा मुख्यमंत्री म्हणून अंतुले यांचे नाव घेतले जाते. धडाधड बदल्या करून त्यांचे जीवनच मुख्यमंत्र्यांनी उद्‌ध्वस्त केले. श्री. तिनईकर हे मंत्रालयात एक स्वच्छ शासक म्हणून ओळखले जातात. त्यांची एका वर्षात पाच ठिकाणी आकसाने बदली करण्यात आली. सुब्रह्मण्यम् यांना अंतुले यांनी दिल्लीहून आपले खास चिटणीस म्हणून आणले. श्री. अंतुले यांना फालतू गोष्टींसाठीही फोटोग्राफर लागे. दूरदर्शनच्या कॅमेरामनने तर

सत्यनारायण घातला असेल. एक दिवस फोटोग्राफर नव्हता तर अंतुले सुब्रह्मण्यम् यांच्यावर खेकसले, " फोटोग्राफर कुठे आहे ?" श्री. सुब्रह्मण्यम् हे आय. ए. एस. अधिकारी. ते म्हणाले, " माझे हे काम नाही. " त्यांची तेथेच बदली करण्यात आली. श्री. सुब्रह्मण्यम् पर्यटन विभागाचे संचालक झाले. त्यांनी घारापुरीसाठी पर्यटन योजनेतर्फे लॉंच सर्व्हिस सुरू करावयाचे ठरविले तर अंतुलेंचा विरोध. कारण जातीयतेचा आरोप ज्यांना असह्य होतो ते आपल्या धर्मबंधूंचे शेवटी हित पाहातात व घारापुरीला पर्यटन खात्याची बोट जाऊ देत नाहीत. भवानी तलवार नाही, रायगडावर अंतुले स्वतः कधी गेले नाहीत व कल्याणला शिवजयंतीची मिरवणूक निघणारी बंद झाली हा जून ८० ते जानेवारी ८२ चा जसा हिशेब आहे त्याचबरोबर आपल्या धर्मबांधवांचे हात बळकट करण्याचे कामही श्री. अंतुले यांनी योजनापूर्वक केले आहे.

दैठणकरांची बदली

दोन हजारही रोज खप नसलेल्या व नव्याने सुरू झालेल्या एका उर्दू पत्राला रोज पाच हजारांची सरकारी जाहिरात देण्यास नकार दिल्याने श्री. शशिकांत दैठणकर यांची प्रसिद्धी संचालक पदावरून तडकाफडकी बदली झाली याचीही माहिती आज लोकांना करून द्यावयास हवी. उर्दू पत्रांना जाहिराती कमी मिळतात म्हणून श्री. अंतुले खूप भडकले. तेव्हा श्री दैठणकर म्हणाले, " तुम्ही सरकारी नियम बदला, लेखी आदेश द्या, व हवे ते करा ! " २५ हजारांपेक्षा अधिक खप असलेली दैनिके ' अ ' यादीत, १० ते २५ हजार ' ब ' यादीत व १० हजारांपेक्षा कमी ' क ' अशी सरकारी नियमावली आहे. कोणतेही वृत्तपत्र सहा महिने चालल्याशिवाय नियमित जाहिरातीस ते पात्र होत नाही. आणि येथे पहिल्याच महिन्यात रोज पाच हजारांची जाहिरात या उर्दू पत्राला द्या असे अंतुले सांगत होते व खप दोन हजार !

महाराष्ट्र वित्त महामंडळाचे संचालक श्री. जयरामन् यांची अशीच तडकाफडकी बदली करण्यात आली. ते मंत्रालयातून अंतुले यांच्या खोलीतून बाहेर पडले व कार्यालयात पोहोचले तर बदलीचा आदेश तिथे तयार होता. काही अधिकारी नोकऱ्या सोडून गेले. महाराष्ट्राचा एकापरीने सत्यानाश या व्यक्तीने केला व वर हा सर्वांना चोर ठरविण्याचा प्रयत्न करीत होता. रात्रीच्या भ्रमंतीची नाटके काय केली, जनता दरबार उघडून लोकप्रियतेची झूल खांद्यावर टाकण्याचा प्रयत्न काय केला. आपले सर्व भ्रष्टाचार, अरेरावी वृत्ती व दुष्ट वागणूक झाकण्यासाठी जनता दरबाराचे नाटक त्यांनी उभे केले होते. ज्यांना पैसे मिळत होते ते नाचत होते. हे पैसे अंतुले कुठून आणतात असा विचारही मनता

आणण्याइतकी शुद्धता घेणाऱ्यांच्यात राहिली नाही. ते मुख्यमंत्रीपदावरून जातील तेव्हा त्यांना कुणी १० रुपये देणार नाही. त्यांच्या सभेला १० लोक जमणार नाहीत. छेड्डासारख्या भ्रष्टाचाराच्या पुतळ्यास अंतुले यांनी संरक्षण दिले व छेड्डा त्यांच्यामागे नाचत राहिले. याचे दुसरे रहस्य कोणते ? भ्रष्टाचाराचे साम्राज्य महाराष्ट्रात निर्माण झाले होते. लाचारांची तैनाती फौज त्यांनी निर्माण केली. ईश्वर व अल्ला जागे होते म्हणून ते पूर्णावस्थेत जाण्यापूर्वी उखडले गेले. न्यायमूर्ती, पत्रकार, काही सरकारी अधिकारी, लेखक, आमदार, खासदार अशा समाजातील सर्व प्रमुख घटकांना लाचार बनविण्याची खाणच अंतुले यांनी खोदली होती त्या खाणीतच त्यांच्या मुख्यमंत्रीपदाचे दफन झाले. " महाराष्ट्र कुणाला समजून घ्यायचा असेल तर त्यांनी औरंगाबादला जाऊन यावे व तेथील औरंगजेबाचे थडगे पाहावे. " असे कै. पु. मं. लाड दिल्लीतील ढुढ्ढाचार्यांना सुनावत असत त्याची आज आठवण झाली. मोंगल साम्राज्याला महाराष्ट्र जोडून टाकला की सबंध दख्खन आपल्या सत्तेखाली येईल अशा कल्पनेने महाराष्ट्रात उतरलेल्या औरंगजेबाचे थडगे महाराष्ट्राने बांधले. हा घडा केवळ श्री. अंतुले यांच्यापुरताच मर्यादित नाही. त्यांना मुख्यमंत्रीपदावर बसविल्यावर हे सर्व भ्रष्टाचार त्यांना करू देणाऱ्या श्रीमती गांधींसाठीही आहे. महाराष्ट्रात इंदिरा गांधींचा पक्ष सत्तेवर आहेच व तो आणखी काही वर्षेही राहील, परंतु महाराष्ट्राची फसवणूक करण्याचा प्रयत्न इंदिरा गांधींसह कुणीही केला तरी महाराष्ट्र तो खपवून घेणार नाही. त्यांच्या हरामखोरीचेही येथे थडगेच बांधले जाईल. महाराष्ट्राकडे पाहाण्याचा दिल्लीचाही दृष्टिकोण बदलण्याची गरज आहे. महाराष्ट्रातील राजकारण्यांनीही आपला संधिसाधूपणा, वैयक्तिक आकांक्षा व त्यापोटी निर्माण होणारे हेवेदावे आता तरी कमी करावेत. अंतुले यांची मुख्यमंत्रीपदी नेमणूक झाल्यावर या शिवछत्रपतींच्या प्रदेशात पक्षीय राजकारणात बेदिली माजली, सर्वत्र अनाचार बोकाळला, पैसे म्हणजे सर्व काही असे वातावरण निर्माण झाले व एका परीने असत्य, भ्रष्टाचार, सभ्य व शिष्टाचार म्हणून वावरू लागले. श्री. जयंतराव टिळक हे श्री. अंतुले यांच्या मंत्रीमंडळात त्यांचे सहकारी असताना दि. ६ नोव्हेंबर १९८१ रोजी वाई येथे त्यांनी आपल्या भाषणात जी गोष्ट सांगितली ती येथे देऊन हे अंतुले पुराण संपवतो. वाईचे नेते, यशवंतराव चव्हाणांचे सन्मित्र कै. किसन वीर यांचे नाव एका बागेला देण्याचा कार्यक्रम श्री. चव्हाणांच्या उपस्थितीत झाला. त्यावेळी श्री. जयंतराव टिळक यांनी ही गोष्ट सांगितली.

ते म्हणाले, " सत्या व असत्या या दोन बहिणी होत्या. दोघीही

दिसायला अगदी सारख्या व सुंदर होत्या. परंतु सत्यासाठी एक खास पोशाख होता. तो पोशाख तीच अंगावर घाली व विद्वानांच्या व पंडितांच्या दरबारात ती वावरत असे. एक दिवस सत्याने आपली ती खास वस्त्रे काढून बाहेर ठेवली व ती स्नानास गेली. असत्याने ती संधी साधली व तिने ती वस्त्रे आपल्या अंगावर घातली व तेथून ती निघाली. सरळ विद्वानांच्या व पंडितांच्या दरबारात गेली. सर्वत्र तिने आपला संचार सुरू केला. सत्या स्नान आटोपून बाहेर आली तर आपली वस्त्रे नाहीत. अपुऱ्या वस्त्रांमुळे सत्या शेवटी दडून राहिली व असत्या मिरवत राहिली विद्वान, पंडित, मुसद्दी यांना वाटले, हीच सत्या आहे. कारण सत्या कधीच खोटे बोलत नाही या श्रद्धेवर समाज होता."

ही खलील गिब्रानची गोष्ट सांगून श्री. जयंतराव टिळक म्हणाले, "दुर्दैव आमचे की आम्ही या असत्याला सलाम करीत आहोत !"

सबंध महाराष्ट्रच सलाम करू लागला होता. म्हणून ते संपविणे यात महाराष्ट्र-हित व राष्ट्रहित गुंतले होते. श्री. अंतुले यांनाच नव्हे तर त्यांच्यासारख्या कोणत्याही भ्रष्टाचारी राज्यकर्त्यास सत्तेवर राहू दिले तर देशाचे अर्थकारणच नव्हे तर स्वातंत्र्य धोक्यात येईल. यासाठी ही लढाई आहे. वृत्तपत्र स्वातंत्र्य व न्यायालयांचे स्वातंत्र्य या देशात टिकणार की जाणार असा सवाल श्री. अंतुले यांनी उभा केला. त्याचे वृत्तपत्रांपुरते हे उत्तर तर न्यायालयातर्फे याचा निस्पृह निवाडा न्या. लेंटिन यानी केला. दोन्हींचे स्वातंत्र्य अबाधित राहिले. अबाधित राहो यासाठी प्रसिद्ध केलेले हे पुस्तक. त्या स्वातंत्र्याच्या वेदीवर वाहिलेली ही चार फुले.

२०

न्या. लेंटिन यांचे निकालपत्र

मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्या. बी. लेंटिन यांनी सिमेंट वाटप प्रकरणी मुख्यमंत्री अ. र. अंतुले आणि महाराष्ट्र सरकार यांना दोषी ठरवणारे जे ७० पृष्ठांहून अधिक पृष्ठांचे निकालपत्र दिले त्या निकालपत्राचा सविस्तर भाग पुढे दिला आहे.

* * *

निकालपत्रातील अर्जदारांनी मांडलेली बाजू

मुख्यमंत्री अ. र. अंतुले यांनी सिमेंट–वितरणाची कायदेशीर व्यवस्था डावलून आपल्या अधिकारात मोठ्या प्रमाणावर सिमेंट वाटप केल्याची तक्रार अर्जदार श्रीमती मृणाल गोरे, प. बा. सामंत व इतर यांनी केली. अर्जदार हे 'समाजवादी मंच' या संघटनेचे सदस्य आहेत. त्यांनी आपल्या अर्जात अशी तक्रार केली आहे की, बांधकाम वा दुरुस्ती कामासाठी शिधावाटप कचेऱ्यातून सिमेंट मिळत नाही, सिमेंटसाठी केलेले रीतसर अर्ज डावलेले जात आहेत. उलट प्रतिवादी क्रमांक दोन मुख्यमंत्री श्री. अंतुले, तसेच मंत्री व आमदार यांच्या शिफारशी मिळविणाऱ्या व्यक्तींना मोठ्या प्रमाणावर सिमेंट दिले गेल्याच्या अनेक तक्रारी आमच्याकडे आल्या.

अर्जदारांनी आपल्या घरांच्या दुरुस्तीसाठी सिमेंटची आवश्यकता निर्माण झाल्यावर प्रत्येकाने ५ गोणी सिमेंट आपणास मिळावे असा अर्ज मुंबई विभागाचे डेप्युटी कंट्रोलर ऑफ रेशनिंग यांच्याकडे सादर केला तथापि त्यांना सिमेंट उपलब्ध होऊ शकले नाही. त्यानंतर अर्जदारांना असे कळून आले की, प्रतिवादी क्रमांक २ – मुख्यमंत्री अ. र. अंतुले हे कायदेशीर वाटप व्यवस्थेच्या

नियमांचा भंग करून तडक मंत्रालयातूनच मोठ्या प्रमाणावर सिमेंट वाटप करू लागले आहेत. याबाबतच्या प्रत्यक्ष वस्तुस्थितीचा पडताळा घेण्यासाठी प्रथम क्रमांकाचे अर्जदार श्री. प. बा. सामंत यांनी १९८१ च्या जून महिन्यात मंत्रालयातील अन्न आणि नागरी पुरवठा विभागाला भेट दिली. तेव्हा त्यांना तेथे अशी नोटीस झळकलेली दिसून आली की, मंत्रालयात सिमेंटसाठी कोणत्याही अर्जाचा विचार केला जाणार नाही. खात्याकडे पडून असलेले सर्व अर्ज शिधा नियंत्रक अधिकारी, कलेक्टर यांच्यामार्फत संबंधित सिमेंट वाटप समित्यांकडे पाठविले गेले आहेत. तेव्हा यापुढची चौकशी तहसीलदार, अन्नधान्य वितरण अधिकारी वा उप-शिधा-नियंत्रक यांच्याकडे करण्यात यावी.

याबाबत अर्जदाराचे गाऱ्हाणे असे होते की, उपरोक्त नोटीस लावली असतानाही आणि कायदेशीर सिमेंट वाटप योजनेला डावलून अधिकारबाह्य मार्गाने मुख्यमंत्री अंतुले (प्रतिवादी क्र. २) हे बिल्डर्सना तडक मंत्रालयातून मोठ्या प्रमाणावर सिमेंट वाटप करीत आहेत व मुख्यमंत्र्यांनी स्थापन केलेल्या व ज्याचे ते एक विश्वस्त असलेल्या व खासगीरील्या नियंत्रण करीत असलेल्या अशा काही प्रतिष्ठानांना मिळणाऱ्या देणग्यांच्या बदल्यात हे वाटप केले जात आहे. परिणामी काही वेळा अर्जदारांना अगदी थोडे सिमेंट मिळाले. काही वेळा तर अगदी मिळालेच नाही. ३५० टनांपासून १ हजार टनांपर्यंत बिल्डर्सना वाटप केल्याची उदाहरणे अर्जदारांनी आपल्या अर्जात नमूद केली आहेत.

अर्जदारांच्या संतापाला कारणीभूत व्हावी अशीही काही उदाहरणे त्यांनी नमूद केली आहेत. (१) डी झोन (बांद्रा ते दहिसर) यांच्याकडे ४१२८ सिमेंट मागणीचे अर्ज पडून होते. उप-शिधा-नियंत्रकांकडून त्यांना १६,६६० टन सिमेंट मंजूर झाले होते. पण प्रत्यक्षात ८८०३ टन एवढेच सिमेंट त्यांना दिले गेले. याउलट एकट्या 'डी' झोनला जेवढे सिमेंट देऊ करण्यात आले होते त्यापेक्षा किती तरी अधिक प्रमाणात म्हणजे फक्त १४२ अर्जदारांना मंत्रालयातून २०,२६० टन एवढे सिमेंट वाटप केले गेले. (२) १९८१ साली ९०० अर्जांपैकी एकाही अर्जापोटी कणभरही सिमेंट दिले गेले नाही. (३) पावसाळ्यात घर-दुरुस्तीसाठी हजारो अर्ज करण्यात आले. त्यांपैकी एकाही अर्जदाराला सिमेंट वाटप झाले नाही. या अर्जदारांनी व्यक्त केलेला हा संताप लक्षात घेऊनच नव्हे तर संबंधित प्रकरणाशी संबंधित तत्त्वे लक्षात घेता न्यायालयीन निष्कर्षांची अपेक्षा करण्यात आली.

अर्जदाराचे वकील ॲड. अशोक देसाई यांनी या संबंधात असे प्रतिपादन केले आहे की, राज्य सरकारला केंद्र सरकारकडून सिमेंटचा जो हंगामी कोटा मिळाला होता त्याचे वाटप ३१ मार्चच्या सरकारी परिपत्रकानुसार आणि १२

सप्टेंबर १९८१ च्या सरकारी ठरावात नमूद केलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वानुसार व्हावयास हवे होते. याउलट आणि ३१ मार्च ८१ चे परिपत्रक हंगामी कोट्याच्या वाटपाला बंधनकारक नसल्याचे गृहीत धरून मोठ्या प्रमाणावर सिमेंट वाटप करण्यात आले. हे वाटप प्रतिक्रमांक–२ मुख्यमंत्री अंतुले यांचे नियंत्रण असलेल्या प्रतिष्ठानांना प्रत्यक्षरीत्या आणि अप्रत्यक्षरीत्या बिल्डर्सकडून देण्यात आलेल्या देणग्यांच्या बदल्यात करण्यात आले.

सिमेंट वाटपासंबंधी सरकारने ३१ मार्च १९८१ रोजी काढलेले परिपत्रक हंगामी कोट्याला लागू नाही असे प्रतिपादन मुख्यमंत्री अंतुले यांचे वकील सेन यांनी केले आहे. पण ते परिपत्रक वेळेवर का मागे घेण्यात आले नाही याचे समर्पक उत्तर ॲड. सेन देऊ शकले नाहीत असा निष्कर्ष उच्च न्यायालयाचे न्या. लेंटिन यांनी त्यांचा युक्तिवाद ऐकल्यावर व सिमेंट वाटपासंबंधीची नियमपद्धती समजावून घेतल्यानंतर व्यक्त केला आणि ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वे डावलण्यात आल्याचा शेरा मारला.

प्रतिवादी क्र. २—मुख्यमंत्री अंतुले यांच्या वतीने आणि राज्य सरकारच्या वतीने आपली बाजू मांडताना ॲड. अशोक सेन यांनी असे नमूद केले की, ३१ मार्च १९८१ चे सरकारी परिपत्रक केंद्र सरकारने राज्य सरकारला मंजूर केलेल्या सिमेंटच्या हंगामी कोट्याला लागू होत नाही १२ सप्टेंबर १९७८ च्या सरकारी ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वानुसार हंगामी कोट्याचे वाटप करणे शक्यही नव्हते व व्यवहार्यही नव्हते ती मार्गदर्शक तत्त्वे केंद्र सरकारकडून दिल्या जाणाऱ्या नियमित कोट्याला लागू आहेत. ३१ मार्च १९८१ चे परिपत्रक चुकीने आणि गैरसमजुतीने काढण्यात आल्याचे सेन यांनी नमूद केले. प्रतिवादी क्रमांक — २ मुख्यमंत्री अ. र. अंतुले यांच्या विवाद्य आणि अप्रशस्त वागणुकीच्या आरोपाबद्दल बोलताना ॲड. सेन यांनी असे नमूद केले की, मुख्यमंत्री अंतुले यांनी व्यक्तिशः किंवा स्वतःच्या आदेशानुसार सिमेंट वाटप केलेले नाही. तसेच बिल्डर्सना करण्यात आलेल्या सिमेंट वाटपांचा आणि यांच्याकडून देण्यात आलेल्या देणग्यांचा सरळ संबंध नाही.

सही याकुब यांची

त्यानंतर सिमेंट वाटप कशा प्रकारे करण्यात आले याची माहिती देताना असे नमूद करण्यात आले की, " प्रत्यक्ष सरकारकडून सिमेंटविषयक अर्जाचा विचार केला जाणार नाही. " असे स्पष्ट करणारे ३१ मार्च ८१ चे परिपत्रक महाराष्ट्र सरकारचे अवर सचिव सईद याकूब यांच्या सहीने काढण्यात आले.

१२ सप्टेंबर १९७८ च्या ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वे ३१ मार्च ८१ च्या

परिपत्रकाला लागू होतात किंवा नाही याबाबतचा निष्कर्ष व्यक्त करताना न्यायमूर्ती लेंटिन म्हणतात, "३१ मार्च ८१ चे परिपत्रक आणि २ मार्च १९८१ चे परिपत्रक यांचा एकत्र विचार करता ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वे ३१ मार्चच्या परिपत्रकाप्रमाणे हंगामी कोट्याचे वाटप करण्याबाबतही लागू पडतात. ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार हंगामी कोट्याचे वाटप व्हावे असाच सरकारचा हेतू असल्याचे उघडपणे दिसून येते. दोन्ही परिपत्रकातील संबंध अचूकपणे स्पष्ट होतो. ३१ मार्च ८१ चे परिपत्रक अवर सचिवासारख्या जबाबदार उच्चपदस्थ अधिकाऱ्याने आणि सरकारच्या नावाने काढण्यात आले आहे व ते सर्व संबंधित खात्याच्या प्रमुखांना धाडण्यात आले आहे. तसेच ते परिपत्रक मंत्रालयात झळकविण्यात आले असल्याने त्याची कार्यवाही अद्यापही जारी आहे. तर मग परिपत्रक अद्यापही कार्यवाहीत का आहे ? ते मागे घेण्यासाठी सरकारपाशी पुरेसा वेळ होता हे अगदी निर्विवादरीत्या स्पष्ट आहे. आजमितीपर्यंत त्याबाबत कोणतीही कारवाई झालेली नाही. याबाबत ॲड. सेन कोणतेही उत्तर देऊ शकलेले नाहीत. प्रत्येकजण ते परिपत्रक विसरलेला होता हे काही या प्रश्नाचे उत्तर नव्हे. हे परिपत्रक कार्यवाहीत असताना हंगामी कोट्याचे वाटप त्याप्रमाणे होऊ नये ही गोष्ट गृहीतच धरता येत नाही.

हंगामी सिमेंट कोटयाचे वाटप १२ सप्टेंबर ७८ च्या ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार होऊ शकणार नाही हे ॲड. सेन यांचे प्रतिपादन अन्न व नागरी पुरवठा विभागाचे उपसचिव श्री. टिपणीस व सचिव व्ही. टी. चारी, अवर सचिव सईद याकूब आणि अन्न व नागरी पुरवठा विभागाचे राज्यमंत्री डी. एस. कमळे (गुरुजी) यांनी सादर केलेल्या प्रतिज्ञापत्रांवर आधारित आहे.

त्रासदायक प्रतिज्ञापत्रे

वरील सर्व प्रतिज्ञापत्रांचे वर्णन न्या. लेंटिन यांनी " लांबण लागलेली त्रासदायक आणि पुनरावृत्तींनी भरलेली " असे केले आहे. त्या प्रतिज्ञापत्रांचा मथितार्थ असा की, एका वेळेचा अपवाद करता यापूर्वी केंद्र सरकारकडून हंगामी कोटा दिला गेला नव्हता. एकदा जो दिला गेला त्याचे वाटप सरकारी आणि निमसरकारी संस्थांमध्ये १२ सप्टें. ७८ च्या ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वे न अनुसरता करण्यात आले होते.

हंगामी सिमेंट वाटपाच्या अटी अशा : (१) मंजूर सिमेंट कारखान्यातूनच उचलले गेले पाहिजे. दोन कारखान्यांचा अपवाद करता अन्य कारखाने महाराष्ट्राबाहेर आहेत. (२) उरलेल्या मुदतीतच ते सिमेंट उचलले पाहिजे. (३) कारखान्यातून सिमेंट नेण्याची व्यवस्था ग्राहकानी स्वतःच केली पाहिजे.

(४) नियमित तिमाही कोटा रेल्वेनेच न्यावा लागतो. पण हंगामी कोटा रस्ते-मार्गानेच नेला पाहिजे. घाऊक साठेदार म्हणून तो नेता येणार नाही. (६) कारखान्यावर सिमेंट उपलब्ध न होण्याची तोशीसही गिऱ्हाईकाला सहन करावी लागेल.

सोयीस्कर पद्धती

वरील परिस्थितीत राज्य सरकारला हंगामी कोट्याच्या वाटपाबाबत सोयीस्कर अशी पद्धती ठरवावी लागली. सिमेंट तावडतोबीने नि एकाच वेळा उचलता यावे हा त्या पद्धतीमागील हेतू असल्याचे त्या प्रतिज्ञापत्रात नमूद करण्यात आले आहे.

पुढे असेही नमूद करण्यात आले आहे की, हंगामी कोट्यातून मिळालेले सिमेंट राज्य सरकारने विविध खरेदीदारांची निकड व गरज लक्षात घेऊन आणि स्वतःच्या विचाराने त्यांना वाटले. वाहतूक करण्याची त्यांची क्षमता लक्षात घेऊन हे वाटप करण्यात आले. हे हंगामी कोट्याचे वाटप १९७८ च्या डिसेंबर महिन्यात १० हजार मेट्रिक टनांच्या हप्त्याने सुरू झाले. हे वाटप प्रादेशिक सिमेंट समितीच्या शिफारशी मिळविणाऱ्यांना १२ सप्टेंबरच्या ठरावातील मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन केल्याशिवाय करण्यात आले. त्यानंतर राज्य सरकारने सिमेंट वाटपासाठी खरोखर गरजू असलेल्या व मोटारीने तात्काळ वाहतूक करू शकणाऱ्या व्यक्तींची निवड केली. या प्रकारची हंगामी वाटप-पद्धती सरकारला व्यवहार्य आणि सयुक्तिक वाटली. ही पद्धतीही पुढे सोडून देण्यात आली. आणि कलेक्टरच्या शिफारशीशिवाय मंत्रालयातून सिमेंट वाटप करण्यात आले.

कारणे असमर्थनीय

प्रतिज्ञापत्रातील वरील मथितार्थ आणि उत्तरादाखलच्या प्रतिज्ञापत्रातील प्रतिपादन हंगामी वाटपासाठी १२ सप्टेंबरच्या ठरावाची तत्त्वे न पाळण्याबाबत देण्यात आलेली कारणे असमर्थनीय असल्याचा निष्कर्ष न्या. लेंटिन यांनी काढला आहे. १९७८ च्या सप्टेंबरपूर्वी हंगामी कोटा केंद्र सरकारकडून मिळाला नसल्याचे (अपवाद फक्त एकवेळचा) म्हणणे पूर्णतः खोटे आहे. केंद्र सरकारकडून जुलै-सप्टेंबर ७७ मध्ये ५,२७,४०० टन, ऑक्टोबर-डिसेंबर ७७ मध्ये ५,१४, २५० टन आणि जानेवारी–मार्च ७८ मध्ये ५,७५,००० टन हंगामी कोट्याचे सिमेंट दिले गेल्याचे न्यायमूर्तींनी निर्देशित केले आहे. हे वाटप १२ सप्टेंबरच्या ठरावाआधीचे आहे.

' बंधना ' चा अर्थ खोटा

हंगामी कोटा हा फक्त रस्त्याच्या मार्गे उचलता येईल आणि नियमित कोटा फक्त रेल्वेमार्गे नेता येईल असे केंद्र सरकारचे बंधन असल्याचे प्रतिवादीचे म्हणणेही न्यायमूर्तींनी फेटाळून लावले आहे. हंगामी आणि नियमित कोट्याचे सिमेंट रस्तामार्गे आणि रेल्वेमार्गे घेऊन जाण्याची मुभा मिळाल्याची उदाहरणे आहेत असे केंद्र सरकारबरोबरच्या राज्य सरकारच्या अधिकाऱ्यांच्या पत्रव्यवहाराच्या आधारे न्यायमूर्तींनी म्हटले आहे. वाहतुकीबाबत सरकारने दाखवलेली अक्षमता समाधानकारक नसल्याचा शेराही त्यांनी मारला आहे.

सिमेंट-वाटपासाठी नेमलेल्या उच्चस्तरीय समितीच्या सभा इतिवृत्तात घुसडलेल्या मजकुराबाबत चारी आदि अधिकाऱ्यांनी सोयीस्कर मौन पाळले आणि नागरी व पुरवठा खात्याचे राज्यमंत्री श्री. कमळेगुरुजी यांनी उडवाउडवीची वृत्ती दाखविली. समितीच्या बैठकीची इतिवृत्ते समितीचे सदस्य सचिव चारी यांनी तयार केली या वस्तुस्थितीबद्दल कोणीही विवाद्यता प्रकट केली नाही. तसेच इतिवृत्तात घुसडलेल्या खाडाखोड केलेल्या व वगळलेल्या मजकुराबद्दल प्रतिवादीचे वकील ॲड. सेन यांनी मान्यता दर्शविली असल्याचे नमूद करून न्या. लेंटिन म्हणतात, ॲड. सेन यांनी देऊ केलेला खुलासा करील अशी एकच योग्य व्यक्ती दिसते ती म्हणजे श्री. चारी.

तथापि चारी यांनी याबाबत सोयीस्कररीत्या आणि कदाचित् उघडउघड मौन पाळले. ही गोष्ट अगदी नेमक्या रीतीने ॲड. सेन यांच्या जेव्हा निदर्शनास आणली गेली तेव्हा सेन यांनी असा खुलासा केला की, ती इतिवृत्ते १८ डिसेंबर १९८१ रोजी युक्तिवादाच्या ओघात न्यायालयासमोर आणली गेल्याने श्री. चारी त्याबद्दल बोलू शकले नाहीत. त्यासंबंधीचे गूढ उकलण्याच्या दृष्टीने चारींचा खुलासा फुसका ठरतो हीच माझी भीती आहे.

इतिवृत्ते सरकारकडे

इतिवृत्तापासूनच सुरुवात करावयाची झाली तर असे म्हणता येईल की, ती इतिवृत्ते सरकारच्याच ताब्यात शेवटपर्यंत होती याबद्दल कोणताच विवाद होऊ शकत नाही. तक्रार अर्ज दाखल होऊ नये यासाठी काही दिवस लांबलचक आणि सविस्तर युक्तिवाद चालूनही खटला दाखल करण्याच्या वेळी ती इतिवृत्ते सादर करण्यात आली नव्हती. २१ सप्टेंबरच्या आपल्या प्रतिज्ञापत्रात चारी यांनी त्या इतिवृत्तांचा उल्लेख केला असला तरी आदेश दिल्यानंतर ॲड. सेन ज्याविषयी बोलतात तो खुलासा करण्याचा थोडासाही प्रयत्न चारी

यांनी केलेला नाही.त्या इतिवृत्तात आपण काही दुरुस्ती वा बदल केला असल्याचे आणि जर ती दुरुस्ती व बदल केला असल्यास तो का केला हे श्री. चारी यांनी नमूद केलेले नाही. आपल्या, २१ सप्टेंबरच्या प्रतिज्ञापत्रात हे सर्व स्पष्टीकरण श्री. चारी देऊ शकले असते. मागाहूनही तसे करण्याची संधी त्यांना उपलब्ध होती. पण तरीही त्यांनी ते केले नाही.

अर्जदारांचा निषेध

तपासणीसाठी दिलेल्या अनेक कागदपत्रांमध्ये खाडाखोड झाली असल्याबद्दल अर्जदारांनी आपल्या पत्रव्यवहारात निषेध नोंदवला होता. या निषेधाची युक्तिवादाच्या काळात ॲड. अशोक देसाई यांनी पुनरुच्चारही केला होता. अशा तऱ्हेने आदेश दिल्यानंतर मूळ इतिवृत्ते ॲड. सेन यांच्यामार्फत मला १८ डिसेंबर १९८१ रोजी सादर करण्यात आली. तेव्हा यांची छाननी केल्यानंतर ॲड. सेन यांनी खुलासे देण्याची तयारी दर्शविली. त्यानंतर हे प्रकरण अनेक दिवस माझ्यासमोर चालले. पण त्यानंतरही खुद्द चारी यांच्याकडून कोणताही खुलासा होऊ शकलेला नाही. आणखी एखादे प्रतिज्ञापत्र सादर करण्यास त्यांचा हात कोणीही धरला नव्हता. याही स्थितीत चारी यांनी तीन प्रतिज्ञापत्रे सादर केली होती. आणखी एखादे सादर केले असते तर कागदपत्रांचा भार विशेष वाढला नसता. इतकेच नव्हे तर खटल्याचे कामकाज चालू असताना सरकारमार्फत चारी यांच्या प्रतिज्ञापत्रासकट अनेक प्रतिज्ञापत्रे सादर करण्यात आली. तरीदेखील खुद्द चारी यांच्याकडून तेच एकमेव खुलासा देण्यास योग्य अशी व्यक्ती असतानाही या संबंधात खुलासा मिळू शकला नाही. मजकूर गाळण्यात आल्याबद्दल कोणताही खुलासा देण्यात आला नाही. उलट आधीच खांद्यावर मोठे ओझे असलेल्या ॲड. सेन यांच्यावर ती खुलाशांची अनावश्यक जबाबदारी टाकण्यात आली. ही इतिवृत्ते नेमकेपणी कोणत्याही विश्वासात पात्र म्हणून हिशेबात धरता येणार नाहीत.

कपोलकल्पित कथा

४ मार्च १९८१ च्या इतिवृत्ताचा उपान्त्य परिच्छेद हा तालुका समित्या, जिल्हा समित्या आणि मुंबईतील प्रादेशिक समित्यांकडून ज्यांचा विचार व्हावा अशा व्यक्तींबद्दल, संस्थांबद्दल आणि बिल्डर्सबद्दल कसा व्यवहार करावा हे सुचविणारा असल्याचे ॲड. सेन यांच्याकडून प्रतिपादन करण्यात आले आणि नेमका याच परिच्छेदामुळे सईद याकूब, टिपणीस आणि चारी या

अधिकाऱ्यांच्या मनात गोंधळ निर्माण झाल्याचे नमूद करण्यात आले. पण ही सारी एक कपोलकल्पित कथा आहे.

तालुका आणि प्रादेशिक समित्यांनीच केवळ नव्हे तर वरील अधिकाऱ्यांनी अशा प्रकारच्या प्रकरणांचा विचार करावा असेच खरे तर ४ मार्च १९८१ च्या सभेत ठरविण्यात आले. तशी निर्विवाद आणि निःसंदिग्ध नोंद सभेच्या इतिवृत्तात करण्यात आली आहे. समितीच्या या निर्णयाचे स्पष्ट प्रतिबिंब ३१ मार्च १९८१ च्या सभेची जी कार्यक्रम पत्रिका तयार करण्यात आली त्या कार्यक्रम ह्या पत्रिकेत स्पष्टपणे पडले आहे. जिल्हावार अर्जांची छाननी करणे आणि विचारयोग्य अर्जदारांची यादी तयार करणे असे त्या कार्यक्रम पत्रिकेत नमूद आहे. असे असताना सईद याकूब, टिपणीस आणि चारी यांच्या मनात गैरसमज कसा काय निर्माण होऊ शकतो ?

टिपणीसांचे पत्र

३१ मार्च १९८१ च्या परिपत्रकाच्या संदर्भात ६ एप्रिल १९८१ रोजी टिपणीस यांनी निरनिराळ्या कलेक्टरांच्या नावे एक पत्र धाडले. त्या पत्रात मंत्रालयाकडे व विविध खात्याकडे पडून असलेले अर्ज सरळ कलेक्टरांकडे आणि शिधा नियंत्रक कचेऱ्यांकडे धाडले जावेत अशा सूचना देण्यात आल्या होत्या. त्या अर्जाचा संबंधित सिमेंट समित्यांमार्फत विचार होईल असे अर्जदरांना कळविण्याची सूचनाही त्या पत्रात होती. या पत्राबद्दल खुलासा करताना श्री. टिपणीस आपल्या प्रतिज्ञापत्रात म्हणतात की, चारी यांनी आपल्या प्रतिपादनात म्हटल्याप्रमाणे व १२ सप्टेंबर ७८ च्या ठरावाउसार हंगामी कोट्याचेही वाटप तीन पायऱ्यांनी वा स्तरावर व्हावे असा अर्थ २, ४ आणि ३१ मार्चच्या बैठकीच्या इतिवृत्ताचा होतो हे माझ्या किंवा ३१ मार्च १९८१ चे परिपत्रक काढणाऱ्या चारी यांच्या लक्षात आले नाही. नियमित तिमाही कोट्याप्रमाणे तीन स्तरांवर हंगामी कोट्याचे वाटप करण्यासाठी तालुका आणि प्रवेश पातळीवरील समित्यांच्या विचारार्थ अर्ज धाडले जावेत असाच अर्थ टिपणीस आणि याकूब यांनी लावला. १२ सप्टेंबर ७८ च्या ठरावानुसार हंगामी कोट्याचे वाटप व्हावे असा जर ३१ मार्च ८१ च्या परिपत्रकाचा अर्थ निघत असेल तर ते परिपत्रक चुकीचे आणि अयोग्य ठरते. चारींच्या प्रतिज्ञापत्रांतील कारणांवरून तसा निष्कर्ष निघतो.

चारी व कमळेगुरुजींची उडवाउडवीची उत्तरे

तसेच चारी यानींही हंगामी कोट्याचे त्रिस्तरीय वाटप केले. कलेक्टर्स आणि

नियंत्रकांनी करावे असा टिपणीस यांच्या ६ एप्रिल ८१ च्या पत्राचा अर्थ असल्याचे नमूद केले आहे.

३१ मार्च ८१ चे परिपत्रक याकूब यांच्याकडून चुकीच्या समजुतीने निघाले या चारी यांच्या सुरात राज्यमंत्री डी. एस. कमळे (गुरुजी) यांनीही आपला सूर मिळविला आहे. १२ सप्टेंबर १९७८ च्या ठरावानुसार तालुका आणि प्रदेश समित्यांनी पडून असलेल्या अर्जाचा विचार करावा असे राज्य सरकारने कधीही ठरविलेले नव्हते. ६ एप्रिल ८१ ला टिपणीस यांनी कलेक्टर्स आणि शिधा नियंत्रकांना पत्र धाडूनही त्यांच्याकडून शिफारशी आल्या नाहीत. परिणामी राज्य सरकारने अन्न व नागरी पुरवठा खात्याकडे हंगामी कोट्याच्या वाटपासाठी अर्ज स्वीकारले आणि वाटप केले. हे कोणत्या वेळी केले हे नमूद करण्यात आले नाही. तथापि ॲड. सेन म्हणतात, २१ एप्रिल ८१ ला ते स्वीकारले गेले. त्याकरिता वैधानिक (फॉर्मल) स्वरूपाचा कोणता निर्णय घेतला हे मात्र ते सांगत नाहीत.

या वस्तुस्थितीच्या स्वतःच्या वैशिष्ट्याखेरीजही असे दिसून येते की, चारी आणि कमळेगुरुजी यांनी ४ मार्च ८१ च्या सभाइतिवृत्ताबद्दल उडवाउडवीचे उत्तर देण्याचाच मार्ग स्वीकारला आहे. समितीच्या निःसंदिग्ध निर्णयाची छाप पडल्याचे त्या इतिवृत्तांत अगदी बिनचूकपणे दिसत आहे. व्यक्ती, संस्था आणि बिल्डर्स यांचे अर्ज समित्यांमार्फत विचारार्थ घेतले जाणार नाहीत तर त्यांचा निर्णय तालुका व प्रादेशिक समित्या घेतील, असाच त्या इतिवृत्तांचा अर्थ आहे. कोणताही किंतु न बाळगता इतिवृत्तात स्पष्ट नोंद करून घेतलेल्या निर्णयाबाबत कोणती चूक वा गैरसमज संभवू शकते हे गृहीत धरणे कठीण आहे. याचाच अर्थ समितीच्या पूर्वीचा निर्णय सरळसरळ डावलला गेला आहे. ४ मार्च ८१ च्या समितीच्या बैठकीत काय निर्णय घेतला गेला याबाबत संशय व्यक्त करताच येणार नाही. तो निर्णय स्पष्ट आणि निर्विवाद आहे.

या अधिकाऱ्यांच्या प्रतिज्ञापत्रांपैकी श्री. याकूब यांच्या प्रतिज्ञापत्राची अवस्था अत्यंत दयनीय आहे. हे प्रतिज्ञापत्र अगदी थोडक्यात आहे हे नशीबच समजायचे. दि. २ व ४ मार्च १९८१ रोजी झालेल्या बैठकांच्या इतिवृत्ताची प्रत पाहून आपण ३१ मार्च १९८१ चे परिपत्रक काढले असा श्री. याकूब यांचा दावा आहे. हे परिपत्रक चुकीचे असून गैर आहे हे नंतर त्यांच्या ध्यानी येते. त्यांचे प्रतिज्ञापत्रक अत्यंत मोघम आहे. त्यात कोठलाही स्पष्टपणा नाही. त्यांना बळी देण्यात येत आहे की काय असा संशय त्यामुळे निर्माण होतो.

३१ मार्चचे परिपत्रक चुकीने व गैरसमजामुळे काढण्यात आले हे केव्हा ध्यानात आले याबाबत श्री. याकूब, टिपणीस व श्री. कमळे (अन्न व नागरी

पुरवठामंत्री) यांनी जाणूनबुजून मुग्धता पाळली. हे सरकारी परिपत्रक म्हणजे श्री. याकूब यांनी स्वतःच्या अखत्यारात सही केलेले खासगी कागदपत्र नव्हेत किंवा खातवार पत्रक नव्हे, की जे मंत्रालयाच्या फाइलींच्या जंजाळात पडून राहावे. हे परिपत्रक जाहीर करण्यात आले होते. त्याची कार्यवाही करावयाची होती. मंत्रालयात अर्ज स्वीकारले जाणार नाहीत अशी सूचनाही अन्न व नागरी पुरवठाखात्याच्या बाहेर लावण्यात आली होती. किमानपक्षी जून १९८१ पर्यंत ही सूचना तेथे होती. ही सूचना चुकीने वा गैरसमजुतीने लावण्यात आली असे सांगणारा कोणीही पुढे आला नाही.

न्या. लेंटीन पुढे म्हणतात की, प्रतिज्ञापत्रे व युक्तिवाद यांच्या बुरख्याखाली या ' चुकीचे ' व ' गैरसमजाचे ' समर्थन करण्याऐवजी ती का दूर करण्यात आली नाही हा खरा प्रश्न आहे. ' चूक ' आणि ' गैरसमज ' ही कारणे सुनावणीच्या वेळी पुढे करण्यात आली यावरून हे सारे कपोलकल्पित आहे व ३१ मार्च १९८१ च्या आपल्याच परिपत्रकातून अंग काढून घेता यावे म्हणून राज्य सरकारने छपवाछपवीचा प्रकार केला आहे यासंबंधी माझ्या मनात तिळमात्र संशय नाही. त्यावेळेपावतो श्री. टिपणीस यांनी दावा दाखल करून घेण्यास विरोध दर्शविणारे प्रतिज्ञापत्र सादर केले होते. पण या परिपत्रकाविषयी त्यांनी मौन पाळले होते.

प्रारंभिक सुनावणीच्या वेळी हे परिपत्रक पुढे करण्यात आले तेव्हाही चुकीच्या आणि गैरसमजुतीच्या ओघाने प्रतिज्ञापत्र सादर करण्यासाठी मुदत मागण्याचे श्री. टिपणीस, चारी किंवा याकूब यांना सुचले नाही. चुकीच्या व गैरसमजुतीच्या परिणामी हे परिपत्रक काढण्यात आल्याचे आपल्या वकिलाला सांगावे हेही त्यांना सुचले नाही. चुकीमुळे हा गोंधळ निर्माण झाला अशी सारवासारव श्री. सेन यांना करता येणार नाही. दडपेगिरी करण्याचे न जमल्यामुळे श्री. टिपणीस, चारी व याकूब याना नंतर हा विचार सुचून स्वच्छेने वा अनिच्छेने ते या निर्णयाचे पाईक ठरले आहे. ॲड. सेन यांना याबद्दल विचारले तेव्हा त्यांनी लाजण्याचे सौजन्य फक्त दाखविले.

ॲडव्होकेट जनरल यांच्यावर केलेली टीका ही या प्रकरणातील सर्वांत अनुदार गोष्ट आहे. केंद्र सरकारच्या वेगळ्या सूचना नसल्यामुळे ३१ मार्च १९८१ च्या परिपत्रकानुसार १२ सप्टेंबर १९७८ चा सरकारी ठराव ॲड–हॉक कोट्यालाही लागू पडतो असे ॲडव्होकेट जनरल यांनी सांगितले. त्या वेळी सर्वश्री. टिपणीस, चारी व सय्यद याकूब हजर होते. त्यांनी ॲडव्होकेट सेन यांनी त्याचा इन्कार कधीच केला नाही हे अर्जदारांच्या वकिलांनी पुन्हापुन्हा सांगितले. त्यानंतर श्री. चारी आपल्या प्रतिज्ञापत्रात ॲडव्होकेट जनरलनी

चुकीचे सांगितले असे सांगण्याचे औद्धत्य दाखवितात. 'चूक' व 'गैरसमज' असा जो बचाव सरकारने आता मांडला आहे तो सर्व नंतरचा विचार आहे. ॲडव्होकेट जनरल यांचे निवेदन हे हायकोर्टाच्या प्रतिष्ठेला साजेसे होते. त्यांच्यावर केलेली टीका ही चुकीचौ होती. सरकारने ॲडव्होकेट जनरलवर शेरेबाजी करण्याच्या प्रवृत्तीचा धिक्कारच करावयास हवा.

लुल्लांचे शेरे

श्री. अंतुले यांचे खास अधिकारी श्री. लुल्ला यांनी आपल्या मताने या सिमेंट अर्जांवर शेरे मारले असे कुणीच म्हणत नाही. ॲड. सेन यांचे म्हणणे असे की, मुख्यमंत्र्यांनी त्यावर जे शेरे मारले ते आदेश नव्हते, त्या शिफारशी होत्या. या शिफारशी पुरवठा खात्याने पाठविल्या जात होत्या व फारच थोड्या प्रकरणात शिफारस केलेला सर्व माल दिला असे झालेले आहे. प्रतिवादी क्रमांक दोनने पुन्हापुन्हा आपण मंजुरी दिली याचा इन्कार केला आहे. सर्व अर्जदारांना आपण समान वागणूक दिली असे त्यांचे म्हणणे आहे. प्रतिवादी क्रमांक दोन यांचे म्हणणे खरे आहे काय हे तपासण्यासाठी काही अर्जांवरील शेरे नमुन्यादाखल आपण घेऊ या.

कोष्टक 'अ'

बिल्डरचे नाव	अर्जाची तारीख	मागितलेले सिमेंट	मुख्यमंत्र्यांचा शेरा
१. दर्यानानी कन्स्ट्रक्शन (इंडो सायगाव)	५।१।८१	५०० मे.ट.	मागितलेला कोटा मंजूर करावा.
२. इंडो सायगाव एजन्सी	५।१।८१	५०० मे.ट.	ही विनंती स्वीकारावी.
३. बीना इस्टेट	१२।१।८१	१००० मे.ट.	हे द्यावे.
४. केडी को-ऑपरेटिव्ह	१९।३।८१	४०,००० पोती	योग्य हप्त्या-हप्त्याने द्यावे.
५. नवीन कन्स्ट्रक्शन्स	१३।४।८१	३१० मे.ट.	त्यांना द्यावे.
६. नहार एंटरप्राइजेस्	२३।४।८१	२५० मे.ट.	मदतीस ते पात्र आहेत असे वाटते.
७. हिरा नगर डेव्हलपमेंट	२८।४।८१	२५० मे.ट.	मदत अवश्य करा.
८. हिरा नगर कन्स्ट्रक्शन्स	२८।४।८१	२५- मे.ट.	त्यांना मदत करता येणार नाही काय?

त्यानंतर 'ब' व 'क' ही दोन कोष्टके न्या. लेंटिन यांनी दिली व तिन्ही कोष्टकातील मुख्यमंत्र्यांचे शेरे हे आदेशच आहेत असा स्पष्ट निर्वाळा दिला. न्या. लेंटिन म्हणतात :

'गरीबांसाठी घरबांधणी'

अमीर कन्स्ट्रक्शनने १-४-८१ ला केलेल्या अर्जात १२८० टन सिमेंटची मागणी केली होती. त्यावर "गरीबांसाठी ही घरबांधणी योजना आहे. केसोरामच्या मार्फत ४०० टन द्यावे. मुख्यमंत्र्यांची मंजुरी आहे." असा श्री. लुल्ला यांचा शेरा आहे. ऑलिंपिक एंटरप्राइजेसने २२-५-८१ रोजी २५० टन सिमेंट मागितले असता २०० टन द्यावे असे त्या अर्जावर नमूद करण्यात आले आहे. अमृत बिल्डर्सनी २७-५-८१ ला १५ इमारतींसाठी सिमेंट मागितले होते. ही गरीबांसाठी घरबांधणी योजना असून केसोरामतर्फे १०० टन द्यावे, मुख्यमंत्र्यांची मंजुरी आहे, असे त्यांच्या अर्जावर नोंदण्यात आले आहे. सत्गुरु एंटरप्राइजेस यांनी ३-६-८१ रोजी २०० टन सिमेंट मागितले तेव्हा १०० टन केसोरामकरवी द्यावे, अशी अर्जावर नोंद आहे.

जे. सी. एंटरप्राइजेस यांनी ४-६-८१ ला २०० टनांची मागणी केली असता त्यांना १५० टन केसोरामकरवी द्यावेत, असा शेरा आहे. एम. आर. असोसिएट्स यांच्या ८-६-८१ च्या २०० टनांच्या अर्जावर मंचेरालच्या नावे १५० टन द्यावेत असे लिहिले आहे. बाँबे बिल्डर्स यांनी २३-६-८१ रोजी ५०० टन मागितले असता त्यांना केसोरामतर्फे १०० टन देण्याची लेखी सूचना करण्यात आली. हेवनकोअर्स रिअल इस्टेट प्रा. लि. यांनी २३-६-८१ ला ५०० टनांची मागणी केली होती. त्यावर श्री. लुल्ला यांचा असा शेरा आहे की, "केसोरामकरवी १५० टन द्यावेत. मुख्यमंत्र्यांची मान्यता आहे."

औद्योगिक श्रमिक कामगार को-ऑप.हाउसिंग सोसायटीने २४-६-८१ रोजी २५० टनांसाठी अर्ज केला होता. त्यावर "औद्योगिक कामगारांची ही १९७५ ची योजना आहे. केसोराम यांच्या नावावर २०० टन खुले करावे. मुख्यमंत्र्यांनी मंजुरी दिली आहे." असे नोंदण्यात आले आहे.

हिरानंदानी एंटरप्राइजेसने २४-६-८१ ला केलेल्या ५० टनांच्या अर्जावर म्हटले आहे — केसोरामकरवी ५० टन देण्यास मुख्यमंत्र्यांची मान्यता आहे. हुमा एक्झिबिटर्स यांनी २४-६-८१ रोजी सिनेमागृहासाठी २०० टन सिमेंट मिळावे म्हणून अर्ज केला होता. त्यावर श्री. लुल्ला यांचा शेरा आहे की, टिल्डाकरवी ५० टन द्यावे. मुख्यमंत्र्यांची मंजुरी आहे.

कॉन्वुड कन्स्ट्रक्शन कं. प्रा. लि. ने २५-६-८१ ला दरम्यान १००० टन

सिमेंटसाठी अर्ज केला होता. त्यावर " कृपया दोनशे टन " अशी नोंद आहे. तर एशियन कन्स्ट्रक्शन कं. च्या २५–६–८१ च्या २५० टनांच्या अर्जावर " शंभर टन " असा शेरा आहे.

हे मंजुरीचे आदेशच

या अर्जावरील श्री. लुल्लांचे शेरे व नोंदी म्हणजे सिमेंट मंजूर करण्यासाठी श्री. अंतुले यांनी दिलेले आदेशच आहेत. न्या. लेंटिन म्हणतात, श्री. लुल्ला यांनी या अर्जावर मुख्यमंत्र्यांची संमती व मान्यता असल्याचे नमूद केले आहे. यावरून हे कोटे मंजूर करण्याचा श्री. अंतुले यांचा निर्णय व हुकूमच नव्हे तर हे कोटे कोठून द्यावेत यासंबंधीचे आदेशही स्पष्ट होतात. हे श्री. अंतुले यांनी दिलेले आदेशच आहेत. अर्थात श्री. लुल्ला यांनी हे जे शेरे मारले आहेत त्याबद्दल त्यांना दोष देता येणार नाही. त्यांनी केवळ श्री. अंतुले यांच्या आदेशांचे पालन केले. तसे करणे त्यांना भागच होते.

तुरब अली पोटिया (१००० टन), ॲक्मे एंटरप्राइजेस (१००० टन), स्टर्लिंग एंटरप्राइजेस (१००० टन), अनुपम कन्स्ट्रक्शन कं. (५०० टन), अमोल कन्स्ट्रक्शन कं. (५०० टन), मेसर्स पुखराज ॲंड सन्स (३०० टन), सेंच्युरी बिल्डर्स (१००० टन) यांच्या अर्जावर श्री. अंतुले यांनी " कृपया मुंबईबाहेरील कोट्यातून " असा शेरा मारला आहे, तर हिरानंदानी कन्स्ट्रक्शन्स प्रा. लि. (५०० टन) यांच्या अर्जावर " कृपया त्यांना द्या. " व जोशी कन्स्ट्रक्शन्स (३५०'५ गोणी) अर्जावर " कृपया द्या." असे लिहिले आहे.

त्या संदर्भात न्या. लेंटिन म्हणतात की, हे शेरे म्हणजे सिमेंट मंजूर करणारे ठाम आदेशच आहेत. हे मतप्रदर्शन आहे किंवा शिफारस आहे असे त्यातून मुळीच ध्वनित होत नाही. कोणत्या विशिष्ट कोट्यातून सिमेंट द्यावे याविषयीही श्री. अंतुले यांनी आदेश दिल्यामुळे खात्यापुढे त्याबाबत काही पर्यायच उरला नाही. या शेऱ्यांचा सूरच असा आहे की, त्यांचे तत्परतेने पालन व्हावे.

राज्य सरकारचे सचिव श्री. चारी अन्न व नागरी पुरवठामंत्री कमळे आणि श्री. अंतुले यांनी कितीही इन्कार केला असला तरी या मर्यादित पाहाणी- वरून हे निर्विवाद सिद्ध होते की, श्री. अंतुले यांनी स्वतः काही बिल्डर्सना सिमेंट मंजूर करणारे हुकूम दिले. श्री. चारी, कमळे व अंतुले यांनी शपथपूर्वक निवेदन करताना खुलेपणाने सर्व सांगितले नाही. श्री. अंतुले यांनी स्वतः सिमेंट मंजूर करणारे आदेश स्वतः लिहिण्याची किंवा त्यावर सही करण्याची गरज नाही. मुख्यमंत्री या नात्याने ते त्यांचे काम नव्हे. तशी त्यांच्याकडून कोणी अपेक्षाही करणार नाही. ते संबंधित अधिकाऱ्याचे काम आहे. श्री. अंतुले यांनी

मंजुरीसंबंधीचे आदेश दिले हे पुरेसे आहे. मग त्यांनी प्रत्येक आदेश दिलेला नसेना का. श्री. अंतुले यांनी शिफारस केल्यापेक्षा कमी कोटे देण्यात आले हे श्री. चारी यांचे म्हणणे किंवा काही प्रकरणी श्री. अंतुले यांच्या शिफारशी स्वीकारता आल्या नाहीत हा श्री. कमळे यांचा दावा मान्य करता येणार नाही. कारण त्याबाबत माझ्यापुढे यत्किंचतही कागदोपत्री पुरावा दाखल करण्यात आला नाही.

पद्धतीचा अवलंब नाही

न्या. लेंटिन पुढे म्हणतात की, सिमेंट मंजुरीबाबतचे अर्ज श्री. अंतुले यांच्यापर्यंत कसे पोचले आणि त्यांनी ज्या रीतीने मंजुरीचे आदेश दिले त्याला काही विशिष्ट अर्थ आहे. या अर्जावर आवक क्रमांक नाहीत. त्यांची चिकित्सा करण्यात आल्याचे दिसत नाही. बिल्डर्सच्या अर्जातील माहिती पडताळून पाहाण्यासाठी चौकशी वगैरे काही न करता किंवा कोणत्याही मार्गदर्शक पद्धतीचा अवलंब न करता ते खरे असल्याचे गृहीत धरण्यात आले असे त्यावरील शेऱ्यांवरून दिसते. श्री. अंतुले यांनी काही मार्गदर्शक पद्धतीचा अवलंब केला आहे हे दाखवण्याचा प्रयत्न श्री. सेन (सरकारी वकील) यांनी केला नाही. हा सारा दडपेगिरीचा प्रकार झाला. कायदा, रीतीरिवाज यांच्याशी हे अगदी विसंगत आहे. रुग्णालये, डॉक्टर्स, धर्मादाय व धार्मिक संस्था, मंदिरे यांच्या-सारख्यांना श्री. अंतुले यांनी सिमेंट मंजूर केले हे तुणतुणे श्री. सेन यांनी वाजवण्यात काही अर्थ नाही. हे सिमेंट तरी कोणत्या मार्गदर्शक तत्वानुसार देण्यात आले हेही स्पष्ट करण्यात आले नाही. ते काहीही असो, अशा संस्थांना सिमेंट मंजूर करण्यामागे कितीही उदात्त हेतू असला तरी श्री. अंतुले यांनी बिल्डर्सच्या अर्जावर कायद्यानुसार, पद्धतीनुसार सिमेंट मंजूर न करता दडपे-गिरीने केले याची त्यामुळे भरपाई होत नाही. श्री. अंतुले यांच्यावरील मनमानी कारभाराचा आरोप पुरेपूर सिद्ध होतो.

१२ दिवसात सिमेंट वाटप व देणग्या

२३ जून १९८१ ते ४ जुलै १९८१ या १२ दिवसात सतरा बिल्डर्सना ४,५६० टन सिमेंट दिले गेले आणि त्यांनी याच कालावधीत २६ लाख २० हजार रुपयांच्या देणग्या दिल्या.

न्यायमूर्ती आपल्या निकालपत्रात पुढे म्हणतात : देणग्यांच्या रकमा या दृष्टीने महत्त्वाच्या आहेत. कारण किती सिमेंट दिले याचा हिशेब करून साधारण देणग्या देण्यात आल्याचे आढळून येते. २,८०,००० रुपये, २,४०,००० रुपये, १,६०,००० रु. किंवा १,१०,००० रु. या रकमांच्या देणग्या अशा तऱ्हेने हिशेब करण्यात आल्याचे सकृत्दर्शनी दाखवून देतात.

आपल्या संस्कृतीत देणग्या या काही ठराविक शुभांकातच देतात. वरील देणग्या मात्र अशा तऱ्हेच्या रकमात देण्यात आल्याचे दिसत नाही. देणग्या चेकने देण्यात आल्या आणि प्रतिष्ठानांच्या हिशेबात त्याची नोंद आहे किंवा या देणग्या प्रतिवादी क्र. २ (श्री. अंतुले) यांच्या खिशात गेलेल्या नाहीत हे यावरील आरोपांचे उत्तर होऊ शकत नाही.

त्यानंतर न्या. लेंटिन यांनी सिमेंटचे अर्जदार, त्यांच्या वेगवेगळ्या नावाखाली असलेल्या कंपन्या त्यांचे भागीदार व त्यांनी दिलेल्या देणग्या यांची यादीच आपल्या न्यायालयात दिली आहे.

न्या. लेंटिन म्हणतात : मागणी करूनही अर्जदारांना सरकारी कागदपत्र पाहायला मिळाले नसल्यामुळे दुसरे बिल्डर त्यांचे मित्र, नातेवाईक व सहकारी यांच्याकडून अशाच देणग्या मिळाल्या की नाही याची माहिती अर्जदारांना असणे शक्य नाही. पण या अर्जासाठी देण्यात आलेली माहिती सिमेंटचे परवाने व देणग्या यांचा संबंध असल्याचे सिद्ध करण्याएवढी पुरेशी आहे. खाली दिलेल्या आकड्यांवरून नुसती ओझरती नजर टाकली तरी एकाचा दुसऱ्याशी संबंध असल्याचे स्पष्ट दिसते. असा संबंध प्रस्थापित झाल्यावर देणग्या आधी की परवाने आधी व परवाने आधी की देणग्या आधी आणि देणग्यांची रक्कम पोत्यामागे ४० रुपये येते (जसे काही प्रकरणात आहे) की कमी येते (जसे काही प्रकरणात आहे) हे प्रश्न गैरलागू ठरतात. काही प्रकरणी देणग्यांचे आकडेच इतके बोलके आहेत की, कशाच्या तरी आधारे गणित करूनच ते काढण्यात आले असले पाहिजेत. उदाहरणार्थ, २ लक्ष ८० हजार, एक लक्ष १० हजार, २ लक्ष ४० हजार हे आकडेच काही हिशेबानेच काढण्यात आले असले पाहिजेत. देणग्यांसाठी अशा रकमा कोणी देत नाहीत. आपल्या परंपरेप्रमाणे शेवटी शुभ आकडा लागतो. ८०,१०,४० व ६० या आकड्यांच्या देणगीसाठी रकमा अजबच म्हणाव्या लागतील.

अप्रामाणिक व्यवहार

एकदा सिमेंट परवाने व देणग्या यांचा संबंध प्रस्थापित झाला की अप्रामाणिक व्यवहार हाच निष्कर्ष त्यातून निघतो आणि दुसऱ्या अनेकांना देणग्या न घेता सिमेंट परवाने देण्यात आले या मुद्द्यात काही अर्थ राहात नाही. या देणग्या चेकने घेण्यात आल्या. त्याचा हिशेब दाखविण्यात आला व प्रतिवादी क्रमांक दोन (बॅ. अंतुले) यांच्या खिशात त्या रकमा गेल्या नाहीत या मुद्द्यातही अर्थ नाही. या विश्वस्त निधीशी प्रतिवादी क्रमांक दोनचा संबंध नसता तरी हे मुद्दे गैरलागू ठरले असते. आता त्याचा संबंध आहे ही अधिक वाईट गोष्ट आहे.

निर्णय व आदेश

महाराष्ट्र राज्य सरकारने ३१ मार्च १९८१ रोजी काढलेले सर्क्युलर वैध आणि बंधनकारक असल्याचे निकालपत्रात सांगून न्यायमूर्ती पुढे म्हणाले, हे सर्क्युलर आजही लागू आहे. हंगामी कोट्यातून सिमेंटचे वाटप करतानाही त्यातील तरतुदी पाळल्या जावयास हव्या होत्या. केंद्र सरकारकडून खास वाटपाच्या सूचना आल्या नसताना त्या तरतुदीचे पालन केले जावयास हवे होते.

जोपर्यंत ३१ मार्चचे सर्क्युलर अंमलात आहे तोपर्यंत त्यातील तरतुदीनुसार सिमेंटचे वाटप व्हावयास हवे. त्याबरोबर १२ सप्टेंबर १९७८ च्या सरकारी सर्क्युलरमधील मार्गदर्शक तत्त्वांचाही संबंध त्यात लक्षात घ्यावयास हवी असा आदेश न्यायमूर्तींनी दिला. अर्जदाराच्या खर्चापोटी त्यांना साडेसात हजार रु. देण्याचाही आदेश त्यांनी राज्य सरकारला दिला.

मुख्यमंत्री अंतुले किंवा सचिवालयातील विशेष सेवा अधिकारी लुल्ला यांचे शिक्कामोर्तब असलेले सिमेंट मागणी अर्ज सीलबंद पाकिटात ठेवून कोर्टाच्या (प्रोथोनोटरी व सीनिअर मास्टर) हवाली करावे असा आदेशही त्यांनी दिला. श्री. अंतुले यांनी हंगामी कोट्यातील सिमेंटचे वाटप वैयक्तीकरीत्या केलेले नसल्याचा आक्षेप त्यांनी फेटाळून लावला.

बिल्डरचे नाव	मंजुरीची तारीख	मंजूर कोटा (मे. ट.)	देणगीची तारीख	देणगीदाराचे नाव	रक्कम रुपये
पर्ल कॉर्पोरेशन	२–७–८१	१००	४–७–८१	श्रीमती शांती रहेजा	१०,०००
			४–७-८१	डॉ. बी. एस. रहेजा	७,५००
			४–७–८१	दीपक बी. रहेजा	१०,०००
ऑर्चिडस कॉर्पोरेशन	२–७–८१	७५	४–७–८१	विजय आर. रहेजा	७,५००
			४–७–८१	राजन बी. रहेजा	१०,०००
			४–७–८१	बी. एस. रहेजा	७,५००
कूल ब्रीझ कॉर्पोरेशन	२–७–८१	७५	४–७–८१	श्रीमती गीता रहेजा	७,५००
			४–७–८१	पर्ल कॉर्पोरेशन	२०,०००
मेसर्स भगवानदास मेसर्स डी. एस. रहेजा	२–७–८१	७५	४–७–८१	मनाली कॉर्पोरेशन	३०,०००
			४–७–८१	कूल ब्रीझ कॉर्पोरेशन	२०,०००
			४–७-८१	लोटस कॉर्पोरेशन	५०,०००
			४–७–८१	क्वीन्स पार्क	४०,०००
			४–७–८१	डी. एस. रहेजा अँड को.	३५,०००
			१८–७–८१	सेवाराम रहेजा फौंडेशन	२,८०,०००

बिल्डरचे नाव	मंजुरीची तारीख	मंजूर कोटा (मे. ट.)	देणगीची तारीख	देणगीदाराचे नाव	रक्कम रुपये
अमृत बिल्डर्स	२४–६–८१	१००	२५–७–८१	सेवाराम रहेजा फौंडेशन	१,६०,०००
	१–७–८१	१००	३–७–८१	श्रीमाळ बिल्डर्स	१,००,०००
			३–७–८१	९ जण प्रत्येकी ९ हजार रु.	८१,०००
				२ जण प्रत्येकी ९५०० रु.	१९,०००
				(या ११ जणांनी त्याच शाखेत त्याच दिवशी पैसे भरले व क्रमवार ११ डिमांड ड्राफ्ट्स घेतले आणि त्याच दिवशी त्याच ट्रस्टला देणग्या दिल्या.)	
एन. एल. हिरानंदानी	२०–६–८१	३५०	२–६–८१	एन. एल. हिरानंदानी	३०,०००
(हिरानंदानी ग्रुप)	२४–६–८१	५०			
	१–७–८१	५०			
	२–७–८१	३००	४–७–८१	,,	१,२०,०००
	२–७–८१	१७५			

बिल्डरचे नाव	मंजुरीची तारीख	मंजूर कोटा (मे. ट.)	देणगीची तारीख	देणगीदाराचे नाव	रक्कम रुपये
मेकर्स डेव्हलपमेंट	२३–४–८१	५००			
सर्व्हिसेस (प्रा.) लि.	४–५–८१	२०			
	२३–६–८१	४००	२५–६–८१	मेकर्स डेव्हलपमेंट	४,००,०००
			१–७–८१	सर्व्हिसेस (प्रा.) लि.	२,००,०००
बॉंबे बिल्डर्स	२४–६–८१	१००			
	१–७–८१	१००	२३–६–८१	हजर एज्युकेशन सोसायटी (झकारिया आघाडी अध्यक्ष आहेत. बॉंबे बिल्डर्सचे ते भागीदारही आहेत.)	१,५०,०००
			२५–६–८१	,,	२५,०००
एव्हरशाइन बिल्डर्स	२–७–८१	३००	१३–७–८१	एव्हरशाइन बिल्डर्स	२,४०,०००
पृथ्वी कन्स्ट्रक्शन	४–५–८१	२०			
(प्रा.) लि.	२–७–८१	२००	१३–७–८१	पृथ्वी कन्स्ट्रक्शन	१,६०,०००
अन्सा बिल्डर्स	२–७–८१	२००	२५–७–८१	अन्सा बिल्डर्स	१,१०,०००

बिल्डरचे नाव	मंजुरीची तारीख	मंजूर कोटा (मे. ट.)	देणगीची तारीख	देणगीदाराचे नाव	रक्कम रुपये
ऑलिंपिक एंटरप्राइजेस	१२-३-८१	१०			
	२-५-८१	२०			
	२४-६-८१	२००			
	२४-६-८१	२५०	२५-६-८१	ऑलिंपिक एंटरप्राइजेस	१,००,०००
सत्‌गुरु एंटरप्राइजेस	१२-३-८१	२०			
	२०-५-८१	५०			
	२४-६-८१	१००	३०-६-८१	सत्‌गुरु एंटरप्राइजेस	२५,०००
नवकेतन बिल्डर्स	४-५-८१	१०			
	२९-६-८१	५०			
	२-७-८१	२००	१३-७-८१	नवकेतन बिल्डर्स	३०,०००
एम. आर. असोसिएट्स	१२-३-८१	२०			
	२-५-८१	४०			
	२४-६-८१	१५०	२५-६-८१	एम. आर. असोसिएट्स	१,००,०००
डी. एस. रहेजा अँड को.	२-७-८१	७५	१३-७-८१	डी. एस. रहेजा अँड को.	३५,०००

इंदिरा गांधी प्रतिभा प्रतिष्ठानच्या कागदपत्रांवर
पंतप्रधान सही करीत असताना

खुदा हाफिझ

